

سفرنامه عیالی

EVLIYÂ ÇELEBİ
SEYÂHATNÂMESİ

SEYAHATNAMESİ

CEL SEY 6

TUR
OG

Institut kurde de Paris

M. FONDS
REMZI BUGAK

TUR. 300. IV

FONDS
M. REMZI BUCAK

Institut kurde de Paris

INSTITUT KURDE DE PARIS
ENTRÉE N°

Institut kurde de Paris

أولياء الحسين بن علي

EVLIYÂ ÇELEBİ SEYÂHATNÂMESİ

— Dördüncü Kitap —

— İkinci Baskı —

Mehmed Zillioğlu

Evliyâ Çelebi

Türkçeleştiren :

Zuhuri DANIŞMAN

Institut Kurde de Paris

Zuhuri Danışman Yayinevi
P.K. 458 Büyük Postâne - İstanbul

Dizgi: GÜL Matbaası

Baskı: KARDEŞ Matbaası

İSTANBUL — 1972

HATIRLATMA :

EVLIYA ÇELEBİ'yi, bugünkü neslin anlayacağı bir şekilde türkçeleştirirken, şu hususları dikkate aldık :

- 1 -- Bugünkü konuşma dilini esas aldık.
- 2 -- Evliyâ'nın ifâde hususiyetini büsbütün kaybetmemeye çalıştık.
- 3 -- Târihi terimleri aynen aldık. Bunların ifâde ettiği mânâyı, kitabın sonundaki sözlükte izah ettik. Eğer bir terimin karşılığı bu cildin sözlüğünde yoksa, bundan evvelki ciltlerin sözlüğüne bakılmalıdır.
- 4 -- Hususiyeti olan bazı kelimeleri de aynen aldık. Fakat mânâsını, yanına parantez içinde belirttik.
- 5 -- Tek kelime ile karşılığı olmayan kelimelerin izâhını sözlüklerde verdik.

Z. D.

Institut kurde de Paris

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DÖRDÜNCÜ KİTAP

DEMİRKAP'DAN GÜRCİSTAN'A GİDİŞ

Evvelâ kaleden kıbleye 12 saat sık ormanlıklar içinde giderek Dağıstan hududunda Küre kasabasına geldik.

Küre konağı: Dağıstan Hâkimi (Şah Mihal) Hân'ın tah-tı olan (Tâbeseran) hududunda bağ ve bahçeli, bin süslü ve mâmur evli, küçük câmili kasabadır. Çarşı ve pazarı yok... Sâdece cuma günü etraftaki köylerden adamlar gelip alış veriş ederler. Fakat altın ve kuruş nedir bilmezler. İş ve kazançları değış - tokuş iledir. Eskidenberi öyle olagelmıştır. On bin kadar ahâlisi şâfiî mezhebinde, temiz itikatlı, din-dar kimselerdir.

Bu şehirde hiç kadın tâifesi görmedim. Meğer bu Da-ğıstan'da bir kadın, ancak öldükten sonra mezarlığa gider-ken şehri seyredermiş!. Kadınlar tâifesinin kapıdan dışarı çıkmak ihtimâli yoktur. Meğer, Hacc-ı şerife gitmek için ola... Ahâlisi, güler yüzlü, garip dostu, vücudları düzgün adamlardır.

Bağ ve bahçeleri vardır.

Buradan kalkıp yine dağ ve ormanlıklar içinde gide-rek (Avar) ülkesine girdik. Burası, Dağıstan hâkiminin hâs ülkesidir. Üç gün bu ülkede kasabaları seyrederek Serirallan

şehrine geldik. Bu ülkenin kalesini eski zamanda (Nûşiryan oğlu Hürmüz Tâcdar) yapmıştır. Bu şehir içinde nice bin cenk ve kavga olduktan sonra Acem Şâhı (Kör Hudâbende), Dağıstan hâkiminin elinden almıştır. Osmanlılar zaptetmesin diye, kalesini harabetmiştir. Hâlen Acemlerin elinde olub Ars kalesi hâkimi toprağında. Elbürz dağı eleğindedir.

Dağıstan tarihlerinde bu şehre (Serirallan) denmesine sebep «Hazret-i Süleyman havada gezerken, tahtını buraya kondurup Elbürz dağınyı seyrettiği vakit imâr edilmesidir» diye yazar. Demirkapı, Şemâhi, Niyaz-âbad şehirlerinin arasında, eski bir şehirdir. Üç hudud arasında olduğundan o kadar mâmur değildir. Havası soğuk olduğundan bağ - bahçesi azdır. 3000 kadar toprak örtülü evi, câmileri vardır. Acem elinde olduğu için, câmileri cemâatten garib kalmıştır. Yedi hamamı, onbir kervansarayı, yetmiş kadar çarşı - pazar dükkânları vardır.

Bir gece misafir olduğumuz için iyice seyredemedim. Hanlık ve kadılıktır. Kelenterî, Münşisi, Darogası, bin kadar növkeri vardır. Ahâlisinin çoğu sünnîdir. Pamuk bezi dokurlar. Su ve havasının güzelliğinden dilberleri meşhurdur. Batı tarafında Elbürz dağından çıkarak Kür nehrine dökülen bir çayı vardır.

Buradan yine Kibleye giderek (Hiten) ülkesine geldik. Bu da Dağıstan hâkimi ülkelerinden üçyüz parça köyü olan mâmur bir kasabadır. Bir tarafı Elbürz dağıdır. Burada üç gün kasabalaryı seyrederek (Zahor) şehrine geldik. Bu da 150 parça kadar kasabalıdır. Dağıstan hâkiminin boy beylerinden (Emîr Yusuf Bey) in hükümündedir. Fakat birkaç kere Acemlere tâbi olmuşlardır. Şimdi ahâlisi sünnî ve şâfiî mezhebinde olub, yedi bin kadar cenk adamları vardır. Beyi ile bir gece sohbet ettik, bize, 50 aded zerduva postu, yaban kedisi postları verdi. Hakîr de ona, üç aded nakışlı Kaya Sultan mendili verdim.

Bu şehirde (Şeyh Emir Sultan ziyâret yeri) ulu Sultan-
dır. Dağistan'ın bu ülkesindeki bilginler başka tarafta yok-
tur. Bu ülkede yalan, başkalarının ardından söylemek, fe-
nâlık, başkası hakkında kötü fikir sâhibi olmak, kin, kibir,
düşmanlık yoktur. Fakat Râfizîleri ne vilâyetlerine korlar,
ne de onlarla alış veriş ederler.

Hududda Ordubâr kalesi : Acemler elindedir. Bu kale
sol tarafımızda kalıp hakir, Şeki kalesi sınırına gittim. (Zo-
harye) kasabasına geldik. Gürcistan'da Temres Han hudu-
dundadır. Tiflis Hânına tâbi büyük şehirdir. Reâyâsı Gürcü,
Aznavur, Ermeni ve Gökdolaktır. Buradan ilerleyip Kaht
şehrine geldik. Gürcistan'da ve Acem idaresindedir. İlk ku-
rucusu (Nûşirvan)'dır. Zamanla kalesinin bâzı yerleri harab-
olmuştur. Etrafı 14000 adımdır. 170 burcu, üç kapısı var.
Kale içinde ikibin tane mâmur evleri vardır. Harab câmi-
leri, han ve hamamları, çarşı ve pazarı vardır. Su ve havası-
nın güzelliğinden mahbub ve mahbubeleri dünyaca meşhur-
dur. Suyu çok lezzetlidir. Suları, Elbürz dağının yedinci ta-
baka aşağı eteklerinden gelip, Kaht'ın bağ ve bahçelerini
suladıktan sonra, doğuda Kür (Kura) nehrine dökülür.

Havası soğukça olduğundan ipeği beğenilmez. Ahâlisi
Ermeni, Gökdolak ve Gürcülerdir. Hâkimleri başkaca sul-
tandır. Bin kadar Növkeri vardır. 12 Hâkimi, kadısı vardır.
Şah İsmail, Yavuz Selim ile Çıldır cengi yapmazdan evvel
buranın su ve havasından hoşlanıp şehirde üç sene otur-
muş... Kalenin dışında satrançvari sokaklarıyla, büyük bir
varoş yapmış ki, güyâ orta Macar diyârında (Kaşa) şehridir.
Muharebedeyse Şahın yüzbin askeri kılıçtan geçip, ancak
kendisi Azerbeycan diyârına can atmıştır. Sonra Urguncu
Osmanlı askeri ile Gürcistan askeri bu şehre gelip yağma
etmişlerdir. Sonraları da o kadar mâmur olamamış. Fer-
had Paşa, Aras kalesini mâmur ettiği vakit bunun taşlarını
arabalarla oraya taşıtmış... Sultani hakire fazla muhabbe-
tinden, bir konak arkadaş verdi.

Kible tarafına giderek Hodray Han kasabasında durduk. Kur nehri kenarında bin evli, câmi, han ve hamamlı kasabadır. Buradan da ileri giderek (Tiflis) kalesine geldik.

Tiflis :

İran tarihçilerinden «Şerefnâme» sahibinin dediğine göre bu şehri İskender Zülkarneyn'in hazinedarı (Bitlis) yapmıştır ki, Van eyâletindeki (Bitlis)'i de o yaptırmıştır. Sonraları bu kaleyi yüzlerce âsiler kuşatmışlar, hükümdardan hükümdara geçtikçe, Gürcistan hâkimlerinden (Dâvud Han)'ın idaresine geçmiştir, onun idaresinde iken, kendisi Osmanlı korkusundan Acem şâhına sığınarak tac giyip memleketine han olmuştur. Nice zaman adaletle hükûmet sürüp memleketini mâmur etmişken, nihayet Üçüncü Sultan Murad asrında Lala-Ferhad Paşa, Gürcistan üzerine yer götürmez sayısız askerle gelip Çıldır kalesiyle yetmiş adet ona bağlı kaleleri fethetti.

Tiflis üzerine serdâr-ı âzamın gittiğini (Dâvud Han) duyunca, kırkbin. askeri Tiflis kalesi muhafazasına koyup cenge hazır oldu.

Beri taraftan Osmanlı askeri Şirvan sahrasında çadırlarını dikti. Önce serdar Tiflis'e mektup gönderip dine davet etti:

«Yâ İslâm dinini kabul edin... Yahut kaleyi şaha teslim ederek Kale dışında harac verir reaya olun... Ve illâ din-i mübin uğrunda hepimiz kılıçtan geçirilip çoluk ve çocuğunuzun esir edilmesi kararlaştırmıştır.»

Mektup varıp içindeki anlaşılınca, hepsi bir yere gelip müşâvere ettiler. «Osmanlı bildiğinden kalmasın!» diye elçiyi kovdular ve kaleye kapandılar. Ama, yine sonunu düşünenler konuşup, İslâm askerlerinin hücumlarına dayanamayacaklarını bilerek, hepsi memleketi terkedip, kaleyi boş bırakırlar.

Bu hâl, serdâr-ı âzamın kulağına ulaşınca İslâm askeri ile arkalarına düşmüş, Tiflis yakınında Kür nehrini geçip, bir gün bir gece Ilgar ile (Zekum kalesi) altında Tiflis Hânına yetişmiş, onlar da bir ormanlık içine çoluk çocuklarıyla sığınmışlar. Müslüman gaziler hücum edip Gürcü kızılbaşlarının başlarını vücudundan ayırdılar. Fazlasıyla ganimet malı aldılar. Askerin en küçüğü bir kalkan dolusu altın sahibi oldu.

Hemen, şiarı zafer olan serdar, yeniçeri ağasını yedi oda yeniçeri ile Tiflis kalesinin fethine gönderip, kendisi İslâm askerleri ile Zekum kalesini fethetmeye yürüdü. Aman ile kaleyi fethedip içine asker kodu. Oradan kuzeye giderek (Kerim) kalesini kuşattı. Kale, Osmanlı hücumuna dayanamıyarak aman ile kaleyi serdara teslim ettiler. İçinde olanlar da cehennemlerine kaçtılar.

Hakir, Zekum kalesini görmedim. Ama Kaht kalesi sahasından geçerken (Kerim) kalesini görmüştüm. Lâkin içine girmedim. Osman Paşa ava çıkmış arslanlar gibi, bu eyâletten yirmialtı parça büyük, küçük kaleler alarak içine muhafız askerler kodu. Sonra ilerleyip Tiflis kalesine gidiği gün büyük şenlikler oldu. Sonra vekarlı serdar, kalesini gayet sağlam hale koyup, eyâleti yazdı. Hükümetini, mirmiranklık ile Kastamonu eyâleti mutasarrıfı (Solak-Ferhad Paşa oğlu Mehmed Paşa)'ya verdi. Kalenin diğer mühimmat ve lüzumlu şeylerini tamamlayarak yirmi oda yeniçeri, beş oda cebeci, beş oda topçu, yüz yetmiş parça da diğer yıkılan kalelerden Sivas eyâleti askerlerini toptan muhafazacı tayin etti. Gürcistan'ın diğer taraflarını da yoluna koyarak İstanbul'a hareket etti.

Beri taraftan Acemler ile Gürcistan kâfirleri Tiflis kalesini yedi ay kuşattılar. Bütün Müslüman gaziler, kıtlık ve bahalıktan son derece bunaldılar. Atlarını, köpeklerini, gide gide schitlerini yemeğe mecbur kaldılar. Hattâ su-başı adında birinin köpeği yedibin akçaya satın alınıp yenildi.

Hal bu merkezde iken düşmanın taraf taraf hücumuna mertce müdafaada bulunurlardı. Allahın hikmeti, Erzurum Vâlisi Mustafa Paşa deniz gibi asker ile ilgar edip gelirken kaleyi kuşatan Acemlerin serdarı (İmam Kuli) kaçarak bu kadar ganimet mallarını, pek çok zahirelerini muharebe meydanında bıraktı. Kalede kuşatılmış olan gaziler, büyük ganimet malına kavuştular.

Mustafa Paşa, kale altına ulaşınca, İslâm askerleri taze can buldular. İkinci defa olarak Vezir-i âzam olan Hüsnü Paşa üçerbin deve yükü buğday, diğer hububattan zahire getirip anbarlara doldurdular. Hâlâ küçük kalede anbarlar vardır.

Sultan Üçüncü Murad devrinden, Sultan Mustafa'nın tahta çıkışına kadar bu kale Osmanlıların elinde kaldı. Sonra Gürcü kâfirleri Acemlerle birleşip, birdenbire hücum ederek kale içinden Müslüman gazileri aman ile çıkarıp kaleyi şâha teslim ettiler. O zamandanberi Acem elindedir. Çok mâmûr olmuştur.

Tiflis Kalesinin Sekilleri :

Kür nehri kenarında yalçın kaya üzerinde, birbirine karşı iki kaledir ki, (Bitlis-Tiflis) denilir, aralarından Kür nehri akar. Bir kayadan bir kayaya büyük köprü olduğundan, kolaylıkla kalelerin birinden diğerine geçilir. Büyük kale Kür nehrinin güneyinde, küçük kale kuzeyindedir.

Kür nehri :

Büyük kalenin sahraya bakan tarafında, küçük kaleye açılan kapısı önünde duvara dokunarak akar. Yedinci noktada Bakû kalesiyle Keylân şehri arasında (Hazar denizine) dökülür. İlk çıktığı yer Çıldır vilâyetindeki dağlar olup, tâ (Kara Ardahan)'dan geçip Ahıska, Azgora kalelerine uğrayarak Tiflisin içinden geçer, Hazar denizine dökülür. Ga-

yet büyük bir nehir olup, İran müverrihleri bunâ, 1060 kadar akarsunun katıldığını söylerler.

Bu nehir kenarında, yalçın kaya üzerinde Bitlis'in yaptığı büyük kalenin etrafı 6000 adımdır. Ama eski binadır. Duvarının yüksekliği altmış zira' olup, yetmiş burclu, üçbin bedeni vardır. Bir köprülü kapışı vardır. Hendeği yoktur. Kür nehri üzerinde Suluk kulesi vardır. Bir kuşatma sırasında ondan susuzluklarını giderirler.

Hisarların içinde altıyüz toprak örtülü evleri vardır. Han sarayı bu kalededir. Câmii han ve hamamı, küçük carşısı vardır. Küçük kalesini sonradan Yezdigird yapmıştır. Yalçın bir tepe üzerinde dörtköse bir kaleciştir. Köprü başında bir kapıcığı vardır. Kalesinin içinde 3000 ev ve câmi var. Fakat bedestanı ve diğer imâretleri yoktur. Bu kale, büyük kalenin kuzeyine düşer. Fakat küçük kale, büyük kaleden sağlamdır. Kulelerin 3000 bekçileri vardır. Her karanlık gecede bekçileri (Hudâ hob) diye fervâd ederler. Ahalisinin çoğu, Osmanlı zamanındanberi Sünnî olup Hanefî ve Şâfiî mezhebindedirler. Bilginleri çoktur. Ürününden tane tane buğdayı, has, beyaz Tiflis ekmeği, beyaz ve al şeftalisi var. Pamuğu, Engürü sofu meşhurdur. Mahsullerine Kür nehrinin faydası olmaz. Hep yağmur suyu ile yetişirler. Zaten Kür nehri, çıktığı yerden itibaren 150 kadar kasabaya uğradığı halde; hiçbirini faydalandırmadığı için böyle derler. Ama Moğollar bu nehre, faydasız olduğu için (ur) derler. Suyu lezzetli ise de pek aşağı bir seviyede aktığı için yüksek sulayamaz. Hamamları iyi değildir. Çünkü şehirde ılıca vardır.

Tiflis ılıcası :

Büyük kalenin doğu tarafında kudretten kaynar bir sıcak sudur ki içinde koyun kelle ve paçası pişirilir. Kubbeli, faydalı bir ılıcadır.

Ziyâretleri :

(İmam Hüsam Efendi), (Ferhad Paşa Kethüdâsı Ridvan Ağa), (Cem Ali Efendi)... mânâ denizi imiş..

Tiflis Kaht kalesine beş konaktır. Aras kalesine dört konaktır. Gence kalesine dört konaktır. Buradan ikiyüz arkadaş ile, üç tümen Abbâsî (Acem parası) yolluk alıp, güney tarafa, dar yollar içinde giderek dört saatte Kusaht(?) kalesine geldik. Yalçın kaya üzerinde dörtköşe bir kaleciştir. Acemlerin idaresinde olup Tiflis'in nahiyesidir. Lori kalesi de sağ tarafımızda bir yüksek dağ üzerinde görünüyordu. Yanına varmayarak geriden seyrederek geçtik.

Buradan ileride (Suran kalesi)'ne geldik. Tiflis Hânı idaresinde, bir tepe üzerinde küçük bir kaledir. Fakat fevkalâde sarp ve sağlam hisardır ki, burc ve duvarları göklere ulaşır. İlk kurucusu Nûşirvan'dır. Gürcistan'ın eski kalelerindenidir. Ahalisinin çoğu Gürcü, Gökdolak, Ermeni'dir.

Buradan kalkıp batıya dört saat giderek Azgur kalesine vardık.

Eski Azgur kalesi :

Aleksandr gür derler. (Şerefnâme Tarihi)'nin yazdığına göre Gürcistan'da ilk yapılan kaledir. Büyük, dörtköşe harasının durumu, İskender yapısı olduğunu gösterir. Dörtköşe, eski bir kaledir. Gürcistan toprağında Ahışma? sınırında nâibliktir. Kibleye bakan bir kapısı var. Ağası hâkimdir. İkiyüz kadar askeri vardır. Câmii, hanı, hamamı, kırk elli kadar dükkânı var. Dilberi, bağ ve bahçesi çoktur. Burası Gürcistan'ın Suşad kavmi sınırında olduğundan ahali Gürcüce konuşurlar.

Suşad Gürcülerinin dîli :

Art (bir), evri (iki), sam (üç), othi (dört), hot (beş), eksi (altı), şedi (yedi), zivay sekiz), mihray (dokuz), âti (on), pri (ekmek), (çıgal (su), ferîç at), gite şarap), bak (kiraz), peshal (armud), kovah (kabak), lağı incir), kurzni (üzüm), inhili (fındık), nesu (kavun), proçoğoli (nar), harbucak (karpuz), pizevli (dut), kuku (kız), kal (karı),

akmod beho (gel çocuk), pur camos (ekmek yiyelim), daccd beho (otur oğlan), ersevides hişam (gitme yabana), ak patoni (gel ağa), camos (yiyelim), akmo dar sevidiş (gel gitme), dacid paton (otur ağa), paton art (ağa bir), argados (almam), katı azaris (iyi değil fenadır), çihı (at), çuri (katır), viri (eşek), çağlı kadyan (köpek yaramaz)..

Daha birçok lûgatları, deyimleri vardır. Fakat yazıya gelmediği için ancak bu kadar yazılabildi.

Gürcistan hükümdarlarının sülâlesi :

Temrud'a inad eden kavimlerin birincisi Yahudilerdir. Sonra Gürcülerin bu Dadyan ve Şuşad - Şavşad kavimleri- dir. Daha sonra Güril, açıkbaş ve Mekril adamlarıdır. Bunlar hep Yahudilerden. Dâvûd Aleyhisselam ümmetinden iken Mesihlik (İsa) taslayıp, İncil ile amel ederler. Hepsi birden oniki lisan üzere konuşurlar. Lehceleri kändilerine mahsus- tur, bir türlü anlaşılmaz. Kanaatlarınca Şuşad ve Dadyan kavimlerinin konuşmaları en temizi imiş.. Moskof kralının nesli tükense, Gürcistan'dan bir bey getirip Moskova'da kral ederler. Kitabî kavimlerler. Gürcü papazları sülâlesinin. Keykâvus'a, o yoldan Hazreti Dâvûd'a ulaştığını iddia ederler. Ve şu şekilde garib bir hikâyeye anlatırlar:

«Gürcistan'da bir kral ölür. Yerine Temred adlı kızı hükümdar olur. Babasından miras olarak kalan ülkede hükümete başlar.

Bu kız, bir gece güneş parçası gibi bir oğlan ile iyş-ü nüş âleminde mest iken, ol civan, kız hükümdara sahip olur. Hükümdar hamile kalır. Kadın, kötü şöret kazanmamak için, kendine tecavüz eden delikanlıyı, bir buz tutmuş deniz üzerinde bir kuş avlamağa gönderir. O delikanlı buzda suya batıp boğulur. Kız da, kabilesinin dedikodusundan kurtulur.

Kadın hükümdarın bir kızı olur. Kız büyüyünce (Bey Divan) denilen bir hükümdar zâdeye verirler. O kızın üç oğlu olur. Bu çocuklar büyüdüğüleri vakit Gürcistan'ı arala-

rında taksim ederler. Marola adlı büyük bey-zâdeye, Kutatis ülkesini verirler ki, asıl adı Açıkbaş vilâyetidir. İşte Açıkbaş tâifesinin sülâlesi bu bey-zâdeye ulaşır. Ortanca oğlu (Simon)'a Tebriz ülkesini verirler. Küçük oğlu (Dadyan)'a Bagat vilâyetini verirler. Dadyan kavminin sülâlesi de buna varır.

Bu (Dadyan Bey) cihanı süsleyen, âdil bir hükümdar olduğu için bütün Gürcistan ona tâbi olurlar. Hâlâ Gürcistan'da Dadyan ve Açıkbaş beylerine bütün Gürcüler baş pasaları gibi hürmet ederler.

Krallar, tahta çıktıkları sırada kılıcı, bu Dadyan, Açıkbaş beylerinin ellerinden kuşanırlar. Yavuz Sultan Selim Trabzon'da iken Açıkbaş beyi ile Kutatis kalesinde iyi geçinmiştir. Müstakil padişâh olunca, Açıkbaş ülkesinin harac ve diğer vergilerini kaldırarak, vergiden affetmiştir. Günümüze kadar hâlâ vergi vermezler. Sadece her sene devlet katına esir, doğan, sungur, toygun, güzel Gürcü dilberleri gönderirler.

Buradan kalkarak, verimli yerler içinden geçerek (Ahıska)'ya vardık. Buranın adı (Ahıska) ise de, bu kelimeyi dört tarafta bulunan kavimler kendi dillerine göre söylerler. Meselâ (Ahıska, Ahırkaska, Akıska...) Fakat defterhâne hakamı da «Çildir eyâletine mutasarrıf falan paşa» diye yazılır.

Kalenin ilk kurucusu Nûşirvan her sene bu Ahıska'da altı ay yaylak faslı ederdi. Sonra nicelerin eline geçmiştir.

(Şerefnâme Tarihi)'nin yazdığı üzere Emevilerden Abdülmelik oğlu Hişam, Şam'dan, deniz gibi asker ile gelerek, Haleb, Ayıntab, Maraş, Malatya, Diyarbekir, Erzurum ve diğer kaleleri fethetmiş, sonra Gürcistan'a gidip Ahıska kalesini de zaptetmiştir. Tiflis'in diğer Gürcistan ve Dağıstan şehirlerini itaat altına aldıktan sonra Hişam, taht şehri olan Şam'a gelmiştir. Sonraları Gürcüler azarak büsbütün İslâmlıktan, itâattan çıkmışlardır.

Sonraları Azerbeycan hükümdarlarından Karakoyunlu Kara-Yusuf buraları zaptetmiş, Timur'un çıkışında ise Kara

Yusuf dayanamayıp. Osmanoğullarından Yıldırım Bayezid'e sığınmıştır. Sonra bu kale, Sultan Uzun Hasan'a kalmıştır.

Timur, Uzun Hasan üzerine de hareket eylemiş ise de, Uzun Hasan akıllıca hareket ederek, rikâbına yüz sürüp vilâyetini yağmadan kurtarmıştır (1).

Bundan sonra Azerbaycan devleti, Şeyh Safi evlâdından İran toprağı şâhı, (Şâh İsmail) eline geçti. Bu Ahıskayı yaylak edinerek bütün Gürcistan halkını kendine boyun eğdirdi. Bayezid Han zamanında (Bayezidi Velî), Osmanoğulları vilâyetini harab ederek tâ (Arpa çukuru) denilen Sivas'a gelinceye kadar yedi eyâleti eline geçirdi. O sırada Birinci Şelim (Yavuz) Trabzon Vâlisi idi. Arslan gibi, bu kötü işli şâhın askerinin arkasından yetişerek hepsini kılıçtan geçirdi. Selim padişâh olunca evvelâ (niyet ettim gazâyâ) diyerek Şah İsmail'in üzerine deniz gibi askerle yürümesi, Çıldır sahrasındaki cenkte yüzbin Acem askerini kılıçtan geçirmesi, Şah İsmail'in, dikkafalık edip Sivas'a kadar tecavüz etmesinin karşılığı idi.

Bu muharebede şâh ancak, kendi nefsinı kurtarabilmiş ve Azerbaycan'a can atmıştır. Selim Hân dahi (Yavuz) bu muharebeden sonra bütün Gürcistan'ı emrine itaat ettirmişti.

Ahıska kalesinin fethine tarih (ebced hesabıyla):

Hâtif-i gaybi dedi târihini

Aldı Acem mülkünü Sultân-ı Rum

Sonra Selim Hân, burayı bir büyük eyâlet yapıp bir vezire ihsân eyledi.

(1) Timur 1405 yılında vefât etmiştir. Halbuki Akkoyunlu Uzun Hasan'ın hükümdarlık zamanı, ondan çok sonra 1453-1478 seneleri arasındadır. Timur'un, maddeten Uzun Hasan üzerine hareketine imkân yoktur. Evliyâ'nın bir zühülü olacak.

Çıldır eyâleti onüç sancaktır. Mal ve tımar defterdarları, defter ve çavuşlar emini, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar kâtibi var.

Sancakları: Oltu, Ardanuç, Hertiz, Hacrek, Ardahan, Posthar, Mahcil, Ahıska (paşa sancağıdır), Bortekerek, Livane, Yarı Livane, Şavşad sancakları, yurtluk ve ocaklık olup mülkiyet üzere tasarruf olunurlar.

Hâsları :

Oltu (300,017), Pertek (416,190), Ardanuc (280,000), Ardahan (300,000), Şavşad, ocaklık olarak (65,600), Livane, ocaklık olarak (365,000), Hortiz (200,500), Hacerek (365,000) Postahar (206,500), Mahcil (20,322), Acara (200,000), Penek (400,000).

Her sancaktaki zeâmet ve tımar :

Hepsi 656 zeâmet ve tımarıdır. Kanun üzere cebelileriyle 900 asker eder. Paşa askeriyle 1500 olur.

Oltu: Zeâmet 3, tımar 133 — Ardahan: Zeâmet 8, tımar 87 — Ardanuc: Zeâmet 4, tımar 42 — Hacerek: Zeâmet 2, tımar 72 — Hortiz: Zeâmet 13, tımar 35 — Postehor: Zeâmet 12, tımar 68 — Petek: Zeâmet 8, tımar 54 — Sasın: Zeâmet 7, tımar 4 — Lori: Zeâmet 9, tımar 10 — Ahıska: Zeâmet 10, tımar 17 — Çakelek: Zeâmet 11, tımar 32 — Hatala?: Zeâmet 18, tımar 7 — Ispir: Zeâmet 4, tımar 14.

Sefere gitmek şartıyla 1060 köyden senelik 320 kese hasıl olur. Zeâmet ve tımar sahipleri yerler. Sultan Selim (Yavuz), tuğra ile bu eyâleti sancak paşasına ihsân edip Erzurum, Sivas, Maraş, Adana eyâletlerini, Çıldır vâlilerinin emrine vermiştir. Her sene muhafazasına gelmeleri kanun idi.

Evvelâ 500 akça mevleviyet ile kazası (İskilipli Ramazan Efendi)'ye ihsân olundu. Hâlâ 300 pâyesiyle şerif kazadır. Kadısına senede yedi kese, paşasına 80 kese hâs olur.

Su-başılığı vardır. Çıldır mirmiranları Hass-ı Hümâyûnu 400,000'dir.

İkibin kadar kul neferleri, kale ağaları, yedi oda dergâhı âli yeniçeri ağası, cebeci ağası, topçu ağası vardır.-Her tarafı mâmur iken, Kızılbaş 1044 tarihinde fırsat bulup istilâ etti. Sonra Dördüncü Murad Revan'ı fethettikten sonra bu Ahıska'yı da aldı. Şimdiye kadar mâmur olmaktadır.

Ahıska kalesinin şekilleri :

Yalçın bir tepe üzerinde kayalık ve ferah verici bir kaledir. İki kapısı vardır. Kalenin içinde 1100 kadar bağısız, bahçesiz, toprak ile örtülü evleri vardır. Bir kapısı doğuya açılır, öteki batıya açılır. 28 mihrabdır. Yukarı kalede (**Birinci Sultan Selim câmi**), eski imâret yoktur. Bu lâtif câmiin eski usul bir mâbedi olup toprakla örtülüdür. Zâten bu şehirde kurşunlu imâret yoktur. Bu lâtif câmiin minaresi yıkılmıştır. (**Künbetoğlu câmi**): Toprakile örtülü, minaresiz bir câmidir. Aşağı kalede (**Halil Ağa câmi**): Eski yapı, bol cemâati olan, ferah, gönül açıcı bir câmidir. Vilâyet ahali, ehli sünnetten, mü'min ve muvahlid kimselerdir. Beş vakitten başka her câmide Kur'an ve diğer bilgiler okunur. Hususî okutma yeri, dârülhadis, dârülkurrâsı yoktur. Fakat okumak isteyen çoktur. Kale dışındaki varoşu da çok mâmurdur.

Deli-Mehmed hanı). (**Ekmekçi İsa Ağa oğlu hanı**) meşhur hanlarıdır. Bedestanları çok, hayır eserleri ve bereketleri fazladır. İnce suyu dağlardan beri gelip bu şehrin tarhalarını sulayarak Argun kalesine gider. Oradan Kusaht kalesi yakınında Aras nehrine karışır. Bu kaleden, dışarıdaki varoşa, hendek üzerinde köprü ile geçilir. Dış varoşunun dört çevresinde sûr'u yoktur. Bu varoшта üçyüz kadar küçük dükânı vardır. Bedestanı yoktur. Suyu ve havası biraz şiddetli olduğundan tendürüst, cesur, namlı halkı vardır. Bilhassa

Vilâyet vâlisi Vezir Sefer Paşa aslen Gürcü bir hünerli yiğit, meydan adamı olduğu gibi, kethüdâsı Derviş Ağa da Gürcü olup, kerem sahibi, er kişi idi, Seyfi Ağa ve diğer hânedan sahibleri hünerli, merd kişilerdir.

Ahıska'dan doğuya revan, altı konaktır. Arada Kars kalesi vardır. Ahışa'dan Tiflis'e beş konak olup doğudan, kuzeye gidilir. Buradan Gence'ye dahi doğudan beş konakta gidilir.

ÇILDIR EYÂLETİNİN DÖRT ÇEVRESİNDE İTÂAT EDİP BOYUN EĞEN GÜRCİSTAN KALELERİ

Çıldır yakınında Hartziz kalesi 987 (M. 1579) tarihinde Lala Paşa vasıtasıyla fethedilmiştir. Perkan kalesi ve Kebir vale kalesi, iki yüksek dağ arasında yüksek bir tepe üzerinde küçücük kalelerdir. Asıl Gürcistan'da Kutais kalesi, Çıldır'a iki konak yakındır. Açıkbâş vilâyetinin hükûmet merkezidir. Berirat? dağı yakınında mâmur olup Gürcistan'ın merkezidir. Yavuz Selim hilâfetinde burası ocaklık hükûmet olmuştur. Has'ı (606.000)'dir. Hacerek kalesi, Ahıska ile Ardahan arasında ve Çıldır eyâletinde mâmur yerdir. Mirliya tahtıdır. Lala Paşa fethidir. Beyinin has'ı 365.000 akçadır. Alay beyisi, kadısı vardır. Beşyüz askeri olur. (Şeytan kalesi) 990 (1582) senesinde Ferhad Paşa fethidir. Çıldır yakınında sarp bir kaya üzerinde sağlam bir kaledir. (Kızlar kalesi) de Çıldır yakınında Çağ nehri kenarında sarp bir kaya üzerinde emsalsiz bir kaledir. (Altın kalesi) kayalık yapı olup Kızlar kalesine üç saat mesafededir. Odorya kalesi, Ahıska yakınında sarp ve küçük bir kaledir. (Âl) kalesi, Ahıska yakınındadır. Post-Hor kalesi, Ahıska eyâletinde sancak beyi tahtıdır. Has, timar ve zeâmeti yukarıda yazılıdır. 985 (1577) tarihinde Lala-Mustafa Paşa fethidir. 150 akçalık kazadır. Alay beyisi ve çeri-başısı vardır. Eskiden Şavşad diyârında iki tuğlu mirmiran olmuştur. Çıldır'a 7 saat uzaklıktadır.

Şavşad kalesi :

Ocaklık yoluyla hükümettir. Kadısı yoktur. Şavşadistan içinde sarp, âsi yerdir. Harbe kalesi, Ardanuç kalesi yakınında bir dere kenarında sarp bir kaledir. Ardanuç kalesi, Çıldır eyâletinde sancak beyi tahtıdır. Beyinin has ve zeâmeti yukarıda yazılıdır. Avhacı kalesi, sancak beyi tahtıdır. Defter hakanı da mahcil yazar. Sarp kaledir. Beyinin hası yazılmıştır. Çağışman kalesi, Çıldır yakınında sarp kaledir. Daha başka kaleleri de vardır.

Bu seyirlerimizden sonra Sefer Paşa hazretlerinden iki Gürcü gulâmı, bir at, bir güzelce tüfenk, Gürcistan çorabı, yüz kuruş ihsân alıp arkadaşlarımızla Erzurum tarafına yollandık.

Ahıska'dan Erzurum'a kadar olan yerler :

Evvelâ Ahıska'dan (Valgar) yaylasını aşip 4 saatte Kinova kalesine geldik. Ardahan sınırındadır. Yine batıya, sarp yollarla giderek (Kara Ardahan) kalesine ulaştık.

Kara Ardahan kalesi :

Yavuz Selim Han fethi olup, Çıldır eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin hası (300,000)'dir. Sancağında 8 timar, 87 zeâmet vardır. Alay beyisi, çeri-başısı, kale ağası, ikiyüz kalfa neferleri vardır. Beyinin cebelileriyle 1000 kadar askeri olur. 150 akça pâyeye ile şerif kazadır. Nakibüleşrafı yok. Müftüsü Ahışa'dır. Kalesi, yalçın bir kaya üzerinde dörtköşe şeddadvâri bir güzel kaledir. Bir taraftan havâlesi yoktur. Yetmişiki kulesi, üç kapısı vardır. İstanbul tarafından bir oda cebecileri var. Bu şehir içinde Kaya Paşa hendeki meshurdur.

Ardahan yakınında olan kaleler :

Vale kalesi 937 (1579) senesinde Lala Paşa fethidir. Gömek? kalesi, Ardahan'a yakın olup 982 (1574) senesinde Lala

Paşa fethidir. Ahars? kalesi, Oltu yakınındadır. Pertak, Hamagar, Mamervan, Nazarbat, Gazi Sefer Paşa, Kenze ve Kazan kaleleri ve diğerleri hepsi Lala Paşa fethidir. Çocuk mektepleri, küçük çarşıları, yer yer küçük hanları var. Suyu ve havası soğuk olduğundan bağ ve bahçesi yoktur. Meyvası, Tortum'dan Açaras kalesinden gelir. Ardahan ahalisi mü'min, muvahhid, ehli sünnet, garip dostu kimselerdir. Çoğu çiftçilik ile geçinir. Bir kısmı kara tüccarıdır. Dağlarında lâtif gövem meyvası olur. Bu kale Erzurum'un kuzeyinde beş konak yerdir. Ardahan'dan Kars, bir konaktır.

Buradan yine batı tarafa, kayalıklar içinde giderek Göle kalesine geldik. Ahışa toprağının Gürcistan beylerinden Levend Han yapısıdır. Yavuz Selim yazması üzere, Çıldır eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin hası, kanun üzere 300,000 akçadır. Alay beyisi, çeri-başısı, kale ağası ve neferleri vardır. Kalesi Yavuz Selim fethi olup yalçın bir kaya üzerindedir. Yüzelli akçalık kazâdır. Câmii, han ve hamamı vardır.

Oradan yine batıya 8 saat giderek Yenek kalesine geldik. Yapan Gürcü beyinin adını almıştır. Yavuz Selim fethi olup, Çıldır eyâletinde sancak beyidir. Beyinin hası 400,000 akçadır. Alay beyisi, çeri-başısı vardır. Kanun üzere cebelileri ile bin kadar asker çıkarır. Ahalisi temiz huylu kimseler olup çiftçilik ve kanaat ile geçinirler. Gayet lâtif suyu vardır. Ermeni, Gökdolak, Aznavur Gürcülerinden reâyâsı vardır.

Orada yine batının yıldız tarafına giderek 2 saatte Mamerdan kalesine geldik. Gürcü beyleri tarafından yapılmıştır. Lala Kara-Mustafa Paşanın fethidir. Eskiden sancak beyi merkezi imiş. Hâlâ yine Erzurum eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin hası 203,000 akçadır. Çeri-başısı, alay-beyisi vardır. Beyinin cebelileriyle birlikte beşyüz askeri olur. 150 akçalık şerif kazadır. Kale ağası, azeb ağası, neferleri var. Kalesi dörtköşe, şeddadvâri binadır. Kibleye bakan bir kapısı var. Tamamı 800 evi var. Ehlisünnettirler.

Nakşibendî tarikatında olup ahâlisî dindardır. Câmileri, hamamı, hanı, küçük çarşısı vardır.

Oradan yine batıya giderek İd? köyüne geldik. Mamerdan nâhiyesinde Müslüman ve Ermeni köyüdür. Oradan yine batıya gidip Kara Kunk? köyüne geldik. Erzurum eyâletinin nâhiyesidir. Mâmur bir zeâmettir.

Yine Gürcistan boğazını geçerek, çimenlik kafesler içine girip (Umudum Dede) köyüne geldik. Bir yüksek dağın eteğinde yüz evli mâmur köydür. Bu köy, Fırat nehrinin çıktığı yerin başındadır. İşte meşhur Fırat nehri bu köy yakınında bir büyük mağaradan doğar. Birer Mekke zira'ı boyunca balıkları var ki, herbiri gûya cennet sofrasıdır. Burada (Umudum Dede) gömülü olup, herkes tarafından ziyâret yeridir ve balıkları kimse avlamağa cesaret edemez. Ama bir saat aşağıda avlanarak yenilse lezzetinden adamın dimağı kokulanır. Ne kadar yenilse, hararet ve ağırlık vermez.

Dumlu Dede ziyâreti :

Ulu yerdir. Şeyh İbrahim Efendi de evliyâdandır.

Oradan, yine Erzurum sahrası içinde giderek sıhhat ve selâmetle Erzurum kalesine vardık. Elbise değiştirmeksizin paşa efendimizin ayağına yüz ve göz sürerek Revan Hanının mektup ve hediyelerini takdim ettik. Sohbetleriyle şereflenerek, gördüğümüz kaleler ve acaip eserleri birer birer nakil ve hikâye ettik. Pek memnun oldu. Hakire baştan ayağa bir elbise ile üçyüz kuruş hamam parası verdi. Gümrük kâtipliğinden iki kese âdatım dahî verildi. Bir hafta oturduk. Fakat yine Van Hanından muhabbet mektupları geldi:

«Kars kullarından, kervanlarımız halkı, rahatsız oluyorlar. Rica ederiz. Bir ağa kulunuzu gönderiniz. Buraya gelip kervanları Erzurum'a götürsün.»

Diyorlardı. Yine hakiri onuncu gün Acem diyârına yolladılar.

1057 TÂRİHİNDE YİNE REVAN DİYÂRINA GİDİŞ.

Erzurum'da doğuya 11 saat gidip (Hasankale)'ye geldik. Evvelce anlatıldı. Yine doğuya Pasin sahrası içinde giderek Badılenvanlı köyüne geldik. Ermeni köyü ve zeâmettir. Bunu geçerek 9 saatte Meydancık konağına geldik. Pasin sahrasında mâmur kasabadır. Yine doğuya giderek 10 saatte Mejengird kalesine geldik. Erzurum eyâletinde Horasan beyi idaresindedir. Kalesi, yalçın kaya üzerinde dörtköşe bir kaledir. Kale ağası, 150 neferleri vardır. İkiyüz kadar evi vardır. Pasin kazası nâibliktir. Süleyman Hanın bir câmii var. Bir küçük hamamı, bir hamı var. Tarlalarında ürünleri çok.

Oradan yine doğuya giderek Erzurum sınırında (Han) deresini aşıp Kars eyâleti sınırına ayak bastık. (Yedi Kilise) denilen harab ve meşhur kiliseyi geçip bir boğazdan aşık. Bir çimenlik sahrada 6 saat batıya giderek Barduz kalesine geldik.

◦ Barduz kalesi :

Kars hükmünde olup, (Akkoyunlu El Melik İzzüddin) yapısıdır. Kalenin yüksek tarafı yakınında celi yazı ile tarihi bu şekilde yazılıdır. Kalesi bir dere kenarında dörtköşe, kayalık binadır. Kale ağası, yüzelli kadar da hayır eserleri vardır. Câmii, mescidi, faydalı, küçük hamamı, çarşı ve pazarı vardır.

Oradan kibleye giderek (Geçkovan Dudman) kalesine geldik.

Geçkovan Dudman kalesi :

Bazı tarihlerde Pijen, Seffak, Efrasyab cenkleri hikâyesinde anlatılan işbu kale Abbasi halifelerinden El Mustansır Billâh hükmünde iken, Moğol tâifesinden Hulâgû Han gelip şehri harab ve ahâlisini zulüm ve kahır ateşi içinde kebab etti. Sonra burası Karakoyunlu Kara-Yusuf'un himmetiyle mâmur olmuş ise de Timur tarafından tekrar harab edilmiştir.

Sultan Süleyman, Nahcivan kazasına gelir iken, İslâm askerinin öncüsü olan Lala Kara-Mustafa Paşa buraları fethetmiştir. Hâlen Kars eyâleti hükmünde olup, başkaca sancak beyi merkezidir. Beyinin hası 153,500 akçadır. Alay beyisi, çeri-başısı vardır. Kanun üzere cebelileri, beyinin askeri ile bir-ikiyüz mükemmel asker olur. Kalesi bir dereli yerde olup, dörtköşe ve küçüktür. Kale ağası, azeb ve gönüllü ağası, üçyüz kale neferleri, yüzelli akçalık kadısı, yedi mâmur nâhiyesi, 1200 kadar toprak örtülü evi, üç aded küçük câmii, kırk elli kadar dükkânı vardır.

Oradan doğuya giderek, Osmanoğulları sınırının nihayetinde olan Kars kalesine geldik.

Dudman Kars kalesi :

Osmanlı ülkesinde üç (Kars) vardır. Biri Silifke'de (Kara Taşlık Karsı), (Maraş Karsı), biri de (Dudman Karsı)'dır ki bu Kars'dır. Üçüncü Sultan Murad zamanında Lala Paşa serdar olup, Anadolu Veziri Cafer Paşa, Şam Veziri Tavil (Uzun) Mehmed Paşa-zâde Hasan Paşa, Belan'lı-Ali Paşa maiyetinde olduğu halde yüzbin kadar askerle bu Kars toprağına gelip durdu. Acemlerin harab ettiği Kars'ı mâmur etmeği doğru görüp tamirine başladı. Rumeli paşası Mahmud Paşa kolundan, dörtköşe beyaz mermer üzerine Arabca celî yazı ile yazılmış bir yazı çıkmış. Onu, aşağı varoşun kibleye bakan kapısının yanına koymuşlar. Aynen böyledir:

•Enşee hâzikel'kalâtil mübâreketi, Asaf-ül mülük
 Firuz Akay eazzallahü ansârehu fi eyyâmi mevlâna
 Essultan el melik izzüddin eyyedallahu devletehü
 Bi îâneti bintissultan Kerimüddin el ma'rufeti
 Nurullahi kabriha ve merkadiha...

İkinci kurucusu Lala Paşa, bu eski eserleri büyük bir dikkatle oraya koyarak hayır sahiplerine göstermiş.. Kale yetmiş günde tamamlanıp bütün cebhâne ve levazımâtı tamamlanmış ve hazırlanmış, tamir sırasında iyi kişilerden, asker tâifesinden bir Kur'an hâfızı bir rüya görüp, Lala Paşaya şöyle anlatmıştır:

•Rüyamda dermansız bir pir, görünüp (Bana Ebulhasan Harkani) derler. Yerim buradadır. Alâmet ve nişânımı istersen, ayağın ucunda bir derin kuyu vardır. Onu kaz.. Tâ ki acâibi göresin!-

Dedi. Olan anlatılınca nice yüz amele, tâyin olunan kuyuyu kazmağa başladılar. Kuyuda, dörtköşe bir somaki mermer görünmüş.. Gazileri o kırmızı taşı okuyarak çıkarmışlar. imiş. Vücudu henüz terütâze olup, bazusunun yaralı olan Üzerinde güzel yazı ile (Menem şehid-i Said Harkani) yazılı yerine sarılmış olan mendili, arkasındaki yün hırkası çürümemiş, sağ tarafındaki yarasından kırmızı kan sızmakta bulunmuş idi. Gaziler bu hali görerek tekbir ile mezarı kapamış, iç kalede ilk yapı olmak üzere (Hasan Harkani tekkesi) ve câmiî şerifi yapılmıştır. Lala-Mustafa Paşa hayırdır.

Kars eyâleti yazılmış, halen Osmanlılar elinde olup «Kars eyâletine mutasarrıf vezirim falan paşa» diye padişâh emri yazılır. Acem sınırındadır. Nice kere arpalık yoluyla tuğlu vezirlere verilmiştir. Hâlâ paşasının padişâh tarafından 600,000 akça hası vardır. Eskiden Erzurum sancağı idi. Defterdar kethüdâsı, defter emini, diğer memurları yoktur. Sancakları şunlardır:

Küçük Ardahan, Hocacan, Zarşad, Gecvan, Verişan.

Kars, paşa makamıdır. Zeâmet (7), Timar (102).. Ce-

belileri ve paşa askeriyle üçbin seçme askeri olur. Defalracaya yedi sekiz Acem Hanlığına karşı koymuşlardır. Alay beyisi, çeribaşısı, üçyüz akçe pâyesiyile kadısı, kale ağası ve yedi azep ağası, üç oda yeniçerisi, bir odacısı, bir ova topçusu vardır. Çorbacıları, neferleriyle beraber Erzurum'da oturlar. 1500 kale neferleri vardır. Van, Kars, Ahışa kulları sınırda olup şecâat ve yiğitlikle meşhurdurlar.

Fırat kenarında, Birecik kalesi önündeki geçid gemilerinin mahsulleriyle, Haleb eyâletinde Suruc, Menbic köylerinin mahsulleri bu kale askerine ocaklık verildiğinden senede yetmiş yük akçe mevâcibleri (maaşları) gelir.

Kars eyâletinin on aded kazâsı, sekiz aded nahiyesi vardır. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, âyân ve eşrafı vardır.

Kars Kalesinin şekilleri :

Kuzey tarafında ensesi, top menzili uzaklıkta bir yüksek dağdır. Onun eteğinde bu kalenin iç kalesi bir tepe üzerindedir. Aşağıhisar, bir düzlüktedir. Hepsisi beş kat kuvvetli bir sur olmuştur.

Kale kapısı doğu tarafa bakar. Ortakale kapısı batıya açık demir kapılardır. Sur içinde kale ağası evi, ikiyüz aded levend evleri, mükellef ve mükemmel cephaneleri vardır. Ama bu Ortahisarda çarşı, pazar, han, hamam yoktur. Bu kalenin aşağısı varoştur. Büyük hisardır. İki kat sağlam duvardır. Üç yeni demir kapıdır. Kapının içi, toğolga, serpenahlar, tüfek ve türlü harb âletleriyle süslenmiş, kapıcılar, bekçiler ile bezenmiştir. Bu kapıların biri batıya, Erzurum'a açılmıştır ki (Su kapısı), (Çeri kapısı) derler. Biri Kağızman tarafına açılmıştır ki (Orta kapı) diye anılır. Üçüncüsü doğu tarafadır. Van tarafına bakan, Behram Paşa kapısıdır. Kale duvarının üzerinde karakolhânelerde gece gündüz muhafızlar gözcülük edip, her karanlık gecede kalenin kapı ve duvarlarını meşaleler ile aydınlatırlar. Hisarlı varoşunun boyu o kadar yüksek değildir. Ama gayet enli, sağlam ve

kayalıktır. Aşağı kalenin etrafı hendek yerine göldür ki, Behram Paşakapısından orta kapıya varıncaya kadar kuşatmış, ab-ı hayât gibi de suyu vardır. Bu taraftan kaleyi asla elde etmek mümkün değildir. Kalenin etrafında iki yüz yirmi tane duvar vardır. İki bin seksen beden dışı vardır. Buranın etrafı 5700 adımdır.

İmâretleri :

Bu kalede üç bin kadar âyân ve eşraf, esnaf evleri vardır. Kırkyedi mihrab, câmileri ve mescidleri vardır. Yalnız sekizinde cuma namâzi kılınır. En eskileri Lâlâpaşa yapısı olan (Hazret-i Şeyh Hasan Harkani câmi) dir. Güzel vasıfları yukarıda bildirilen Şeyh Hasan Harkani Sultan, camii yakınında gömülü olup herkesçe ziyâret olunur. Bundan sonra (Su kapısı) tarafından Vâiz efendi câmi, meydan semtinde Ulu câmi, Süleyman efendi câmi. (Çok güzel nurlu bir câmidir). Kiliseden câmie çevrilmiştir.

Hüseyin Kethüdâ câmi :

Kızıl kilise adıyla bir büyük kilise idi. Padişâh fermanı ile câmie çevrilip, karanlıktan kurtarılmıştır. Nurlu bir câmidir ki, hâlâ kalabalık cemâati vardır. Çünkü bu şehir halkı çok namaz kılmaya düşkündürler.

Ömer Efendi câmi :

Acemler bu kaleyi istilâ ettikleri vakit, câmiin sâhibinin adı Ömer olduğu için ihânet ederek böyle güzel, nurlu bir ibâdet yerini yıkarak yerle bir etmişlerdir. Diğer câmilere de dört ayaklı hayvanlar bağlamışlardır.

(Behram paşa kapısında) Kaltakçı - zâde câmi :

Eski usul büyük bir câmidir. (Bayram Çelebi - zâde câmi), (Emir Yusuf paşa câmi) : Güzel bir minâresi vardır. On sekiz aded çocuk mektebi olup medresesi yoktur. Bütün bilgiler câmilerde okunur.

Hamamları :

(Su kapısı) nın iç tarafında, duvar dibinde (Emir Yusuf paşa hamamı).. Suyu ve havası lâtif ,binâsı gönül açıcı, ferahlık veren, aydınlık bir hamamdır. Orta kapının iç tarafında (Eski hamam) da çok güzeldir. Dârülkurrâ, yemek verme yeri yok ise de, hânedanları cömertlik ile tanınmış olduklarından geliþ gidene nîmetleri boldur. Gariplere lûtuf ve nîmette bulunurlar. Arazisi bereketli, verimlidir. Kârgir bedesteni yoktur ama, ikiyüz dükkânı var. Beþinci iklimin ortasında bulunduğundan kış şiddetli olur. Bunun için bağ ve bahçesi yoktur. Fakat ürünü ve tahılı çoktur. Ahâlî-şî gayet zinde olup ticaret ve ziraatle geçinirler. «Şöhret âfettir» diye fakirâne altlı üstlü bir yerleri vardır. Ulu câmi yanında paşa sarayı mâmûr olup, bu saray yakınında bir şer'îye mahkemesi vardır.

Kars'tan 12 saatte (Erçebük) köyünü (bağırsak) dere-sini geçip, (Olgar yaylası) nı da üç saatte aşip, üç gün sonunda Ahıska kalesine vardık. Bu kaleye ulaştığımız gün Vâli paşa ve diğer kul ağalarına Erzurum vâlisi (Defterdar-zâde Mehmed paşa) efendimizin güzel üslûblu mektubunu verdim. Okunup içindeki anlaşılınca bütün âyân ve hazır olanlar :

«Hâşâ ki biz Revan'ın Acem kervanını incitmiş olalım. Bu he-man; Acemln, Kağızmanlıların düpedüz iftirasıdır. Geçen hafta Kağızmanlılar bac almak bahanesiyle Revan tüccarını rahatsız etmişler. Onların haklarından gelinmek gerektir.»

dediler.

Buradan atlarımıza binip kible tarafına, çimenlik sah-rada bir konak gidip Aras nehri kenarına vardık. Oradan keleklerle (sudan geçmek için şişirilmiş tulumlar) karşı tara-afa geçtik.

Kağızman kalesi :

Azerbaycan toprağındadır. Aras nehrinin kible tarafı, çoğunlukla Azerbaycan sayılır. Aras nehri, batıdan (bin göl) yaylağından çıkıp, nice kalelere ve şehirlere uğrayarak doğuya doğru akar. (Arpaçay) Pile ağzı dağında Zengi nehri- ne dökülür.

Bu Kâğızman kalesi dahi Aras'ın karşı kible tarafında olmakla Azerbaycan sınırındadır. Fakat Osman oğulları eyâletidir. (Nuşirvan) kızlarından bir yıldız gibi temiz kızın yapısı olduğundan ânın adıyla anılmıştır. Nice hükümdarlar eline geçip sonunda (Uzun Hasan Şah) 'ın eline, ondan (Şah İsmail) in eline geçmiş, sonraları (Süleyman Han) a itaat edip Kars eyâletinde başka bir sancak olmuştur.

Alay beyisi, çeribaşısı, 900 askeri vardır. 150 akçe kazadır. Kale ağası, 300 kale neferleri vardır. Gelirleri tuzlardan hâsil olur. Kalenin batı tarafında büyük tuzla ve kuvvetli madenler vardır. Benzeri bulunmaz değirmen taşı madeni vardır ki Acem'e, Erzurum'a ve diğer kasabalara değirmen taşı, bu Kağızman dağlarından gider.

Vire taşı :

Cerrahlar, Süleyman merhemi edip yaraya bereye korlar. (Kuyumcular böresi), (Berber bileğisi), (sömürken taşı — kayağan taşı), bu dağlardan çıkar. İki yerden altın ve gümüş mâdenleri vardır. Fakat masrafları gelirlerine üstün geldiğinden işletilmez.

Kalesi, bir bayır yerde şeddatvâri sağlam bina, dörtlü şeklinde bir kaleciştir. İçinde (Süleyman Han câmii) vardır. Alt ve üstünde 700 evi, daha başka câmileri, hanı, hamamı, küçük çarşıları vardır. Bender bir şehir değilse de sınırda'dır. Revan'ın batı tarafında görünen (Ağrı dağı) bu Kağızman'a yakındır. Dünyaca tanınan dağların birisi de budur. Türkmenlere yaylaktır.

Kağızman Aras kenarında okuduğu için havası mutedildir. Yer yer bağ ve bahçeleri vardır. Halûk, selim, halîm ahâlisi olup güzelleri gayet dilberdirler. Çoğu levendleri Acem mânisi tağanni ederler (makamla söylerler). Hoş sesli, hoş huylu adamlardır.

Yanımızda olan Kağızman âyânlarıyla Kağızman'a girince, beyinin divânına hepimiz hazır olup, Kars ile Kağızman askerleri arasında büyük kavgalar oldu. Kağızman ağaları :

«Biz Kağızman kervanlarına el uzatmadık. Ancak kanunumuz üzere bacımızı aldık» diye yemin ederek inkâr ettikleri için elimizde olan buyuruldu gereğince Kağızman ağalarından «Hasan ağayı, Çalık-Sefer ağayı», yedi ağayı daha alıp, Revan tarafına yollandık. Kars paşasından onbir ağa Van'dan, Kağızman beyinden ve âyânından ayakbastı ücreti olarak hakir bir kese kuruş, iki Mahmudî at, iki Gürcü gulamı alıp, Kağızman'dan Aras nehrini yine keleklerle geçtik.

REVAN'A KADAR UĞRADIĞIMIZ KONAKLAR

Mağazbird kalesi :

Gürcistan toprağında, Kars kalesi hükmünde, eski kanun üzere sancak beyi merkezidir. Nice kere Acemler istilâ edip ülke harabolmuş, hâlâ Kars nahiyelerindedir. Kalesi İran şâhlarından (Mağaz Han) yapısıdır. Sonra Akkoyunlu sultanlarına geçmiş, onlardan Şah İsmail'in eline geçmiştir. Sonraları (Süleyman Han) fethetmiştir. Hâkimi, kale ağasıdır. 150 neferleri var. Nâibliktir. Kalesi, havâlesiz bir kaya üzerinde beş köşeli taş binâ, küçük ve güzel bir kaledir. 600 kadar bağ ve bahçeli evi var. Câmii, hanı, ha-

mamı ve on aded dükkânıvar. Kale dibinden (Arpa çayı) akar. Bu nehir, Gürcistan taraflarından gelip, buradan geçerek Aras nehrine yakın bir yerde Tekelti kasabası dibinde Aras nehrine dökülür.

Bu Mağaz-bird kalesi Acem'in Şuregül kalesi toprağıdır. Fakat Şuregül kalesi, Acem elinde kalmış ve bütün nâhiyeleri Kars hükmünde kalmıştır. Bu ikisi arasında (Arpa çayı) sınırdır. Bunun karşı doğu tarafı Acemlerdir. Beri batı tarafı Kars toprağındadır. Bu kalenin ensesinde bir konak uzaklıkta (Ani) kalesi vardır. Kars hükmünde, bir tepe üzerinde dörtköşe, harap, küçük bir kaledir. Nuşirvan yapısıdır derler. Zeâmettir. Reâyâsı Ermenidir. Bu (Ani) kalesiyle Kars arasında (İki Nahi?) dağı vardır. Kars arkasında olup araları bir konaktır.

Bu kaleyi geçerek geniş bir çimenlikte 9 saatte Zârşed kalesine ulaştık.

Zârşed kalesi : İran şâhlarının binâsıdır. Burada birçok Acem, şiddetli eziyet çekerek kılıçtan geçtikleri için bu kaleye (Zârdeş) derler. Hâlâ Kars eyâletinde sancak beyi merkezidir. Alay beyisi, çeri-başısı vardır. Seferde 1200 silâhlı askeri olur. 150 akçalık kazadır. Müftü ve nakibi yoktur. Kale ağası, 150 kadar neferleri vardır. Kalesi, bir ferah genişlikte, bir yüksek tepe üzerinde şeddâdi bina, dörtköşe bir kaledir. Ama o kadar büyük değildir. İç ve dışında üçyüz oda vardır. Câmii, zâviyesi, hamamı, hanı, küçük çarşıları vardır.

Kars'tan doğu tarafa, Revan yolu üzerinde olup bir konaktır. Su ve havası gayet lâtiftir.

Bu kaleden yine doğuya 9 saat giderek Talış şehrine vardık. Acem toprağında Revan sınırındadır. Buradan (Kara Taybi) kasabasına, buradan da doğu tarafa 12 saat giderek (Üç Kilise) konağına vardık. Rum Kayserinin yapısıdır derler. Üç Kilisenin birinde Ermeni kızları, birinde Rumlar, Ermeniler oturur. Acem diyârında bir bu (Üç Kilise) eski kilisesi, bir de Nahçıyan yolundaki (Yedi Kilise) mabedleri

kilisesi, bir de Nevcihan yolundaki (Yedi Kilise) mâbedleri meşhurdur. Ama burada ibret verici eserler pek çoktur. (Mirevan yağı) bu kilisede hasıl olur ki, hakikaten acıptır. Bir ipek halı üzerine bir kazan koyup, altında ateş yakarak içindeki ot ve bitkileri pişirirler. Haliya ateş tesir etmeyip olduğu gibi durur. Sonra, bu bitkilerin suyunu, yani yağı kablara doldurup fienkistana götürürler. Oralardan bu kiliseye adaklar gelir. O yağı çeşitli hastalıklara, yaralı olanların yaralarına sürerler. Tesir eder. İnançları böyledir.

Acâip şey : Bu kilisenin avlusunda yüksek bir tâkin altında boşlukta asılı bir kalın demir durur. Altı taraftan bir tarafa bitişikliği ve dayanması yoktur. Hıristiyanların inanışlarına göre, bu demir direk, havarilerden (İsa'ya inanan oniki kişiden) Şem'un safanın kerametiyle durur. Bunu gören Müslümanlar da öyle itikad ederler. Çünkü bu direğe, şiddetli rüzgâr dokundukça sallanır. Keşişler, kimse dokunmasın diye, etrafına muhkem ağaçtan parmaklık çekmişler. Hakire göre bu kerâmet değil, mârifettir!..

Demir direk mârifeti :

Bu binayı yapan usta, bu demir direkciğin üzerine, evvelce o yüksek kubbeyi yapmış.. Tâ en yüksek yerin ortasına büyük bir mıknaş taş koymuş. Bir büyük mıknaş taşı da hendeşe üzere, o tepenin üzerine ve karşısına koymuş. Bu demir direkciği ikisinin arasına koyunca — iki mıknaş kuvveti birbirine denk geldiğinden — direkciğ de öylece boşlukta kalıvermiştir. Yoksa ne havarilerin ve Şem'un'un kerâmeti, ne de tılsımdır. Her görenin parmağı ağzında kalır. Bu kusuru çok hakir, kısa akımla böyle düşündüm. İnşallah düşüncemde hatâm yoktur.

Kilisenin beşyüz kadar papasları var. Acemler ve Osmanlılar tarafından her gece beşer, altışar yüz atlı gelip burada kalır. Çul ve torba çıkararak, bütün rahibler kılavuzluk ederler. Tuhaf bir Hıristiyan yeridir.

Buradan yine doğu tarafına giderek Aras ve Zengi ne-

hirlerini geçip, ikinci defa Revan'a vardık. Revan Hanı (Taki Ali Han) hemşiresinin düğününden gelmişlerdi. Doğruca saraylarına misafir olduk. Ertesi günü Kars ağaları, Kağızman ağaları ile han divanına vardık. Kars ve Kağızmanlılar:

«Hanım! Bizi Erzurum vezirine yanlış bildirip, diye üzerimize Evliyâ Ağayı mübâşir getürmüşsüz.. Lâyük müdür?»

Diye birçok dedikodular ettiler. Sözüñ kısası, kale ağaları günahsız çıkıp, meğer iftira edenler kervan halkı imiş.. Onlar ise Erzurum'a gitmişlerdi .Nihayet araya uzlaştırıcılar girip Taki Han, bütün ağalara üçer gün büyük ziyâfet verdi. Hâkire yine beş tümen Abbâsî (Acem parası), bir at, paşaya bir katır, bir deve yükü Revan pirinci ve sınır ağalarına beşer onar parça ihsân etti.

Revan kalesinden, han mektuplarıyla yine Erzurum'a döndük.

REVAN'DAN, TEKRAR ERZURUM'A DÖNDÜĞÜMÜZ

Yediyüz baş kervan ile Revan'dan çıkıp batı tarafa 5 saat giderek (Abdallar) köyüne geldik. Yüz evli, bağ ve bahçeli Acem köyüdür. Fethi sırasında Kars hududu farzolunmuştur. Ama şimdi Acemlere tâbidir. Buradan yine kuzeye 4 saat giderek (Abaran) köyüne vardık. 500 evli Gökdolak köyüdür.

Buradan yine batı tarafa ot ve bitki içinde giderek (Şarabhâne) köyüne geldik. Bir tepe üzerinde, ziyâret yeri olan, üçyüz evli, mâmur, bağı, bahçesi hesabsız köydür. Kars sınırında zeâmettir. Oradan yine batıya, çimenlik sahralardan, dağ eteklerinden giderek 4 saatte (Begüm) köyüne geldik. Eskiden (Uzun - Hasan) Şâhin yıldız kadar temiz kızının köyü olduğundan şimdiye kadar (Begüm) köyü derler. Çün-

kü Acemler kızlarına Begüm derler. Burası Kars hükmünde 300 evli köydür. Ahalisi, Ermeni ve Aznavor Gürcüsüdür. Ama asıl büyük şehri nursuz Timur harabetmiş.. Hâlâ Arpa Çayı kenarında eserleri meydandadır. O binâlar içinde yedi tane yüksek künbedler vardır. İçlerinde Akkoynlu şâhlarından (Mecendi Han, Avşarhan, Otkabay Han, Gündüzbey Han) adlı şâhlar, tahtları üzerinde kimi yatar, kimi oturur.. Gûya hayattadırlar. Herbirinin mezar taşında, üst kısmında adı ve resmi, ölüm sebebi, tarihleriyle yazılmıştır.

Bu harap şehrin üç çevresi büyük yaylaklardır .

Buradan yine batı tarafa sazlıklı, bataklıklıklı çorak yerlerden giderek Şüregül kalesine geldik.

Şüregül eski kalesi :

Sultan Hüseyin Baykara, bu şehrin dibinde akan Arpa çayının havasından hoşlanıp bu kaleyi (Hekim Şüregeri)-nin öğretmesiyle mâmur etmiştir. Sonra Kara-Yusuf'un elinde iken, Timur harab eylemiştir. Sonra yine mâmur olmuş ise de Süleyman Han Nahcivan fethine giderken öncü asker bu şehri harab etmiştir. Ama hâlâ Arpa çayı kenarında Timur'un harab ettiği yerlerin eserleri, geride kalan Kısrâ taklarından, büyük kubbelerden bellidir.

Tuhfe târihinin yazdığına göre, musiki bilgisinde 48 terkipten (Şürekler) terkiptini, bu hakim şehir mâmur olurken icad etmiş ve adını (Şüreker) demiştir. Hattâ bu şehrin, büyük küçük bütün ahalisi zevk ve safâ ehli olup, Acem tarzında sesli olarak Şüreker okurlar.

Şehir o kadar mâmur değildir. Kalesi harabdır. Üçvüz evi vardır. Nâhiyelerinin çoğu Arpa çayının karşısında olduğundan Revan hükmündedir. Bir tarafı tamamen Kars hükmündedir. Burası Gürcistan'dadır. Çünkü Aras ve Zengi nehirlerinin kuzeyinden kırk konak Elbürz dağına aşp, Ha-

zer denizine varıncaya kadar Dağıstan ve Gürcistan sayılır. Batı tarafı Erzurum'a ulaşır.

Buradan batı tarafa giderek beş saatte altı çay geçtik. Hepsisi küçük sulardır. Bazısı Gürcistan'dan, bazısı Azgur dağlarından gelip bu köylerden geçerek Aras nehrine dökülür. Bazı yolları bataklık ve çimenliktir. (Geçti) nâhiyesine geldik. Bir nehri var, adını bilmiyorum. Sultan Murad Han Revan'a giderken bu çaydan geçip çadırı önünde bir sofa yapılmış. Hâlâ eseri görünür. Kars âyanı dört çevresine bazı büyük ağaçlar dikip namazgâh edinmişler. Gelip gidene misafir olacak bir yerdir.

Yine batıya, verimli bir sahra içinde giderek (Bulanık) köyüne geldik. Kars zeâmet sahiplerinden Çalık-Sefer Ağanın serbest zeâmetidir. Üçyüz evlidir. Buradan yine batıya giderek, yine Kars kalesine geldik. Bir gece dizdar (kale ağası) Ali Ağada misafir kalıp sabahleyin bütün ahbab ve dostlarla vedalaşarak, yine batıya verimli arazi içinde giderek (Düşkaya) konağına geldik. Kars sınırında ikiyüz evli zeâmet köydür.

Oradan inişli, yokuşlu yükseklerle baş kaldırmış cam ağaçları içinde giderek (Vernişan) konağına geldik. Kars sınırında olup, eskiden sancak imiş. Aras nehrinin karşı tarafından, Van eyâletinden, Bayezid kalesi sınırında yazılmıştır. Hâlâ Kars alay beyisi burada oturur. 300 Evli köydür. Buradan kuzeye Ahışa iki konaktır.

Buradan yine batıya, sahralar içinde giderek (Zeyn Han) kalesine geldik. Kars toprağında ikiyüz evli, kale ağalı, neferli, câmili, han ve hamamlı, kırk kadar dükkânlı yerdir. Burada gelip geçen tüccarlardan bac alırlar. Kars paşasının su-başılığıdır. Kalesi dörtköşe kayadan binâdır. Korusunu bilmiyorum. Kale halkına sordum. Onlar da bilmiyorlar. Küçük bir kaledir. Gayet inadcı ahalişi vardır.

Yine batıya giderek çamli yollar ve beller aşır, (Soğanlı Beli) denilen büyük geçide geldik. Rumda, Acemde, Belh ve Buharada, şöhreti dünyayı tutmuş bir şehirdir ki, onu ge-

çen tüccarların ve diğer devletlerin beli tak olur. Yüzbin mihnet ile bunu da aşarak, adı geçen belin arkasında (Koma damı) denilen köye geldik. Pasin sancağı sınırında, Aras nehri kenarında 150 evli köydür. Bağ ve bahçesi yoktur.

Buradan yine batıya, sahralar içinde giderek (Pasin) köyüne geldik. 300 evli köydür. Erzurum'da, vilâyeti yazan Cafer Efendinin zeâmetidir. Buradan ileri giderek Aras nehri üzerindeki (Çoban Köprüsü)'nü geçerek düz sahralar içinde yine (Hasankalesi)'ne geldik.

Buradan yine batıya giderek selâmetle Erzurum'a girdik. Paşa efendim'zi (Abdurrahman Efendi) mesiresinde bularak, Revan Hanının pirinci ile, diğer hediyeleri ve Hanın muhabbet mektubunu üçyüz baş kervanı teslim edip, Erzurum içindeki minnetsiz evimize sıhhatle ulaştım. Yine gümrük kâtipliği hizmetine memur olup, her gece Defterdar-zâde Efendimizin sohbeti şerefiyle şereflenerek, Hüseyin Baykara sohbetleri ederdik.

Bir gün İstanbul tarafından, Sultan İbrahim Hanın hattı şerifi ile (mübârek yazısı) (Kapıcılar-başı Yenici-Ali Ağa) ve sadrazâm telhiscisi (Sitâvuş Ağa), Salih Paşanın emriyle geldiler. Kurulan âli divanda okundu. Hattı hümâyûnun saadetli mânâsı idi :

«Erzurum eyâletine mutasarrıf, vezirim Mehmed Paşa, Allah iclâlini devam ettirsin, hattı şerifim ulaştıkda, mübârek emrimde yazılan Erzurum askeri ile diğer memur olanları alıp Acem'in Revan kalesi yakınındaki, Kars sahralarında deniz gibi asker ile toplandı yapıp cenge hazır olasın!»

Paşa Hazretleri : «Düstûr-i Mükerrerem'im!..» diye, tuğraya el vurup, Erzurum, Maraş, Sivas eyâletlerine yerliğ-i belîğler ile kapucu-başılar gönderdi. Hakiri de canca, Tortum sancaklarına mutasarrıf olan (Seydi-Ahmed Paşa)'ya gönderdi.

**ERZURUM'DAN, PADİŞÂH EMİRLERİYLE BAYBURD,
VE CANCA, İSPIR, TORTUM VE AKÇA-KALE'YE
GİTTİĞİMİZ.**

Evvelâ Paşa Efendimizden padişâh emirlerini ve diğerkale ağalarına mektupları alıp, dokuz nefer hizmetkârlarımızla asker toplamaya gittik. Erzurum'dan kuzeye, sahralar içinde iki saat giderek Kân köyüne geldik. 200 evli mâmur köydür. Yine kuzeye Erzurum sahrasında 5 saat giderek (Umudum Sultan) köyüne geldik. Evvelce yazıldı. Yine kuzeye, dere ve tepeler geçerek Fırat nehri üzerindeki (Gürcü boğazı) köprüsünü geçtik. Uzun-Hasan Şâhin yaptığı bir büyük köprüdür. Abaza Paşa Erzurum'da âsi iken, bu köprü yakınında kırk oda yeniçerinin, İstanbul'dan geldiğini haber alıp, yirmibin cengâvere (Kör hazinedar)'ı (İşbir beyi) serdar ederek göndermiş ve hepsini kılıçtan geçirtmiştir. Hâlâ kemikleri köprünün yanında tepe tepe yığılmıştır.

Buradan yine altı saat giderek, Gürcistan boğazından geçip oradaki (Gürcü boğazı) köyüne ulaştık. Erzurum sınırında ikiyüz evli zeâmet köydür. Buradan yine kuzeye lâle bahçelerinden giderek 9 saatte (Dumlu Sultan) konağına vardık. Ashabı Kiramdan ulu bir sultan olup kubbesinde gömülüdür. Yeri, büyük ziyâretgâhtır. Yalçın bir yüksek dağı vardır. Fırat nehrinin çıktığı büyük mağara buradadır.

Bu Erzurum eyâletinde Kiği sancağı dağlarında demir madenleri olduğundan onlardan top güllesi dökerler. O yüksek dağdan yüzlerce akarsu, demir madenlerine uğrayarak Fırat'a karışır. Onun için, oradan ileride Fırat'ın suyunun lezzeti bozulur.

Bu (Dumlu Sultan) kayasından çıkan baş kaynak âb-ı hayata benzer bir cennet kevseridir. (Dumlu Sultan), Hazreti Peygamberden sonra, bu nehre (Cenab-ı Hakkın nazarı taallük etmiştir) diyerek burada Kayserden aldığı bir yerde yerleşmiştir, nice müddet bu tatlı sudan safâ kadehi içmiş

ise de, nihayet eline ecel zehiri sunulmuştur. Köyü, ikiyüz evli mü'min, muvahhid köydür. Kasaba gibi olup câmii, tekkesi, küçük çarşısı vardır.

Buradan yine kuzeye giderek (Akçakale)'ye geldik.

Akçakale'nin vasıfları :

Tortum sancağı içinde ve Gürcistan toprağında olup, bunu (Ulama Paşa), Gürcistan'ı ele geçirmek için yapmıştır. Fakat zamanla kalesi harablığa yüz tutmuştur. Kale ağası, neferleri yoktur. Tortum'un kuzeyindedir. 600 evi, câmii, hanı, hamamı, küçük çarşısı vardır. Bayezidi Velî, şehzâdeliği sırasında Trabzon'da vâli iken bu kaleyi kuşatmış, fethinde güçlük çektiği için, fethinden sonra bazı yerlerini yıktırıştır.

Buradan yine batı tarafa 6 saat giderek (Salvo) kalesine geldik. Canca toprağında 150 evli zeânnet köydür. Bir yüksek dağın tepesinde olup bağ ve bahçesi yok, darı mahsulü çoktur. Buradan yine batıya 7 saat giderek (Canca - Gümüşhâne) şehrine girdik. Gümüşhâne eminine, sonra şer'iyeh mahkemesine vardık. (Duyduk ve itaât ettik) diyerek, bütün kullar, eli beratlı muaf (affolunmuş) müsellimler Revan seferine hazırlık görmeye başladılar. Biz de şehri seyretmeye başladık.

Bu şehirde Büyük İskender'in hakimlerinden (Yunanlı Filkos) gümüş madeni bulduğundan İskender'e şehri imâr ettirmiştir. Sonra Gürcülerin eline geçmiştir. Sonradan, Azerbaycan hükümdarı Uzun-Hasan'ın eline düşmüş, Uzun-Hasan Şâh, Fatih ile Tercan sahrasındaki muharebede mağlûp olduğundan, kale Fatih Mehmed Hanın eline düşmüştür.

O asırda burada olan gümüş madeni hiç bir diyârda yok idi. Şehre o zaman Gümüşhâne denilmiş ise de, Âl-i Osman defterhânesinde (Catha) yazılmıştır. Bütün ahali her türlü vergiden affedilmiş olup gümüş işletmeye memurdur-

lar. Şehir halen Osmanlıların elinde olup yetmiş kadar kimi terkolunmuş, kimi işler gümüş madenleri vardır. Osmanlı ülkesinde diğer gümüş madeni olan yerler :

(Anadolu'da Kagızman, Hakkâri, Bingöl, Sencar, Mısır, Şam ilinde Cebeli Lübnan, Maan oğlu dağı, Merzifon şehri) ve diğerleridir. Rumelide, Bosna sınırında Serebernicse, Selânik yakınlarında ve daha diğer yerlerdir.

Ama bu Gümüşhâne şehrinin gümüş damarları, yedi koldan kol kalınlığında damarlar olup, hepsi kurşunsuz hâlis cevherdir. Bu şehirde Emin mahallesinde darbhâne (para kesilen yer) vardır. Fakat bu asırda işlemez. (Azze nasruhu duribe fi Catha) yazılı bir kaç akçası hâlâ yanımdadır.

Bu şehri tamamen seyrederek vilâyet âyanından üçyüz kuruş, bir gümüş buhurdan (buhur yakılan âlet), gülabdan (gülsuyu konulan) bir baş küheylan at alıp, iki gün dağlar ve bayırar aşarak (Bayburt) eski kalesine ulaştık.

Eski Bayburt kalesi :

Osmanoğullarının büyük atalarıyla beraber Mahan diyârından gelen Akkoyunlular bu şehirde yerleşmişlerdir. Yaylağa çıkıp gezinirken, Gümüşhâne odalarında büyük hazine demek olan madenleri bulup (Bay) oldukları için (Bayburt) demişler (1) sonra bozularak (Bayburt) olmuştur.

Uzun - Hasan elinde iken Fatih'in vezirlerinden Mahmud Paşa vasıtasıyla elinden alınmıştır. Hâlâ Süleyman Han yazması üzere, Erzurum vezirinin hass-ı hümâyûnundan ayrılma su-başılıktan, 150 akçalık kazadır. Kadısının yıllık geliri 6 kesedir. Kale ağası, kale neferleri, şeyhülislâm ve nakibül-eşrafı, âyan ve sipâhisi, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır.

(1) Türkçede Burt, barınılacak yer mânâsına geldiğinden (Bay Burt) da (zeğin yurd) demek olur.

Bayburt kalesi şekilleri :

Yalçın kaya üzerinde beşgen şeklinde şeddâdî bir kale-
dir. Duvarının yüksekliği Kırk Mekke zirâ'idir. Hendeği
yok. Hisar içinde üçyüz kadar eski usul evleri vardır. Çarşı,
pazar, han ve hamamı yoktur. İki kapısı var. Biri doğuya,
bahçeler tarafına açılır üç kat demir kapısı olup, diğeri batı-
ya bakan (Nöbethâne kapısı) dır. Nöbethâne kapısından aşağı
olan şehirde bin kadar toprak örtülü evleri vardır. Yahudi
ve Çingenesi yoktur. Deniz kıyısında üç konak kadar yakın
olduğundan Rumları çoktur. Ahalisinin çoğu Türkmen ve
Kürt'tür. Fatih, fetihden sonra Tire şehrinden buraya 3000
kadar adam sürgün etmiştir. Halkının çoğu o Tirelilerden
yayılmadır. Musallı (namazına devamlı olan), dindar adam-
lardır.

Câmilerinden iç kaledeki (Ebülfeth câmii), kalabalık ce-
mâate mâliktir. Çarşı içinde, gece gündüz kalabalık olan (Zâ-
hid Efendi câmii) vardır. Nâzik, ölçülü bir minaresi ile sol
tarafında iki tane büyük kapısı vardır. Şer'iyye mahkemesi,
Boyahâne-i Sultânî, Unkapanı, bu Zâhid Efendi câmiinin
solundadır. (Kadı-zâde Mehmed Çelebi câmii) de vardır. Ço-
ruh nehri aşırısındaki mahalleye (Yurt mahallesi) derler.
Burada da bir eski câmi vardır. Lâkin tahta minârelidir. Bir
yemek imârethânesi, bir ziyâfet evi vardır ki gelip gidene
nîmeti boldur. Okuma evi, dersîâm ve talebeleri vardır. Üç
hamamı vardır. Biri kale altında (Köprü hamamı), biri (Şe-
hid Ali Şengül hamamı), biri de (Kızıl hamam)'dır.

Üç tane derviş tekkesi vardır. Kadı-zâde Mehmed Çele-
bi, câmiine bitişik bir büyük han yapıp câmie vakfetmiştir.
Her pazar günü bu câmiin önüne beş onbin adam birikip bü-
yük pazar olur, alış veriş yaparlar. Üçyüz kadar dükkânları
var. Süslü kârhâne (işyeri) bedestanı var. Mahkemeye bitiş-
iktir. Yer yer kahvehâneleri vardır.

Yiyeceklerinden terü tâze tereyağı, katmeri, beyaz yağlı

çöreği, tavuk böreği, beyaz, deve dişi nâhiye buğdayı meşhurdur. Dokumalarından Bayburt kilimleri ,seccadeleri gayet meşhur olup, her diyâra gider. Şehir soğuk olduğundan meyvaları o kadar çok değil. Yetmiş adet çocuk mektebi vardır. Çocukları gayet zeki, olgun ve soylu olurlar. İhtiyarları 150 yaşına kadar yaşar, Dilleri fasih, anlatışları güzel, gayet dürüst, edebli kadınları vardır. Erzurum toprağında olmakla, yeri yaylaktır. Şehir Erzurum'un kuzeyinde olup iki kenaklık yerdir. Trabzon kuzeyine düşer. Yolu sarp olduğundan Bayburt'dan Trabzon'a yaya olarak iki günde, atlı dört günde varır.

Çoruh nehri :

Erzurum içindeki dağlardan çıkıp nice şehir ve kasabaları sulayarak Bayburt'a gelir. Şehir içinde ,aşağı şehirden kale altına akıp ileride dolaşa dolaşa Guniye yanında Karadenize akar. Çoruh (Cuy-ı ruh) kelimesinden gelmedir derler. Bu kelimenin mânâsı (ruh ırmağı) demek olur.

Bayburtlular, dağlara giderek odun devirip, keserek bu Çoruh nehrine salıverirler. Sonra şehirdeki bende gelip, herkes nişanı ile malını bulup evine götürür.

Bayburt'un ziyâret yerleri :

Çoruh'un karşı mahallesindeki câmi ensesinde bir dağ vardır ki adına (Dudlâr dağı) derler. Orada bir lâlelik yer vardır. Orada (Abdülvahab Gazi) gömülüdür. Herkesin ziyâret ettiği yerdir. Şehir içindeki câmi ensesinde, göğe uzanmış, yarım saatlik bir kaya üzerinde (Şehîd Osman Gazi Baba) gömülüdür. Bir kârgir, tuğla bina kubbesi var. Ortasında bir de büyük karlık vardır.

Çağırkanlı Dede ziyâreti :

Şehir halkının çoğu, bu sultana fazlasıyla inanırlar. Ya-

kında ölmüş olduğundan kerâmetlerini görmüş olan kimse-ler vardır. Yıkılmış bir kubbede gömülüdür. Buraya yakın Çoruh nehri üzerine üstad mimar, çam direkleriyle kırlangıç kanadı bir köprü yapmıştır ki, benzeri ancak Hersek sancağındaki Kırca şehri önünden geçen Dirin nehri üzerindeki köprü olabilir. Bu Çoruh köprüsü bir göz olduğundan daha yüksek sanatlıdır.

Şehri seyrettik. Asker tâifesi de, padişâh emirleri gereğince hazır oldular. Hakire üçyüz kuruş ayak parası verdiler. İkiyüz arkadaş olup (Tortum) şehrine geldik.

Tortum kalesi : Gürcistan şâhlarından (Mamrol)'un yapısıdır. Sonra Uzun - Hasan'a, ondan da Fatih'e geçmiştir. Fakat sonra yine Gürcülerin istilâsına uğramıştır. Bu istilâyı Süleyman Han duyunca, hemen ikinci vezir Ahmed Paşayı yeteri kadar askerle serdar ederek göndermiş, o da gelip metrise girerek yedi gün yedi gece cenk ettikten sonra kaleyi fethetmiş, içine kâfi miktarda muhafız, cebhâne, top, zahire ve diğer gerekli şeyleri koyup askeriyle (Necah) kalesine, oradan (Mirahor) kalesine giderek aman ile zabtedip içlerine kâfi miktarda asker bırakmıştır. Oradan (Akçakale) -ye varıp, yedi günde zabtederek duvarlarında ezâmı Muhammedi okutmuştur.

Oradan (Nigird), (Aşird?), (Küçük akça) kalelerine yönelmiş, beyleri aman dileyerek itaat etmişlerdir. Oradan İspir, Pertkerk kaleleri de aman dilemiş ve hepsi de boyun eğmişlerdir.

Oradan (Dadanlı) nâhiyesine yürüdüklerinden, altmış parça köyünden onbeşi itaat etmiş, diğerleri harab edilmiştir. Oradan (Tekhis, Akçakale, Divane deresi) hep fethedilip, oradan Tortum'a gelmiş, Tortum'da, toprağında sancak merkezi olarak yazılmıştır. Hâlâ da öyledir : Alay beyisi, çeribaşısı vardır. Sefer sırasında cebelileri ve beyinin askeri ile altıbin seçme asker çıkarır. Yıldı paşasına adalet üzere on-

ikibin, onüçbin kuruş hasıl olur. Sefere gittiğimiz sene, Seydi-Ahmed Paşa eziyet edip bu Tortum sancağını yirmidört bin kuruş tutturdu. Hattâ bu hakir, kendilerine emri şerifle geldiğimde, sancağında olan zeâmet ve timar erbâbından başka eli berâtili imam ve hatibleri bile «sefere memursunuz!» diye zorlayarak, bu madde için onbin kuruş aldı. Hakiri kendi sarayına kondurarak şehri seyrettirdi.

Yüzelli akçalık kaza olup, dokuz nâhiyesi vardır. Meşhurları şunlardır : «Yuvana, Dadanlı, İspiro...» Bu nâhiyelerden kadısına senede üçbin kuruş hasıl olur. Seyhülislâmı, nakibüleşrafı, âyân ve eşrafı, kale ağası, kale neferleri, yeniçeri serdari ve şehir subaşı vardır.

Tortum kalesi şekilleri : Bir yüksek tepe üzerinde dört-köşe bir binadır. Bir demir kapısı vardır. Hisar içinde onsekiz kadar ev ile, Süleyman Hanın küçük bir câmii vardır. Bir anbarı var. Aşağı varoş mâmur ve şirin binalardır ki sayıları yediyüze varır. Yedi mahalle ve yedi mihrabı vardır. İki hamamı, iki hanı ve on adet çocuk mektebi, yetmiş kadar da her esnaftan dükkânı vardır. Bedestan ve imâret, medrese gibi şeyleri yoktur. Her evinde bağ ve bahçesi çoktur. Havasının güzelliğinden meyva ve yemişi çoktur. Üzüümü, armudu, lâal renkli şeftalisi meşhurdur. Erzurum şehrine iki konak olduğundan tüccar tâifesi, meyvalarını sandıklarla Erzurum'a taşırlar. Erzincan'dan sonra Erzurum eyâletinde Tortum şehri irem bağı gibi süslü bir şehirdir. Ahalisi garip dostu, halim, selim kimselerdir. Tortum'da kühercile de çıkar. Şehir bir dereli yerdedir.

Şehri seyrettikten sonra Tortum askeriyle Erzurum eyâletine gitmek için büyük toplantı yapmış iken Karadeniz kıyısındaki Guniye kalesini Kazakların derhal istilâ eyledikleri haberi, Seydi-Ahmed Paşaya gelince o an vücuduna Dâvudî zirhi giyip, fermân olmadığı halde atına binip «din uğru-

na gaza ve şehîdlik için, isteyen, at, timar ve zeâmet almak arzu eden gelsin!» diye delâllar bağırmağa başladı.

Biz şehirden dışarı çıkıp, bağlar başında dinlenerek tamamı bin kadar seçme, yüksüz, silâhlı asker toplandı.

-Ardım sıra gelmeyenin vay hâline!-

Diyerek üç nöbet gülbankı Muhammedi çekip, kuzey tarafa yollandık. Bütün küheylân atlı asker ile o gün o gece ılgar ettik. Uğradığımız yerde ata tuta muktedir olup da asker olmayan adamları da sürüyerek ertesi günü seher vakti, bir vadi içine konakladık.

Oradan yine bir gün kuzeye ılgar ile gidip, Trabzon sınırından Guniye sınırına girdiğimiz yerde Mekrilistan askerlerine rastgeldik. Seyid - Ahmed Paşaya geldiler. Hepsine ikram olundu. Üçbin kadar giyimli, silâhlı, gökdemire bürünmüş, eli sırkılı, küheylân atlı, Babbet ül arza benzer Mekril Aznavurları ve bin kadar tüfenk atarları, Gürcü dilâverleri geldiler.

Bunlar çehre itibarıyla birbirlerinden ayrı olup, kiminin zorlukları karmakarışık, kiminin örgülü, kırk elli yaşlarındakiler ise traşlı ve garip çehreli olup, orada hazır oldular. Herbirine cömertçe vaadlerle koca gazi Seydi-Ahmed Paşa, dil dökerek o gece yol alıp sabahleyin Karadeniz kenarındaki Guniye kalesine vardık.

Onu gördük ki Kazaklar kalenin içine dolup, haçlarla süslemişler. İslâm askerlerini gören Kazaklar «Yâ Jorj, yâ Jorj!» diye bağırmağa başladılar. Kalenin içine kadar korkusuzca yerleşip, yetmiş parça şaykalarını da (bir nevi kayak) kalenin dibine bağlamışlar..

Kazaklar kale içinde sarhoş ve dehşet içinde iken, beri tarafta Seydi-Ahmed Paşa 150 kadar iç ağaları ve diğer Tortum ve, yolda hazır gelen Mekrilistan ve Gürcistan yayalarıyla bir ağızdan «Allah, Allah!» diyerek göz kararttılar.

Diğer taraftan deniz kenarında yatan Kazak gemilerine girip aman vermeyerek iplerini kestiler. Yetmiş parça ka-

yıkla Karadeniz'e çıkıp, kayıkların içindeki beşer onar sarhoş ve dehşete düşmüş Kazak bekçilerinin kimini kılıçtan geçirdiler, kimini de esir edip kürek çektirdiler. Bütün gaziler şenlik ederek, kayıkları kaleden bir top menzili uzak, çoban tarafında limanımsı bir yere kodular. Kazaklar kalenin içinde kuşatılmış kalıp kurtulmaktan ümidi kesince, kudurup ateş saçmaya başladılar.

Beri taraftan da Müslüman gaziler gittikçe çoğalıp, kaleye yürüyüş etmeye, hazırlık görmeye başladılar. Kâfirlerden alınan şaykaların (kayıkların) direk ve küreklerini, Mekrilistan'dan Laz menkisleri ile gelen mekril kayıtlarının da direklerini merdiven yaparak kayıklarını da karaya çıkarıp siper gibi kalenin altına çektiler. Kalenin doğu ve güneyine alâ metrisler yapıp bütün müslüman gaaziler, Mekrilistan ve Gürcistan Aznavurları güpegündüz metrise girdiler.

Kalenin içindeki Kazakla dışarıdaki gemilere, beri taraftan Müslüman gaziler ve serdar kaleye kurşunlar atarken, Kazaklardan bir bölük, bayrak açarak dışarı çıkıp Müslüman gaziler üzerine hücum etti. Beri taraftan Gazi Seydi-Ahmet Paşa kendi adamları olan üçyüz kadar şahbaz, güçlü kuvvetli yiğitlerle «Allah, Allah!» diyerek Kazaklara öyle bir satır urdular ki, geride kalanları kurtuluşu Çoruh nehrine atılarak boğulmak veya karşıya geçmekte buldular. Fakat yüzüp kurtulabilenler de bu Müslüman gazilerin tüfenginden baş kaçıramadılar.

Çoruh'daki gemiler yeniden yakılarak, kılıç artığı olup, kaleye giremeyen 200 Kazak da esir alınarak bağlandı. Üç kere hücum ettiklerinden, Müslüman gazilerden yetmiş kadarı şehidlik şerbetini içtiler.

Nihayet Seydi-Ahmed Paşa bu hâli görüp kapucu-başlıları Batum sancağı taraflarına asker getirmeye gönderdi. Etraftan eli tüfenkli, mızraklı Laz tâifeleri (Zigole) adlı düdüklerini çalarak, beyaz bayraklarla alay alay geldiler. Çoruh nehri kenarında durdular. Serdar gazi bunlara dinlenme vermeyerek :

-Koma kardeşlerim! Gayret sizindir! Din uğruna çalışın! Allahum hem seni kerimdir, hem beni kerimcidir!-

Diye Çerkes dili üzere bütün gazileri cenge teşvik etti. Bunlar da dalga dalga olup herkesin ellerinde bir demet çalı, birer torba tezek, birer demet lâzot darısı, gövem çalısı ve pasta darısı sapı demetleri ile gelip, kalenin dört çevresine demet yığarken kimi şehid oldu, kimi yaralandı. Bu hücumda da yetmiş kadar gazi, şehidlik mertebesine erişti.

Derhal Seydi - Ahmed Paşa gemi direk ve küreklerinden yapma merdivenlerden, hiç çekinmeden kale duvarına gülbank okuyarak, nârâ atarak keçi ve örümcek gibi kalenin doğu köşesindeki kule üzerinde iç ağalarıyla baş gösterip dalkılıç :

-Bre koman, şahbazlarım!-

Diye feryat edince, serdarlarını bu halde gören Müslüman gaziler, siyah karınca ejderhaya üşer gibi kaleye üşüp hücumla başladılar. Kazaklar görürler ki gaziler duvar üzerinde kılıç çalarak gelirler! Nicesi kendisini ateşe atıp yandı. Kimisi kılıç korkusundan koşarken düşüp yaralanıp yakalandı, kimi Çoruh nehrine düşüp boğulup kayboldu. Hasılı o gün şafii vaktinden, tâ ikindiye kadar ne Gazi Seyid-Ahmed Paşa, ne de Müslüman gaziler, bir ekmek parçası bile yememişlerdi.

Nihayet ikinci vakti kale fethedilip, Allaha hamdolsun, ilk ezânını okumak hakire nasib oldu. Gaziler kaleye doldular. Evvelce muhafaza edilen şaykaları kale altına getirtip bütün gerekli şeyleri yerli yerine koyarak hazır durdular. Dellâllar bağırarak üç gün üç gece top şenliği yapıldı. El-hamdülillâh bu fetihde bulunduk. Kalede ilk ezânı Muhammedi okunurken doğudan, Çoruh nehri kenarından beri, ren-gârenk bayrak ve sancaklarla gelen, binlerce asker kalede top atıp şenlik ettiğimizi görerek tekbir getirip kale altına girdiler. Gördüler ki kale fetholunmuş. Seydi-Ahmed Paşa kale içinde hazırlık görmekte..

Meğer bu asker, Erzurum vâlisi Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimiz tarafından gönderilmiş, Erzurum askeriyle Kars Paşası (Ketenci Ömer Paşa-zâde Bâki Paşa) serdarlığı ile Erzurum sahrasından beş günde Künye altına gelmiş, yedibin seçme asker imiş.. Guniye altında Çoruh nehri kıyısında çadırsız, yüksüz durdular. Bir tarafına da Pasın sancağı mutasarrıfı (Kenan Paşa) kondu. Diğer tarafta da Pasın sancağının timar ve zeâmet erbabiyle kale neferleri, yarısı ikibin asker olduğu halde durdular. Ahışa kalesinin muhafazasına memur olan (Ketenci Ömer Paşa-zâde Uzun-Mehmed Paşa)'nın mutasarrıf olduğu Urfa eyâleti askeri ile Birecik beyi (Ali Merdan) beyin livâ askeri ve diğer gönüllü ve fedâi askerler, ayrı bir yerde durdular.

Malazgird beyi (Mehmed bey) ikibin seçme, yarar, namılı yiğitlerle Çoruh nehri kenarına kondu. Kiği sancağına mutasarrıf (Tabaniyassı Mehmed Paşa) çırağlarından (Deli Hüsam bey) bin kadar livâsı askeri ile kale altında, deniz kenarında zabtolunan şaykaların muhafazasına memur oldu. Velhasıl Kemah, Erzincan, Tercan, Kelkit, Koyulhisar, Hacı Murad kalesi, Gümüşhâne, Bayburd, Hınıs, İspir, Kuzucan, Tortum, Mejengird, Mamerdan sancaklarının ve diğer kalelerin ve kasabaların bütün sancak ve alaybeyleri, çeribaşlarıyla gelip Guniye kalesi altında durdular. Arkalarından Şebinkarahisar sancağı — Ahışa paşası içi aydınlık ihtiyar Koca-Sefer Paşanın arpalığı idi— kethüdâsı olan Müsellim Sarı-Derviş ağa, bütün ikibin kadar seçme bu sancaklar askerine ardıcı olup, o da Çoruh nehri kenarında durdu .

Kale altında büyük bir padişâh divanı olup, ikinci serdar Bâki Paşa ayağa kalkarak :

— Gazân kutlu olsun! Erzurum veziri serdarı muazzamımız Defterdar-zâde Mehmed Paşa size selâm edip bu samur elbiseyi ihsân etti!

Diyerek, beraber getirmiş olduğu hil'ati ve elbiseyi Gazi

Seydi-Ahmed Paşanın sırtına giydirdi. Başına bir sorguç soktu. Hayır duada bulundu.

Allahın hikmeti, ikinci vakti denizde kırk, elli parça Laz menkisleri kayıkları görünüp gelirken, içindekiler, kalenin ümmeti Muhammed ile dolu olup, dışarıda da çadır ve yükleriyle bu kadar Osmanlı askerinin oturduğunu görünce, kayıkları kova kova geri alıkomaya başladılar.

Meğer bunlar, kaledeki Kazaklara yardıma gelen âsi Aznavurlar imiş!.. Hemen Seydi-Ahmed Paşanın askeri iki kıydan koşarak kayıkları kurşuna tuttular. Tâ akşama kadar büyük bir cenk olup, kırkyedi parça kayıp zaptolundu ve İslâm askeri pek çok ganimet elde etti. İçindekiler esir edildi.

O gece yine iç ve dış kalede top, tüfenk şenlikleri olup sabaha kadar çırağanlar oldu. Ertesi günü sabahleyin Çoruh nehri kenarından bir toz bulutu göklere ulaşip Cebe, Cevşen, zırh ve külâhların parıltısı gözleri kamaştırmaya başladı. Saf saf askerler görünüp yaklaştı. Meğer Çıldır eyâleti mutasarrıfı vezir Koca-Sefer Paşa, Erzurum Vâlisi Mehmed Paşa efendimizin mübârek emriyle Ahışa'dan ılgar ile, Gürcistan içinden altıbin yiğit Gürcü askeri (Temres Han oğlu), (Levend Han oğlu), (Aleksandr Han oğlu) ile, Künye'nin imdadına gelmiş...

Seydi Paşaya bu vecihle haber gelince Bâki Paşa, Ketağaç Paşa vesair sancak beyleri, alay beyleri, çeri-başılar silâhlanıp Sefer Paşayı karşılamaya çıktılar. Gayet ibret verici bir alay seyrettik.

Sefer Paşa hususî alayı ile, mataracı ve tüfenkcileriyle, satırlarıyla gelince, Seydi Paşa ve Bâki Paşa at üzerinde selâmını alıp Seydi Paşa sağına, Bâki Paşa soluna geçti. Büyük alay ile kale dibine geldiler. Burc duvarlarından bir yaylım (safâ geldin!) topu, bir (hoş geldin!) tüfengi atılıp, Sefer Paşa hisar dibinde durdu.

Orduya Gürcistan, Mekrilistan, Batum, Lazistan sancaklarından zahire gelmeye başladı. Ertesi günü sabahleyin se-

her vakti Künye kalesinin güney tarafında Hopa ve Rize tarafından deniz kıyısından bir büyük alay göründü. Meğer Trabzon Paşası üçbin namdar asker, yetmiş parça sandal, yüz parça menkisle denilen Laz gemisi ile asker, zahire, on parça şâhi top getirerek Künye kalesinin imdadına gelmiş.: Seydi-Ahmed Faşaya haber gelince, karşıya ne kendisi gitti, ne de asker gönderdi. Trabzon Paşası da gelip kalenin bir tarafında durdu. Sonra kalenin içine, Seydi-Ahmed Paşa ile görüşmeye gelince, paşa asla ehemmiyet vermedi ve orada olanlara hitaben :

— Bak a, ümmeti Muhammed! Ben hangi sancağın hâkimiyim? dedi. Vilâyet âyânı :

— Hâlâ Tortum sancağına mutasarrıfınız! dediler. Paşa :

— Ya Tortum, bu Künye kalesine ne kadar yerdir? buyurdu. Hazır olanlar :

— Dört, beş konaktır.. dediler. Paşa pürhiddet :

— Dört, beş konaklık yerden gelip Künye kalesini kurtardım. Bilhassa memur edilmiş değil idim. Ben din uğruna yetişip kurtarmaya, Allahın emriyle sebep oldum. Bak a paşa! Sen Trabzon paşası olasın.. İki tuğlu beylerbeyi olasın.. Guniye kalesi, eyâletinin toprağında, iki konaklık yerde ola!. Niçin yedi gündenberi kalenin imdadına yetişmedin? Padişâhıma arzederim (bildiririm) tiz, divan efendisini çağırın!

Diye fermân eyiedi. Dilediği gibi yazılırken paşa :

— Baş bölükbaşları! Kaldırım şu Trabzon eyâleti hainlerini!

Diye emrederek yetmiş nefer âyâna :

— Niçin paşanızı bu kalenin kurtarılmasına teşvik etmediniz?

Diye birçok azarlayarak hepsini kaleye hapsetti. Divan efendisi de kalenin fetih mektubunu, Trabzon paşasının imdad etmediğini yazıp, üç adet beylerbeyilerinin ve diğer erlerinin Künye ve Trabzon kadılarının mühürlü arz muhızır-

larıyla (birçok imzalı yazı) padişâha göndermek üzere iken, bütün Trabzon âyânının :

— Aman sultanım! Padişâha bizi arzetme (bildirme)!

Diye Seydi-Ahmed Paşanın ayağına düşüp yalvardılar. Seydi Paşa aşağı komayıp :

— Elbette bu âsileri arzederim!

Diye sözünde durup inadında direndi. Nihayet Trabzonlular, paşalara sığınıp onları Seydi paşaya ricâyâ gönderdiler. İş, barış ile yumuşatılıp, üç gün çekişmeden sonra ister istemez Trabzon paşasından ve vilâyet âyânından, Trabzon cyâletinin hepsinden 43 kese kuruş, üç samur kürk, oniki köle, oniki câriye, bizzat Trabzon paşasından bir sırmalı ipek, nakışlı yedi aded..... ile otağını verdi. Bir kılıç, murassa', bir mücevher kama, yedi okluk, Trabzon kuyumcularının beğenilen işlerinden çeşitli kab kacaktan, buhurdan, gülabdan (gülsuyu kabı), çeşitli eyer takımları, gümüş şamdanlar, topuz ve baltalar, üç katar deve, üç katar katır — ılgar ile gelirken helâk olan atlara karşılık — 120 baş at alınıp, iş, padişâh hazretlerine bildirilmekten kurtuldu. Ancak Künye kalesi fetih ve imdadında bulunan beylerbeyi ve alay beyleriyle, sancak beylerinin padişâh hizmetinde buldukları padişâh katına bildirildi.

Seydi Paşa, kalenin, kurtulma müjdesini de (Gürcü Beyzâde) adıyla tanınan bir kapıcı-başısı ile arzetti. Diğer bir kapıcı ile de, işi, Erzurum paşası efendimize bildirdi.

O sırada Çoruh nehri kenarından bir toz kopup, İslâm askerleri göründü. Meğer Erzurum Vâlisi Mehmed Paşa efendimizin (Alacaatlı Hasan Ağa)'sı, Künye kalesi imdadına serdar olup, Erzurum sancağının zeâmet ve timar erbabıyla, kalelerinin yarı askerlerini, «**Kırk bayrak sekban ve sarıcalarını, baş bölük-başı, küçük Acem kulu bölük-başı, Çatal bölük-başı, Memo Çeto, Hıbeli, Nakışlı, Çalık-Ali, Zereketli, Yemeli Aşkona, Sincanlı, Hadarlı, Hahalı, Mescah oğlu, Cen-**

net oğlu, Kara-Piri, Solak-Veli, Gülce-Ali, Kafan Arslan» adlarındaki bölük-başılar, gülbankı Muhammedi çekerek arka-ları sıra bir bayrak üçyüz atlı yiğit deli, bir bayrak üçyüz atlı gönüllü, altı bayrak rüzgâr gidişli Tatar askerleri, bir bayrak altıyüz müteferrika, bir bayrak hürmet edilmesi gerek ağalar, bir bayrak ikiyüz saraclar, bir bayrak dış gemiler ağaları, ikiyüz silâhli gençler, ikiyüz cebe ve cevşene bürünmüş kargı sııklı iç ağaları, çarha ince bayraklarıyla anahtar gulâm ağası, zâbitleri geçtiler.

Kırk kadar sandalye sahibi, kırk elli kafadarlarıyla ata binmiş kapıcı-başılar, ardları sıra serdarları olan (Alacaatlı Hasan Ağa) nekkarc takımı ile geçerek (Künye kalesi) eteğinde çadır ve ağırlıklarıyla durdular. Seydi-Ahmed Paşa bunlara bir büyük ziyâfet verdi. Ertesi gün bütün köy ve kasabalardan mimar ve yapıcılar getirtilerek, kalenin tamirine başlandı. Evvelâ hendekler temizlendi. Kalenin yanmış olan tarafı ile, kale içindeki Bayezidi Velî câmii onarıldı. İçine 700 yeni asker, kale ağası, diğer lüzumlu şeyler, cebhânesi, kâfirlerden alınan tüfenkleri koyub süslediler.

Trabzon eyâleti ile Batum sancağı askerini kaleye muhafız koyu 6000 kadar askerler ile Çoruh nehri kenarından Erzurum'a gittik. Yolda çimenli bir yerde eğlendik. Seydi-Ahmed Paşa bütün Müslüman gazileri meşverete çağırarak :

«Bu Mekrillistan Trabzon eyâleti hükmünde olub, bize imdad göndermesi lâzım gelir iken, Kazaklara yardım edip padişâha isyan ettiler. Onların kayıklarıyla Rus şaykalarını padişâha arzettim. Trabzon kalesi limanında dursunlar Padişâh tarafından her ne fermân çıkarsa, vilâyetin vâlisi ona göre hareket eylesin.. Bu kadar bin Kazak, ve Mekril esirlerini de tahtın ayağına arzyledim. Ama, şimdi şu muazzam topluluk ile İslâm askerleri at üzerinde hazır baş iken, Mekril kâfirlerinden nasıl intikam alalım ki, şu kadar yol zahmeti çeken İslâm askerlerini ganimet malı elde etsinler!»

Dedi. İş meşverete düşünce Gürcistan hâkimi Sefer Paşa dahi Mekril tâifesine olan garazını meydana koyarak :

-Mekril'e, İslâm askerlerinin yayası ile atısını, ayak beraber saldırtalım. Bizim Ahışa, Gürcistan gazilerini kılavuz verelim. Onlar da gaza malından hisse alsınlar!-

Dedi, Bu suretle konuşma son bulup, hakir, bu niyete (el fâtiha) dedim. O an Müslüman gaziler içinde dellâllar bağırdı. Bütün silâhlarıyla hazır olup, serdarın emrini beklediler.

GÜRCİSTAN VİLÂYETİNE BASKIN ETTİĞİMİZ

Ketağaç Paşa, askerim öncüsü olup 3000 namlı ile Çoruh nehri kenarlarıyla kible tarafına yolandı. Ardisıra da 3000 kadar Gürcistan Ahışa askeri Mekrilistan'a yürüdü. Seydi-Ahmed Paşa dahi 9 bin seçme asker ile bunları takip etti. Bâki Paşa da 3000 askeriyle ardı olup geriden geldi. Erzurum, Şebinkarahisar askerleri sağ cenaha, Kiği, Pasin, Mamerdan askerleri sol cenaha memur oldu.

Hınıs, Tekman, Malazgird sancaklarının beyleri İslâm askerlerine zâhire, arpa, ot toplamaya memur oldular. O gün on saat giderek Batum sancağıyla Mekrilistan arasında olan (Zar çayırı) denilen yerde durduk.

Sabahleyin Çoruh nehri geçidinden geçerken Sefer Paşa askeriyle Mekrilistan'ın (Deranye) nâhiyesini yağmaya başıadı. Bu hâli gören Mekril ahalisi, dağlara kaçtılar. Hemen Defterdar-zâde efendimizin baş bayrağı 22 bölük baş bayrakları, 2200 cengâver ile sarp dağlar içinde yayılarak Mekril köylerini sardılar, bir yayılım kurşun atıp içindekilerle büyük cenge başladılar.

Öğleden sonra Becene fethedilerek içinden 700 esir alındı. Askerler ganimet elde ettiler. Bu cenkte gazilerden yedi yiğit şehid oldu. Bâki Paşa dahi ganimet malı ile bay olup İslâm ordusuna döndü.

Müslüman gazilerine izin verildi. Güruh güruh vesilelerle dağlara, bellere, köylere üşüştüler. Tâ (Merve) kalesine vardılar. İçindekiler kalenin iki tarafa kapısını açıp, İslâm askeriyle hisar dibinde cenge başladılar. Üç saat çekişe çekişe uğraşırken (Avnik kalesi) beyi Ali bey, Veli bey, Nakışlı bölük-başı kalenin batı tarafını boş bulup bir yolunu bularak kement atıp, kaleye çıktı. Yavaş yavaş yiğitleri de çıkardılar. Burc ve duvarlarının üstünde ezânlar okudular. Dışarı çıkan kâfirler içeri giremeyip kılıca lokma oldu. Kılıç artıkları da esir edilerek bağlandı.

Bu cenkde yetmiş Müslüman askeri, şehidlik şerbetini içti. 300 Mekrilli esir edilip 700'de katledildi. İslâm askerleri ganimet malına boğuldu. Cenk sırasında esir edilmiş gulam (delikanlı), cariyeleri, serdara teslim ettiler.

Buradan yine kalkarak ormanlık içinde 9 saat gidip Boğdo sahrasına ulaştık. Selim Han (Yavuz) şehzâdeliği zamanında Trabzon hâkimi iken bu ferah kazâda kaldığından (Zorbar) nehri kenarında bir yüksek sofası vardır. Sâfi şimsir ağaçlarıyla süslü bir ağaçlıktır. Burada durduk, Müslüman gaziler etrafı çapul ettiler. Çarhacı Ketağaç Paşa koldundan iki dil tutuldu. Bunları Seydi-Ahmed Paşa huzuruna getirip söylediler. Anlattıkları şöyle idi :

«Biz, Mekril beyi (Japşeho)'nun adamlarıyız. Künye kalesini Ruslar mı zabtetti, yoksa hâlâ Osmanlı'nın mı elindedir? Anlamak için bizi gönderdi. Allahın emri. İşte esir olduk. Emir sizindir.»

Bunlar bize nice ganimeti bol köylere kılavuzluk etmeye başladılar. Seydi-Ahmed Paşa bunları önüsıra götürürdü. Bunların yol göstermelerine inanmayarak, İslâm askerleri toptan tam silâhlı ve hazır olarak yol alıyordu. Temres Han ülkesine girdik. Meğer bu kabile Ahışa veziri Sefer Paşaya tâbi imişler. Temres Han oğlu, üçbin silâhlı, mükemmel, gökdemire bürünmüş Gürcü yiğitleriyle gelip ordunun bir tarafında durdu. Serdar Gazi Seydi-Ahmed Paşaya hediyelerini arzetti. Bu Temres Han oğlunun da gücendiği Gürcü aşiretleri var imiş. İslâm askerlerine yol göstererek (Per-

nak, Selsel, Perkan, Penak, Kümle Samarga) nâhiyeleri fet-hedilerek üç gün sonra (Ahar) kalesi altında duruldu. Bu kalede itâata alındı.

Bu kale, bir tepe üzerinde küçük, yuvarlak bir kaledir. Nuşirvan'ın oğlu Hürmüz'ün yapısı imiş. Eski topları var. Ahalisi cengâver değil imiş. Ama yaman hırsızlık ederler. Gökten yıldız çalmalarına bile ihtimal verilebilir!

Ketağaç Paşa kolundan iki yıldız kadar temiz kız alınmıştı ki, benzeri Şam yakınındaki huri kadar güzel kızlarda bile bulunamaz.

-Vel lekad halakna'l-insâne fi ahseni takvim-

«Biz insanı, ahsen-i takvim olarak yarattık» âyeti celi-lesi, güya bunlar hakkında nâzil olmuştu. Seydi-Ahmed Paşa bunları Ketağaç Paşadan biner kuruşa satın alıp, yirmi aded diğer kızlarla Sultan İbrahim Hana gönderdi.

Bu sırada Malazgird koluna, Mekiil-beyinin amcasının oğlu esir düşmüştü. Yüz baş esir, bin baş hayvanat, nice yüz sırmalı, nice yük parça vererek kurtuldu. Bu başarılı seferde bir sığır yarım kuruşa, bir koyun beş akçaya satıldı. Bu sırada da Açıkbaş beyinden serdar Seydi-Ahmed Paşaya beş köle, beş câriye hediye geldi. Hakire de bir köle, bir câriye ihsân etti.

Buradan başarılı askerler ile batıya doğru giderek 11 saatta (Nacah kalesi)'ne, oradan (Akçakale), oradan (Çik kalesi)'ne, oradan (Nigird kalesi)'ne, oradan (Küçük kale)'-ye yürüyüş ettik.

Hâsılı, Gürcistan, Mekkristan baştan başa itâata alındı. Beyleri, hediyeleri ile Gazi Seydi-Ahmed Paşaya geldiler. Bu kaleler dağlık yerlerde olduğundan göz yummadan geçilip, (Yuvana) nâhiyesi zabtolundu. Buradan ileri gidilip (Teke-rek?) kalesi eteğinde duruldu. Kaleden, askerim velvelesini işiten Mekkristiller, korkuya kapılarak hediyeler ile çıkıp aman dilediler. Göz yumuldu. Ordumuz esir ve ganimete boğuldu. Herkes hissesini taşımaktan âciz kaldı. Bu hal ile Çoruh

nehri boyunca geri dönülerek yine Künye kalesi dibinde istirahat edildi. Ganimet malları Trabzon'a götürülüp akıllıca satıldı.

MEKRİL KAVMİNİN DİLLERİ, SAÇMALIKLARI

Arti (bir), jeri (iki), şumi (üç), umoh (dört), hoti (beş), peşkoy (altı), işkuti (yedi), rovo (sekiz), çoğor (dokuz), voti (on), arti voti (onbir). kuyal (ekmek), dachır (ateş), por (kalkan), aşhori (koyun), derkat (kuşak), dodi (baş), deşke (odun), çoğuz (köpek), ceho (sığır), kisin (buzak), icem (tuz), ichan (at), gac (domuz), kerot (eşek), tut (ayı), kol (peynir), mercvan (yoğurt), foc deniz), vay (gel), çay (adam), dahor (otur), melvali (gitme), tine (kız), uckum (yiyelim), vay çay (gel adam), aşmort (buraya), melvali çay (gitme adam), aş moran vay mamad (pasta var baba gel), vay diyas (gel ana), arti gac uçkum (bir domuz yiyelim), cağoz (köpekler), teni yovobcod hatme gafe (dilerim Hak seni taş eylesin), dame (öp beni), vay çay, debhar melavli aşhori kubal uçkum (gel adam, yat, gitme, koyun, ekmek yiyelim), vay çay dahod kol kubak merc van uckum (gel adam otur, peynir, ekmek, yoğurt yiyelim), kadmo brotdi (dön beri), kaca mamada kerçigo (babanın başı için) (1).

Bu mekril ülkesinde her aşiretin bir çeşit konuşma tarzı vardır. Büyük ülkedir. Yetmiş çeşit ürünü olur. Koyunu, keçisi, hınzırı, dağlarında sığır, karacası, tablelisi çok olur.

(1) Mekril diline ait olarak eski harflerle yazılmış olan bu kelimeleri tam doğru olarak okumağa imkân olmadığı gibi, herhangi bir kitabında da aslını bulmak mümkün değildir. Biz, tahmini olarak yeni harflere çevirdik.

Küheylan atları var. Ama Tataristan, Gürcistan, Mekkrisland'a asla eşek ve katır yoktur. Bu diyârlarda Zerduva çoktur. Sansar, tilki, yaban kedisi, kurt, tavuk çok olur. Buğday ve arpası azıcık ettiklerinden az olur. Pasta darısı çoktur. Yüksek dağlarında ceviz, şimşir, çam, ardıç ağaçları çoktur. Servi ağacı az bulunur.

Bunlar da Abaza ve Çerkes kavimleri gibi dağlarda barınırlar. Köyleri her vakit yerindedir. Konup göçmezler. Bağlı bahçeli, kiliseli, mâmur kaleleri ve köyleri vardır. Çünkü bunlar eski kavim, ve yerleri ulu diyârdır...

Buradan kible tarafına yollandık. Üçüncü gün (Davanlı) nâhiyesine geldik. Tortum sancağı toprağında olup itâatlı nâhiyedir. Emniyetli muntıkaya girdiğimizden Ahışa veziri Sefer Paşa, Seydi-Ahmed Paşadan izin alıp nice kıymetli parça hediyeler verdi. Erzurum Vâlisi efendimize de hediyeler gönderdi. Eyâleti askeri, Temres Han oğlu, Levend oğlu, Aleksandr Han oğlu ve Gürcü beyleriyle Çıldır tarafına yollandık. Gazi Seydi-Ahmed Paşa dahi Allahın yardımına mazhar olmuş asker ile dört saatte (Yuvana deresi) denilen yere geldi. Bütün İspir, Tortum ahalisi hediyeleriyle Seydi-Ahmed Paşaya, Bâki ve Ketağaç Paşalara gelip hediyelerini sundular.

Burası, Seydi-Ahmed Paşanın sancağı sınırıdır. Buradan ilerleyip (Tortum) şehrine girdik. Âyân, hep Seydi-Ahmed Paşayı karşılamaya çıktılar. Caddenin sağ ve solunda durup «Gâzanız mübârek ola!» diye hayır duâlar ederlerdi.

Bütün asker geçtikten sonra Gazi Seydi-Ahmed Paşanın Şam ve Neriman gibi saadetlû başına, Defterdar-zâde Paşa efendimizin gönderdiği çıgatilleri otağa sokup, atına altı parça nahcivan çeliğinden altlar yancığı taktılar.

O küheylan üstünde gazi binip başından sünnet üzere taylasanını sarkıtıp, gökdemire bürünmüş, yedi başlı ejder gibi gelerek sağ ve soluna selâm verirlerdi. Her iki taraftan Allahın kulları «aleyke avnullah ey gazi fi sebilillâh» yâni

«Allahın yardımı üzerine olsun, ey Allah yolunda gazi olan!» diye hayır duâlar ederlerdi.

O sırada kaleden «safâ geldin!» topları atılıp, Tortum şehrinin dağları güm güm gümledi. Büyük alay ile Seydi-Ahmed Paşa sarayına varıp Bâki ve Ketağaç Paşalarla diğer Müslüman gaziler ve sekiz sancak beyleri, şehir dışında üç gün durup, dördüncü günü Erzurum'a yöneldik.

Hareketimizin üçüncü ve 1057 (1647) senesi Kasımının ilk günü Erzurum toprağına ayak basıp (Gürcü boğazı) denilen yeri geçtik. (Umdum) köyüne geldik. Buradan büyük alay ile Erzurum'a gidilecekti. Bu sırada Defterdar-zâde efendimizin kethüdâsı Ali ağa, paşa askeriyle karşılamaya geldiğinden, büyük bir şatafat ile yürüyerek Defterdar-zâde efendimizin (Gümüşlü künbed)'deki otağına indik.

Şânı yüksek paşa efendimiz «gâzan kuvvetli olsun!» diyerek, Seydi-Ahmed Paşayı otağ kapısına kadar karşılamaya çıkıp birbirlerini bağurlarına bastılar. Bâki Paşayı soluna, Seydi-Ahmed Paşayı sağına alıp durdular. Ketağaç Paşa ve diğer mirlivalar dahi paşanın elini öpmekle şereflediler. Bütün gazilere büyük bir ziyâfet verildi ki, dillerle tarif olunmaz. Sonra bütün gazilere 170 parça sırmalı güzel hil'atlar ihsân olundu. Seydi, Bâki ve Ketağaç paşalara birer samur kürk giydirildi.

Her mirlivadan gâza malı ve hediyeler gelmeye başladı. Önce Seydi-Ahmed Paşadan 150 Kazak dilberi, onbir Kazak Hatmanı (beyi), 200 Mekril esiri, 150 köle, kırk okka gümüş kap kakak, yüz câriye, bir katır yükü sırmalı sansar postu, yedi zırh, ve diğer kıymetli eşya geldi. Sonra Sefer Paşa, Bâki Paşa, Ketağaç Paşanın hediyeleri dahi gelince, paşa keyfinden hediyeleri, kapıcı-başı ve vilâyet âyânına dağıttı.

O günden sonra kış şiddetlenip çadırları kar bastı. Asker kuvvetten düşer diye Revan derneğine giümemeye müşavere meclisinde karar verildi. Herkes yurduna döndü. Paşa efendimiz çadırı ile (Gümüşlü künbed)'de kaldı. Zevk ve safâya meşgul olduk

Meğer paşa efendimiz bu hakire biraz gücenmiş.. Beni affettirmek üzere Seydi-Ahmed Paşaya rica ettim. O da münasip bir vakitte :

-Emri şerifiniz ile bizim hizmetimize gelen Evliyâ Çelebiyi Künyenin kurtarılması seferine getürdüğümüz suç ise, affeylemenizi rica ederiz. Çünkü bu kalenin fethinde ezan-ı Muhammedi-yi önce Evliyâ Çelebi okuyup nice kere Müslüman gazileri cenge teşvik için gûlbankı Muhammediler çekti. Bir dünya seyyahı, nedim-i âdem, Kur'anın hâfızı, Allah uğruna harbeden kulunuzdur. Suç bizimdir. Onu affeyleyiniz!-

Dedi, Paşa efendimiz de şaka yollu söze başladı :

-Onun suçu affolunmaz. Çünkü biz onu sancak beyleriyle Revan derneğine gönderdik, o ise memur olmadığı yere gitti. Onun suçu, sekiz saatte bir hatmi şerif indirirse (yani sekiz saatte Kur'an-ı Kerimin tamamını okursa) affolunur. Yoksa, dil ile azarlama, dış yarasından şiddetli olacaktır.-

Deyince, hakir el öpüp bismillah ile dokuz saatten fazlaca bir müddette Kur'an-ı Kerimi hatmettim. Yine gidip yer öptüm. Bir şamur kürk, gümüş eğerli bir Kula at, bir kat elbise, iki Gürcü köle ihsân ederek hakîri Erzurum eyâletinin bi namaz hizmetine memur etti. Gece ve gündüz zevk ve şevkle meşgul olduk. Fakat, beyt :

Her izzet ve sürurun sonu nâkâmlık imiş
Güzel günün nihâyeti telhkâmlık imiş

gereğince, zamanın asılsız, boş âdeti üzere iyşü nûşumuz zehir oldu. Şöyle ki, İstanbul tarafından bir tatar ulak gelip : «Sultan İbrahim, Vezir-i âzam Salih Paşayı katlettirip, yerine Tezkereci Ahmed Paşayı vezir-i âzam eyledi» dedi. Paşa efendimiz fazlaca müteessir oldu ise de, hiç bir kimseye haber vermeyip, gece gündüz sohbetinde devam etti. Erzurum'da olan bakayalarla (tahsili gecikmiş) mukâyed oldu. Çünkü Salih Paşa, bizim paşanın babası Mustafa Paşanın

has gulamlarındandı. Paşa efendimize Erzurum eyâletini vermeye de onlar sebep olmuştu. Hezar-Pâre Ahmed Paşa ise (yeni sadrazâm Tezkereci Ahmed Paşa), baş tezekereciliğinden beri, Defterdar-zâde efendimizin can düşmanı idi. Paşa, yine Seydi, Bâki, Ketağaç, Deli-Dilâver Paşalarla eğlenceye devam eyledi. Hakir birçok zamandanberi bu paşaların ahvâline vâkîf olduğumdan birer birer anlatmayı münasip gördüm.

PAŞALARIN DIKKATE DEĞER HUSUSİ HAYATLARI.

Ketenci Ömer Paşa-zâde Bâki Paşa :

Temiz, büyüklüğü sever, ihtisâmlı, lâübali, kalbi ayna gibi cilâlı, açık meşreblî bir adamdır. Bazı hağ ve tavırları görülürdü ki, zincirle bağlanmış melâmilerde bile görülmezdi. Hattâ Künye gâzasından geldikten sonra bütün mirliva ve beyler sofrada yemek yerken bu Bâki Paşa ile Seydi-Ahmed Paşa konuşma sırasında işi azıtıp yaka yakaya geldiler. Hakire :

— Kalk Evliyâ, bizi salâvatla! Aç karna güreş edelim ki, sonra iyi yemek yiyelim!

Dediler. Hakir de salâvatladım. Güreş tuttular. Bâki Paşa kuvvetli olduğundan Seydi Paşayı zoruna tufttu. Seydi Paşayı yenmek üzere iken, aradan iki cümle hata geçti. Seydi Paşa dahi herkes önünde gayrete gelip, var kuvveti bazuya verdi, dağ parçası gibi olan Bâki Paşayı, sofraya üzerine öyle vurdu ki, sofranın kıymetli tabakları, yemekleri hurdahaş oldu. Bütün orada olanlar şaşkına dönüp, herkes çadırlarına gitmek niyetinde iken, çadır sahibi Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimiz :

— Tiz! Başka yemek!

Diyerek yeniden sofraya düzdürdü. Bu iki vezire de güzel

elbiseler insân olundu. Bâki Paşa «ben yenildim, karnım doydu!» diyerek çadırına çekildi. Cömerd efendimiz, mükemmel bir sofraya donatarak, çaşnigir-başıya teslim edip, Bâki Paşanın otağına gönderdi. Başka bir sofraya da donatıp onu da Seydi Paşaya gönderdi. Ve «Bunları, takımlar ile Seydi ve Bâki kardeşlerime hediye ettim» diye çaşnigir-başıya tenbih eyledi. Sonra çukadar (Behlül ağa) ile Seydi Paşaya, (Silâhdar Filibeli Mehmed ağa) ile Bâki Paşaya birer samur kürk gönderip :

«Sakının, birşey verirlerse almayın.. Başınızı keserim!»

Diye tenbih etti. Bütün hazır olanlar bu cömertliğe hayran oldular. Bâki Paşa Hüsvrevani lop gibi göbekli idi. Silâhsör ve iyi binici idi. Fakat kendisine değme at dayanmazdı. Safca idi. Gülünecek hâl ve tavırları pek çoktu. Ama gayet namlı. Allah uğruna gazi idi. Kars hâkimi iken Revan hanları, Acem sultanları onun elinden zârî zârî ağlamışlardı. Hattâ bir gece yarısı, Kars'dan üçyüz yiğit ile kaybolup üç gün sonra üçyüz esir ile selâmetle ve ganimet almış olarak gelmişti. Şusik kalesi cenginde ettikleri adalet ve insaf, iki Ömer'in (Hazreti Ömer ile. Emevilerden Ömer ibn Abdülaziz) adaletine eşid idi. İlim ve fazilette güya ikinci Teftâzânî idi. Cömertlikte emsalsizdi. Zaten bu iki beğenilen huy bir adamda toplanırsa (para ve ilim, bütün ayıbları örter) anlamınca, bütün hâl ve ayıbları örtülü kalır. Bilhassa şecâati ile cihan süsleyen bir devletli idi. Ama şaka ve lâtifeyi tenhada ederdi. Padişâh divanında oturaklı ve azametli hareket ederdi. Halük bir kimse idi.

Gazi Seydi-Ahmed Paşa :

Hâllerini kendileri anlatırlardı. Abaza ile Çerkes arasında (Şadse) adıyla bir çeşit kavim vardır. Hem Çerkes, hem Abaza dilini bilirler. Şeci', bahadır, hırsız adamlardır. Çoğu zaman Abaza tâfesiyle beraber olurlar. Hattâ konuşma tarzları, o kavimden olduklarını biraz gösterir. Karadeniz sahi-

linde iskeleleri olduğundan ,bu kavim Abazalara muhtaçtır. Bu Abazalardan Melek-Ahmed Paşa akrabalarından (Zanhos) adlı namlı ile Sadşe dağlarına hırsızlığa gidip, bu Seydi Paşayı çocukluğunda esir ederek iskelede bezirgâna satarlar. Bezirgân dahî Mısır'a götürüp bir ihtiyar kadına satar. Seydi Paşa orada yirmi yaşına girinceye kadar silâhşörlük ve süvarilik öğrenir. Tam üstad olur. Hattâ bir gün Mısır'ın dışındaki meydanlıklarda cirid oynarken, Seydi Paşa biniciliğin her çeşit hünerini göstererek Mısır içinde namlı bir kimse olur.

Bir gün ihtiyar kadın ile şab gemi ile giderken (Cezirei Hasan) yakınında gemi parçalanır. Herkes denize batar. Yalnız Seydi Paşa bir tahta üzerinde, bir gün bir gece yüzecek sahile çıkar. (Moylah) adlı kaleye düşüp orada birkaç gün kalır. Kendi tabiatına uygun bir dost bularak, elinde bir sıruk ile Mısır'a yollanır. Bunlar yolda giderken üç Araba rastgelirler. «Eşlah yâ arasa Karamânî» diyerek Araplar bunları soymak isterler. Seydi'ye bıçakla saldırırlar. Hemen Seydi çeviklik edip, bir sanat ile Arabın elinden bıçağı düşürür. Kellesine bir lobut urarak Adana kabağı gibi dağıtır. Arabın kısırağına biner. Diğer iki Araba da aman vermeyerek atlarından indirip başlarını keser. Arablardan ötekinin elbisesini de arkadaşı Seydi Ali giyip diğer Araplarla cenkedip iki yiğit, on bir baş kısrağ ile Mısır'a gelir. Mısır'da Mısır paşasının hizmetinde bulunur.

Sultan İbrahim Hana biniciler lâzım olduğundan emri şerif ile Mısır'dan oniki adet binici ister. Bu Seydi Paşa da, onlarla birlikte devlet kapısına gönderilir. Evvelâ Has Haremde seferliye, sonra (kaftan altı) denilen dereceye yükselip, orada da nam ve şan ile Has Odaya girer. Cirid oyunlarında nice canlar yakar.

Bir gün Sultan İbrahim bu Seydi'ye :

«A Seydi! Benim müsahiblerime sakın cirid urma!»

Buyurlar. Seydi de Abaza lehcesiyle :

«Vallaha padişâhım, onlar beni vururdur, beni de onları hep vururdu. Halebide horta yoktur. Onlar beni baş vursa, ben onlara deş vurur.»

Der. İbrahim Han hoşlanıp bin altın, bir samur hil'at ihsân eder (mastabacı-başı) derecesine yükselir. Bir gün (Çemen sofa) denilen cenk meydanında cirid oynarken padişâh müsahiblerinden birkaçı cirid teklif eder. Birisi Seydi ile azğışır. Seydi o anda onu avlayıp cirid ile atından yıkarak can veririr. Onun arkadaşı olan da Seydi'ye cirid atmaya yeltenince, hemen Seydi ona da bir cirid urub kımıldamaz ölü gibi atının tırnağı önüne düşürür. Sarayın hastahânesine götürürler.

İbrahim Han bu halden hiddetlenip :

«Tiz Seydi'yi bu meydanda atından yıkıp katledin!»

Diye fermân eder. Fakat yanındaki insaflı müsahibler :

«Padişâhım! Hâlâ Seydi at üzerinde gözleri kızmış, yedi başlı ejdere dönmüş.. Elini gaddareye urmuş.. Oyluğunda oniki rahtı var. Şimdi biz (onu urun, katledin) disek, onu burada atından bin adam indiremez. Çok adam helâk olub padişâh huzurunda kötü iş olur. Padişâhımızdan rica ederiz, şimdilik bir damla kanını affedip zamanla hakkından gelesiz!»

Derler. Sultan İbrahim Han ricalarını kabul etmez, ateş parçası kesilir :

«Benim huzurunda müsahiblerimi öldürüyor. Ben anı sağ korumuyum? Bilhassa tenbih ettim ki müsahibleri urmaya!»

Deyince müsahibler :

«Padişâhım, bu cenk meydanıdır. Musahib filân yeri değildir. Ar meydanı değil, er meydanıdır. Burada vuran, vurulan, ölen, öldüren olur. Osmanoğulları kanunudur. Cirid, cenkten bir şubedir.»

Diye nice güzel sözler söyledilerse de iddiasında ısrar edip :

«Elbette katledin?»

Der. Seydi'nin sadık dostları dilsiz işareti ederler. Hem men Seydi at boynuna düşüp (Çemen sofa)'dan kaçır. Has ahır kapısından sonra Bâb-ı Hümâyûnu geçip İstanbul içinde bir köşeye gizlenir. Nice musahiblerin ricasiyle birkaç gün sonra Hâs Saraydan çâşnigir-başı pâyesiyle çıkar. Oradan (Budin)'e Siyâvuş Paşa yanına gider. O da kendine, (Şamtorna) sancağını verir. Kopan sancağı mıntıkasında (Balaton) gölü kenarında (Egervar, Keminvar, Fuk) kaleleriyle (Zirin oğlu), (Yegân oğlu) kâfirleriyle gece gündüz cenkedip orta Macar diyârına vaveyla salar. «Tata, Papa, Vespirim, Çobanice, Uyvar, Sen Martin, Yanık, Komorn - Komron» taraflarını berbat ve harab eder.

Nemçe Çasarı (Avusturya İmparatoru) birkaç kere «barışa aykırı iş ediyor» diye bunu devlet katına arzeder. Nihayet Vespirim kalesinin kapudaniyle düşman olup, gece ile yetmiş er alarak kaleye koşar. Altmışbeşini kale yakınına pusuya koyup kendisi beş kişi ile kaleye yönelir. Kalenin hâkimi hükümet ederken hendekten içeri girip at sıçratarak kapıya varır. Hâkimin göğsüne çelik vurup toprağa serer. Diğerleri de korkudan kaçarlar. Bu sırada on onbeş büyüklerin de canını yakıp yalnızca gelirken arkası sıra kaleden top atılıp üçyüz atlı kendisini kovalamağa başladı. Seydi pusuyu geçince 65 er de (Allah! Allah!) diyerek çıkıp, gelen üçyüz askerin yüzellisini kılıçtan geçirirler. Ellisi kaleye kaçar. Yüzü de kapudanlariyle esir olurlar. Bunları at ve takımlariyle ertesi gün sabahleyin Siyâvuş Paşaya götürüp bir temiz hil'at, çelenk, murassa' süslü at, üç kese nakid ihsân alır.

Günden güne Seydi Paşa sınır olan (Kanije, Budin, Eğri)'de şöhet bulup nam alır. Perspirim (Vespirim) kapudanı ile bu kadar askerini kırdığını Nemçe (Avusturya çasarı - imparatoru) padişâha bildirir. Görürler ki barışa aykırı iş ediyor. O sene de Revan tarafında Acemlerin barışa aykırı işler gördüğü yayılır. Sadrazâm Salih Paşa, Defterdar-zâdeye Erzurum eyâletini verdiği gibi, buna da Tortum sancağını

ihsân ederek: «Serhadde ne işlerse işlesinler!» diye hatırlı sözlere söyler.

Saadetlü cem mertebeli padişâh da, Seydi-Ahmed Paşanın suç defterine bakmayıp, huzurunda musahiblerini katlettiğini affederek bir kese altın, bir otağ, on katar katır, on katar deve, tuğ, alem (sancak), tabl (davul) ihsân eder. Yedi küheylân at ve bisaf dahi verip, arkasını sığar ve:

-Beni sevenler Seydi Paşaya riayet eylesin! Yürü, Allah işini onara! Seni Acem serhadinde gâzalar edesin diye Tortum sancağına gönderirim.-

Üsküdar'a çıktığımda âyân ve büyükler İstanbul'dan bir çok hediyeler gelir. Seydi Paşa yol alarak Tortum sancağına gider. Hakir kendisiyle Şuşik, Künye, Mekrilstan gazâlarında görüştim. Günlük ahvâlini öğrendim. Çünkü Defterdarzâde efendimiz Seydi Paşayı Tortum'a göndermiyerek kendi yanında alıyordu. Has sohbet edip her ay bir kese ceb harçlığı verirdi. Erzurum'da oturduğundan hakir dahi bir yolunu bulup aşinâlık ettim. Nice zaman güzelce geçindik. Hat-tâ cirid meydanında şaka olarak hakire bir cirid attı. Yüzüme rastgelerek dört dişim ağzıma döküldü. Defterdarzâde efendimiz epeyce üzülüp, dört dişimin kisası olmak üzere bir kese, bir küheylân at verdi. Barıştık. Fakat Kur'an-ı Kerimi okurken hafif sesle okunan sin (se), şın (ş), (sad), (z, ze), (zel) harflerinin telâffuzlarını hakkını vererek okuyamazdım. Ama dişimi kırdığı yine Seydi Paşaya helâl olsun. Yedi küheylân at, iki Gürcü köle, iki kesesini alıp, nice hil'atlar giymişim. Eli açık, cömert, kalbinde kötülük olmayan, kin tutmaz, haiûk, halim, selim, garib dostu, hoş konuşmalı, saf, adamlarını sever kimse idi. Vakiâ ilim ve fazilet sahibi değildi, ama, yiğit, öldürücü kuvvet sahibi, cömert, bahadır pehlivan idi. Bütün yasaklardan uzak, itikadı temiz, şakacı, temiz kimse idi, Allah zorluklarını kolaylaştırı...

Kotağaç Paşa :

(Poltkay) kabilesinden, Çerkes asıllı, yarar, namlı, şecâatli, yiğit bir mirliva idi. Şam Trablus toprağında çoğu

zaman Hama, Humus sancaklarına musallat olan Arabların ırkını kesmiş bir paşa idi. Âdil, reâyayı sever, iyi kumandı. Ama asla Türkçe bilmezdi. Hemen kılıç, at, zırh, muteber at bilirdi. Hattâ Humus dışında Âşî nehri kenarında çöl Arablarını gebertmiş, leşlerini bir yığın yapmıştır. Hâlâ (Ke-tagaç Paşa tepesi) derler.

Sarayı, Antakya şehrinde idi. Sarayının kapısında han zinciri gibi zincir çekilmişti. Hattâ anlatırlar: Bir kere Antakya dışına Arablar gelmişler, hemen paşa adamlarıyla atına binip yürümüşse de kapıyı, zinciri açmağa kapıcı bulamamıştır. Hemen dalkılıç olup zincire öyle bir vurmuş ki, hâlâ parçaları kapının kemeri üstünde asılı durur. Gelip geçen seyrederek. Bizim Künye ve Mekkîl gazâlarında ettiği yararlılığı bir er etmemiştir. Hüdâ mürâdını hâsil ede.

Deli-Dilâver Paşa :

Bağdad Fâtihi Dördüncü Sultan Murad'ın veziri Kara-Mustafa Paşa yeniçeri ocağında talimhânci-başı iken, bu Dilâver Paşa, onun kölelerinden idi. Aslen Gürcü idi. Açıkbaş kabilesinden deli, dolu, Dilâver adlı bir kimse idi.

Kara-Mustafa Paşa sadrazâm olunca tuğ ile Dilâver Paşaya Tortum sancağını ihsân etmiştir. Sonra Tortum sancağı Seydi-Ahmed Paşaya verildiğinden Dilâver Paşa azledilmiş olarak Şusik, Künye fetihlerinde, Mekkîlistan yağmasında bulunup birçok yararlıklar etti. Hilesizce, deli şekilli bir adam idi. Ama cenk meydanında gözünü çöpten, budaktan sakınmaz iyi binici, tüfenkendâz bir er idi. Şu gülünç hikâyesi tuhaftır:

Bir kere Revan hanı tarafından (Tokman Ali Han) adında bir yiğit, gayet tuhaf hediyelerle paşamıza elçi gelir. Mallarını arzedince, hepsi vezirin hoşuna gider. Kârhâne işi şah kılıçlarından bir mücevher kılıflı kılıcı elçi, fazlasiyle medh eder. Paşa efendimiz de kılıcı Dilâver Paşaya gösterip:

— Kılıçtan tanır mısın?

Der. O da:

— Kılıcın iyisi, diş tutmayandır!

Diyerek kılıcı alıp, dişine götürür, çatır çatır kırar atar. Zavallı elçi kılıcı medhettiğine pişman olur. Yemekten sonra Dilâver Paşaya hususî kâse ile bir kâse kaynar kahve gelir. Paşa bir an beklemeden hepsini içer. Sonra buhurdan ve gülâbdan gelince güzel kokudan sonra buhurdanı açıp, içindeki ateşleri büyük bir iştaha ile yer. Elçi bu halden şaşırıp, Defterdar-zâde efendimize hitaben:

— Sultanım, bunların mübârek isimleri nedir?

Der. Paşa efendimiz de:

— Dilâver Paşa kardaşımız..

Diye cevap verir. Elçi hayret içinde:

— Buna (Semender paşa) denilse daha iyi olur, çünkü ateş yemek, Semender kuşuna mahsustur! (1)

Der. Dilâver Paşa bir cesur ve gazi yiğit idi. Ufak Ahmed Paşa kapudan iken, Karakoca cenginde yararlık göstermiştir.

Defterdar-zâde Mehmed Paşa (Sellemehullâhu Teâlâ) :

Paşa efendimiz, Dördüncü Sultan Murad'ın Defterdarı Mustafa Paşanın gözbebeği idi. Babası aslen Bosnalı olup, Hersek sancağında (Novasin) denilen kasabadan gelerek, Ekmekci-zâde Ahmed Paşanın hizmetinde bulunmuş, Sultan Ahmed Han zamanında başbaki kulu olmuş, Dördüncü Murad zamanında ise defterdar bulunmuştur. Sonra Sadrazâm Receb Paşa ile, Şeyhülislâm Hüseyin Efendi birleşerek, bu Defterdar Mustafa Paşayı, Yeniçeri ağası Hasan Halife, padişâh musâhibi Mûsâ Çelebiyi, At Meydanında kul (asker)

(1) Semender, güya ateşde yaşayan bir masal mahlûkudur.

zorbalarına öldürtüp, o sırada defterdarın Süleymaniye'deki evini de yağma ettirmişlerdi.

Mehmed Paşa efendimizin vâlideleri, efendimiz Melek-Ahmed Paşanın akrabasından olmakla, hakirin vâlidesiyle hala kızları idiler. Asıl paşa efendimizle iyi geçinmemiz bu yüzdendir. Kendileri İstanbul toprağında Süleymaniye'de doğmuşlardır. Ondört yaşına kadar paşa efendimizi, Ruznâme-i İbrahim Efendi muhafaza ve terbiye edip, ilim, cingülük ve mârifet sahibi etmişti. Sonra yine köşe bölüğü gizlenerek sakal sahibi oldu. Bütün bilgilerden haberdardı, güzel mânalı yazı, lûgat, arûz, mânâ fenlerinde devrin parmakla gösterileni idi. Kara-Mustafa Paşa kendilerine (Kâğıt emâneti)'ni ihsân edip divan erbâbından yapmıştı. Sonra Anadolulu muhasebecisi oldu.

İbrahim Hanın tahta çıkışında dergâh-ı âli kapıcı-başısı olarak akranı arasında yükseldi. Civan kapıcı-başı adlı vezirin azlinden sonra Salih Paşa sadrazâm oldu. Paşaya yeniçeri ağalığı verdi ise de ağalığı kabul etmeyip Erzurum eyâletini istedi ve isteğine nâil oldu. Eyâletine vararak adaletle iş görüp her tarafı memnun etti.

Acem han ve sultanları, Mekril, Abaza ve Gürcü beyleri, askerinin çokluğundan hoşlanmayıp daima hediyelerle vezirlik kapısına mektup ve elçi gönderirlerdi. Şatafat ve büyüklükte, heybet ve sağlamlıkta, incelik ve iyilikte emsâlsiz bir yiğit vezir idi. Mutbağında pişirilen nefis yemek ve şeker işlerini, Bayram Paşa rahmetliden başka bir vezirde görmedim. Sofrasındaki lezzetli yemekler, hiç bir vezirde görülmemiştir.

Paşaya, halk arasında gaddar, zâlim derlerdi. Mağrur, kendini beğenmiş diye söylerlerdi. Hakikaten şatafat sahibi olduğu için iki tarafına selâmı azdı. Fakat paşa, halkın anladığı gibi değildi. Yalnız kaldığı vakit kendi ayarında olanlarla ve nedimleriyle baş ve ayak açık kılıç oyunları yapardı. Ama padişâh divanında vezirlik ırzını yerine getirip, herkese, değerine göre riâyet ederdi.

Bir dâvâyı asla süründürmezdi. Çünkü bilgi ve fazilette derin deniz idi. Ferâiz ve fıkıhdan 1060 kadar şer'i meselelerle Kudûri, mületeka'l-bahr ezberinde idi. Bâtıl dâvâyaya geleni hiç sevindirmezdi. Hâsılı her hususta «gerekir kendi özünü bilmezlere, kendüye bildirmek» güzel mısırına riâyet ederdi.

Gayet şecâatli idi. Cömertlikte ileri gitmişti. Birkaç bin-diği atı örtü ve eğeri ile aşağı tabakadan bir fakire ihsân etmiştir.

Harb meydanında serdarlık (kumandanlık, başlık) edip, asker toplamakta, Müslüman askerlerini cenge teşvik için paralar dağırdı. Herkes, yolunda can ve baş fedasına hazır olup, uğrunda ölmek isterdi. «İnsan, ihsânın kuludur».

1058 senesi Kara-Murad Paşanın sadrazâmlığında âsilerden «Gürcü-Nebî, Katırcı oğlu, Akyakalı oğlu, Çomar bölükbaşı» kırkyedibin askerle Anadolu'yu istilâ ettikleri vakt, bu Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimiz, üçbin yiğit ile öncü olup, çarhacılık edip, Katırcıoğlunun askeri üzerine yedi kere hücum ile bunların bozulmasına sebep oldu. Gürcü-Nebî'nin askeri arkasından gidip, tamamen onları çiğneyerek, pek çok ganimetlerle padişâh huzuruna gelince, bir altın çelenk ve samur kürk ile okşanıp, mansıb aldı. Diğer yerlerdeki cesaret ve yiğitliğini insallah yeri gelince yazarız. (Ve minallahı-t tevfik -- tevfik Allahdan)...

Bu Mehmed Paşa efendimiz Erzurum sahrasında, Revan derneğine asker toplarken İstanbul'dan Salih Paşanın vefatı haberi gelmekle üzülüp bütün eyâlet beylerine destur verecek, o gün «Kasım günü» diye mahkeme siciline kaydettirdiği yazılmıştır.

Paşa efendimiz dahi Erzurum'a girip, yanında ancak Seydi-Ahmed Paşa kaldı. Bir gece yabancıların olmadığı zamanda ziyâfet yoluyla birçok gün görmüş ağaları getirip, tuz, ekmek hakkında yemin ettirerek dedi ki:

«Ağalar! Ben Erzurum'da Akaza Paşa gibi, bu kış ve kıyamette

celâli olarak (devlete isyan ederek) Anadolu hazine ve memuriyetlerini zabtettirip, bu kaleye kapanmak isterim. Ne dersiniz?>

Deyince, bütün ağalar:

— Başüstüne, itâat ederiz!

Dediler. Bir gecede kendileriyle ikiyüz çengelli merdivenler, ikibin serdengeçti, yarar namhırlarla bölükbaşılar pürsilâh hazır oldular. Şafîi vaktinde merdivenler iç kaleye geçmek isteyince kaledeki muhafazacı yeniçeriler haber aldılar. Bir ağızdan «yekdir Allah, yek!» «Ala ha! Vire! ura!» diye feryada başladılar.

Kalenin dört çevre kapı ve duvarlarını meşalelerle aydınlatıp gülbank çektiler. İç kalede bütün topları saraya çevirip, dışarı varoшта olan yeniçerileri hep iç hisara alarak dış kalenin kapısını açmadılar. Paşanın bütün askeriyle, hizmetinde olan ağalar dışarıda kalıp, paşa da ikiyüz kadar adamı ile sarayında kaldı.

Bütün tedbirlerde kusur olmayıp kaleden sarayı topa tutmağa başlayacakları zaman araya eşraf ve âyândan arabulucular girip «bre aslı yoktur!» diye yeniçeri ağasına, çorbacılara hil'atlar giydirdi. On kese de susma payı ihsân olundu. Böylece fesad def'edildi.

Bundan sonra, zilkade ayının onuncu günü bir adam Azerbaycan kapısından girip, bir eşek yükü pöçüklü (havuç) getirerek, doğru şer'îye mahkemesine geldi. Emir Buhari şeyhinin damadı, faziletli molla efendinin huzuruna girip:

— Sultanım! Bir eşek yükü havuç getirdim. Eğğim bağırmadan, kaleden yeniçeriler çağırmadan, paşa kullarını başına kağırmadan benim şu havucuma bir nark ver!

Deyince, kadı mahkemeyi kapatıp:

— Ne istersin? Yahu!

Der, o da :

— Erzurum'u müsellim olarak zabtettir.

Diye cevap verir. Hemen molla işi anlayıp yerinden kalkar ve:

— Hoşgeldin Müsellim ağa!

Diyerek derhal Erzurum kapılarını kapattırır. Yeniçeri ağasına, çorbacılara, vilâyet âyanına haber gönderir. Paşaya da duyurur. Müsellim'in, artık paşanın birşey yapacağından korkusu kalmadığından, ihtişam ile ve yeniçeri ocağı ile paşa divanına gelip hattı şerif ve padişâh emirleri okundu. Meğer Erzurum Vâliliği (Gürcü Koca-Mehmed Paşa)'ya verilmiş.

Paşa efendimiz «Allah mübârek eyleye!» deyip, Müsellime elbise giydirdi. Fakir Müsellim, edeb ile geriye doğru giderken halkın eteğine basıp yere yuvarlanınca:

«Aman sultanım! Ben emir kuluyum. Suçum yoktur. Aziz başın için beni asma!»

Diye feryad etti Meğer evvelce «Paşa, Müsellimi asmak için divanhânedede bir makara yaptırdı» diye bir lâf yapılmış.. Müsellimin havuç ve eşek ile mahkemeye gitmesinin sebebi bu imiş.. O sırada Müsellimin aklı başına gelip, paşa efendimize hitaben:

— Sultanım! Hemen yarın sabah kaleden çıkıp üç günde tedarikinizi görün.. Elbette bu şehirden çıkarsınız!

Deyince paşa efendimiz hiddetten köpürüp:

— Ere urun şu kahbeyi! Bak a, mel'unun olmayacak teklifine.. Ben düstûr-î mükerrerem olam! Bu da böyle bana ısrar edel...

Deyince Çorbacı Halil Ağa araya girip, paşanın, iç kalede bir hafta oturarak, sonra gitmesine karar verildi.

1057 SENE ZİLKADESİNİN ONSEKİZİNCİ GÜNÜ
ERZURUM'DAN ŞİDDETLİ KIŞTA İSTANBUL'A
GİDİŞ

Önce Revan hanı tarafından üçbin baş kervan (yezdan baş) denilen şah otağı ile geldi. Bunları çözdürerek şer'i kanun üzere gümrükleri alındı. Gümrük emini (Tatos) adlı Ermeninin feryadı işitilmedi. Dörtüzkırk kese kadar gümrük alınıp büyük alay ile Erzincan kapısından çıkarak (Pazarbaşı değirmenleri) denilen ferahlık yerde duruldu. Erzurum âyanından birçok hediyeler geldi. Dört çevreden çeşitli ağalar gelip dairemiz büyüdü.

Erzurum'da kâh güzel hava, kâh kar ve boran ile beklerken Bağdad Vâlisi Salih Paşa kethüdâsı İbrahim Paşanın vefatı haberi ile yüz atlı iç ağaları, yetmiş adet kapıcı-başları, yedi bayrak, yediyüz yiğit sarıcası, üç bayrak sekbanı gelip hepsine, kâfi derecede lüzumlu ihtiyaçları verildi. İbrahim Paşa için hayli ağladı.

Ertesi gün devlet katından (Tokmak Haseki) adlı bir ulak gelip şu emri şerifi getirdi:

«Sen ki vezirim Mehmed Paşasın.. Senden evvelki Süleyman Paşa, Acemin isyanını bildirmekle, seni eyâletin askeriyle Revan derneğine memur etmiştim. Hareket etmekte ağır davranıp, ihmalkârlık etmişsin. Gerektir ki, emri şerifim vardıkta bir an durmayıp, arpalık olarak ihsân eylediğim Kars eyâletine gidesin. Alâmeti şerifime itimad kılasın.»

Padişâhın emri okunduktan sonra hasekiye üç kese yol parası verip İstanbul'a yolladı. Kendisi de ne olursa olsun

diyerek, Kars eyâletine gitmeyip İstanbul tarafına yöneldi.

Evvelâ Erzurum'dan batıya üç saat giderek (Kân) köyünde konakladık. Erzurum sahrasının ortasında mâmur bir köydür. Yine o sahrada batıya 5 saat giderek (Ilıca) köyüne geldik. Erzurum sahrasının batı tarafı sonunda bir lâtif ılıcadır ki, Akkoyunlu padişâhlarının hayır ve hasenatından olarak üzerinde kubbesi vardır. Havuzunun içi kum döşelidir. Suyu çok sıcak değildir. Orta derecededir. Suyunda, diğer ılıcalardaki kükürt kokusu var. Uyuz ve alatenlik denilen illetlere faydalıdır.

Buradan batıya beş saat giderek (Hıms) köyüne vardık. İkiyüz evli köydür. Yine batıya giderek (Mama Hatun) köyüne geldik. Bir dereli yerde, kayalar dibinde ikiyüz evli Müslüman köyüdür. Bir beyaz yalın kaya dibinde (Mama Hatun) ziyâret yeri vardı. Akkoyunlu padişâhlarının hatunlarından bir hayır sahibi kadın imiş. Vakıfları miriye muzaf olmakla, imâreti harabeye yüz tutmuştur. Buradan yine batıya giderek (Ketür) köyüne geldik. Mâmur köy ve zeâmetdir. Buradan Fırat nehri üzerinden köprüden geçilir. Paşa burada üç gün oturup hakiri Kemah kalesine, tuzla emini Mirahor Hasan Ağa'ya gönderdi.

KEMAH KALESİNE GİDİŞ

Ketür köyünden kalkıp Fırat nehri boyunca mâmur yerlerden çokuz saat giderek (Şirim) köyüne geldik. Kemah sınırındadır. Buradan yine güneye, Fırat boyunca 7 saat giderek (Emin) köyüne konduk. Bu da Kemah sınırında olup, tuzla emininin hasıdır. Buradan yine Fırat kenarınca giderek (Kemah) kalesine geldik.

Felah yeri, yâni Kemah kalesinin vasıfları :

Eski kayserlerden birinin yapısıdır. Sonra Uzun-Hasan'ın eline geçip, Timur kuşatmasına uğramışsa da, dayanmıştır. Sonra Birinci Sultan Selim (Yavuz) şehzâdeliğinde

Trabzon'da iken bir yolunu bulup bu kaleyi fethedip içine asker koymuştur. Sonraları Şâh İsmail isyan ederek bu kaleyi eline geçirmiştir. Sonra Sultan Selim müstakil padişâh olunca, ilk önce Acemlere gaza ilân edip, deniz gibi askerle Anadolu içinden geçerek bu Kemah kalesini kuşatmıştır. Kale (Bıyıklı-Mehmed Paşa) eliyle fethedildikten sonra daha birçok kaleler alarak Acem içerilerine doğru ilerlemiştir.

Kale, Sultan Süleyman yazımına göre Erzurum toprağında (Kuruçay) voyvodalığı hükmündedir. Erzurum Paşasının has ve subaşılığıdır. Üçyüz akça ile nâiblikdir. Kercas, Kuruçay, şehir adlarındaki nâhiyelerinde kadısına senede üçbin kuruş has olur. Ahalisi Peygamberin şeriatına itaatlidir. Bir hâkimi de kale ağasıdır. Beşyüz kale neferleri olup tuzlardan maaşlarını alırlar. Yeniçeri serdari, sipâhi kethüdâyeri nakibül eşrafı, âyân ve eşrafı vardır. Bir hâkimi de Fırat nehrinin karşı tarafında bir saat uzaklıktaki yediyüz evli Kömür köyünde oturan tuzla eminidir. Kardan beyaz, Kırşehir tuzundan lezzetli tuzu olur ki, dünyaca meşhurdur. Bütün Kürdistan ve Türkmenistan'dan Bingöl yaylağına çıkan adamlar, mutbak tuzlarını hep bu Kemah sehrinden alırlar.

Bu şehrin beğenilen birşeyi de, ince ve sağlam çadır bezidir ki, benzerinin hiç bir diyârda olmak ihtimali yoktur. Rumelindeki (Drama) bezinden âlâ, temiz peçe gibi bezi olur. Hattâ halk dilinde «Kemah bezi, Erzincan kozu, Bayburt'un kızı» diye darbimesel olmuştur.

Kömür köy yakınındaki bağlardan akan Kömür suyu Kercas dağlarından gelip, Kemah kalesi dibinde, bir gün uzaklıktaki (Sultan Melik Gazi) tekkesi yakınında Fırat nehrine dökülür. Bunun takriben karşısında (Mübârek) köyü vardır. Mâmur köy olup, Erzurum kalesi kullarının hasıdır.

Allâhın hikmeti, bu mübârek köydeki mağaraların içinden Temmuz ayında akan lezzetli sular, donup buz olur. Hal-

buki kış günleri, hamam suyundan ziyâde ılık olur. Cenabı Hakkın garip hikmetidir. Bütün vilâyet halkı (Katık peyniri) dedikleri peynirlerini bu mağaralarda muhafaza ederler. Böyle soğuk bir mahzendir.

Bu yerlerde Erzurum'dan gelirken Fırat nehri üzerindeki bir göz büyük köprüden geçip, beşyüz adım kadar yokuş yukarı (Keyan) denilen kayalı yerleri aşmalıdır. Göklere baş kaldırmış kayalardır. Kaleye çıkarken bu Keyan kayaları sağ tarafa düşer. Cehennemın esfeli ve gavyâ kuyusu gibi uçurumdur.

(Ayn-ı Munzur) dedikleri nehircik de burada Fırat nehrine karışır. Bu çay, Munzur dağından çıkıp şehrin bahçeleri içinde (Salmi) deresiyle birleşip (Keyan) altında Fırat nehrine karışır. Berrak, saf bir atlayan sudur.

(Keyan kayası) denilen yer, kale dibidir. Oradan bir âb-ı hayat gibi su kaynar. Buraya yakın (Ali kayası) derler bir kaya vardır. Bu şehir halkının inancına göre, Hazreti Ali gelip belini dayayarak istirahat ettiği için, hâlâ bel ağrısına yakalanmış olanlar, o kayaya belini koysalar, şifa bulurlar derler. Ama hassası Allhtandır. Şehir ahâlisi bu kayaya (Gizli kaya) derler. Bu kayadan yokuş yukarı Müslüman olmayanların varoşudur. İki hanı, iki hamamı, bir câmiî vardır. Hamamının birisi mahkemeye bitişik (Çorbacı hamamı) diğeri de Keyan'a yakın Fırat nehri kenarında (Kethüdâ-yerî hamamı)dır. Varoş etrafında bahçeler yoktur. Bu varoştan yukarı büyük kalesi göklere uzanmıştır.

Kemah kalesinin şekilleri :

Beş köşeli, şeddadvarî bir güzel kaledir. Bure ve duvarları büyük taşlarla yapılmıştır. Erzurum serhaddinde benzeri yoktur. Fırat nehri aşırı bir havâlesi var. Ama, ondan zarar gelmez. Kibleye bakan bir kapısı ile, ondan içeride iki kat kapıları vardır. Üçü de murassa', sağlam demir kapılardır.

İlk kapının iç tarafında sağ ve solunda ikişer tunç top- lar vardır. Yolları yirmiyedişer karış olup, üç kanar ağır- lığında güller atarlar. Şurası tuhaf ki, böyle ağır, acâip, kal- kıp inmesi zor topları, bu yalçın kayalar üzerine nasıl çıkar- ıp da koymuşlardır? İçerideki kapının üst tarafında bir pehlivan gürzi, bir Hazreti Ali ok ve yayı asılmıştır. İç ka- lede toprak örtülü altıyüz kadar ev vardır. Fakat dar yerde olduğundan bağısız, bahçesiz evlerdir. İçerisinde (Kara-Ya- kup oğlu), (İbrahim Çelebi) 'nin evlerinden başka bahçeli ev yoktur.

Kale içinde terkolunmuş boş arazi çoktur. Hatîâ boş olan yerlerde beş adet buğday anbarı vardır. İçerisi Selim Handan beri pirinç çeltiği ve darı ile doludur. Gören, bugün harmandan gelmiş de anbara konulmuş zanneder, kuşatma sırasında asker bununla geçinir.

Bu iç kalede onbir mihrab vardır. Üçü câmidir. Kale ka- pısından içeri (Bey câmii) gayet büyük ve eski usul yapıdır. Bir kârgir minâresi vardır. Bundan başkaları tahta minâ- reli olup, diğerleri minâresiz mescidlerdir.

Kalenin kuzeyinde, şehidler kapısı üstünde büyük, kü- çük 32 adet top vardır. Kapıdan aşağı kayadan kesme su yolu ile, tâ aşağı nehire inen su yolu vardır. Kuşatma sıra- sında oradan su alıp, susuzluk giderirler. Aşağıda birbirine yakın üç adet su sarnıcı vardır. Birisi âb-ı hayat, biri küher- çileli su, diğeri tuzlu sudur.

Bu şehrin de güzelleri dünyaca tanınmıştır. Şehir, Er- zurum toprağında olup ahâlisi Türktür. Ama, garib dostu, dindar, halûk adamlardır. Mahsullerinden çadır bezi, beyaz ve lezzetli tuzu, katık peyniri dedikleri katmer peyniri meş- hurdur. Midilli'nin lor peyniri, Şamı şerifin kariyşe peyniri gibi peynirlerden tâze, lezzetli ve hazmı kolaydır.

Bir de ilkbaharda bu şehrin dağlarına (Selvi) adında Allahın bir kuşu gelip, bostan ve bağlarına konar, Kemah halkı bunun mevsimini bildiklerinden varıp kuşu avlarlar. Tüylerini yolup, tuz ile turşu yaparlar. Kışın yerler. Çok lez-

zetli bir kuştur. Kuvvet verici eti vardır. Elllerinden kurtulan kuşların bir kısmı başka yerlere göçerler.

İtalar yakınında (Kened Efendi) ziyâreti ile köprü başında (Melik Gazi Sultan) ziyâreti vardır. Şehir, cadde üzerinde olmadığından kârban yolu değildir. Taşlık bir yerde olup, Fırat nehri (Dumlu Sultan) dağından gelip bu şehrin topraklarını sular. Bu kalenin kayasını dolanıp, batıya akarak (İzoli) Kürdleri içinden geçer. Bingöl'den sonra (Murad) suyunu da alır, sonra Fırat nehri Malatya yakınında (Kömürhanı) geçidinden akar. Harput, Eğin, Palu, Diyarbakir gibi yerlere gitmek isteyenler, Fırat'ı gemi ile geçmeyince geçemezler.

Bu şehri üç gün seyrettikten sonra, paşanın malı olan Kuruçay voyvodasının muhasebesini görüp bakaya malından yediyüz kuruş alındı. Hakire, ayakbaşı ücreti olarak yüz kuruş verdiler. Tuzla emini Emir Hasan Ağadan bakaya mal için (tahsili gecikmiş) vüzelli kuruş aldık.

Buradan giderek diğer işlerimizi görüp, dönüste v'ne bir gece Kemah'da misafir kaldık. Ertesi günü sabahleyin Fırat nehri kenarından 9 saat giderek (Sorim) köyüne geldik. İkiyüz evli bir köy ve zeâmettir. Buradan da Fırat nehri boyunca kâh sarp yollar ile 10 saatte (Cebece hanı) konağına vardık. Eski zamanda mâmur ve şenlik bir yer imiş. Yine kuzeye giderek Fırat nehrini sağ tarafımıza aldık. Buradan kalkıp bir geniş sahra içinde giderek (Çemen) köyüne geldik. Erzincan toprağında mâmur bir köydür. Ketesi, keşkesi meşhurdur. Burada büyük tipi ve karlar, boran zahmeti çekip canımızdan bıktık. Buradan kalkıp ileri, Erzincan kalesine geldik.

Erzincan Kalesi :

Sırf Erzurum malıdır. Burası bir irem bağı gibi bahçe olup, nice bin hükümdarlar, buna sahip olmak için kudretlerini sarfetmişlerdi. Nihayet 885 (1490) senesinde padişâh olan Sultan Zâhirüddin, Yıldırım Bayezid Hanın — yıldırım

gibi — dört çevresindeki düşmanlarından intikam aldığını, ne tarafa yönelirse muzaffer olduğunu görünce, Amasya kalesinin fethi günü Amasya'ya gelip, Erzincan kalesinin anahtarlarını Yıldırım Bayezid Hana teslim etti. Hazreti padişah da büyük cömertlik göstererek Erzincan tahtını yine Sultan Zâhirüddin'e ihsân etmiştir. Fakat sikke (para) ve hutbe yine Yıldırım Bayezid nâmına olmuştur.

Bu halin üçüncü senesinde Sultan Zâhirüddin vefât ettiğiğinde memleketi Karakoyunlu şâhlarından (Kara-Yusuf)'un eline geçmiştir. O da bunu yedi sene elinde tuttuktan sonra, nursuz Timur meydana çıktığından Kara-Yusuf korkusundan tahtını ve rahatını bırakıp, Bağdad hâkimi Sultan Ahmed Celâyir ile beraber Yıldırım Bayezid'in yanına kaçarak onun gölgesine sığınmışlardır.

Timur bu iki padişâhı Yıldırım Handan istediye de vermedi. «Şehrinden ve mülkünden kov!» dedi. Fakat Yıldırım Bayezid Han, Timur'un sözüne bakmadı. Bu olay Timur'un, Osmanlılarla muharebesine sebep olmuştur. Timur, Kara-Yusuf ve Sultan Ahmed Celâyir dahi Adalya'dan gemilere binip Mısır'a kaçarak (Sultan Berkok)'a sığınmışlardır.

Beri taraftan Erzincan taraflarına (Uzun-Hasan) mâlik olarak burada para kesmiş, ve hutbe okutmuştur. Hâlâ Mevlî hanı yakınında darbhâne görünür.

Beri traftan Yıldırım Bayezid Han cennete göçüp, Erzincan'da ise Uzun-Hasan müstakil olmuştur. Yıldırım Bayezid Handan sonra şehzâdeleri Mûsâ, Süleyman ve şehzâde Mehmed Çelebiler zamanında Anadolu hercümerç olup, nihayet Çelebi Sultan Mehmed müstakil padişâh olmuştur. O zaman, Uzun-Hasan ile uğraşmağa vakti olmadığından, Uzun-Hasan tâ Fatih zamanına kadar Osmanlı ülkesine el uzatmakla meşgul olmuştur.

Nihayet 878 (1473) senesinde Fatih, bunu meşhur savaşta (Otlukbeli Savaşı) mağlûp ederek, bütün Erzurum ve Erzincan taraflarını almış ve buraların ikinci fâtihi olmuş-

tur. Sonraları Bâyezid Han asrında (Bayezidi Veli), Sultan Selim (Yavuz) şehzâdelikle Trabzon'da vâli iken Şâh İsmail bir aralık Erzincan'ı zabtetmiştir. Sonra Sultan Selim Osmanlı tahtına şan ve şevketle cülûs edince, Şâh İsmail'in üzerine ordu çekip, Erzincan sahrasına gelmiş ve 921 (1515) senesinde harbsiz aman ile bu Erzincan'ı almış, o halde Erzincan'ın üçüncü fâtihi olmuştur. Süleyman Han yazmasına göre Erzurum toprağında, paşa hasından ayrılmış olup, hâkimi subaşdır.

150 Akçalık şerif kazâdır. Nâhiyeleri ve köyleri vardır. Kadısına altı kese has olur, hükûmettir. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, yüzelli adet ticaret erbâbı, kale neferleri vardır. Hâkimleri, muhtesib ağası ve şehir nâibidir.

Kalesi bir düz, ferah sahranın ortasında dört köşe, kayalık küçük ve güzel bir kaledir. Ama dört duvarı gayet alçaktır. Dört çevresinde kaleleri sağlam değil. Kale eskidir. Hendeği alçaktır. Abaza Paşa Erzurum'da isyan ettiği vakit hendeğini, burc ve duvarlarını tamir edip muhafaza ettiler. Fakat Abaza'dan kurtuluş olmadığından çaresiz kaleyi ona teslim ettiler.

Bir demir kapısı vardır. Dışarıdaki varoşundan şehre, hendekten köprü ile geçilir. Kalenin içinde ikiyüz adet bağırsız, bahçesiz evi, bir câmii vardır. Başka imâreti yoktur. Çünkü kalenin içi dardır. Dış varoşunda 1800 kadar evleri var. İki katlıları azdır. Yetmiş mihrabı var, yedisi câmidir. Yedi kadar derviş tekkeleri vardır. En meşhurları (**Hazreti Mevlânâ tekkesi**) olup içinde her gece Mevlânâ âyini olur. Mevlânâ evlâdından Çelebi Efendi de, tekke sahasında gömüldür. Vakıfları kuvvetlidir. Kütüphânesinde Hazreti Mevlânâ'nın el yazısı ile bir Kur'an-ı Kerim, bir de Mesnevî-i şerif vardır.

(**Abdülkadir Geylânî tekkesi**) de meşhurdur.

Hamamlarının en meşhurları, bir kalem hamamı ile, İskender hamamıdır. Onbir kadar büyük hanı vardır. Kırkse-

kiz mahallesinde kırk çocuk mektebi var. Bilginleri, salih adamları çok olduğundan her câmi ve medresesinde ücretsiz okutan dersiâmları vardır. Bütün bilgiler okutulur. Zeki, olgun, soylu, anlayışlı, namazını kılan, halûk, halim adamları vardır. Hepsi de kısa elbise giyerler. (Şöhret âfetir) diye ipek elbise giymezler. Güzelleri çoktur. Ama kadınları adviye gibi afile (çok edebli, dürüst, namuslu) olduklarından gayet örtülüdür. Ayaklarına çizme, başlarına dîba arakcin (takke) giyip gezerler. Küçük, kârgir bedestanı var. Bütün kıymetli mallar orada mevcuttur. Çarşısında elli, yüz kadar küçük dükkâmı vardır. Havası oldukça iyidir. Doğu tarafında dağ aşırı Erzurum iki konaktır. Buraya kar yağar. Fakat üç günden fazla durmaz. Yaz, kış sebzesi eksik değil... Her türlü hububatı çoktur. Yiyeceklerinden yetmiş türlü sulu armudu meşhurdur. Hattâ paşaya buradan 17 türlü sulu armut verdiler. Üzümü, yenisi gelinceye kadar kalır. Zerdalisi, armut kurusu, dut kurusunun beyaz ve sarısı, mor ve siyah dutu meşhurdur. Çarşı ve pazarında dut kurusu sattıkları gibi, yük yük diğer memleketlere de gider. Başkaca timarı vardır. Çeşitli dut pekmezini günlük ve bahar ile terbiye ederler. Bir kâsesini içene tâze hayat verir. Mesireleri çoktur. Meyvaları iki günde yük hayvanlarıyla Erzurum'a götürülür. Erzurum'u meyva ile doyuran bu şehirdir.

Ziyâret yerleri :

Bağlar içinde (**Hazreti Hızır makâmı**), biricik bir yerdir ki herkes ziyâret eder. (Mevlevihâne şeyhi Halid Efendi, ziyâret yeri), (Hemdem Paşa ziyâret yeri).. Sultan Selim vezirlerinden olup Çıldır gazâsına giderken vefât ederek bu şehirde gömülmüştür (1).

(1) Hemdem Paşa, Yavuz'un hoşlandığı, kendisiyle akşamları satranç oynadığı saf ve temiz yürekli bir vezirdi. Askerin teşvikiyle, bir akşam Yavuz'a, bu uzun seferden bir fayda hasil olmayacağını, geri dönülse daha iyi olacağını söylediği için, hemen oracıkta Yavuz tarafından öldürülmüştür.

Daha çok ziyâret yeri vardır. Fakat bilmiyoruz.

Bu şehirde üç gün paşa ile kalıp, Kemah tuzla eminin-den ve Kuruçay subaşısından tahsil ettiğimiz malları aldık. Vilâyet halkı paşaya büyük ziyâfetler verdiler. Bir sevinç ve şenlik içinde iken, İstanbul tarafından bir ulak gelip (Vardar Ali Paşa)'nın celâli olduğunu (padişâha baş kaldırdığını) haber verdi. Bir de mektup getirdi. Paşaya vererek Vardar Ali Paşa imdadına, Defterdar-zâde efendimizi davet eyledi. Getirdiği mektubun içinde şunlar yazılı idi:

«Benim oğlum! İbrahim Hanın veziri Hezarpâre Ahmed Paşa bizi Sivas eyâletinden azletti. İstanbul'dan bütün vezirler, yükelâ ve âyân-dan mektuplar ile, Vâlide Sultandan tezkereler geldi. Hepsi de (ayak sürüyerek deniz gibi askerle Üsküdar'a gelip şer'ile dâvâm var diye veziri, Cinci Hocayı, müftüyü, mülâkkab kazaskeri, Bektaş ağayı, Çelebi kethüdâyı, Muslihüddin ağayı, Kara çavuşu isteyesiniz!) demiş-ler. Benim oğlum! Ben büyük askerle Sivas'tan azlolunup devlet kati-na Çavuş zâde Mehmed Paşa oğlum, İhsir Paşa oğlum, Şehsuvar-oğlu Gazi Paşa oğlum, Kütahya paşası Küçük-çavuş oğlum, velhasıl üç ve-zir, yedi beylerbeyi, onbir mürlivâ ile ordu toplayıp gitmek üzereyim. Eğer sen de, Ahmed Paşadan başını kurtarmak istiyorsan, Tokat kale-si altında seninle buluşalım. Hep bir olup devlet merkezine gidelim!»

Bu mektup paşaya Erzincan'da yetişip okundu. İçinde-ki malûmu olunca bütün ağaları topladı. Onlarla istişâre etti. Bütün levendler «uğrunda ölürüz!» demeleri üzerine, bu ni-vete fâtiha okundu. Vardar Ali Paşa ile beraber celâli olma-ğa (padişâha karşı gelmeğe) azmedildi. Önce tuğlarla Alaca-atlı Hasan Ağa, bin seçme askerle zâhirciler, kilerciler, mut-bak emini konakçı olup önde gittiler. Vardar Ali Paşaya da Siyâvuş Paşa ile:

«İnşallah seninle birlikte İstanbul tarafına gitmek üzereyiz!»

Diye mektup gönderildi. Bu hâlleri görüp hakirin aklım başımdan gitti. Bu kadar mal, menal, ve katarları bu şiddet-le ne yapacağım diye gece ve gündüz karma karışık düşün-meğe başladım.

KIŞIN ERZİNCAN'DAN, VARDAR ALİ PAŞANIN İMDADINA GİTTİĞİMİZ

Evvelâ Erzincan'dan kuzeye 7 saat giderek (Başhan) konağına, oradan (Erzenes) köyü konağına geldik. Burası mâmur bir zeâmet olup, Ermeni ve Müslüman köyüdür. Yine kuzeye 6 saat giderek (Şeyh Mennan) köyüne vardık. Bu zât hocalardandır. Burada gömülüdür. Ziyâret yeridir. Buraya yakın Baru köyünde (Hazreti Behlül-i Semerkandi)'nin ziyâret yeri vardır. Hasankale'den üç saat mesafede Aras nehri üzerindeki Çoban köprüsünün yapıcısı (Çoban Korduman Şâh) da burada Behlül Hazretleriyle bir yerde gömülüdür. Zağpa deresindeki defineye mezar kazarken o karanlık mezardan bir ateş çıkıp (Melik Çoban kor duman) bütün adamlarıyla mahvoldu, diye yazmışlar. Ama acâib hayırsever kimse imiş..

Tiflis kalesi, Malazgirt kalesi yakınında Aras nehri üzerinde altın halkalı köprü, «Çoban köprüsü» dedikleri köprü de onundur. Târihleri üzerlerinde adıyla yazılıdır. Allah rahmet eyleye.

Buradan yine kalkıp kuzeye 8 saat giderek (Ezenderler) köyüne vardık. Tercan taraflarında mâmur bir köydür. Buradan yine kuzeye dört saat giderek (Tapan Ahmed Ağa) konağına vardık. Ahmed Ağa burada paşaya on gün ziyâfet vermedi rica etti. On günlük kalım için çavuşlara tenbih olundu. Bütün askere köylerde konaklar tâyin olundu. Hakir dahi paşadan izin alıp Ahmed Ağanın adamlarıyla doğuya Şebinkarahisar deresi kenarınca giderek (Şebinkarahisarı)-na geldik.

Şebinkarahisarın vasıfları :

(Şarkikarahisar) buna (Şebinkarahisarı) da derler. İki Karahisar vardır. Biri bu Erzurum toprağındakidir ki adına (Karahisar şarkî — Doğu Karahisarı) derler. Diğeri Anadolu toprağındadır ki adına (Karahisar Sâhib) derler. Karahisar denmesine sebep, kalesinin taslarının siyah olmasıdır. İlk hâkimi Haykâniye? hükümdarlarından Kayama?lardır. Sonra Trabzon'daki Rumların eline geçmiştir. Sonra Fâtih fethedip, Selim Han devrinde yazılarak başkaca sancak beyi merkezi olmuştur. Beyinin hası 13000 akçadır. Livasında 32 zeâmet, 94 timar vardır. Paşası askeriyle 2000 kadar askeri olur. Paşasının senede 40 kesesi olur. Nice kereler arpalık olarak üç tuğlu vezirlere ihsân olunmuştur. Hattâ burası Ahışa veziri Sefer Ağaya verilmele onun adamı ve silâhlısı Derviş Ağa buradan ellibin kuruş aldı derler.

Yüzelli akçalık şerif kazadır. Kadısına senede dörtbin kuruş has olur. Şeyhülislâmı, nakibüleşrafı, âyân ve eşrafı vardır. Sipâhi kethüdâ-veri Tapan Ahmed Ağadır. Yeniçeri serdarı, subaşı, mütüsü, kapan emini, kale ağası, yüzelli kadar timarlı kale neferleri vardır.

Şebinkarahisarı kalesi :

Göklere baş uzatmış bir yüksek dağın tâ tepesinde yedi köşeli bir kaledir. İlk bakışta direksiz ve serensiz kalyon gemi gibi görünüyor. Yedi tarafında da duvarlarının yüksekliği yetmiş zira'dır. Yetmiş burc, yüz bedendir. Etrafı 3600 adımdır. Dört çevresinde cehennem kuyusu gibi dereleri olduğundan hendeği yoktur. Üç kat kavi demir kapıları vardır. Gece ve gündüz bekçiler muhafaza ederler. Çünkü Karadenize yakın köylerin ahalişi Kazak korkusundan kıymetli mallarını hep bu kaleye saklamışlardır. Kale içinde yetmiş kadar ev vardır. Ama evleri dar, susuzluktan ahalişi susamış

ve perişandır. Eşeklerle tâ aşağı nehirde su getirirler. Su yolları var. Fakat kuşatma zamanında işler. Kale içinde su sarnıcı, buğday anbarlarında yüz yıllık darı ve pirinç çeltiği bulunur. Lâkin iç vilâyet olduğundan cebhânesi, büyük küçük elli parça topu, kalesine göre az verilmiştir. Neferlerinin yarısı Defterdar-zâde efendimizin timârı ile Guniye'ye kaldırıldı. Bu kalede küçük Fatih câmiî vardır. Diğer imâret câmileri aşağı varoşdadır.

Varoşu :

Dokuz mahalle, 1600 toprak örtülü evdir. Ev pencereleri kuzeye bakar. Tamamı 42 mihrabdır. Cuma namazı kılınır câmilerdir. Üç tekkesi, iki hamamı, dört hanı, yedi çocuk mektebi, yediyüz elli kadar dükkânı var. Çarşıları o kadar süslü değilse de (Tapan Ahmed Ağa)'nın yaptırmış olduğu kârgir bedestan yeni dükkânları vardır. Ortası geniş cadde-dir. Üzeri örtülü olup iki başında sağlam kapıları vardır. Her gece kapanır, gözcüleri vardır.

Bir arslan :

Bu bedestanın şehire bakan kapısının iç tarafında, kapı üzerinde bir geniş tahtirevan üzerinde bir arslan derisini pamuk ile doйдurmuşlar. Gözlerine iri tunç komuşlar. Ağzını yedi başlı ejder gibi açıp, dilinin yerine kırmızı keçe parçası komuşlar. İri dişleri var. Herbiri Türkmen hançerinden nişân verir. Burnundan kuyruğunun sonuna kadar 45 karıştır.

Bu arslan pek âsi imiş. Yedi sene bu dağlarda yaşayıp, koyun, keçi ve sığıriarın kökünü kesmiş ve yiye yiye fil-i Mahmudî gibi şişmiş... Ara sıra köylere de saldırıp katır, eşek, deve, insan avlamağa başlamış.. İşin sonunda kolu kuvvetli birisi, çatal kurşun ile bu arslanı kellesinden vurup hurdahaş etmiş.. Derhal arslan ölmüş.. Postunu yüzüp Tapan Ahmed Ağaya götürmüşler. O da âleme ibret olmak için bu tahtirevan üzerine koyup, bedestan kapısının iç yüzüne as-

miştir. Ama Allah bilir, onu gören canlı zanneder. Dört ayağı sütuna benzer. Pençeleri deve tabanına benzer. Kellesi Hüsrevanî küp gibi. Fakat bu arslan Bağdad, Hille, Cevariz, Kurna arslanları gibi sevimli değil. Sarı renkte olup, Engürü keçisi gibi tüyleri birer karıştır ve burma burma sarkmış, korkunç, acâip çehreli bir arslandır.

Bu dağlarda bu kıyafette arslan asla görülmemiştir. Anıncün hayvandan anlayan kimseler buna «Çölden azma» dediler. Bu Karahisar'ın sarp dağlarında kaplan, tavşan, yaban koyunu, yaban sığı, zerduva, sansar, sırtlan, kurt, endik kurdu, kara kurt, tilki, çakal gayet çoktur. Bir kere Karadeniz'den çıkıp, yağma için bu dağlara tırmanan Kazakları kaplan ve kurtlar parçalamış. Murdarlar av avlayalım derken, yırtıcı hayvanlara av olmaktan can kurtaramamışlar, diye nakledeleler.

Acâip şey :

Bu şehirde bir berber dükkânı önünde bir masum temiz çocuk gördüm. Babası yanında durarak gelenden geçenden o masum için sadaka rica ederdi. Ama masum tahminen 8. 9 yaşlarında idi. Ezeli yaratıcı, hikmet kudretini göstermek için bu oğlan çocuğuna öyle bir baş vermiş ki, Âd ve Semud kullarından biri öyle bir baş, meğer Akkirman'da (Salsal)'ın başı olarak yaratılmış ola... Adana kabağı, Van lahanası, Hüsrevanî küp kadar var. Gerdanı ise ful inceliğinde kadar birşeydir. Bu ince gerdan, o acâip görünüşlü başı tutmağa muktedir olamayacağından iki çatal çubuğun çatallarına, geceleri sarıp, mâmusun kellesinin iki tarafına o çatal ağaçları bağlayıp dayamışlar. Ağaçların uçları demirli olduğundan yere saplamışlar. İşte çocuğun kellesini o çatal ağaçlar tutuyor. Yoksa, hiç bir suretle gerdanının başı götürmesi mümkün değildir.

Çocuk ensesini berber dükkânına dayayıp geleni geçeni seyrederek gülmekte idi. Bu kelleyi kalpak serpuş gibi şeyler

örtemiyeceğinden mutafalarda dokunmuş bir çeşit çul, at torbasını başına takke yapmışlar.

Kaşları iki parmak kadar enli olup, ördek zülfü gibi büklüm büklüm olarak kulaklarına varmış... Kulakları adam kulağı gibi ise de her bir Kürt çarığı kadar var. Gözleri Puhu kuşu gözü gibi yuvarlak ve elâdır ve gayet büyüktür. Kirpikleri siyahtır. Burnu asma burun gibi olup Mora patlıcanı kadar var. Nefes alıp verdikçe sakavu olmuş beygir burnunun kanatları gibi birbirine çarpardı. Ağız o kadar büyük ki, ufacıktan açsa bir karış olur. Bir küçük karpuzu güle güle bir sokumda yer.

Otuziki dişi var idiyse de ikisi dudağından aşağı üst çenesinden sarkmış, diğer ikisi aşağı çenesinden yukarı dudağından dışarı çıkmıştı. Dudakları kırmızı idi. Daima ağzından salyaları akardı. Saçı kıvrıkcık olup kolları, göğsü bayağı masum gövdesi gibi idi. Parmakları incecik ve nane çöpü gibi idi. Hakir bu masumu görüp hayrette kaldım ve babasına hitaben:

— Baba! Bu masumun anası sağ mıdır? dedim.

— Beli.. Hayattadır, dedi. Hakir :

— Hâmile ise, karnındaki biraderini sıkıca bağla.. Belki yerinden, müddeti tamam olmadan düşer... dedi.

Babası:

— Sözüünü anladım dedi, maksadın lâtifedir. Ama annesi «bu masumu doğurduğumdan asla haberim olmadı. Acısız ve kedersiz larkadak doğurdum» der idi.

Hakir :

— Baba, bu ne hikmettir? Bu kelle ve çehre ile insan oğulları âleminde yakında böyle bir kimse yaratılmamıştır. Acaba hiç zann-ı galibin var mı ki böyle bir evlât sulbinden vücuda gelmiştir.

Dedim. Adam:

— Vallahi oğlum! Bir gün bu masumun annesiyle dağa odun kesmeğe gittiğimizde erkekliktir, erkeklik heyecânı taşıp, ehlim ile dağda bir güleş ettik..... Ehlim bir ağaç

altında dinleniyordu. Bir de inleyerek yanıma geldi. Arkasında cam bedenli, büyük başlı, her bir âzası gayet büyük bir mahiûk onu kovalıyor. Kaça kaçça eve geldik. Ehlim hasta ve hâmile düştü. Sonra bu masum doğdu. Başı günden güne büyümedir. Yaşı ise daha dokuzdur. Başka ne olduğunu bilmem. Ehlim de bu herifi gördüğünden başka birşey bilmiyor.

Dedi. Hakir:

— Baba! İnşallah bu çocuk büyüdükçe kellesi de büyürse, seni oğlunla beraber İstanbul'a götürelim. Zenginlere, büyüklere seyrettirelim. Günde ikibin kuruşun bini sana, bini bana diye şaka ettim.

Karahisar Şebi :

Dağlarında kırmızı şeb olur. Kuyumculara yarar. Diyâr diyâr götürürler. Dağlarda dörtlü, beşli, altılı, Süleyman mührü şeklindedir. Kuyumcular bununla gümüş ağardırırlar-mış.. Cerrahlar da (serkene)? merhemine korlar. Nahor? yaraya da bu şebden? ekerler. Daha nice hassası vardır. Şehrin livâse yufka ekmeği ile ayvası meşhurdur.

Üç gün kale dibinde Tapan Ahmed Ağanın mâmur sarayında misafir olup, çarşıdan kahve, şeker ve diğer lüzumlu şeyler alınarak hareket edip Magraval ve Kudret derelerinde biriken bir çayı geçtik. Batı tarafa 6 saat giderek (Yakup Ağa) köyü konağına vardık. Müslümanlı, Ermenili., mâmur zeâmettir. Buradan yine batıya Kerkük çayı (Kelkit çayıdır) kenarınca beş saat giderek Koyulhisar deresiyle Boğazkesen denilen korkunç yerden geçtik. 9 saat giderek (Hacı Murad) kalesine vardık.

Hacı Murad kalesi :

Uzun-Hasan vezirlerinden «Hacı Murd han» adlı vezirin yapısıdır. Fatih buralarda Uzun-Hasan ile uğraştığı sırada, bu kale muharebesiz, vezir (Koca-Mahmud Paşa)ya teslim olmuştur. Bu da yüksek sarp ve sağlam bir kaledir. Etrafı bin adımdır. Güney tarafa bir kapısı vardır. Yü-

ce bir tepe üzerinde olduğundan hendeği yoktur. Kale içinde yetmiş adet evi vardır. Bir câmii var. Buralarda çarşı ve pazardan eser yok. Lâkin bağ ve bahçesi, çevizliği çoktur. Uçurum kayalar dibinden akan Kelkit nehri kenarında küçük bir hanı vardır. Kale, Şebinkarahisar toprağında subaşılıktır. Koyulhisar nâhiyelerindendir.

Paşa efendimizi burada bulup, Şebinkarahisar meyvalarından hediyeler verdik. Gördüğümüz acâiplikleri anlattık. Kalenin, medhettiğimiz sağlamlığına hayret etti.

Buradan kalkarak kuzeye, bir yüksek dağa çıkıp 6 saatte (Çavdar) köyüne geldik. Zeâmet köydür. Buradan yine batıya 5 saat giderek (Ermeni) köyüne geldik. Zeâmettir. Buradan yine batıya 4 saat giderek (Yüksek Kilisecik)'i geçip (Kilerci Veli Ağa) köyüne geldik. Karahisar toprağında İskefser(?) kazâsında bir yüksek dağın eteğinde ikiyüz evli bir köy olup, Veli Ağanın zeâmetidir. Buradan batıya giderek (Baş Çiftlik) köyüne geldik. Karahisar toprağında, İskefser kazâsında Erzurum ile Sivas evâletleri sınırında mâmur köy olup, evvelce anlatılmıştı. Buradan yine batıya giderek (Niksar) kalesine geldik.

Niksar'ın evsafı :

Aslı «Nik Hisar» yâni «iyi kale» demektir. Evvelce Erzurum'a giderken asker, ılıca sahrasında durmuştu. Fakat şimdi kış olduğundan paşa efendimiz (Halil Efendi) adında bir adamın evinde kalıp üç gece misafir oldu. Hakir dahi Eski câmî imâmına konuk oldum. Pasanın ev sahibi (Vardar Ali Paşa)'nın divan efendiliği hizmetinde olmakla Ali Paşa ile beraber celâli (âsi) olmuştu.

Buradan kalkarak yine batıya gidip (Kazan) köyünde konakladık. Niksar nâhiyesinden mâmur köydür. Buradan yine batıya gidip, (Boğazkesen) denilen yeri geçip (Koman ova) köyüne vardık. Niksar toprağında mâmur köydür. Oradan yine batıya giderek (Suntasa) kasabasına geldik. Sivas toprağında, Niksar sınırında üçyüz evli, câmili, hamamlı, mescidli, bağlı, bahçeli mâmur kasabacıktır.

Oradan yine batıya giderek (Dâvudî tekkesi) denilen köye geldik. Yüksek bir dağın başında, ikiyüz evli ,mâmur, (Lâdik) kasabası sınırında büyük vakıflardır. Burada (Kutublar kutbu Dâvudî Sultan) gömülüdür. Tekkesi, hademeleri, fukarası vardır. Çoğu sâdât-ı kiramdan (Peygamber sülâlesinden) iyi gidişli kimselerdir.

Paşa efendimiz burada 1057 senesi Kurban Bayramı namazını kıldı, Kurbanlar kesip şeyhin gözü önünde büyük ziyâfet verdi.

Sabahleyin yine batıya doğru giderek beş saatte (Setli beli) dağını geçip, (Hamid) köyüne geldik. Lâdik gölcüğü kıyısında, Lâdik nâhiyelerinden câmili, bağlı, bahçeli köydür. Gayet verimlidir. Buradan yine batıya 5 saat giderek (Lâdik) eski şehrinin kalesine geldik.

Kalenin vasıfları ve eski şehir Lâdik :

Amasya Kayserierinden (Havik) denilen zâtın yapısıdır. Bir nice kimselerin eline geçtikten sonra Dânişmendlilerden Melik Gazi gelip burayı fetheder. Kumandanlarından Salman han «sancağı kale üzerine dikmeyelim» der. Melik Gazi: «Lâ! Dik sancağı!» yâni, «Hayır, dik sancağı» der. Bunun üzerine bu konuşma kalenin adı olup «Lâdik şehri ve kalesi» derler.

Osmanlı ülkesinde üç (Lâdik) vardır: Biri Konya (Lâdik)idir ki, celâli zulmünden hâlâ bir kasabacık halinde kalmıştır. Biri Van vilâyetinde (Kör Lâdik) sancağıdır. Diğeri de bu (Amasya Lâdik)'idir. Burası Allaha vakfolmakla harab olmamıştır.

Yıldırım Bayezid Amasya kalesini fethettiği zaman bu Lâdik kalesi de cenk ve kavgasız «Timurtaş Paşa»'ya teslim olmuştur. Ahalisi zevk ehli, iyi kimselerdir. Şehzâde Bayezidi Veli Amasya'da mutasarrıf iken, her sene altı ay gelip bu kasabada yavlanırdı. Bu yüzden şehirde güzel bir hâs bahçe yapıp bırakmıştır ki hâlâ bostan ustası, bostancı hademeleri, korucuları vardır. Çayır, büyük mirahor tarafından muhafaza olunur. Merhum Sultan Han vâlidesi (Bülbül Ha-

tun)'un vakfı olup ahalisi vergiden muaftır. Eyâlet vâlisi tarafından bu şehire kimse gönderilip de karıştırılmaz.

Üçyüz akça pâyeli şerif kazâdır. Kadısına senede altı keşe has olur. Şeyhülislâmı, nakibül eşrâfı, bilginleri ve eşrâfı vardır. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, şehir nâib ve muhtesibi, kapan emini, gölcük emini vardır.

Kalesi şehrin güneyinde göklere uzanmış, dörtköşe, köhne bina bir kaleciiktir. İçinde eserleri, imâretleri yoktur.

Şehir, onyediy mahalledir. Şehir mahalleleri, Velabey, Güllez, Yeni câmi, Tekke, Şehreküstü, Yarımça, Polad, Yahşi, mahalleleridir. Kırkyedi mihrâbı vardır. Altısında cuma namazı kılınır. Üçü geçmiş sultanlar câmiidir.

«Sultan Ahmed câmi, Dâvud Paşa câmi, Tekke câmi, Şehreküstü câmi, Güllez? câmi» meşhurlarıdır. 3020 kadar kiremitli, bağlı, bahçeli evi vardır. Yedi kadar tarikat ehli tekkesi vardır. Meşhurları Seyid-Ahmed kebir tekkesidir. İki hamamı var : Çarşı içinde (Eski hamam) ile Yeni câmi mahallesinde (Yeni hamam)'dır.

Yedi hanı var: Kapan hanı, Halim Bey hanı, Emin Hasan oğlu hanı, Seyid-Ahmed Efendi-zâde Ali Çelebi hanı, Buğday Pazarında Tenk hanı meşhurlarıdır.

Dâvud Paşanın, çarşı içinde gayet mükemmel kârgir bir hedestanı vardır ki, câmiin hayratıdır. Etrafında dörtyüz kadar dükkân vardır. Şehirde kırk kadar vezirler ve âyân sarayları vardır. Meşhurları: Osman Paşa sarayı, İbrahim Bey sarayı, Hacı Bey sarayı, Hüseyin Bey sarayı, Alaybeyi sarayı, Mustafa Bey sarayı ve diğerleri...

Hususî okutma yeri yoktur. Her câmiinde bilgi mübahaseseleri olur. Ders-fâmları vardır. 19 kadar çocuk mektebi vardır. İki imâret yemek evi vardır. Su ve havasının lâtif oluşu yüzünden güzelleri çok. Büyükleri temiz kumaşlar ve samur kürk giyerler. Beyleri, paşaları, ikiyüzden fazla yüksek mansıb zabtetmiş kadı efendileri, büyük şeyhleri, iyi halli halim ve selim adamları vardır.

Şehir, Gürcü, Türkistan iyi binici sipâhileri, bilgi sahibi yârâm çok. Orta halli olanları tüccar ve sanat ehlidir. Çuha, ferace ve kontuş giyip, çeşitli akça ve gökçe esvab giyerler. Kadınları kadife çakşır üzerine sarı çizme ve çuka ferace giyerek, beyaz yüz örtüsü tutunup sivri diba takke giyerler ve edebli şekilde geçerler. Hamamdan, ziyâfetlerden başka bir yere gitmeleri ihtimali yoktur, temiz, iffetli kadınlardır.

Yiyecek ve içeceklerinden: Göksuyu armudu, Karaman armudu, Memecik ekmeği meşhurdur. Osmanlı ülkesinde Sapanca ekmeğinden sonra Lâdik'in Memecik ekmeği meşhurdur. Yaylak ve kışa fazla olduğundan üzüm, kavun, karpuz, incir, zeytin, nar gibi meyvaları olmaz. Ama «Akdağ balı» adıyla meşhur bir çeşit saf balı olur ki ne Girid balına benzer, ne de Adana ve Saykala? balına... Bu bal gayet anberli ve kokulu olduğundan kutularla İstanbul büyüklerine hediye gider. Sanat eserlerinden Akdağın beyaz pamuk bezi, Acemlerin lefküri ve Musul bezinden daha ince olur.

Mesîreleri :

Ballıkaya suyunun başı, mesire bir yerdir. Şehrin kible-sindedir. Şehrin doğusunda «Frenk gözü» demekle meşhur geniş bir pınar akar. Hüseyin Paşa, bu suyun üzerine gezinti yeri olmak üzere bir Havarnak köşkü kondurmuştur. Bütün zevk sahipleri gidip safâ ederler. Temmuz ayında bu su o kadar soğuk olur ki üç adet taş çıkaramazlar. Gerek Ballısu, gerek Frenk gözü, şehrin içinden akarak han, hamam, bahçe gibi yerleri sularlar. Şehir içinde nice un değirmenlerini döndürerek Lâdik gölüne dökülürler.

Gezinti yerlerinden biri de «Akpınar başı»'dır. Fakat bu su şehire girmeyip, dışarıdan akar ve tarla ve bağları sular. Bu suyun da başı şehrin kuzeyindeki dağlardan gelir, göle akar. Kalenin batı tarafında «Manastır» denilen yerde bir gezinti yeri vardır. Çimenlik, ferahlık veren bir yerdir. Buradan akan suya (Ramca suyu) derler. Maarra suyundan lezzetli bir sudur. Bu sular akarak, kale altından iki bölüme ay-

rılır. Bir bölümü «Hıdırlık» ziyâretinden aşağı «Kora mahalle- si» içine akar. Bir kısmı da şehir âyan ve eşrafının, hacıları karşılamak için çıktıkları «Yahdere Sultan» ziyâret yeri me- siresinden, Kozlu bağlarından aşağı akıp, Lâdik gölüne dö- külür.

Lâdik ılıcası :

Lâdik'e bir buçuk saat uzaklıkta (Hallez?) denilen köy bir yüksek tepe üzerinde bağlı, bahçeli Müslüman köyüdür. Bu köyün altından küçük bir nehir akar. Nice un değirmen- lerini döndürdükten sonra Kızılıрмаğa akar. Lâdik dağları arkasında olduğu için Lâdik gölüne karışmaz. Bu nehrin ke- narında (Hallez) ılıcası vardır. Kubbeli olup, kiraz mevs- minde bütün o havâleden araba araba binlerce adamlar ge- lip, bu ılıcada çimerek (ykanarak) cüzzam ve alaca hastalı- ğından kurtulurlar. İlcanın ayağı Hallez suyuna akar.

Amasya'nın batı tarafında üç saat uzaklıkta olan Koze kazâsındadır. Bir ılıca vardır. İlcaya arablar (hamam) der- ler. Acem diyârında (Kudret kermabı) derler. Lâdik ve Amasya illerinde (Koze) derler. Tataristan'da «İlîsî» derler. Moğol dilinde (Kerende) deler. Türkistan'da «ılıca» derler. Rum taraflarında «kaynarca» denir. Bosna'da ve Rumelinin bir kısmında «yanar» derler. Fakat bu Lâdik'in kozesi çok faydalıdır. Çifte büyük kubbesi vardır. Kadınların ayrıca kubbeleri vardır. Erkekler ılıcasında ona on, göl gibi bir şafii havuzu vardır ki ölü gönül göise ebedî hayat bulur.

Suyu o kadar sıcak değildir. Dört çevresinde beyaz mer- merden olan arslan ağızlarından sular akarak büyük havu- za girer. Ama küçük bir havuz vardır ki gayet sıcaktır. Adam içine girmeğe tahammül edemez. Büyük havuzun dört çev- resindeki taklar altında sekiz adet sanatlı kurnası vardır. Bu ılıcada «Kız gözü» diye meşhur beyaz mermerden buz gibi bir su akar ki, içenler ebedî hayat bulurlar. Halbuki bu soğuk su ile sıcak suyun arası bir kulaç yerdur. Allahın acâip bir yaratışıdır. (İnnallahe alâ külle şey'in kadir)

Lâdik gölü :

Lâdik'in doğu tarafında uzaktâ olmayan bir gölcüktür. Etrafı ancak bir günde devrolunur. Hayat suyudur. Onbir türlü balığı vardır ki, herbirinin lezzetini ve hassalarını tafsilâtiyle yazsak söz uzar. Ama (Tuna balığı), Mûsâ sofrası kadar lezzetli ve kuvvet vericidir. Halicin kenarı mâmur köylerle donanmıştır. Dört çevresinden Zari, Sonsa, Koze, Zeytin dağıtanından gelen 26 kadar suları alır. Hiç bir tarafa ayağı yoktur. Ağız ağıza bir gölcüktür. Kenarında «Boğaz köyü» gayet lâtif ve mâmur bir köydür. Otoy köyü de bu gölcük kenarındadır. Bu köyde çıkan kaymak hiçbir yerde yoktur. Küleğinin içinde (süt kabı) iki keçi oğlağı, kaymağı üzerine bassa tırnakları kaymağa tesir etmez. Kaymağını bıçak ile keserler. Sakız gibi çiğnenir. Lezzetli ve kokuludur. Bu kaymağın benzeri meğer Erzurum'da Bingöl yaylasında bulunur...

Lâdik'in güneyinden Amasya sekiz saattir. Doğusunda Niksar yakındır. (Kavak ili) kazâsı bir konaktır. Batısında köprü vardır. Yine batısında Zeytin kazâsı bir konaktır. İşkelesi kuzeyde ve Karadeniz kıyısında Samsun ve Sinop'tur.

Lâdik'in ziyâret yerleri :

(Şeyh Seyid-Ahmed Kebir): Büyük tekkesinde gömülüdür. Şeyhülekker'den irşâd alıp sonra birine halife olmuştur. Ulu sultandır. Hâlâ herkesce ziyâret edilir. İki de Eski câmide gömülüdürler. Eski câmii de 852 senesinde onlar vappmışlardır. Orhan Gazi şeyhlerindedir. Kale altında (Şeyh yâ Dâvus Sultan), Kora mahallesinde (Yukarı ziyâret Hıdırlık), hacıları karşılamağa çıktıkları yerde (Yalıdede) ziyâreti vardır. Merhum (Gazi Tayyar Mustafa Paşa) da burada bir büyük kubbede gömülüdür.

Bu şehirde paşa efendimizle üç gün kalıp büyük ziyâfetler yenildi. Sonra kalkıp batıya 5 saat giderek (Şahin Ağa) köyüne geldik. İkiyüz evli Müslüman köyüdür. Buradan altı saat giderek (Kasım Ağa) köyüne geldik. İkiyüz evli, bir câ-

mili, Müslüman köyüdür. Burada Kasım Ağa, büyük ziyâfetler verdi. Zevk ve safâlar ettik. Buradan ileri K rk y? köyüne geldik. Üçyüz evli, bir câmili, bağlı bahçeli köyüdür. Burada ‐Çorbacı-zâde‐ adıyla tanınan bir hânedan olup, nime-ti boldur. Paşa burada bir gün misafir kaldı. Ertesi günü tuğlar gideceği sırada İstanbul tarafından ‐Murad Haseki‐ ve ‐Havruzcu Çavuş‐ adlı kimseler geldi.

‐Ulaklık ile Diyarbekir'e gideriz.‐

Devince, paşa bunları hapsedip, bütün ağırlıklarını arat-tı. Salih Paşanın, kardeşine mektuplar vardı. Açtı. Murtaza Paşaya hitaben şu padişah emri vardı:

‐Bağdad vil yetinden azlolundun. Sana kapudanlık ihsân olundu. Ilgar ile İstanbul'a gelesin!‐

Paşa, ulakları hapsedtiği gün Murtaza Paşaya şu mektubu gönderdi:

‐Benim kardaşım! Sana hatt-ı şerif ile (padişah yazısı, emri) Murad Haseki denilen çirkin çavuş, kapudanlık emirleri ve hatt-ı şerifleri götürürken hapsedtim. Elbette sana ulağım gelince kapudanlığa güvenmeyip başka çaresine bakasın. Gafil olma! İstanbul tarafına kaçıp bir köşede durasın. Aziz pederim Vardar Ali Paşa ile devlet katına gitmeğe ahdetmişiz. Elbette ve elbette kurtulanın işi, gafilin başi demişler.‐

Ulağı g nderdiğinin dördüncü günü haseki ve çavuşu hapisten salıverdi. Bağdad tarafına yollandılar. Paşa da altı gün daha burada kaldıktan sonra yedinci günü kalkarak (Merzifon) kalesine geldik.

Merzifon kalesi :

Dânişmend  ğullarının yapısıdır. Sonra Yıldırım zamanında fethedilmiştir. Hâlâ Sivas eyâletinde, Amasya sancağı toprağında kerpiç bina bir güzel kaledir. İçinde asla evleri yoktur. Mühimmat ve levazım için gözcüleri vardır. şehir (Pir Dede Sultan) 'ın vakıflarıdır. Hâlâ hâkimi Kızlarağasıdır. Üçyüz akçalık şerif kazâdır. Kadısına senede altı kese hasıl olur. Kalesi toprak olduğundan kale ağası, neferleri yoktur.

Şeyhülislâm ve nakibüleşrafı, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, muhtesibi, nâibi vardır. Üçyüz kadar yüksek mevki-ler zabtetmiş kadı efendileri, şeyhleri ,eşraf, âyân ve ağaları, paşalığa liyakatlı kethüdâ-yeri vardır.

Bilhassa paşa efendimizin ev sahibi Tabaniyassı-Mehmed Paşanın silâhdarı Dilâver Ağa, doğrusu adı, mânasına yakışır, cömert ve yiğit bir kişidir. Bu zât, on gün üçyüz iç ağalarıyla paşa efendimizi ve beni çeşitli ve nefis şeylerle besleyip bir gün aciz eseri göstermedi.

Türk vilâyetidir. Ahalisi gayet selim ve halim adamlardır. Ucuzluk ve ganimetli bir mâmur şehirdir. (Taşan dağı) eteğinde olup, dörtbin kadar kiremit ve toprak örtülü evi vardır. Kırk kadar mahalle, yetmişdört mihrabdır. (Eski câmi) ile çarşı içinde (İkinci Sultan Murad câmi) meşhurlarıdır. Medreselerinden, İkinci Sultan Murad medresesi... Odası yok.. Ders-iâm bir okutma yeridir. Hadis, ilmi de okunur. İki dârülkurrâsı, yetmiş kadar çocuk mektebi, iki yemek verilen imâreti vardır. Yedi derviş tekkesi vardır.

(Fır Dede tekkesi). Taşan dağı eteğinde (Hırka Sultan tekkesi.), buna yakın ve şehire bir saatlik yerde (Hazret Ukâse tekkesi) ulu yerlerdir. Şehir içinde (Kaağiri) ve (Halveti) tekkeleri vardır. Hanları da vardır. Şehir içinde, çarşıda berberler yakınında Eski hanın kapısının sol köşesinde bir pehlivan güzü asılıdır.

Hamamlarından Çelebi Sultan Mehmed yapısı (Eski hamam) herkesin ziyâret ettiği yeridir. (Çifte hamam) lâtif, havası hoş, binası hoş olup erkek ve kadınlara mahsus yetmiş kurnalı büyük bir hamamdır. Erler hamamının üçte birinde keçeciler keçelenir. Üçte birinde debbağlar, âsümânî, sarı, kırmızı sahtüyan tabaklayıp boyarlar. Kırk kurnası hâlâ akıp işlemededir. Kubbelerinin dört çevresinde ve duvarından bir damla ter damlamak ihtimali yoktur. Eski yapı olduğundan karanlıkçadır.

Şehrin sabah rüzgârı güzel olduğundan ahalisi tendürüşüdür. Nice beyleri, çoluk çocukları ile Merzifon'un ensesin-

de Taşan dağına yaylağa çıkıp altı ay Türkmen kabileleriyle fasıllar ederler. Bu yayla, Dânişmendliler ve Osmanlılar ile beraber Mahan diyârından gelen Taşan oğullarına verilmiş olup şimdi miras mülkdür. Taşan oğullarından (Seydi Bey) denilen zât, reis ve hâkimidir. Bu yayladan nice âb-ı hayat akıp, bir kısmı Merzifon'un bağ ve bahçelerini sular. Ne kadar yağmur yağsa yine bu ova sulanmayınca mahsul vermez. Ekilen bir buğday tanesinden yirmi, onbeş kardaş çıkıp, yüz tane olduğu gibi bir kile tohumu da, seksen kile mahsul verir.

Bu yaylayı sulamak için, bu suların miri ağası vardır. Taşan oğulları da orada husule gelen fazla paradan hisse verirler. Yetmiş ağalıktır. Bu nehir üzerinde ağalar olmasa, Merzifon halkı birbirini kırar, geçirirler. Şimdi yine nice kavgalar olur.

Suyun bir kısmı da Lâdik şehri ovasında (Kavze) kadılığı nâhiyesine akar. Bir bölüğü de kuzeye, (Osmancık) taraftaki ovalara akıp, bağ ve bostanları sular.

Merzifon şehri bayırlı yerler olup arkasını Taşan dağına vermiştir. Amasya bu şehrin kiblesinde olup, onbeş saattir. (Lâdik) oniki saattir. Osmancık onaltı saat yerdir. Gümüş şehri on saattir. Herkeran kasabası sekiz saatliktir. Taşan dağının kuzey tarafı eteğinde Köprü şehrine bakan kocakalesi vardır. Buradan üç konaktır. Samsun kalesine varılır. İskelesidir. Sinop iskelesine de gidenler olur. Ama Samsun daha yakındır.

Yiyecek ve içecekleri, sanatları :

Ayıntap pekmezi gibi halis pekmezi, lezzetli sulu üzümü olur. Pir Dede tekkesinin çevresinde ve diğer yerlerde altıyüz dükkânı vardır. Boyacı dükkânları çoktur. Acem boyasından lâtif boya boyarlar. Mavi boyası meşhurdur. Kırım diyârına tüccar buradan her sene binlerce top pamuk bezi götürüp csir ile değiştirirler. Kırım Hanlığının ferace ve elbisesi hep Merzifon bezidir. Pamuk ipliği dahi meşhurdur. Beldi döşe-

gi, alaca yastığı, basma kalemkârı, lâtif çit yorğan yüzleri, çarşaf ve perdeleri de meşhurdur. Güzelleri de dünyaca meşhurdur.

MERZİFON'UN ZİYÂRET YERLERİ

Gavsülvâsılın, Matlûbüttâlibin, Menba'-ı uyûni müşahede, Mecma-i fûnûn-ı Mücâhide, Şeyh Hazret Pîr Dede:

Horasan'dan Türk Türkmen «Hoca Ahmed Yesevi» izniyle Ruma gelip Merzifon'un kuzeyinde şehre bakan yüksek yerinde yerleşir, bazan hamamlarda yatar, ilâhî meczub bir örf-i billah kimse idi. Birçok menkıbeleri vardır. Hâlâ yeri, büyük kubbeler ile bezenmiş meydan, mutbak ve derviş odalarıyla süslenmiş olup her gece ikiyüz adam konup geçer. İkiyüzden fazla bası açık dervişi vardır. Aziz hazretlerinin nurlu kubbelerine girip bir vâsîni şerif okuyarak, rûhâniyetlerinden imdad diledim. Mezarında mîsk kokusundan adamın dimağı kokulanır. Mezarının dört çevresi sanatlı cırağ ve şamdan ve kandillerle süslüdür. Hâlâ cihâz-ı fakrı dolab içinde muhafaza olunur.

Bu hakîr (Evliyâ), âl-i aba (Peygamber ailesi) muhibbi olduğundan «el fakr ü fahrî» hadîsine uyarak küstahca ve fukaralarının izni ile, Aziz sultanın Bozdoğanî keçe külâh tâcını, tekbir ile tekkede oturan (Memi Dede can) başına koydu. Bütün dervişler gülbank çekip hayır dua ettiler. Yeri kârgir binadır. (Kaddese sırrahül aziz).

Emir Merzifonî oğlu Şeyh Abdürrahim :

Bursa'da (Zeynüddin Hâfi) hazretlerinden ders alıp, bütün ilimleri tamamlamıştır. «Vesâyây-ı Kudsiyye» adlı kitap bunun yazmasıdır. Daha birçok muteber eserleri vardır. Merzifon'da Birinci Mehmed'in câmii vakıflarından muayyen cihetleri için her gün sekiz akçacık ile geçinme bedeli kabul edip, dünyadan ilgisini keserek, bu Merzifon'da yerleşmiştir. Hâlâ mezarı herkesin ziyâret yeridir. Ledün dalgıcı olduğundan şiirleri hep sofucadır. (Allah hepsine rahmet eylesin.)

Bu şehirde on gün kalıp seyrettik. (Görköy) denilen yerden Bağdad'a gitmiş olan Salih (Nusaybin) denilen harab şehirde bir gece at üzerinde sar'ası tutup, tepesi üzere düşerek kimıldayan ölü gibi yatar.

Muharrem'in onuncu aşure günü Merzifon'dan kuzey tarafa giderek (Taşan) dağına aşip (Bey ören) köyünü geçtik. 6 saatte (Koca) kalesine geldik.

Koca kalesi:

«Kocakaya» adıyla meşhur bir yüksek tepenin üstünde küçük bir kaledir. Ama gayet sarp bir sağlam kaledir. Burc ve duvarları hep kudret eliyle yapılmıştır. Yekpâre kayadandır. Kaleye çıkmağa bir yolu ve bir kapısı vardır. Başka yerden çıkılmak ihtimali yoktur. Burc ve dişleri azdır. Hep kesme kayalardır. Nice kere (Kara-yazıcı oğlu, Arab Said, Kalender oğlu) adlı celâliler kuşatıp, hiç bir taraftan başarı elde edememişlerdir. Bunu, Dânişmend oğullarından (Melik Gazi) Rumların elinden zorla alıp, sonra Yıldırım Hanın eline girmiştir. Fakat yapıcısı belli değildir. Köprü kazası nâhiyelerindendir. Kalenin içinde ikiyüz kadar nefer evleri, kale ağası, yüzelli kadar evleri vardır. Bir câmii, su sarnıçları, buğday anbarları, yedi sekiz adet küçük topları, kâfi derecede cebhânesi vardır.

Hamamı ve diğer imâretleri yoktur. Fakat birkaç dükânları vardır. Bütün ahalişi çam ağacından «Boduç» yaparlar. Türkçede emzikli bardaklara boduç derler. Çökür, tanbure, ravza, kara düze, şarkı, yonga adlı sazları yaparak kâr ederler. Eğlence ehli, saz ehli, ekserisi binamaz etrak (Türkler) halkıdır (!).

Buradan kalkıp mâmur köyler geçerek (Köprü) kasabasına gelip, Hacı Yusuf ağanın evine misafir olduk.

Köprü şehri ve kalesi:

Taşan dağının eteğinde dereli, tepeli bir yerde olup, iki tarafından nehir akar. Dört köşeli bir nehri de şehirden bir saat uzak olup (İstavloroz) derler. Şehir bu iki nehrin ortasındadır. Bu nehirler taştıkları vakit Köprü sahrasını kap-

larlar. Bu nehirler Taşan dağından gelip (İstavloroz)'dan büyük ağaç köprü ile geçildiği için (Köprü) şehri derler. Gayet sanatlı çam direklerinden yapılmış garip köprüdür. Amalika asrında bu şehire (Şindir) kalesi derlerdi. Çünkü Amalika dilinde (şin) köprü demektir. Köprüsü Hazreti Peygamberin doğduğu sırada yıkılıp, sonradan ağaçtan yapılmıştır. İşte bu köprüden geçen iki nehir (Köprü) şehrinde aşağı akararak (Çeltiklik) denilen yerde (Büyük Bafra) nehrine dökülür.

Bu kalenin ilk yapıcısı, Amalika hükümdarlarından. Sonra Trabzon Tekfurunun elinden, Dânişmend oğullarından Melik Gazi fethetti. Sonra Yıldırım Bayezid Han bunu aman ile fethetmiştir. Hâlâ Amasya toprağı hükmünde yarı zeâmettir. Yarı Tokat hâkimi subaşılıktır. Herşey onun elinin altındadır. Üçyüz akça pâyeli şerif kazâdır. Yüzkırk parça köyü, nâhiyeleri vardır. Bunlardan (Boğaz köy) bin evli kasabadır. (Bahçeköy) şehrin kiblesinde, (Duyan köy), (Akdepe köy), (Akören köy) Hasan ağanıdır. (Ören - Oran) Köy Hamamcı oğlundur, kadısına senede yedibin kuruş hâsıl olur. Şeyhülislâmı, nakibi, kethüdâ-yeri, yeniçeri serçarı, muhtesibi, nâibi vardır. Ama sahilden uzak olduğundan, kale ağası ve neferleri yoktur. Fakat Karayazıcı, Arab Said adlı celâliler, Eğri kalesi gazâsından kaçtıkları vakit, bu nehri onlardan kurtarmak için taş kaleye bitişik bir kat top rak kaleyi yapmışlardır.

İki kalenin dört kapısı vardır. Çarşı ve pazarı dışarı varoşdadır. Şehrin iç ve dışında kiremitli, altı üstlü kârgir bina, yukarısı meşe tahtasıyla yapılmış altıbin kadar ev vardır. Tahtasının iç ve dışına beyaz kireç sıvadıklarından inci gibi parıldar bir süslü şehirdir.

Kış çok olduğundan evlerinin bacaları beyaz minâre gibi yüksek külâhlı duman çekici bacaları vardır ki, hiç bir di-yârda öyle sanatlı bacalar yoktur. Şehire gayet süs vermiş hep kıpkırmızı kiremitlerle örtülü bir mâmur şehirdir.

Taş kalede (Elmacı Yusuf ağa sarayı), (Köprülü Mehmed paşa sarayı), (Müezzinzâde sarayı), (Küçük-Mehmed ağa sarayı), (Hasan ağa sarayı), (Kibleli ve Duracan çavuş sarayı) vardır. Yirmi mahalle, onbir hutbedir.

Taş kalede (Hacı Yusuf ağa câmii), havuzlu ve şadırvanlı, bir minâreli, has kurşun ile örtülü yeni câmidir. (Eski câmi) de kurşunludur. (Mahkeme câmii) tahta minârelidir. Mahkemesi çarşı içindedir. Şeyh Ekber tekkesi, Kaadiri, Halvetî tekkeleri meşhurdur. Onbir hanı vardır. Hacı Yusuf ağa hanı, Hacı İsâ hanı, İmâret hanı meşhurlarındandır. İki imâret aşevi vardır. Bilginleri, şeyhleri, bilgi heveslileri çoktur. Kırksekiz çocuk mektebi vardır. Hacı Yusuf ağanın mektebi kurşunlu büyük vakıftır.

Hamamlarından Hacı Yusuf ağa hamamı meşhurdur. Toprak kalenin dışında Çifte hamam (Ahmed Paşa)'nındır. Eski câmi yakınında (Eski hamam) da şöhretlidir. Bin adet dükkânı vardır. Dört köşe, kârgir bina, dört kapılı sağlam bedestanı vardır. Hacı Yusuf ağa bu şehrin dirilmesine sebep olmuş, yetmiş adet hayır binası yapmıştır. Bu bedestan da onun hayır eseridir.

Bu şehrin debbâğhanesinden mükellef ve süslü çarşı yoktur. Debbâğ bekârları meşhurdur. Nehir kenarında olmakla her gece kandillerle dükkânları süsleyip, aydınlatıp elbeşte çıkarırlar (1). Mahsullerinden ve yiyeceklerinden armudu, üzümü, pamuk bez ve ipliği, mavi bezi meşhurdur. İskeleyi Karadeniz sahilinde Bafra ve Sinop'tur. Araları bir konaktır. Buna yakın beş saat yerde (Erdoğan kalesi) vardır.

Erdoğan kalesi:

Yalçın ve kesme kaya üzerinde sekizyüzkayadan merdivenile çıkılır. Adam oğlundan başka bir mahlûk çıkamaz.

(1) Elbeşte, debbâğlık ıstılahına göre, deriyi asidli maddeler içine daldırarak yumuşatmaya derler.

**Kibleye bakan bir demir kapısı vardır. Kalenin en tepesi eğrice kayadır. Gören onu yıkılacak zanneder. Bunu Rumlar-
Jan, Niksar fâtihi Melik Gazi fethedip, sonra Yıldırım Hânın eline geçmiştir. Bu kale tarih dilinde (Sedd-i tern?) adıyla meşhurdur. Hâlâ kalenin içinde yüzelli kadar evi, bir câmi, su sarnıçları, buğday anbarları vardır. Köprü halkının mahzenler olup heysi kıymetli şeyleri burada muhafaza ederler. Köprülülerin eşyasının bir kısmı da (Koca) kalesinde saklıdır. Kale ağası, kırksekiz kale neferi bu hendeğe memurdurlar. Kapısının bir asma köprüsü vardır. Her gece o köprütü makaralarla kaldırırlar, kale celâllilerden emîn olur. Aşağıda, Kızılırmak kenarında bağları çoktur. Bu kale de Köprülü kazâsının nâhiyesidir.**

Buradan batı tarafa 6 saat giderek (Göl) nâhiyesine geldik. Zeytin kazâsında mâmur köydür. Câmi, hanı, hamamı ve birkaç dükkânı vardır. Buradan altı saatte (Soruk) kalesine vardık Zeytin kazâsında mâmur köydür. Buradan 6 saatte Kunduz yaylâsını aşılıp, Zeytin kazâsına geldik. Amasya sancağı toprağında ikibin evli, câmili, han ve hamamlıdır. Çocuk mektebi, çarşı ve pazarı, âyân ve eşrafı çok bir mâmur kasabadır. Bağ ve bahçelerine son olmayıp akarsuları vardır.

Buradan kalkıp 6 saatte (Kargo) kasabasına geldik. Kangrı subaşılığı toprağında, altıyüz evli bağlı, bahçeli, câmi, han ve hamamlı, birkaç dükkânlı kasabadır. Buradan kalkıp 6 saatte Tosya mâmur şehrine geldik. Evvelce yazıldı.

Burada bir gün misafir olup onbir silâhlı levend bulduk. Tekrar Mevzifon'a doğru geri dönerek üçüncü günde (Köprü) şehrine girdik. Şehir içinde büyük bir velveleye rastladık. Meğer Köprülü - Mehmed Paşaya İstanbul tarafından, Vardar-Ali Paşa celâlisi üzerine gitmeğe ferman gelmiş. Halk, «Bu kış kıyamette kande gidelim? Nasıl kan içinde kalalım?!» diye büyük dedikodu ederler. Buradan kalkıp yine kibleye 6 saat giderek (Beyören) köyüne geldik. Taşan dağı dibinde mâmur bir köydür. Evvelce de burada misafir olmuşuk.

Buradan kalkarak tekrar (Merzifon) şehrine gelip, Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimizle birleştik. «Yüz yiğit sarıca getirdim!» dediğim vakit, pek memnun olup acele iki bölükbaşı tâyin ettirerek sırtlarına hil'at, başlarına başlık dikti. Gülbankı Muhammedî ile bayrak açtırdı. Bu iki bölüğü hakîr götürdüğümünden «Evliyâ çırağı kezerli bölükbaşı ve Habib bölükbaşı» adını verdiler. Bunlar da yirmiiki bölüğe katılarak 26 bayrak oldu. Her bayramda 100 yiğit olmayınca bayrak açmak ayıp idi.

Oniki gün Merzifon'da kaldıktan sonra, Muharrem'in yirmibirinci günü kalkıp 6 saatta (Murtaza Paşa çiftliği) konağına vardık. Tabaniyassı Mehmed paşanın silâhdarı Dilâver ağanın hükmünde idi. Merzifon sahrasında verimli bir çiftliktir. Burada gece kar yağıp, tipi ve boralar olup, askerin eli ayağı tutmaz oldu. Feryada başladılar. Her ne ise, nice şiddetli elemeler çekerek 4 saatta (Kulakhacı köyü) konağına konduk. Hanlı, câmili, ikiyüz evli köydür. Bütün asker can atıp bir sığınacak yere girdiler. Ama köyün bütün ahalişi kaçıp bir kimse kalmamış. O gece bütün at ve civanlar açlıktan ölmek derecesine geldi. Gece bir tipi, bir bora koptu ki, sabaha kadar beş karış kar yağdı. Fecirden sonra borular çalınıp «Göçtür!» denilince herkes borazanlara söverek yerinden çıkmadı.

Nihayet hazinedar Ali ağa, Boşnak Ali kethüdâ, cömerdce vaadler ederek, güç hal ile eşyaları develere yüklediler. İster istemez büyük belâ ile tipi ve boradan geçerek (Direklibel) denilen yere gelince havada büyük bir değişiklik oldu. Oyle bir şiddetli kış oldu ki, herkes canından bıkip şaşırđı. Müthiş bir soğuk rüzgâr çıktı ki, benzeri görülmemiş.. Yağan kar ve yağmura ne can, ne insan tahammül edemez oldular.

Ne karar, ne aramkâh.. Ne yol belli, ne de rah (yol).. Ne arpa, kiyah (ot)!.. Halk, görünüşte hayatta sanılırdı. Ama hepsi kimildayan ölü gibi idiler. (Direklibel)'in beli ise kar ile dolmuştu. Paşa nice cür'et sahibi yiğitlerin, şehir halkın-

dan kılavuzlarımızın ayaklarına at kılından paçılalar (1) giydirerek belin biraz ilerisine vardılar. Fakat hepsi kara gömüldü. Ne paçıla belli, ne de el, ayak!.. Asker arasında birçok dedikodu olup, bütün deve katarları ve bu kadar hazineler yerle bir olarak kar ve yağmur içinde mahvoldu.

Herkeste bir telâş başlayıp feryat ve figan başladı. Sonunda evvelâ sekbanlar, sonra kaltabanları, tatar askeri bayrakları kaçıp herbiri bir tarafa paramparça oldu.

Velhasıl paşa bir türlü Direklibelden geçmeyip, geride kalan asker ve ağırlık ile bin güçlük çekerek 6 saatta Gümüş şehrine girdik. Satırların gümüş kuşak ve taşlarını bu şehirde pişirip yedik. Üç gün burada kaldık. Havada da biraz rahat ve sükûnet görüldüğünden yeniden hayat bulduk. Ama her kim ki ateş başına oturdu, gözlerine tizab gümüş suyu inerek görmez oldu. Evlere girilmeyip bahçe, dam ve çatı altında duruldu. Ateşe bakmayan körlükten kurtulup, gözü açık kaldı.

Ama şehir içinde 17 adamın el ve ayakları kışın şiddetinden dondu. Bıçkı ve destere ile kesilip katran kazanına batırıldığı vakit feryatları gökleri tuttu. Fakat bu Gümüş şehri halkı hepimize Hazreti Hızır gibi yetişip misafirperverlik ettiler. Cenab-ı Hak, bu şehir halkının izzet ve vekarlarını ziyade edip gümüşleri gibi, her iki dünyada yüzleri ak ola!..

Gümüş şehri:

Kayser yapısıdır. Dânişmend oğullarından Melik Gazi fethetmiştir. Sonra Yıldırım Han Amasya fethine giderken bu şehir ahali anahtarları Yıldırım Hana hediye etmişlerdir. Onun için hâlâ gümüş şehri ahali vergiden affedilmiş olup, gümüşhâne hizmetine memurdurlar. Amasya sancağı toprağında iltizam ve büyük emânettir. Her sene iltizamı için, devlet kapısına yetmiş kantar halis gümüş, bin çift gü-

(1) Kar üzerinde yürümeğe mahsus, bir nevi hususî vasıta..

müş at çulu ve torbası veren muhasebesine mahsup ederler. Osmanlı ülkesinde yetmiş yerde gümüş madeni vardır. Fakat bunun gümüşü gibi halis cevher hiç bir diyarda yoktur. İnsan eline alsa hamur gibi ezilir. Gümüş ateşten, beyaz süt gibi çıkıp padişâh damgasına gelir. Yer altında yedi damardır. Allahın emriyle günden güne kalın damarlar çıkmaktadır. Bu şehrin bütün ahalişi çoluk çocukları ile gümüş çıkarmağa hizmet ederler. Hâkimleri gümüşhâne emindir. Yüz elli akçalık kazâdır. Senelik kadısına yedi kese hasıl olur. Şehri harabe oluyor. Kalesi de yer yer yıkılmaktadır. Bir yüksek yığın üzerinde dört köşe bir harab kaledir. İçinde hiç bir şey yoktur. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari vardır. Şehirle tahta örtülü altı üstlü bin ev vardır. Onbir mihrabdır. Çarşı içindeki câmiinin cemâati çoktur. Ermişlerden bir imâmı vardır. Gerçi hastahânesi yoktur, fakat havasının letâfeti ahalisine hastahânelik eder. Bir hamamı, bir hanı, bir tekkesi. üç çocuk mektebi var. Halis gümüşten at çulu ve torbası meşhurdur. Bağlarında lezzetli üzüm olur. Şehrin toprağı maden aramak için tepe tepe yığılmıştır.

Bu şehirde üç gün kalıp, sonra hareket ile güneye beş saat giderek (Dankaza?) köyüne geldik. Amasya toprağında Gümüş kazâsının yüzelli evli mâmur köyüdür. Burada Köse Şaban Paşa çiftliği yakınında (Bardaklı Baba Sultan), (Akça Baba Sultan) ziyâret yerleri vardır. Orada müşâvere ederek (kırk dilim) denilen dağ tarafına yöneldik. Kara kar yağdığından büyük zahmet ve meşakkatlar çekerek, o tipi ve boranın içinde geçtik. Sıcak Türk evlerinden Allahın kullarına zulüm ederek. lokmacılık edip, ateş başında rahat etmeği âdet edinmiş olan askerinin, (Kırk dilim) dağını aşmakta dilleri kırk elli dilim olup, beli geçmekte belleri büküldü. Kışın şiddetinden el ve ayakları dökülüp, bir kısmı geriye dönerek Dankaza köyüne geldiler. Hemen kethüdâ Ali ağa nice eli ayağı tutar yiğitlere bol para dağıtarak, kilim ve keçeleri parçalatarak, deve ve hatır katarlarının ayaklarına saldırdı. Yüzbin azab ile hayvanlar Kırkdilim dağını aştılar.

Ama bütün ağırlıklar ,cebhâne, kiler, mutbak kab kacağı gibi şeyler, cebhâne ve hazine sandıkları kar üzerinde kaldı.

Yine paşanın kethüdâsı ihsânlar dağıtarak ağır yükleri kar üzerinde sürüklettirip belin başına çıkardılar. Oradan yokuş aşağı yuvarlayıp o gece bir ormanlı dere içinde bıraktılar. Bir tarafa gitmeğe kimsede iktidar kalmayıp yetmiş adamın el ve ayakları döküldü. Geri Dankaza'ya döndüler. Hayvanların bir çoğu da kışın şiddetinden geberdiler. Köye gidenlerin de kimi öldü, kimi kurtuldu .Sabahleyin Dilim deresinden kalkıp bin eziyet çekerek adını bilmediğimiz bir köye geldik. İnsandan eser yok. Meğer bizim askerin gelişini duyup kaçmışlar. O gece de orada yattık ise de, hayvanlar çoktan ölüm derecesine geldiler.

Gece yarısı yine tipi, bora olup, sabaha karşı bir arşın kalınlığında daha kar yağdı. Fecirden sonra borular vurulup göç olacağı yayılınca karakullukçuların iş başında olanları, nefer başları, çadır mehterleri ve diğerleri paşa kapısına toplanıp:

«Hepimizi kırsalar, bizim kalkmağa dermanımız yoktur!» dediler.

«Bre size onar kuruş bahşiş verelim.»

Denildi ise de, «evvelâ can sonra cihan!» dediler. Paşalar ileri çıkıp:

«Oğullar! Burada oturmak mümkün değil.. Ama burada zahire kıtlığından ölürüz. O halde oturak nasıl mümkün olur?»

Dediler. Daha nice dedikodudan sonra karakullukcular, paşadan onbeş kese bahşiş alıp hareket ettiler. At eğerleyip yüke yapışmağa başladılar, ama savruntu, kırıntı, tipi ile biraz giderek bir ormanlı, ağaçlı yere girip kar yağmasından rahat ettik. Göz gözü gördü. Beş saatte (Büyük Bardakcı) köyüne geldik. Gümüş kazâsında yüz evli Müslüman köydür. Burada da bardak yaparlar. Bir büyük ziyâret yeri vardır. Yine kibleye dört saat tufan çekerek gidip bir alçacık dağı aştık. (Kırk dilim) köyü konağına geldik. Çorum san-

cağı toprağında 100 evli Müslüman köyüdür. Burada hava biraz açık gidip mâmur köylerden geçerek (Çorum) kalesine geldik.

Çorum kalesi:

Selçuklulardan Arslan Şâhın yapısıdır derler. Suyu ve havası lâtif olduğundan Kılıçarslan Şâh, oğlu (Yakup-Mirza)'yı ve yüzlerce diğer Çorlulu hastaları bu şehre gönderip iyileştirdiği için adına (Çorum) denmiştir. Ama vilâyet ileri gelenleri (Çor Rum)'dan bozmadır derler.

Sonra Dânişmend oğullarının eline düşmüştür. Oradan Yıldırım Hana geçmiştir. Sivas eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin hası 300,000 akça olup, 19 zeâmet, 310 timarı var. Alay beyisi, çeri-başısı vardır. Yüzelli akçalık kazâdır. Kadısına senede beşbin kese has olur. Şeyhülislâm, nakibül eşrâfı, âyân ve eşrâfı, kale ağası, nefesleri, kapan emini, muhtesibi, şehir nâibi, şehir sūbaşısı vardır. Sipâhi kethüdâ-yeri, beyi kadar gösterişli hâkimdir. Kapıkulu serdari da azametli adamdır. Çünkü bu Çorum sancağında asker tâifesi gayet çoktur. Eşkiya ve zorba yeridir. Hattâ bizim paşayı bu şehire kondurmak istemediler. Araya uzlaştırıcı girip ser'iyeye mahkemesi de yaftalar verdi. Bütün şehir evlerinde üç gün kalmak ferman olundu.

Şehir kırkiki mahalle ve kırkiki mihrabdır. Dörtbin üçyüz bağlı, bahçeli evleri vardır. Ama (Sultan Alâüddin câmii)'ni Süleyman Han mâmur etmiştir. Çarşı içinde Mimar Sinan ağa yapısı olup cemâati çoktur. (Tahıl pazarı câmii), (Bey câmii), (Defterdar câmii), (Medrese câmii), (Ağa câmii) meşhurlarıdır. Fakat Murad Han câmiinden güzeli yoktur.

Hamamlarından (Yeni hamam) gayet lâiftir. Tokat'ta Ali Paşa hamamına vakıftır. Beyler Çelebi hamamı meşhurdur. Kırk kadar saray hamamları vardır. Yedi yerde dârütedrisi varsa da, Murad Han Gazi medresesi mâmur ve meşhurdur. On bir çocuk mektebi, yedi hanı vardır. Onsekiz yer-

de âb-ı hayat sulu çeşmeleri vardır. Bu konak yerden Süleyman Han su getirtip bu şehire sebil etmiştir. Üç adet tekkesi var. Üçyüz dükânı olup her türlü esnaf mevcuttur. Bilgi erbabı, nüktedan çelebileri, bilginleri ve şeyhleri, gurbetten gelme adamları iyi hal ile tanınmış mü'min, muvahhid kimsele-ri çoktur. Su ve havasının güzelliğinden, ahalisinin çehre renkleri kırmızı olup, orta boylu, iri adamları olur. Güzelle-ri de çoktur. Halkı çoğunlukla çuka giyerler. Kadınları beyaz azar bürünürler. Kışı şiddetli olduğu halde bağ ve bahçeleri çoktur. Şehrin kible tarafında celâli şerrinden emin olmak için dört köşe yapı bir güzel kalesi vardır. Ama küçüktür. Bir kapısı vardır. Kale ağası, neferleri, kâfi derecede cebhâ-nesi, birkaç evi ve anbarı vardır. Allah bilir İslâm binasıdır.

Bu şehre girdiğimiz gün İstanbul tarafından, berber-başılıktan çıkma bir kapıcı-başı gelip, kırk kapıcısı ile «Di-yarbakir eyâletini getirdim» diye çav çaldırarak paşayı kandırırım sandı. Fakat mümkün olmadı. Bütün kapu halkı, sekban ve sarıca ile deli gönüllü iç gülmanı hazır baş olup «kapısı gelsün!» dediklerinde kırk kapıcı ile içeri girip son-bahar vaprığı gibi titremeğe başladı. Bütün levendler paşa-yı ortaya alıp pürsilâh durdular. Paşa söze başlayıp:

— Safa geldiniz! Ne hizmetine geldiniz?

Diye buyurdu Kapıcı-başılar:

— Sultanım, Diyarbakire' gideriz. Dediler. Paşa:

— Kani (hani) bize Diyarbakir eyâletini getirmişsiniz?

Nerede emirler?

Deyince kırk kapıcı birden:

«İşte emir padişâhındır.»

Diye paşanın üzerine hücum edince, paşa yerinden aya-ğını atmadan iç ağaları kırk kapıcıya da kısıkrak bağladılar. Hemen paşa bunları cellâda vermek istedi ise de vilâyet büyükleri rica edip:

«Sultanım! Bunlar emir kuludur. Bunun size nasihat olduğuna şükrâne olarak kendilerini affedin. Padişâh ırzı vardır. Hepsini azad edini!»

Dediler. Ricaları kabul olup hepsi azad olundu. Fakat katledilseler gerekti. Bunlar da şehir kadısına gidip mirliva Ali beyi mahkemeye davet ederler. Nefir-i'am emirleri, ve hatt-ı şeriflerini (padişâh yazısı, emri) çıkarıp:

«Bütün askerini şehir içinde çevirelim.»

Derler. Fakat şehrin büyükleri:

«Vallahi bu iş bu şehirde olamaz. Onlar can ve başa kalmış on bin ateş kılıçlı adamlardır. Bunlara e! kaldırırsak hepsi şehri ateşe verirler. Malımız alan tâlan, çoluk ve çocuğumuz giryan ve perişan olur. Bu kış gününde kande (nereye) gidelim? Bunların isyan edip dosdoğru Vardar Ali Paşaya gidecekleri muhakkaktır.»

Diye kapıcı-başıya inandırıcı cevap verdiler. Göz açıp kapayınca kadar bu sevinçli haberi şehirliden biri paşaya götürdü. Paşa herife ihsânlar etti. Paşa kapıcılar bölük-başısını mahkemeye gönderip:

«Tiz kapıcı-başı bu anda atlanıp (ata binip) yoluna gitsin! Yoksa yüzünü tulum büzüp geldiği yere gönderirim!»

Dedi. Ayrıca bölük-başılar tâyin edip hepsini şehirden sürdü. Ertesi günü bu üzüntü verici halleri yazıp Vardar-Ali Paşaya atlı tatar ile gönderdi. Ondan sonra bütün şehir halkına nimetler dağıtıp onlarla müşavere ettiler. Vilâyet âyanı gördüler ki bu bir şânî yüksek vezirdir, bir şânî halûk kişidir. Dediler ki:

«Sultanım! Gafil olma! Sakının, İstanbul tarafına gitmeyin! Vardar Ali Paşayı kollayarak gidiniz! Aranız bir iki konak olsun! Şimdi saadetle geri dönüp, lokmacılık ederek Tokat ve Kazova gibi bolluk yerlerde dolaşın.. İnşallah günden güne cemreler düşüp, havanın, kışın şiddeti def'olur. Bu şekilde hareket edin.»

Dediler. Doğrusu en güzel tedbir de bu idi.

Bu Çorum yakınında (Şeyh Ulvan Çelebi bin Aşık Paşa) ziyâret yeri vardır. Kendisi Orhan Gazi şeyhlerindedir. Birçok yazılmış eserleri vardır.

Sözün kısası bu kazâda on gün lokmacılık edip giderken Vardar-Ali Paşa tarafından tatar geldi :

«Benim oğlum! Sakın! Yine asker topla... Hemen Nevruz olup havalar açılınca İstanbul'a git. Cenâb-ı şerifinizle yine haberleşip şeref buluruz.»

Demiş. Paşa dahi Engürtü taraflarına gitmeğe ehemmiyet verip onbirinci günde yine (Çorum) sahrasındaki (Seyyidim Sultan tekkesi) konağına geldik. Bir büyük yerdür. Baş ayağı çıplak dervişleri vardır. Paşa, bütün ağalara ve karakullukçularıyla bu tekkede konup büyük ziyâfet verdi. Buradan (Karakeçili) köyüne geldik. Bu da Çorum toprağında ikiyüz evli Türk köyüdür. Kızılıрмаğa bir saattir. Bu köyde o gece yine fazla kar, tipi ve boranlar oldu. Sekban ve sarıca haşaratı da herkesin çoluk çocuklarını evlerinden çıkarıp, besikleri masumlarıyla kar üzerine bırakıp, kapı eşiklerini kazıp, Merzifon'dan beri yapageldikleri Haccac zulümlerini tâzelediler. (1)

Sabahleyin erken buradan kalktık. Kızılıрмаğın çaşnigir köprüsüne gitmeyip, Karakeçili geçidine gelerek kötü bir iş yaptılar. Oradan karşı tarafa geçmek istediler. Meğer amansız bir geçitmiş. Vâkıâ kar biraz dindi ama kışın soğuğu o derecede arttı ki, atlar toptak üzerinde durmayıp son bahar yaprağı gibi tırtır titrerlerdi.

Ne hal ise, alay çavuşları askere sıkı tenbih ettiler. Önce paşanın otağ develeri, mutbak ve dış kiler, ahır ocağı ağırlığı, yirmibir adet iyi kılavuzlarla bazı atlılar seher vaktinde geçtiler. Paşanın ikiyüz katar devesi, yüz katar katırı geçti. Hakir dahi kendi katarıyla Allah Allah diyerek geçtim. Bütün ağırlıklar (Kurt) kasabası sarayına gidiyordu.

Hakir, paşa kethüdâsı Kızılırmak kenarında diğer ağaların geçmelerini beklerken şafii vaktinde yüklenen paşa ka-

(1) Haccac, zâlimliği ile meşhur bir Emevî kumandanıdır.

tarları ve diğcr ağaların ağırlıkları sahile gelip, kılavuz larıyla beraber nehre girince Allahın emriyle, bir üpi, boran, karanlıklar, gök gürültüsü, şimşek oldu. Irmak coştı. Katar ve seyishâne ve diğcr yükler nehre yayılıp gelirken, Kızıl- ırmak coşup harman gibi buz parçaları getirmeğe başladı. Meğcr Çasnigir köprüsü yakınında birkaç gündenberi nehir donup kapanmış, böylece boşanınca bu kadar insan birbirine karışıp çörçöp gibi gitmekte.. Ve bu halde yine karşı taraftan ağırlıklar nehre girmekte...

Beri tarafta mal sahibi şahbazlar «aman, ümmeti Muhammed!» diye feryat koparmakta idi. Paşa dahi bu sırada mehterhâne döğdürerek (mehter çalarak) nehre geldi. Kurt kasabası âyanına haber gönderip askerden dahi katır, deve, seyishâne kurtarana büyük miktarda mal ve menal vaad etti.

Askerin kimi beri tarafta, kimi karşı tarafta divane gibi nehir kenarında seğırtirlerdi. Nice cüretli yiğitler yüzücülük edip denize girer, kimi boğulur, kimi de yüzerdi. Deve ve insan katarları birbirine karışıp bir yandan kurtulanları bir kenara çıkarırlardı. Bazı Kürt ve Türkmen yiğitleri o müthiş soğukta soyunup, yüzerek nice deve, katır, seyishâneyi karşı tarafa geçirirdi. Fakat karşıya çıkanların elbisesi beri tarafta kalıp, orada kendilerine elbise veren olmadığından çoğu soğuktan donardı. Ancak Kızılırmak buz parçaları gelmezden evvel geçen ağırlıklar kurtulup, nice nice katır, deve, kısarak katarları yükleriyle kayboldu.

Seher vaktinden ikindiye bu kadar hasârat olup, mal ve menalinden, kullarından ayrılmış ağanın hesabı yok idi. Boğulanların çoğu karakullukçu, katırcı, sekban ve sarıca idi. İkindiden sonra buz ve borandan eser kalmadığından o vakit geçen tatar, deli, gönüllü, ağalar korkusuzca ve selâmetle geçtiler.

Buradan yine o hasarat ile (Bardaklı) belini geçip (Kurt deresi) köyüne geldik. Bura halkının çoluk çocuklarını kapı dışarı edip masumların beşiklerini karlar üstüne fırlattılar.

Bu yüzden nice evler mahvoldu, yıkıldı. Üç masum öldü. Hakîr bu hâli görüp: «Âyâ! (Acaba), Cenab-ı Hak bir gün bu askere nasıl belâlar gönderecek?» diye düşünceye daldım.

Bardaklı Baba menkıbeleri:

Adı geçen kasabanın (Bardaklı Baba) denilen bir aziz ziyâreti var. Hacı Bayramı Veli halifelerinden imiş. Nice keşif ve kerâmetleri görülmüş. Bunlardan biri:

Kendisi geçinmek için bardak yaparmış. Her vakit abdest tâzelemek için bardak taşırlarmış... Fakat fukaraları o bardaktan abdest alırlar, yine tatlı suyu ağzına kadar dolu dururmuş. Hâlâ o bardak, mübârek mezarında durur. Onun için (Bardaklı Baba), derler. Hakîr, türbedarın izniyle bardağı indirip su ile doldurarak abdest alayım derken, bir de gördüm ki su ile dolu... Ama üzerinde kırk yıllık toz duruyor! Tekkede oturan, paşa imâmı, nice paşalar, bu bardağın (destinin) böyle nice senedenberi su ile dolu kaldığına kani-dîrler. Türbedara:

«Bu destiye su koymadınız mı?»

Diye yemin verdiler. Onlar da:

«Hâşâ ve kellâ! Kırk, elli senedenberi bu kubbede asılı durur. İşte bu Evliyâ ağa indirip abdest alayım derken, Allahın hikmeti ibriği su ile dolu buldu.»

Dediler. Ama İbrahim efendi ve diğer ahbablar :

«Evliyâ Çelebi! Gel imdi, suyu ile yine yerine asalım!»

Dediler. Bu fikir taraf taraf doğru görüldü. Hakîr ise acemilik yüzünden teassub edip:

«Elbette bu azizin ibriği ile abdest alırım.»

Diye bismillah diyerek, şartı, kayıtları, âdâbı ve men-dubu ile o sudan abdest aldım. Kullanılan suyu leğen içine koyduk. Burca burca zemzem gibi kokmağa başladı. Ama ibrik yine eskisi gibi dolu duruyordu. Hayrette kaldım. Paşanın imâmı dahi hayret edip:

— Evliyâ Çelebi, ben de teberrüken abdest alayım...

Dedi. O da abdest aldı. Velhasıl dört kişi o ibrikten abdest aldı. Yine ibrik temiz su ile dolu kaldı. Hepimiz şaşırıp kaldık. Yine dualar ederek ibriği kubbeye asıp oturduk. Fakat leğen içine dökülen kullanılmış suyu, şeyhi (Bekir dede) alıp muhafaza etti. İbrik, kırmızı çamurdan yapılmış ve karnında (Ra'd sûresi)nden (Enzele minessemâi mâen...) yazılı olup altında rakam harfleriyle (66626) adedleri ve üç (Kâf=K), üç (Cim=C), bir (Mim=M), bir ayak ve bir bardak resimleri vardı. Hakir Allah rızası için azizin mübârek ruhu için bir hatmi şerif okuyarak, rûhâniyetinden imdat dile-dim. Âşinâlk etmiş olduk. Kabir ziyâreti, kalb kasâvetini getirir. Kabir ziyâreti hakkında Cenab-ı Peygamber (bir işde hayrete düştüğünüz vakit, kabirdekilerden yardım isteyiniz) buyurmuştur.

O sırada dergâhın kapısı tarafında, kucağında bir masum ile bir hatun göründü. Azizin kabri önüne masumu koyup başını açarak saçını karmakarışık eyledi. «Oğul!» diye feryada başladı. Meğer katircılar, hatunun evine konup masumu kar üstüne atmışlar. O da gece soğuktan ölmüş. Kadının ardısıra nice fakara, zayıflar, balta ve mızrak ile yaralanmış ihtiyar ve vekar sahibi kimseler hor ve hakir, tekkeye gelip mübârek yere girdiler. Bir ağızdan beddua başladılar.

Hakir bir ihtiyarın hakirâne mübârek elini öptüm:

— Sultanım! Ben imam efendinizin evine kondum. Adamlarım ve atlarım kar üstünde yatar. Lûtfeylen.. Bana ve paşaya beddua etmeyin!.

Diye rica ettim.

— Seni biliriz. Ama sana bulamaç, palamaç, gülemeç aş getirmiştik. Kabul edip istememişsin. Sizi Allah karadan, kazadan.. Aşır yoruidüğün yerde yaramaz işten saklasın.. Ama ağaları, sarıca ve sekbanların hemen Allah belâlarını vere.. Nidelim.. Kurt giresi boğazları doyduktan sonra sıcak dama girdiler. O kızıl... başlarına çanak çekip «bre ölesil. Bize

kasık mancası getir!" diye balta ile vurup avret ve oğlan isterler. Bütün kadınlarımızı ve evlâtlarımızı dama taktık. Gece ile damı kurcalayıp, bir yanından avret ve oğlanı çıkarılmışlar. Hemen onları Allaha ısmarladık!"

Diye bedua edip gittiler. Hakir bu hali görüp «Yarabbi! Sığınırım! Benim bu işlerden haberim yoktur» diye mübârek kabre bir fâtiha okuyarak doğru Mehmed Paşa efendimize geldim. Bu acıklı hali birer birer anlattım. Hemen ket-hüdâsı Ali ağayı çağırıp:

«Ne kadar lüzumsuz eşyamız varsa onları bu köy halkına, yediğimiz zahireler yerine verip hatırlarını alınız.»

Diye şiddetli tenbih eyledi. Hakikaten hazinedar Ali ağa, reâyânın iş görenlerini çağırıp, nice ordunun işine yaramaz şeyler varsa hepsini verip, hatırları hoş olur gibi oldu. Ama evvelki beddualarının isabet hedefine ulaştığında şüphe yoktur ki, başımıza gelen Kızılırmak belâsı da, boğulma, yıkılma hep bunların bir kısmı idi. Şu beyti ne güzel söylemişler:

«Sakın mazîmün ahından sehergâh
Ki âna perde koymamıştır Allah

İşte asker buralarda türlü belâlara uğrayarak mallarından olup, canlarının sağ kalarak geçtiklerine yüzbin şükür ettiler. Allaha hamdolsun hakir bu belâdan hiç zarar görmedim, selâmetle geçtim.

Şehir kenarında perişan hal ile giderek (Kurdlar sarayı) kasabasına geldik. Kangırı toprağında, Kalecik kazasında, Kangırı su-başlığıdır. Nâipliktir. Kızılırmak kenarında dörtyüz toprak örtülü evli, câmili, hanlı hamamlı, küçük çarşılı kasabacıktır. Bu yakınlarında paşa, Ali ağa, Hüseyin ağa adlı adamları Kızılırmakta batan eşyanın kurtarılmasına tâyin ederek birer kese harçlık verdi.

Nice mal sahipleri de kalıp, su kenarında çadırlarıyla durdular. Hava mutedil olunca mallarını çıkarmağa kaldılar.

Buradan kalkıp yine kuzeye giderek (Peryalı) köyüne geldik. Kangırı toprağında Kalecik kazâsına bağlıdır. Buralarda kâh doğuya, kâh batıya serseri gezip lokmacılık ettik. Yine kuzeye giderek (Akçakoyunlu) köyüne geldik. Yüz evli Türkmen köyüdür. Buradan da (Koçu baba) konağına geldik. Bu da Kalecik kazâsı toprağında ikiyüz evli Türk köyüdür. Ama meydanda asla evleri yoktur hepsi yer altında ahırlı, mutbakkı, aviulu, misafirhâneli evlerdir. Bu mahalle (Keskin içi) derler gayet mâmur yerdir. Kış şiddetli olduğundan evleri yer altındadır. Ama damlarının üstü çayır ve çimenlerdir. Evlerin birer bacaları var. Yumuşak, beyaz taş istedikleri gibi oyup, kesip, biçip yapmışlardır. İçine bin adam girse kaybolur. Bu köyde (Koçu baba) ziyâret yeri vardır. Bu zât, Bektaşî halifelerindendir. Türkmen tâifesi bu babaya çok itikad ederler

Buralarda birçok zahmetler çektikten sonra bu zâtı ziyâret ettiğimiz vakit hatıra şu beyit geldi:

Bu tarik üzere Cemi' ömrünüz oldu hebâ
Himmetinle şeh-i Rûm'a gidelim Koçu baba

Buralarda Keskin içinde (Şeyh İbrahim Sûzi) ziyâret yeri vardır. Bu zât da, Akşemsüddin Hazretlerinin halifelerindendir. Sivas şehrinde doğmuş olgun bir kimsedir. Hâlâ herkesçe ziyâret edilir. Oradan ileride (Şeyh Şâmi) köyüne geldik. Bu, Kangırı toprağı ile Sivas eyâleti arasında, Keskin içinde, Kalecik kazâsı nâhiyesinde ikiyüz evli mâmur ve süslü, güzel bir köydür. Ama yine evleri yeraltındadır.

Hazret Şeyh Şâmi ziyâreti:

Bayramiye tarikinden olup mübârek adları hamzadır. (Hamzavi) bunlardan kalmıştır. Nice keşfi ve kerâmetleri görülmüştür. Hattâ bir cumâ günü herkes cumâ namazına hazır olup abdest almak için bir damla su kalmadığından:

«A sultanım! Şu câmiiniz yakınında bir kuyu kazdırırsanız, gelip giden cemâat abdest alsalar, büyük sevâba nâil olursunuz.»

Demişler .Hemen Şeyh Şâmi, elindeki âsâsının ucu ile yere işaret eder. Oradan tatlı bir su fıskırır. Halen adına (Ayn-ı asâ — asâ pınarı) derler.

Aziz hazretleri, câmileri yanında bir yüksek kubbede gömülüdür. Câmî kendilerinin yapısıdır. Minâreli ve kurşun örtülü değil ama, mihrab duvarı çok geniştir. Mihrabı çok enlidir. Mihrabında Kûfi ve müsta'sami yazı ile (Küllemâ dahale aleyhâ zekeriyye'l-mihrab) âyeti, âyet-el-Kürsî, (Âmennerresûli..) âyeti yazılıdır. Mihrabın iki tarafında acaip, sanatlı iki mermer sütun var. Mihrabında gayet güzel ve ince iş vardır. Mihrab, şeyh'in kendi el işidir derler. Hayfâ ki o sanat da kerâmete bağlıdır. Burada hatıra şu beyit geldi:

Hazret-i Şeyh Şâni gelüb ziyâret eyledik

Çok şükür Hakk'a yine hüsn-ü ibâdet eyledik

Buradan kuzey tarafa giderek (Hüseyin ağa) köyüne geldik. Buradan Hüseyin ağa büyük ziyâfet edip, paşaya bir at verdi. Oradan ileri gidip, (Kalecik) büyük kalesine geldik.

Kalecik:

Bursa tekfuru (Serdene) adlı kral, burasını kızı için yapmıştır. Sonra Kastamonu hâkimi (Topal Bayezid) feth etmiş ve Osmanlılara baş eğmeyip nice köy ve kasabalara el uzatnağa başlamıştır. Nihayet Yıldırım Bayezid Han bir gün birdenbire bu kaleyi basıp fethyledi. Hâlâ Kângırı sancağı hükmünde has ve su-başılıktır. Yüzelli akçalık şerif kazâdır .Kadisına senede dört kese has olur. Kethüdâ ve yeniçeri serdari, müftüsü, nakibüleşrafı, âyan ve esrâfı, kale ağası, yirmi kadar kale neferleri vardır.

Kalecik şkilleri:

(Cik) kelimesi küçültme edatıdır. Yâni (Küçük kale) demektir. Ama bu kale göğe baş kaldırmış, yalçın kaya üze-

rine yapılmış bir ferhadvari kaledir. Duvarı altmış Mekke zirraı yüksekliktedir. Dört çevresi yalçın kaya olduğundan etrafında hendeği yoktur. Kibleye bakan bir demir kapısı vardır. Kale içinde yirmi kadar ev, bir câmi, bir buğday anbarı ve su sarnıcı, cebhâne, altı adet şâhi topcağız vardır. İç şehir olduğundan garibce kalmıştır. Bütün şehir âyânı, celâli korkusundan kıymetli eşyalarını bu kalede mahzene koyup gizlemişlerdir. Kale ağası bu harabenin bekçiliğine memurdur. Asla havale yok. Kalelerden sahralar zümrüt gibi görünür.

Aşağı varoşu, kalenin kible tarafında bağ ve bahçeli mâmur kasabadır. Fakat etrafında sur yoktur. Bin ikiyüz kadar kiremit ve toprak örtülü evleri vardır. Bunların en mükellefi Şehsüvar Paşa sarayıdır. Evleri hep kibleye bakar. Yolları temizdir. Asla kaldırım yok. Onyedî mihrabıdır. Çarşı içinde küçük bir hamamı var. Üç hanı, altı kahve dükkânı var. Havası çok güzel ise de suyu iyi değildir.

Şehirde üç günlük kaldık. Paşa efendimiz Şehsuvar Paşa sarayında misafir oldu. Şehsuvar Paşa-şâde Gazi beyi üç gün okuttuğumuzdan, ha'emden valdesi bir bohça don ve gömlek ihsân etti. Hele elhamdülillah burada üç gece bir rahat uykuya uyuyabildik. Temiz elbise giydik. Sarıca ve sekban bayrakları nefiriâm korkusundan şehrin dört çevresinde nöbet beklerlerdi.

Kazancı baba ziyâreti:

Kalenin ancak bir sarp yolu vardı. Batı tarafına bakan kapısına gidecek güç yolun aşağısında, çarşıya yakın küçük bir yerde gömülüdür (Kaddese sırrahû). Buradan kalkıp, yine kar ve boradar: zahmet çekerek (Kurbağalı) köyüne geldik. Kangırı toprağında, Kalecik nâhiyesinde ikiyüz evli mâmur köydür. (Şeyh Şâmi-zâde Şeyh Abdullah) burada gömülüdür. Fakat mezarı mâmur değildir. Bir dam altında istirahattedir.

Yine kuzeye giderek (Nenkler) köyüne vardık. Bu da Kalcık toprağında bir cämili Türk köyüdür. Burada o gece bir arşın kar yağıp herkes konağından dışarı çıkmak ihtimali kalmadı. Sabahleyin, yine nefirler (bir nevi boru) çalındı. Herkes can havliyle yüklerine yapışıp beygirlerine yüklerini yüklendiler. Bütün Nenkler köyü ahalişi kola alınıp üç saat gittik. (Sarı alan) adlı beli aşacak yerde bir tipi, boran, ve tufan kopup asker darmadağınık oldu. Mal ve menal dağlarda, bellerde, yollarda kalıp, herkes kendini düşünmeye düştü. Can pazarı idi. Kimisi kurtulup, kimisi yokoldular. Paşanın iç ve dış ağaları can ve baş kaydına düştüler. Paşayı ve hazineyi bırakıp birer tarafa kaçtılar. Hattâ paşanın oğlu Mustafa bey efendimizi lalaları, hademeleri ve hocalarıyla beraber kaybettiler ve hazine katarı ile dağlarda serseri gezip gittiler.

Hakir bir sığıncağ dere içinde dinlenip, savruntu, boran aman verince elli gulam ve üç yük hayvanımla bir tarafa giderken üç kölemi daha buldum. Çaşnigir tâifesi idi. Netice 25 kişi olup, kışın şiddetini çekerek (Sarı alan) belini aşıp, öte taraftaki düz sahraya düştük. Hemen aziz canımızın telef olmasına az birşey kalıp, kurtulmak ümidini kaybederek, kâh atlı, kâh yayaca yol gitmede idik .

**MOLLA KAF-ZÂDE, KARA-HAYDAR OĞLU,
KATIRCI-OĞLU**

Bu şekilde gidip sağ ve sol kâsabalarda bir barınacak yer var mıdır? diye düşünürken, bir de Ashâb-ı Kehf'in köpeği gibi «av, av!» sesi duyuldu. «Bre meded canım! Köpek var... Yâranlar.. Yemek yedirilen yer vardır. Cenab-ı Hak yardım kılıp, bize selâmet verdi. Şu köpeklerin sesinin geldiği tarafa gideyim» diye at bıraktık. Canım sığır tezeği kokusu duyuldu. Daha ileri gidince bir büyük köy görüldü. Hakkîr, bir çift avlu kapısı önüne yirmibeş arkadaşımızla gelip:

«Aşıklar! Siz şu eve konun! Biz şu eve varalım. Ama zulmetmeyin. Birbirimizden haberimiz olsun!»

«Dedim. Gulâmının biri altından inip, çit avlunun kapısını açtı. Avluya girince levendce alay çavuşu gibi davula tokmak vurup «salât-ı Muhammed» diye, nakkarelere yol verdim.»

«Bre ev sahibi!»

«Diye haykırdım. İnsandan eser yok. Ama avlu içinde oniki kadar rüzgâr süratli at, kar üzerinde kantarlık harkalara bağlı duruyor. O sırada hemen içeriden bir yiğit, orta kuşak, yalınayak mest ile çıkıp dal satır oldu. İki tüfenkli, iki kılıçlı da görünüp kar içinde seğirterek atlarına yalınayak binip üzerimize sürdüler. Biri yanıma doğru gelince:

— Esselâmü aleyküm ev sahibi! Misafir kabul eder misiniz?

«Dedim. Cevap vermedi. Bunlardan biri:

— Bre Akyakalı oğlu gelsin!»

Deyince, kırmızı başlıklı, boğazı boşlu bir yiğit daha çıkıp:

— Bre alındık!

Deyince, evin içinden yedi adam daha dalkılıç çıkıp, üçü ev içine geri döndü. Hemen bir ihtiyar piyadece bana doğru gelip:

— Safâ geldin oğul!

Deyince attan inip:

— Baba, hâlin nedir?

Dedim. Asla aldırmaıyıp:

— Bre şahbazlarım! Ne atlanırsınız (atlarınıza binerseniz?) misafir misafiri sevmez, ev sahibi ikisini de sevmez.

Derken dışarıda olan yirmi adet arkadaşlarıma:

•Yürü! Varın, dediğim yere konun!•

Dedim. Hemen ev sahibi ihtiyar, yalınayak, dalkılıç atlarına binen yiğitlerin ellerine, ayaklarına düşüp :

•Oğullar! Evimi, barkımı harap edersiniz! İşte! Ağa atından indi.

Tipi ve borandan yorulmuşlar. Evime düşmüşler. Siz de atınızdan inin!•

Dedikçe onlar:

•Bre Hey Hacı baba! Bize olanı sen bilmezsin. Biz bize ettik. Bre getir, çizme, zırh, tüfenk, tirkeş!•

Deyip at sırtında kılıç ve tirkeş kuşanmağa başladılar. Ev sahibi yalvardıkça onlar «gideriz!» dediler. Bildim ki bizi istemiyorlar. Hemen levendce:

•Bre hey kardeşler! İman nürü kimsede yâd olmaz. Siz kendi sohbetinizde olun. Biz dışarıda, avluda şu kışta kıyâmette bir gece misafir olalım. Ömrümün varları!•

Dediğimde, biraz ferahlayıp kılıçlarını kınlarına koyarak kapıdan içeri biri girdi. Biri de yanımda attan indi. Onunla öpüşüp hal ve hatır sormuştuk. Ama hakirin aklım başımdan gitti. «Acaba bunun aslı ne ola?» diye bunlara merakla baktım. Hepsi de bana bakıyorlardı. Hemen şakaya başlayıp:

— Muhammed salâtı ile... Hak sizi hatâdan saklasın şahbazlarım!

Dedim. Ev sahibi:

-- Bre, bre oğullar! İnin de yemek yeyin!

— Vallahi Hacı baba! Ben ve adamlarım, Alabaş köpekler gibi acız. Hemen sofrayı şu karın üstüne getir yiyelim! Diyerek, kasten karın üstüne oturdum.

— Bre Hacı baba! Allah aşkına olsun tiz bana, pîr baba çorbasını al getir!. Su pastırmasını sonra.. Tuzlu hoşaf tursusunu getir. Harareten yüreğim yandı!

Deyince, yiğitlerden biri beni göstererek:

— Bre beyim, bu yiğit pek yârândandır. Zarar gelecek adam değildir!

Dedi. Hepsi atlarından inip, evvelece olduğu gibi atlarını kar üzerindeki harklarına bağlayarak içeriye girdiler. Hakiri dahi davet edip:

— Sen kimsin? Ve kimin adamısın? Bu yollarda kuş uçmaz. Bu kışta kıyâmette sen nişlersin?

Diye Mahşer suali ettiler. Ama gözleri kapıda ve silâhlarında! Hakir:

— Bana Evliyâ Çelbi derler. Dünya seyyahıyım. Melek-Ahmed Paşa ile bir kere bu ovaya konup Hacı babanın nime-tini yemişiz. Bu yolları babam evi gibi bilirim. Tuz ve ek-mek hakkını bilir yiğitim.

Diye şaka ettim. Hazırlanmış olan yemeği yerken baktım. İçlerinde bir fedâi esmer tenli, ince belli elâ gözlü, iri kemikli, güçlü kuvvetli yiğit gelip ocak başına oturdu. Hepsi ona riayet eder olup «beyim böyle, beyim böyle» diye hür-metle hitab ederlerdi. Söz sırasında onlardan birine :

«Katircioğlu! Şu gidi, bizi bu saat allak bullak etti. Çizmesiz, pa-buçsuz silâh kuşandırmayarak ata bindirdi. (Hakiri göstererek) Şun-dan ibret alsanız hepimize bu iş bir nasihattir. Gafil baş, tiz gider. Avret gibi boğazımız tokluğuna ateş başı demişiz, kapanmışız.. Ya bu yiğit davlumbaz çabp, nârâ atmadan dışarıdaki yirmi otuz yiğiti le bizi çevirseydi, hâlimiz nice olurdu? Hele düşünün! Ne dersin

Oynağanlı? Ne dersin Yeğen Hasan? Ne dersin Akyakalı oğlu? Ne dersin Kara - Memo?-

Diye hepsine hitab etti. Anlar da «belli, fena olurduk!» dediler. Sonra ocak başındaki yiğitin kurulu beş tabanca ve tüfengi vardı. Birini hakire bağışlayıp:

«Yiğit! Şunu aşkımıza kullan!»

Dedi. Katırcı-oğlu Mehmed dediği yiğit de gümüş telli, sarılı oyluk haşası vardı. Onu ve telâtin kesesini, kaşıklık bağışladı. Hasılı herbiri birşey bağışlayıp:

«Bizimle birkaç gün burada otur. Kışın şiddeti geçsin. Senden hoşlandık. Bir hoşsohbet yiğit imişsin!»

Dediler. Hakir de:

«Billahi paşalıyız. Paşadan ayrılamayız. Fakat bu tufanda dar-madağınık olduk. İnşallah sabahadek bu kar diner de paşaya gideriz.»

Dedim. Hemen (beyim) dedikleri yiğit:

— Aman, nasıl paşaya? dedi. Hakir de:

— Erzurum'dan azlolunan Defterdar-zâde Mehmed Paşa.. dedim.

— Bre o kandedir? (nerededir) Yiğit istermiş.. Biz onu ararız, dediler. Biri gizlice göz kırptı:

— Bre o paşa şimdi kandedir? Hakir:

— İşte şu mübârek alan başını aşarken tipi ve borandan perişan olduk.

Diye hepsini hikâye ettim. Hemen bey yerinden kalkıp elime öptü:

«Ey imdi yiğit! Sen kıştan bu eve düşüp can kurtardın. Ama doğrusu sende bizden iyi can kurtardın. Bu evin avlusuna girdiğin vakit, selâm verip attan inmeseydin, bin canın olsa birini bırakmazdın. Sen de bizi ev içinde ateş başında otururken bassaydın, biz de canımızı kurtaramazdık. Allah senden razı olsun.. Sen bize, biz sana can bağışladık. Paşadan haber verdin. Şimdengerü bize, bu eve kapanmak haramdır, kalkın tâife! Silâhlanın!»

Deyince hepsi pürsilâh oldular. Hemen belinden bir kemer çıkarıp:

«Şu kemerde beşyüz altın var. Al bunu kabul eyle.. Lâkin senden bir ricam budur ki, besbelli merdsin ve yiğitsin! Tuz ve ekmeğin hakkını bilirsin? Deveyi gördün mü?»

Dedi. Hakîr «vallahî, billâhî küçüğünü bile görmedim.» dedim. Hemen elini elime verip kulağıma sarıcalar sırrını söyledi. Hakîr dahi bir sırrı işaret ettim. Bütün oniki yiğit ile öpüşüp görüştük. Beye bir Kaya Sultan yağlığı (mendili) verdim. Hepsi göz kapayıp açıncaya kadar atlarına binip:

«Hacı baba! Evliyâ Çelebi! Sizi Allaha ısmarladık. Al'ah sizden razı ola!»

Diyerek davullarına vurup gittiler. Vâkiâ bunlarla bir gece sohbet ettik. Ama hiç hatırım hoş değildi. Bunlar gidince konak ve ateş başı bana kaldı. Rahat rahat otururken, bir de ne göreyim, Hacı baba hareminden iki bohça don ve gömlek ile bir ekmeğin, biraz tuz, bir gümüşlü ağır kılıç, bir güzel yazılı Kur'an-ı Kerim ile gelip elimi öprek ağladı. «Kişi bastığını boğazlamaz. Benî sakla... Ak sakalıma merhamet eyle» diye yalvardı. Ama hakîr, işin aslını faslını bilmediğinden arifâne ve zarifâne göz yumdum. Yine ev sahibi kuşkusundan kurtulamadı:

— Oğul, Hak senden razı ola! Eğer evime geldiğin gibi atından inmeyip müdârâ etmeseydin, öyle bastığına göre cenk etseydiniz, sizden ve onlardan çok kişi şehid olup, evim, barkım harab olup çoluk çocuğum esir ve kebab olurdu.

Dedi. Hakîr:

— Bre hey Hacı baba! Senin bir kere nimetini yedim, evine geldim. Bir ocak sahibi misafirsiz kalmaz adamsın. Sana acıyıp el kaldırmayarak, diğer adamlarımı komşulara gönderdim. Tiz onları çağırınız, gelsinler, kahve içsinler. Konak sahiplerine tenbih eyle.. Bizim yoldaşlarımızı hoş gözetinler!

Diye, beraber getirdiğim yiğitleri bizim konağa getirdim. Kahvaltı edip, kahve içerek herkes konaklarına giderken ne-

zakette: «Buradan eksik olman!...» diye tembih ettim. Ama ev sahibinin gerisi tutmaz oldu. Kendine gayet telaş elverdi. (Elbette bunun bir aslı var) diye kölelerime ve diğer yavaşına, yoldaşıma :

«Ev sahibini göz habsine alın! Belki kaçır. Sakın gafil olman!»

Diye şiddetli tenbih ettim. Ama işin ne aslını, ne faslını bilirdim. Ancak ev sahibinin kıymıldayan ölü gibi gezmesinden huylanmıştım. Bu halde iken kölemiz (Kâzım) adlı gulâmımız gelip:

— Ağa, ev sahibi selâm etti. (Ağanın hatırı ne kadar para ve hediyeler ile hoş olur? Onu buyursunlar. Senden oğul cevap isteriz. Sana da birşey cabalâruz) dedi. Ne diyorsunuz?

Deyince. Hakir:

— Sakının çapkımlar... Ev sahibi sizi yarına salıp kaçacak, ama sonra derinizi yüzerim.

Hemen şu sözleri herife söylen: (Vallah, ağa senin iyiliğini işitip geldi. Hâtırından geçmeyerek el kaldırmayıp senin ak sakalına merhamet etti. Her ne verirse versin, biz onun nimetini yedik. Biz onu kendi arzusuna koruk deyin) diye, şiddetli tenbih ettim.

Gulâmım Kâzım gidip herife sözlerimi söyleyince, evvelce getirdiği gibi iki donanmış zırh, beş gümüş kemer Mısır at takımı, beş gümüş okluk, gümüş kalkan, üç gaddare, üç kılıç, bir kese kurus, elli top Engürü sofu, bir külçe destar (arık) getirip, ağlayarak: «Hâlime merhamet edip, benim şu hâlimi kimseye söyleme!» diyerek ayağıma sarıldı. (Bu sır burada kalsın!) diye yalvardı. Hakir dedim ki:

«Behey hacı baba! Sır saklamak kolaydır. Ama bu kadarlık şeyi sen bana neden ötürü verirsin? Ben sana demedim mi! Benim iyiliğim sana bu kadar şeyler mi değer? Hele bildireyim!»

Ev sahibi titremeye başladı :

«Lütfeyle, bu kışta şu kadar yiğitin ile gelip çok derd çektin. Ama beni gel etme, var malımı elimden alıp kanıma ekmek doğramal

Neyleyeyim, Allah belâ virsin! Kütahya paşası korkusundan bunlar kaçıp, bu kışta yedi gecedir burada yatıp, beni haramiler yatağı ettiler. Söylemeğe dermanım yoktur. Allah sizden razı olsun. Hele kâfirleri kaçırıp beni kurtardın. Eğer zabtedeydin, evim barkım harap olurdu.»

Bu sözlerden hakîr, çok hisseler alıp artık hâkimâne konuşmağa başladım. Ama yine birşeyden haberimiz yok.. Biz kışın şiddetinden el ayak tutmaz bir halde iken buraya can atmıştık. Onlar içeride ateş başından kalkmış, eli ayağı tutar, dal satır gençler idi. Bizden bir can bırakmazlardı. Ama hakîr dedim.

— Hey Hacı baba! Ben onları çok iyi bilirim. Ama bir kaçını bilemedim. Allahı seversen onları bana bildir.

Hacı baba cevap olarak.

— Ey oğul, şimdengerû (şimdiden sonra) oldu olacak.. Senden gizli, kapaklı birşeyimiz yok. İşte ocak başında oturup sana çakmaklı tüfenk bağışlayan, (bey) dedikleri, (Kara - Haydar oğlu) dedikleri arslandır.

Hakîr:

— Ben onu bilirim. Katırcı-oğlunu, Akyakalı oğlunu, Oynağanlı oğlunu, Yeğen Hasan ve Kara Memo'yu, Dayıyı, Dayalı oğlunu da bilirim. Öbürlerini bilmem.

Dedim .Ama, Allah bilir ya, hiç birini evvelce ne gördüm, ne de bilirim. Ancak o gece sohbet ederken görüştük ve bileştik idi. Hacı baba yine söze başlayarak:

— Meydana sofraya yayan yiğite (Bayındırlı oğlu) derler. Zehir gibi katildir. Kapıyı bekleyen (Kara-Veli)'dir. Biri (Efendi-oğlu), biri (Burak-Ali)'dir.

Deyince, hepsinin nezakete haberini almış oldum. Şimdiye kadar bir şerlerine uğramadığıma Allaha şükürler ettim. Belki bu akşam yine gelirler.. Hacı onlara (sizin malınızdan şu kadar şey verip kurtuldum) dese iş neye varır? diye çeşitli şüphelere düştüm. Sabah olunca on aded paşalı yoldaşlarım daha gelip.

•Bre Evliyâ Çelebi! İki gündür sen kandesin? Paşa seni arar!
Durma binelim!•

Dediler, Hakîr Hacı babaya:

— Tiz Hacı baba! Şunlara kahvaltı getir. Oğlanlara (atları egerleyin, Hacı baba bizimle yolcudur).

Dedim. Zavallı herifin aklı başından gitti. Ama benim on yoldaşın daha geldiğinden, aklım başıma gelip, korku ve çekingenlikten emin oldum. Hava da ılıklaştı. Nihayet ham tamaha düşüp yüzbin minnet ile evvelce verdiği hediyeleri alıp:

— Baka, canım Hacı baba! Biz sana itimad edip işi sana koyduk. Meğer sende insaf yok imiş. (İnsaf dinin yarısı) demişler. Verdiğin şeyi, bu kadar yiğitin hangisine vereyim? İşte on yiğit daha geldi. Gördün mü? Onlarda başka söz var. Ben, bu verdiğin eşyanın birini almam. İşte paşa, buralarda, Hüseyin tekkesinde imiş, eni kılavuz alıp götürürüm.

Deyince Hacı baba şaşırarak:

— Varayım, hareminden daha birşeyler çıkarayım.

Deyip gitti, Ben de:

•Tut şu ak sakalı kızıl kana boyanasıyı!•

Deyince, derhal gulâmlarım toplanıp hacıyı el ayak.

— Aman oğul! Bir kaşık kanıma girme! Ne istersen vereyim. Bu haberi kimse duymasın!

Diye sağırlar sağıp ağladı.

— Hizmetkârlardan kimse bulunmasın!

Diye rica edince, hakîr yoldaşlarımı hep dışarıya çıkardım. Gulâmım birine kuşdili ile:

•Cücümlece yocoldacaşlacarıcım, sicilacahlacansucunlacarı icih-tiyatacen ducursucunlalar.•

Yâni «bütün yoldaşlarım silâhlansınlar. İhtiyaten dursunlar» diye emir verdim. Bir de ne göreyim! Haremnden Hacı'nın oğlu bir kese altın, damadı üç küheylân at, bir katar katır, yüz top sof, oniki kılıç, üç gaddare, sekiz okluk, yedi

eğer takımı, altı Haleb kalkanı, bir gümüş küçük masa, iki çalar saat, yedi akreb saat, on top keşşaf kadifesi getirdi. Bütün kırkyedi adamıma da birer top sof bağışladı. Hepsi pek memnun oldular. Hakir de ev sahibinin bağlarını çözüp, kendine bir tılsımlı tas ,iki Kaya sultan yağlığı ,iki çarkül fincanı, bir kâse verdim. Damadına, oğluna da birer Kaya sultan mendili bağışladım. Oğullarıyla kardeş olup Hacıya da oğul oldum İçeriden iki, bülûğa ermemiş altın parçası kızları, ellerinde birer bohça ak kenarlı paşa gömlekleri getirip elimizi öptüler. Hakir dahi başlarına birer Kaya sultan mendili bağladım. Meğer Hacı babamız hakiki bir yatak imiş!..

Hakir buradan malları alıp, Hacı baba, oğlu ve damadı ile vedalaşarak, kuzeye, kar üzerinde gidip (Hüseyin Gazi) köyüne geldik. Çubuk ovası kazâsından bir yüksek tepe üzerinde (Hüseyin Gazi ziyâreti) vardır. Bu zât, Malatyalı Seyid Battal Gazinin nuhterem babasıdır. Mezarı üzerinde Yâsin okuyup ruhâniyetleriyle tanıştık. Nurlu mezarının dört çevresinde çeşitli yıldızlı, cilâlı şamdanlar, çırağanlar, Kur'an-ı Kerimler vardır. Ayrı ayrı yaz ve kış meydanları vardır. Çubuk ve Yaban ovalarıyla «Murtat ovası» buradan ayak altında gibi görünür. Vakıfları çoktur. Senede bir kere burada mevlid okunup kırk ellibin adam toplanır. İmâm Hüseyin evlâdından Sâdât-ı kiramdan (Peygamber sülâlesinden) olan bu Hüseyin Gazi, burada din uğrunda şehid olmuştur.

Bu tekkedeki fukaraya on kuruş sadaka verip, üç kurban keserek şeyhi (Muhyican) dedenin hayır duasını aldık. Asıl Hüseyin Gazi, bu tepenin dibindedir. Oraya varıp, devletlü efendimizle buluştuk.

— Bre Evliyâ Çelebi! Hoş geldin! Bre adam, biz seni kaybettik!

Buyurdu. Hakir de:

— Böylece sultanım!

Deyince hoşlanıp sohbetleriyle şereflendik. Buradan kalıp lokmacılık ederek on gün (Çubuk ovasını) gezdik. Burası yüzelli akçalık kazâ, yedi nâhiye, yetmiş parça köydür. On

gün de (Yaba novası)'nda gezdik. Bu da Engürü sancağı içinde, yüz parça mâmur köyü hâvi olup, subaşılıktır. Hafta pazarı olur. On gün de (Çorba) kazâsını gezdik. Seksenaltı parça köyü olup, yüzelli akçalık kazâ ve subaşılıktır. Bu da Engürü toprağındadır.

Bu kazâlarda tam bir ay gezip, Engürü yakınında Harzemşah nevruzuna ulaştık. Bütün bitkiler, birden baş gösterdi. Allaha hamdolsun havalar mutedil oldu. Fakat ağır yükleri gece gündüz bindirip indirmeden âciz kaldık. Nefirîam korkusundan zırhlarımız sırtımızda uyuduğumuzdan rahat-sızdık.

1058 sene rebülevvelinin birinci günü yine (Hüseyin Gazi) köyüne geldik. Birer ikişer kere misafir olduğumuz evler pek çok ama, burada Hüseyin Gaziyi ziyaret ederken kendiliğinden hatıra şu beyit geldi:

Gelüb ittik duâ ile riyâzı   Bize himmet ide Hüseyin Gazi

Buradan yine kuzeye giderek, mâmur köyler içinden geçip (Engürü)'ye ulaştık.

Ankara şehir ve büyük kalesi:

İlk önce konakçılar tuğlarıyla şehire girip şer'iyye mahkemesine varınca, bütün vilâyet âyanı:

«Paşanız Erzurum'a kapanıp celâli olmak istedi. Eski suç meydana çıktı. Halen onbin asker toplayıp Vardar Ali Paşa ile celâli olmak için birleşmiştir. Biz sizi padişâhın kalesine komazız.»

Dediler. Ama burada paşa efendimizin satılmış çırağları çok olduğundan «üç gün misafir olup kalsınlar» dediler. Bunun üzerine mahkeme tarafından ikibin yaftalı... yazılı paşayı, Çavuş-zâdenin evine kondurmağa karar verdiler. Ertesi gün büyük alay ile Engürü kalesine girdik. Bu alayı şimdiye kadar Engürü görmemişti. Halk karşılamağa çıkıp kaleden de 21 pâre (safâ geldin) topu atıldı. Paşa konağına inip bütün âyan ve büyükler hediyeler ile geldiler. Hakir dahî beşyüz akçalık molla olan sâdâtı kiramdan «Keder-zâde»

evinde misafir oldum. Doğru Hacı Bayramı Veli yerine gide-
rek yüzümü sürüp mübârek ruhu için bir hatmi şerif baş-
ladım. Ahdimiz üzere (Balıkhisar) köyünde Cenabı Hakkın
hiç haberimiz yok iken ihsân buyurduğu keselerden yüz ku-
ruş kadarını tekke fukarasına taksim edip hayır dualarını
aldım. Sonra şehrin temâşâsına koyulduk.

Ankara kalesi şekilleri:

İlk yapıcısı Rum Kayseridir. Sonra nice hükümdarla-
rın eline geçmiştir. Sonra Kütahya padişâhlarından ve Ger-
miyon oğullarından (Yakup Şah) ile veziri (Hezar Dinar)'ın
himmetiyle İslâm eline geçmiştir. Sonra Osmanlıların çıkı-
şında Yıldırım Bayezid Hanın eline düşmüştür. Kalenin ku-
zeyinde bir konak mesafede olan (Erkek su) denilen köy ta-
rafından bakılsa kuğu gibi görünür. Mâmur olup üzümü çok
olduğundan adına (Engürü) demişler. Bazıları kalesi angarya
ile yapıldığındar. (Ankara) denilmiş derler. (Tuhfe) ta-
rihinde «Rum Kayseri Herakl» bu kaleyi yedi kat ile bağlat-
dığı ve sardırıldığı için adına (Selâsil kalesi) derler» demiştir.

Defternânede adı (Ankara)'dır. Gülen gül gibi beyaz bir
sur ile çevrilmiş, zabtı güç bir kaledir. Hâlâ Anadolu topra-
ğından başka sancağ beyi merkezidir. Nice kere arpalık yolu
ile üç tuğlu vezirlere ihsân olunmuştur. Kanun üzere paşa-
nın hası (263,400) akçadır. Livasında 14 zeâmet, 257 timar
var. Alaybeyi, çeri-başısı, yüz-başıları vardır. Sefer sırasında
askeri cebelileriyle 300 asker olur.

Mirlivanın sancağı atlında timar erbâbı bulunmazsa, ti-
marı başkasına verilir. Paşasının eyâletindeki hası subaşılıktır.
Şehir Subaşısı, Murtat ova subaşılığı, Yaban ova suba-
şılığı, Çubuk ova subaşılığı, Çorba subaşılığı paşa hasından
olup senede kırkbin kuruş has olur. Beşyüz akçalık mevlevi-
yettir. Mollasına senede yirmi kese has olur. Şeyhülislâmı
«Keder-zâde» adlı beşyüz akça pâyesiyle nakibüleşrafı, altı
yüz ilmiye mansıplarına sahip olmuş kadı ve âyânları ve di-
ğer büyükleri ve eşrafı hesabsızdır.

Sipâhi kethüdâları, yeniçeri serdarı yerine azametli yeniçeri çavuşu vardır. Bütün ahal'si kadı ve asker tâifesidir. Şehir nâibi, muhtesib ağası, gümrük emini, üzüm ve damga ağası olup başkaca emanettir. Senelik kırkbin akçalık iltizamdır. Kale ağası, azablar ağası, cebeci ve topçubaşılıarı, silâhli kale neferleri vardır.

Asıl kalenin şekili:

Bir yüksek dağın tâ tepesinde dört kat beyaz taştan yapılmış bir sağlam kaledir. Katları birbirinden yüksektir. Her tabakasının arası üçyüz adımdır. Her kat duvarının yüksekliği altmış arşın kadar yüksektir. Her duvarın genişliği ve eni onar Mekke zırraıdır. Temellerinin altı, kemer binalarla boştur derler ama görmedim. Boş olması da, kuşatma sırasında düşmanın kale altına girip lağım atmasını menetmek için imiş..

Bu iç kaleden kible tarafa yan düşürüp, doğudan batıya uzuncadır. Batı tarafı dört kat, birbirinden geçme demir kapılardır ki, her kapı arasında asma demir kafesler hazır olup, demir zincirlerle asılıdır. Her kafesin demirleri, bazı kalınlığı kadar vardır. Kuşatma sırasında kale duvarı içinden aşağıya kapılar önüne bırakıp siper ederler. Bu kapıda ki kırmızı taştan yapılmış eşik ve kapı üstü başka kalelerde görülmemiştir. En dış kapı, ki Atpazarına bakar, batı tarafa açılır. Yüksek kubbesi kemeri üzerine, geçmiş pehlivanlarının güzleri ve ibret verici balık kemikleri ve nice acaip asılıdır. Gece gündüz kalenin kapısı dışında ve içinde neferleri bekçilik ederler. Kale ağası kaleden çıksa katlı veya azlederler. Çünkü bütün düşmanlar bu kalenin bir taşına bin baş verip, yüzbin savaş etmeğe can, baş oynatır. Hattâ Erzurumda Abaza Paşa celâli olunca, yüzbin askerle bu kaleyi kuşatıp, aşağı varoş hisarını istilâ etmiş, bu iç kaleyi de kuşatma niyetinde olup, Abaza Paşa sarayında otururken, usta topçu, gayet nişanlı bir gülle atıp, Abaza'nın kıçını sindir-

miş.. Yaralanarak ümidi kırılmış ve eli boş Erzurum'a gitmesine sebep olmuştur.

O günden beri kale ağasının, kapı önünden başka gitmesi yasaktır. Vâkiâ yukarı iç kalenin etrafında hendeği yoktur ama, dört çevresi yalçın kayalardır. Hiç bir tarafından zafer mümkün değildir. Çünkü kat kat tamam üçyüz altmış mahalledir. Birbirine bakar. Bir garip tarzda hendese üzere yapılmıştır. Dört katında binsekizyüz dış bedendir. İç hisar dörtbin adımdır. Şark tarafta (Hisarlık) adlı tepe üzerinde ziyâret yeri vardır. Kaleye karşıdır. Ama ondan zarar gelmek ihtimali yoktur. Çünkü kale ile Hisarlığın arası, uzun top menzildir. Aşağısı gayyâ ve esfel deresine (cehennemde) benzer yer olup, oradan kaleye çıkmak zor iştir. İç kalede büyük küçük seksenaltı pâre top vardır. Ama balyemez yoktur. Kâfî miktarda cebhânesi, âletleri ve silâhı vardır.

Kalede bağırsız, bahçesiz altıyüz hâne vardır. Bir câmii vardır ki eski zamanda kilise imiş.

Velhasıl bu iç kale, şirinlik, mühendislik fennince seyre değer bir yerdir. Ama aşağı kalesine celâli korkusundan (Cenabi Ahmed Paşa), vilâyet ahalisi ile, bir kat sağlam sur yapmıştır. Dört kapısı vardır. Etrafı altıbin adımdır. Bir tarafında yukarı iç kale vardır ki, onu aşağı hisar kuşatmıştır. Bu hisarın doğu tarafından yukarı hisardan kayalar içinden Hıdırlık deresine inilir. Su yolları vardır. İç kalede sarnıçları, buğday anbarları var ama, aşağı hisarın suyu çok olduğundan öyle sarnıçları yok.. Tamamı yüzyetmiş çeşmesi vardır. Üçbin su kuyusu vardır.

Yetmişaltı mihrabdır. Cenabi Ahmed Paşa câmii, Hacı Bayramı Veli câmii meşhurları olup, Mimar Sinan yapısıdır. Kurşuniu câmileri azdır. Onsekiz mihrablı tekkesi vardır. (Hacı Bayram Veli tekkesi)'nde üçyüzden fazla kendinden geçmiş âşık ve arifler vardır. Şeyhleri (Koca Abdurrahman efendi) ermişlerden duası kabul olunur bir zâttir. Bayramiye tariki, ayrıca bir Hâmidi tarikidir. Çünkü Hacı Bayram Veli Şeyh Hâmîd Hazretlerinin talebelerinden olup fakr ci-

hazını onlardan kabul etmişlerdir. İlk pîrleri (Hoca Abdülkadiri Ceylânî) olup ,ondan ileri Hazreti Peygambere ulaşır bir has tariktir. Ama Rumda, Bayramiler, Şeyh Hamza ve Şeyh İdris'ten beri Hamzavilerdir. Bunca şeyhleri katledip kötü kişi oldular ki, hırka ve sikkeden kaba ve abalarında alâmetleri yoktur. Allahın şeriatına aykırı bir halleri yok iken suçlu olup, kötülenmiş bir alay ciğeri yanık fukaralardır.

Engürü'de (Hazreti Mevlânâ tekkesi), Cenâbî Ahmed Paşanın yapısı bir mevlevihânedir ki üç çevresi gül, gülüstan ve irem bağıdır.

Medreselerinden Mustafa Paşa medresesi, Taşköprülüzâde medresesi, Seyfüddin medresesi, Kethüdâ medresesi meşhurlarıdır. Talebelerinin yetecek kadar muayyen vazifeleri vardır. Üç adet dârülhâdisi vardır. Yüzseksen adet çocuk mektebi var.

Hamamlarından Kalealtı hamamı, Sungur hamamı, Cenâbî-Ahmed paşa hamamı meşhurlarıdır. İkiyüz kadar da saray hamamları vardır. Yetmiş adet bağ ve bahçeli büyük sarayları vardır. Fakat binaları kârgir olmayıp kerpiç bina, kat kat evlerdir. Bu şehirde kiremit örtülü imâret yoktur. Engürü kerpicisi ,taştan katı olur. Halk dilinde darbimeseldir: «Engürü kerpicisi gibi bir kalıba dizilmiştir» derler.

Altıbin altmışaltı kadar mâmur evi vardır. Saraylarından Paşa sarayı, Molla sarayı, Keder-zâde sarayı, Çavuş-zâde sarayı, Ahmed Paşa sarayı meşhurdur.

İkiyüz adet sebili varsa da meşhurları Hacı Şa'râvî sebili, Hacı Mansur sebilidir. İki bin dükkânı vardır. Bir süslü bedestanı vardır. Dört tane zincirli kapısı vardır. Çarşılarının çoğu yüksek yerededir. Uzun çarşısı, Sipâhi pazarı, Kalealtı pazarı gayet kalabalık pazarlardandır. Kahvehâneleri, berber dükkânları insan ile doludur. Sultan çarşısı, mahaleleri, caddeleri temiz, beyaz taş ile kaldırım döşelidir.

Âyân ve eşrâfı, bilginleri, iyi kişileri, şeyhleri, maarif erbabı şairleri pek çoktur. Anadolu toprağında olup Türk vilâyetlerinden sayılır. Binden fazla temiz, olgun, anlayışlı hâfız masumları vardır. Nice bin kimse (Yazıcı-zâde)'nin yazdığı (Muhammediye) kitabını ezberlemişlerdir. (Tarikatı Muhammediye) kitabını ezberleyenleri çoktur. İyi ahlâk ile tanınmış kimseleri çoktur. Hacı Bayramı Veli evlâdından (Abdurrahman efendi) ermişlerden sayılır.

Bu şehir halkının zenginleri samur ferâce, orta hallileri çuka ve kontoş ferâce giyerler. Sanat erbabı olanlar bez ferâce, bilginleri baştan başa sof ferâce giyerler. Burası sof yeridir. Kadınları rengârenk sof ferâce giyip gayet edebli gezerler.

Beşinci iklimde olup havası mutedil, halkının çehre renkleri kırmızıdır. Dilberleri cihanı süsleyen, herkesce övülenlerdir.

Yiyecek, içecek ve sanatları:

Engürü paçası, Kütahya paçasının yanbaşı gelir. Biber tohumu ile terbiye edilmiş Engürü pastırması, tiftik keçisinin eti güzel kokuludur. Çünkü keçileri dağlarında pınar yaprağı yerler. Tiftik keçisi beyaz süt gibi olup onun gibi beyaz mahlûk belki yoktur. Sof ipliği bunların yününden olur. Bu keçilerin tüyünü makas ile kırkarsalrsa ipliği sertçe olur. Ama yolarlarsa, Eyüp Peygamber ipeği gibi yumuşak olur. Ama zavallı keçileri yolarken feryatları göklere ulaşır. Ama büyükler onların feryat etmelerine çare bulmuşlardır. Önce keçileri yolacak yerde kireç ve kül ile suyu karıştırıp keçileri bu şerbet ile yıkarlar. Zahmetsizce tüyleri koyup çırpıplak kalırlar. Zavallı keçiler tüysüz, tüssüz olurlar. İşte sof, bunun ipliğinden dokurlar. Kadın ve erkek herkesin işi softur. Sofu bu şekilde suvac? yaparlar :

Büyük bir kazanlı ateşin üzerine koyup içine arzu ettikleri renkte boya koyarlar. Kazanın yarısına yakın su koyup

deste deste sofları kazan içine yerleştirirler. Kazanın ağzını kapayıp etrafını hamurla sıvayarak ateşi alevlendirirler. Kazanın içinde hararetin şiddetinden buhar, soflara vurup Allahın yapısı, çeşitli izler olur ki Mani ve Behzad (Acem ressamı) kalemını çekmekte âcizdirler. Bu sof da Engürü'ye mahsustur. Yeryüzünde başka bir yerde olmak ihtimali yoktur. Frenkler bu Engürü keçilerinden frenk diyârına götürüp yumuşak iplik eğirip sof dokumak isterler. Allahın emriyle keçiler bir sene içinde bayağı bildiğimiz tüylü keçilerden olur. Dokudukları şey sof olmaz. Çünkü dalga veremezler. Hattâ Engürü'den eğrilmiş ipliği alıp, frenk diyârına götürerek sof yapalım dediler. Fakat yine olmadı. Nihayet papaslar için hâlâ sof gibi yumuşak, fakat dalgasız siyah Dokla şalı dokurlar.

Ankara ahalişi kendi soflarının bu hassasını, Hacı Bayramı Velinin kerâmetinden bilirler. Fakat bize kalırsa bu sır, su ve havasının ve yerinin letafetinden ileri gelir. Engürü kireci dahi meşhurdu.

Halkı çoğunlukla Karadeniz tüccarıdır. İzmir'de, frenk diyârında, Mısır'da, Sırbistan'da, velhasıl her tarafları sofları makbul olmakla ahalisinin çoğu seyahat ve ticaret yaparlar. Ermenisi, Yahudisi gayet çoktur. Sade Yahudileri oniki mahalledir. Rum kıptisi azdır. Bahçeleri gavet çoktur. Sahralarındaki köyleri mâmur, ahalişi anka meşrepli, iyi ah-lâk sahibi, garip dostudurlar. Köylerinde ekili yerleri çok, hayır ve bereketli fazla, nimetleri bol, pınar ve nehirleri akar, bir mâmur şehirdir ki kalesi ve şehri emsâlsizdir. Allah bu şehri kıyâmete kadar Osmanlıların elinde ebedî edel..

GÜZEL BİR RÜYA

Hakir, riyâsız Evlyâ, Engürü'ye girdiğimiz gün doğruca Hacı Bayramı Veli'nin nurlu merkadine varıp, ziyâretiyle şereflelendim ve bir hatmi şerife başladım. Konağımıza gelip

akşamdan sonra evrad ve ezkârımızı yerine getirdikten sonra duâ ve istihâre ile uykuya daldım. Rüyamda gördüm ki bir orta boylu, sarı sakallı, bal rengi sof hırka giymiş, başındaki külâh üzerine oniki dolama Muhammedî sarık sarmış bir zât gelip hakîre şöyle hitab etti:

-Baka oğlum! Lâyık mıdır ki benim talebem olan Bayram Veliye giderken beni basıp geçesin? Onu ziyâret edip bir hatim indirmeye başlayasın, bana bir fâtiha okumayasın?-

Hakîr hayret içinde:

-Sultanım! Cenabı şerifiniz kimsiniz? Ben sizi bilmem. Kande (nerede) oturursunuz?-

Dedim. Cevabında:

-Sen uyanık iken Güleşçiler tekkesinde ve Sultan Dördüncü Murad huzrunda pehlivanlara duâcılık ederken (Engürü'de er yatar, Rumda Sarı Saltık!) demezmi idin? İşte Engürü'deki er sultan benim. Kale altına yakın Odunpazarında bir kalın kubbe içindeyim : Gelip ziyâret ederek bir fâtiha ile memnun edesin. Dünyada ve ahrette muradına eresin. Sabah namazından sonra sana bir adam gönderirim. Hemen bana benzer onunla elele verip bu şehir içinde dolaşarak bana gelip ziyâret eyle. Esselâm aleyküm.»

Deyip kayboldu. Hemen uyandım. Temiz abdest alıp sabah olmasını bekledim. Sabah namazını kıldıktan sonra Paşadan Enderun mehteri gelip «Buyurun, temmetil futura» dedi. «Hayır oğlum, bugün sâim (oruclu)» diyerek mehteri savdım. Hemen onu gördük ki ,akşam rüyamda gördüğüm kimse çıkagelip:

«Evlîyâ Çelebi siz misiniz? Buyurun, Er Dede Sultan rüyamda bizi size gönderdi .Ziyâretine gidelim.»

Dedi. Ama sesi güya yer altından çıkıyordu. Yüzü nurlu, sözü tesirli bir kimse idi. Hemen ferâcemi giyip bismillah ile kâpidan dışarı çıktım. Yaya giderken ileri şehir içinde onbir yerde, evliyânın büyüklerini isim ve resimleriyle süsleyip ziyâret ettirdi. Bazısına «bizim çırağımızdır» der idi. Bazısına «Azizim Hâmid efendinin halifesidir» derdi. Böylece

ziyâret ziyâret gezdik. Hemen elime yapıştı. Yokladım, elinde hiç kemik yoktu, ne tarafa eysem hamur gibi eğiliyordu. Hemen elini elimden çekip sağ eliyle bir ziyâret gösterdi ve yine elime yapıştı. Sonra ahrete ait sözler ederek, Odunpazarı denilen yere vardıkta, meydanın batı tarafında bir küçük kubbe göründü. «İşte Er Sultan kubbesi şudur» diye sağ eliyle gösterdi. Hakir o tarafa bakıp sonra yanına baktım O adam kaybolmuş!.. «Bre meded! Ben onun elini elimden bırakmasam gerekti. Bre meded! Hâlim neye varır?» diye dört tarafa seher vaktide sersem sersem gezdim. «Belki şu keçe kaplı küçük kapıdan girmiş ola..» diye hemen kapıdan içeri girdim. Meğer bozahâne imiş! Birçok paşalı eşekcinin kimi çökür, kimi tanbur çalıyorlar. Bir hay huy ki târif olunmaz. Hemen biri:

— Evliyâ Çelebi gel bir bozacığımızı: iç! dedi.

«Hay, bozahâneye girdiğimi gördüler!» diye utancımın yerlere geçtim. Hemen dışarıya çıkıp, doğru er sultan kubbesine vardım. Kapısını açıp içeriye girerek «Esselâm aleyh-yâ pîr-i aziz!» diye ağlayarak eşğine bu âsi yüzümü sürdüm.

«Ey sultanım! Rüyama girip(sana bir olgun yol gösterici gönderdim) dedin. Sözünde durup gönderdin. Henüz irşad olmadan elimden aldın. Kapına yüz süregelip ziyâret ettim. Habib-i Hüdâ akşına beni dünya ve ahrette boş koma! Allah ile ahdim olsun, mübârek ruhun için bir hatmi şerif okuyayım.»

Diyerek hatmi şerife başladım. Mübârek mezarının sandukası olan yeşil sof ile örtülü örtüsünün altına girip:

«Beni koru yâ Er Sultan koru!»

Dedim. O saat uyuya kaldım. Öyle tere garkolmuşum ki, elbiselerimde ndışarı ter çıkıp, sırsıklam olmuşum. Evvelce rüyâmda gördüğüm gibi, Er Sultan şekilleriyle gelip selâm verdi. Hakir de «aley» alıp:

«Sultanım! Bana gönderdiğin adamı yitirip kapına geldim. Beni eli boş çevirme!» dedim. Hemen söze başlayarak:

«Kur'an-ı ezberledikten ve Evliyâya muhabbetin olduğundan.

büyük evliyânın mezarlarına yüz sürdükten mahrum kalamazsın. Biz sana muhabbetimizden rüyana girip sana adam göndeririz. Onun eline yapışıp bize gel dediğimin sabahı, yine biz varıp eline yapıştık. Seni hak yola götürürüz. Mürşid-i kâmilinim. Elem çekme. Akıbet yolun selâmetle (Sırat-ı müstakim — doğru yol)dur. Ama sen de bu adamlarla gezerken doğru hareket edip, fukaraya, zayıflara merhamet üzere ol. Onları bunlardan kurtarmağa çalış.. Paşana da söyle.. Benim himayemde Engürücükte kapanıp celâli olmasın! Allahın kullarını rahatsız etmesin. Sana Cenabı Hak dünyada tam seyahat, son nefeste imanı kâmil verip Peygamberin şefaatinin nasip ede.. Vücut sağlığı ile dünyayı dolaştıkça, azacık yemek ye, azacık söyle, azacık uyu, ilim ile çok amel eyle.. Doğru yolu bulmak için lâzım olan ameldir ki Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerimde (... ve'l amelissalih yerfauhü...) buyurmuştur. Bu nasihatlarımı tut. Ana baba hakkını ve bizi hayır duâdan unutmama. Pîrilere riayet et. Allah işini rast getirip âkıbetin hayır ola. Bu niyyete fâtiha!-

Buyurdular. Hakir, fâtiha-i şerifeyi okuyup ,mübârek elini öperken, türbe kapısından bir kütürdü koşturdu. «Ya bu türbenin türbedarı yok mudur?» denilirken, Hakir, Er Sultanın sandukasının sofusu altından çıktım .Kan tere boğulmuşum. Türbeye ziyâretçiler gelip:

- Siz türbedar mısınız? dediler.
- Beli (evet), türbedarız..

Diye onlarla da türbeyi ziyâret ederek veda fâtihasını okudum. Yine kapısını kapayıp ağlayarak konağıma geldim. Doğruca rüyamı paşaya söyledim. Paşa «Esağfurullah.. Tüb-tü ilallah tevbeten nasûhan» deyip, bölük-başılara, sekban ve sarıca askerlerine verilen cebhâne ve tüfekleri ve silâhlarını getirmelerini emretti.

«Engürü kalesine kapanıp, celâli olmak şimdengerü haramdır.»

Deyip, askerden silâh ve takımları alıp rahat etti.

Meğer paşa.. Benim gördüğüm (Er Sultan) rüyasını görmüş! O da hakire anlatıp, rüyalarımız birbirine uygun düş-

tü. Meğer paşanın kafasının içinde, Engürü'ye kapanıp celâli olmak kokusu da varmış!. Sonra hergün (Er Sultan) ve (Hacı Bayramı Veli)'yi ziyâret etmeği üzerime borç bilip başladığım hatmi şerifleri bitirdim.

ENGÜRÜ'DE YATAN BÜYÜK EVLİYÂNIN NURLU MEZARLARINI BİLDİRİR

Muhteşem, kutub, muhterem hazine, zamanın zâhidi, yegâne âbid, hakikatları söyleyen, herkese nasihat eden, insanların önderi, olgunluğun en son noktası, şeyh, hak ederek kutub, Allahın hikmet madeni, ilâhî kulbe sâkini (**Şeyh Hacı Bayramı Veli**) kaddese sırrahu. Kendileri Çıyul nehri kenarında Sol köyünde doğup Şeyh Hâmid Hazretlerinden fakr cihazını kabul ile onların yol göstermesiyle nice sene kutublar kutbu olup birçok keşif ve kerametleri görülmüştür. Hatâ seyahatle Edirne'de Sultan Yıldırım Bayezid Hana gelip teberüken yaptıkları (Eski câmi) de kürsüye çıkıp vaaz ve nasihat ettikleri kürsü, hâlâ o nurlu câmi içindedir. Doğrusu muhterem bir kürsüdür. Bu kürsü üzerinde bazı şeyhler fuzulluk edip, vaaz ve nasihata çıkmışlar ise de, konuşmağa kaadir olamayıp tutulup inmişlerdir. Çünkü o seccade üzerinde hakikî oturum yapmağa istidatlı şeyh gelmemiştir. Kimin haddi ki, üzerinde çekinmeden nasihat eder!

İşte Bayramı Veli böyle ulu sultandır. Sonra Yıldırım Bayezid Han zamanında vefat edip Engürü hisarı içinde, nurlu bir tekkede, süslü ve mükellef bir kubbe içinde gömülüdür. (Allah rahmet eyleye.)

Duası kabul olan, keramet nurlarının çıktığı, gizli yollara mazhar olan, hakikî sırları keşfeden, sağlam bilgili muvahhid (**Şeyh Hazret Er Sultan**): Mübârek isimleri Mahmuddur. Bu zât Ankara'da doğmuştur. Şeyh Hâmid Hazretlerinin şeyhlerindedir. Nice keşif ve kerametleri görülmüştür.

Allaha hamdolsun bu fakire de ziyâreti nasip olup, rüyamıza girerek dünyada iken irşadlarıyla faydalandık. Engürü içinde Ağaç pazarında küçük bir kubbede yatarlar. Mezarı herkes tarafından ziyâret edilir. Kaddese sırrahû.

Hazreti Hızır makamı ziyâret yeri: Engürü kalesinin doğu tarafında kaleyi örten bir yüksek dağ üzerindedir. Şehir halkının gezinti yeri, dünyayı seyreden bir yüksek kubbedir ki, oradan bütün Ankara sahrası kâğıt sahifesi gibi görünür.

Şeyh Hüsâmüddin: Ahmed Sarbâni'nin halifesidir. Engürü kalesinde mahbus iken, «yarın sabah bizi defnedin» buyururlar. Sabahleyin, mahbushânede, sarı hurma lifi ile kefene sarılmış olarak vücudu yıkanmış ve temizlenmiş bulunur. Bu iş, bütün Engürü halkını hayrette bırakır. Hâlâ tekkesi içinde gömülüdür.

Şeyh Kâtib Salâhüddin: Yıldız ilminde güya Yunanlı Fissagor idi. Bunlardan başka Engürü'de daha birçok kitap yazan bilginlerin, şeyhlerin, iyi kişilerin mezarları var ise de, birkaç gün misafir kaldığımızdan ancak bu kadarlık yazabildik. (Allah hepsine rahmet eyleye).

Sonra Engürü'den hareket etmek üzere olduğumuzdan tuğlar, konakçı ile gidip, hakîr dahi yüksüz yola çıkmamız için adı geçen Hacı babadan aldığımız bir katar katırları paşaya bir kese kuruşa satarak parasını fukaraya sadaka ettim. Büyük sevaba nâil oldum. Ağır yükleri, Cenab-ı Hakkın gaib hazinelerinden Hacı baba marifetiyle ihsân buyurduğu eşyayı, velinimetimiz, ev sahibimiz (Keder-zâde) efendimize Allah emaneti koyup yedi pürsilâh köle, ve bir yüksüz yol hayvanı ile kalkıp alessabah göç olacak yere geldim.

Gördüm ki sabah namazında şehir içinde bir velvele, bir gulgule, bir feryad ve iniltidir koptu. Allah, Allah hay ve huyu, yeri göğü tuttu. (Bre aslı nedir?) derken, hemen binlerce adamlar ayağa kalkıp:

«Biz paşadan hoşnudur! Suçu yoktur!»

dediler. Bir kısmı da:

«Emir padişâhındır. Vardar ile birlik olmuş celâlilerdir. Adamları haramilerdir!»

Diyorlardı. Meğer paşanın katline hatt-ı şerif (padişâh yazısı), hünkâr kapıcı-başlarından Mustafa Ağa kırk kapıcı ile gelip bütün kapıları kapattırarak, halkın ayaklanması için dellallar bağırtmış! Allahın hikmeti o gece paşa, korkunç ve tehlikeli bir rüya görüp bir sarac ile kıyâfet değiştirmiş olarak bir sür'atli ata biner. Seyid Battal Gazinin babası Hüseyin Gazi ziyâretine gidiyorum deyip, kale kapısından çıkıp gider. aten Zaten çoğunlukla âdetleri de bu idi. Bu kadar halk kapıcı-başı ile paşanın sarayını basıp bulamadılar. Şehrin iç ve dışını o kadar aradılar ki, münkün değil nam ve nişanından bile haber alamadılar.

Bu haberi paşa işitince artık Engürü şehrine girmeyip, şehrin kuzeyinde (Erkek su) denilen yerê varır. Paşa bulunmayınca kale kapıları açılıp şehir içinde:

«Vay o paşanın haline ki bu saattan sonra bu şehirde bulunalar!.. Malları yağma olunup kendilerinin katledilmesine padişâh fermânı çıkmıştır!»

Diye dellallar bağırttırlar. Bütün paşahıları, mübaşirlerle şehirden sürdüler. Paşahıların bu iş canlarına minnetti. Zaten onlar minareli şehire girmek istemiyorlardı. Hakir dahi ev sahibimizie vedalaşıp ziyâret yerlerini tekrar gezdikten sonra Engürü'den kuzeye 8 saat giderek (Erkek su) köyü konağına vardım. Engürü nâhiyesinde ikiyüz evli, câmili, mükellef hanlı, kayalık yerde mâmur bir Müslüman köyüdür.

Buradan hareketle (İstanoz) kasabasına geldik.

İstanoz kasabası :

Engürü paşasının subaşılığı hükmünde yüzelli akçalık nâhiye kazâlarından. (Murtat ova) nâhiyesi sınırında iki tarafı göğe baş kaldırmış bir yerde (Açıkdere)nin kenarın-

da bin evli, câm'ili, hamamlı, çarşılı, mâmur bir kasabadır. Dere, içinde akar. Bu kasabanın iki başında büyük kapıları var imiş. Üçüncü Sultan Mehmed zamanında celâli (Kara-Yazıcı) kapıları kopararak şehri yağma etmiş. O kapılar tamir olunsa, bu kasabaya bir taraftan zafer bulmak mümkün değildir. Çünkü iki tarafı dağ, yalçın, yırtıcı kuşlar yuvası kayalardır ki adam uçuruma bakmağa cesaret edemez. Van, Şibin, Mardin kayaları gibi aşağı süzölmüş kimi arslan suratlı, kimi fil cüsseli müthiş kayalardır. Bu kasabanın reâyâsı çoğunlukla Ermenidir. Bin aded sof ve mümeyyiz işleyen tezgâhı vardır. Ama dere içinde olmakla havası çok boğucudur. Güzel mümeyyizi olur. Mağaraları var ki, içine bin adet at bağlansa yeter. Eskiden kalma yalçın bir kaya üzerinde harabe kaleciği vardır. Bu şehire girdiğimiz gün, şehir adam deryâsı olmuştu. Meğer ip canbazlarının eğlenceleri varmış!

—◆—

Institut kurde

İP CANBAZLARININ SEYRİ

Kırk senede bir kere bütün canbazlar hep birlikte toplanıp birbirlerini yola çekip imtihan etmek için bu (İstanoz) deresinde veya Anadolu'da (Geduz) kalesi kayasında kârhâne (işyeri) kurup ip canbazlığı ederler. İşsiz, güçsüz adamlardır.

Bu dere içinde oyunları varıp gördük. Bulutlara değen yalçın kayalı dar boğazda, kayaların tâ tepesine, bir kayadan bir kayaya sağlam frenk iplerini germişler... İpleri kayalar kesmesin diye, iki başlarına postlar bağlamışlar. Güvendikleri adamları silâhlarıyla bekçi koymuşlar ki, usta canbaz marifeti gösterirken, düşmanı ipi kesmeye..

Kayaların yukarıasına, aşağıasına binlerce insan birikip, kayalar insanla dolmuş.. Aşağı şehrin içinden akan nehir kenarında bir hafta evvel sofa, taht ve kerevet yapmışlar. Açık yerlerde çadırlarını kurmuşlar. Bu kadar bin mahlûk seyretmeğe koyulmuşlar.

İki tarafında Engürü paşasının mehterhânesi güldür güldür dövülüp duâdan sonra sanatkârlar birbirlerini meydana davet ettiler. Serçeşmeleri (reisleri, başları), (Üsküdarlı Canbaz Mehmed Çelebi) Bismillah ile, eline terazisini alıp iş başına geçti. Bir gülbankı Muhammedî çektirip o kayalar içinde Allah Allah sesi göklere ulaştı. Davullara tokmaklar vurulup bu defa, **Koca-Mehmed Çelebi**, o ince imtihan ipi dedikleri ip üzerinde şimşekler gibi seğirderek şaklayıp giderken, hemen ipin ortasında, göz açıp kapayıncaya kadarlık bir zamanda öyle bir geri döndü ki, terazisi elinde tazi önünden tavşan döner gibi döndü.

Bütün üstadlar yürekte (aleyke avnullah ya pehlivan!) deyip seyredenlerin parmakları ağzında kaldı. Meğer canbazlar arasında böyle, yıldırım gibi giderken, ip üzerinde kimse geri dönemezmiş!..

Netice, üç kere bu şekilde marifetini gösterip, hayır duâ ile inip, çadırında durdu. Yardımcıları parsa toplamağa çıkıp akça devşirmeğe başladılar.

Sonra (Ispartalı Civelek Ali) geldi. Üstad canbazlardan imiş.. Canbaz-başı önünde baş koyup duâ ile, o dahi ip üzerine geldi, bütün pehlivanların marifeti, ellerindeki teraziye beraber tutarak gitmektir. Ama bu Civelek Ali, teraziye ucundan sağ eline alıp bir ucunu aşağıya sarkıtıp bu halde şimşek gibi geçti. Bütün canbazlar ve seyirciler buna da (insan yapacağı şey değildir) dediler. Menzil başına bu şekilde varıp, oradan teraziye yine ucundan sol eline alarak bir ucunu aşağıya sarkıtıp dönüp, geri geri gelirken bütün halk (Yârabbi kolay eyle) diye feryat ettiler. Hiç korkusuz ve pervasız halkın hüsnü teveccühü ile geri geri yine menzil başına gelip, çarımıhtan başaşağı sıyrılıp serçeşme önünde el öptü. Serçeşme de «barekallah pehlivan!» diye bağrına bastı.

Harputlu Canbaz Şücâ': Terazisiz iki elinde ağzına kadar dolu iki desti ile gidip geldi. Destiler elinde iken bir çarımıhtan kendini aşağıya öyle uçurdu ki, bütün seyredenler (Oh! Pehlivan!) diye acıldılar. Allahın emriyle vücuduna hiç bir zarar gelmedikten başka iki elindeki destiler bile kırılmadı. Öyle bir sanat ile uçtu ki, herkes hayrette kaldı. Serçeşme önünde «el arkası yerde» deyince serçeşme «bin kere beğendim, ey pehlivan Şücâ'!» diye alnından öptü.

Tokatlı Hasan Pehlivan: Hindistan hâkimi huzurunda mârifet göstermiş, yaşı yetmişe yetmiş, akıllı bir ihtiyar, fen sahibi üstad bir kimse idi. O da serçeşmenin elini öpüp ayağında yeni kubâdi pabuç, başında yaldızlı dülbend üzerinde bir köse mertebani su ve önünde kırmızı muvahhîdi çuhadan ferâce, elinde terazisi olmadığı halde muvahhidisinin iki

yenlerine terazi gibi yapışarak geçip geri döndü. Ama bütün seyircilerin aklı giderdi.

Kerkerli Pehlivan Sührab: Da ayağında yüksek topuklu avret nalını, omuzunda bir sığır danası, fakat kolu üzerinde terazisi ile geçti. O avret nalını ile bu kadar ince ip üzerinden geçmek doğrusu pehlivanlıktır.

Mağribli Pehlivan: Gözleri bağlı, omuzunda bir davul çalarak ellerinde terazi ile geçti.

Arabkirli Pehlivan Selim: Kisvetinden başka vücudu çıplak, elinde bir çakmaklı kol tüfenkleri atarak geçti. Karşıda tüfenkleri sıkılarak dönüşünde yine atarak geçti.

Cerbe'li Pehlivan Nasreddin : Kâküllerinden gerili ipe asıldı. Elinde karpuz gibi yuvarlak birşey vardı. Onu bir ip ile fırıldak gibi döndürdükçe canbazın perçeminde bağlı olan halka ipten kaya kaya asılı perçemle beraber gitmekte idi. Ama ne terazisi vardı, ne de ayakları ip üzerinde durmakta idi. Böyle saçından asılı olarak elindeki şeyi çevire çevire gidip geldi. Bu sırra hiç kimsenin aklı ermedi.

Serçeşmenin talebesi Galatalı Tezkapan Süleyman Canbaz : Kisvesiyle serçeşme önüne gelip dört köşe bir sandık getirerek bütün halka gösterdi. İçinde asla bir şey yok. Tahta ve içi kâğıt kaplı bir sandık idi. O sandığı bir demir halka ile canbaz ipine asıp kendisi sandık içine girerek kayboldu. Sandık ipten asılı kaldı. Onu gördük ki, şimşek gibi sandık, karşı tarafa gidip geldi. Canbaz Süleyman dışarıya çıkıp, serçeşme önünde temenna etti (selâm verdi). Bu işe de hiç bir akıllının idrâki ermedi.

Sözün kısası üç gün üç gece yetmişaltı adet ip canbazı mârifetlerini gösterdiler. Hepsini yazsak, ip canbazları meddahı olmuş oluruz. Ancak maksadımız az bir şeyle yetinmektir. Bunlardan sonra üçyüz kadar çıraklarını başkaca çıkarıp pîre hürmet ettirdiler. Üç günde bütün halktan, kasaba Ermenilerinden altıyüz sof alıp, paşa efendimizden de bir kese kuruş ihsân aldılar. Vesselâm.

Bu kasabayı da gördükten sonra, insandan eser kalmadı. Rahat dururken paşa kapısında bir hay huy koptu. Meğer İstanbul tarafından yirmi kapıcı ile dergâhı âli kapıcı-başlarından bir kapıcı-başı geldiğini paşaya haber vermişler. Bütün asker kat kat olup, paşa huzuruna kapıcı-başıyı çağırdı. O da yüzbin Euzü ile içeriye girip yer öptü. Diğer kapıcılar hep dışarıda kaldı. Çünkü Çorum şehrinde paşaya hücum eden bir kapıcı-başından ibret alındı.

Sonra kapıcı-başı emirlerini paşanın kapıcılar kethüdâsı Ali Ağaya verdi. Meğer Sacrazâm Hezârpâre-Ahmed Paşa şöylece padişâh emri şerifini göndermiş:

«Düstûr-i mükerrerim Mehmed Paşa. Sana emri şerifim vardıkta bir an ve bir saat durma. Erzurum ve Kars eyâletini sana ih-sân eyledim. Acem'in o taraflarda isyanı ve coşması belli olmakla o sınırlara gitmek çok lâzımdır. Ağırlığını bırakıp, ılgar ile, Kars eyâletine varıp mutasarrıf ol. Alâmeti şerifime itimad kılâsın.»

Bu padişâh emri okunduktan sonra:

«Emir padişâhındır. n'ola.»

Diye o an İmad Ağaya bir kese kuruş verip «tiz tuğlar gitsin!» diye fermân ederek İmad Ağayı yolladı. Fakat paşa emre itaat etmeyip (İstanos)'dan (Murtat ovası) taraflarına tuğların gitmesi fermân olundu.

O saat, Vardar-Ali Paşadan da muhabbet mektubu ile kapıcı-başlarından (Melanlı Hüseyin Ağa) geldi. Mektupta şöyle yazılı idi:

(1) «Ey benim velinimetimin oğlu efendim; sultanım; işittik ki Erzurum'dan azlölunahı bu şiddetli kışta nice berzahlar geçip, Kızıl-ırmak geçidinde büyük hasarat çekip, pek çok adamlarımız boğulmuş.. Hüküm Allahın.. Hemen sizler sağ olasız.. İnşallahı taalâ ya-kında Cenab-ı Hak yardım edip ivazını verir. Bizim ahval pürmelâli-

(1) Buradan aşağıda, işaret edilinceye kadar olan kısım, matbu nüshada yoktur.

mizi sual ederseniz, İstanbul tarafından bir kapucu paşa hatt-ı şerif ile Sivas'a gelip İbşir Paşa oğlumuzun hatunu ki — Gürcistan'da Mavrol Hanın kızı Parihan Hanımdır — onu bizden emr-i şerif ile Sultan İbrahim Han veziri Ahmed Paşanın teşviki ile defalarca mer-i şerifler gelip isterler. Şeriata uygun değildir diye vermedim. Tokat kalesinde dizdara (kale ağasına) verip, bütün bilginlere ve şeylere Allah emâneti olarak sicile kaydettirdim.

İbşir Paşa oğlum bu hâlleri işitip, mektup gönderip, buyurmuş ki:

(Benim efendim ve muhterem babacığım.. Allah senden razı olsun.. Ehlimi (karımı) vermemişsin.. Eğer verirsen iki cihanda iki elim yakandadır. Ve mahşer gününde sorulursun. Ve eğer bu yüzden padişâh tarafından başına bir macera gelirse, hergüna maksat ve meramına göre, yoluna bir can ile yüzbin baş ve İbşir oğlunun başı yolunda fedadır.)

Diye mektuplar geldi. Buralarda İbşir'in hatununu padişâha, şeriata aykırı olarak vermediğim, padişâhın kulağına gidince, Sivas'tan bizi azletti. Günden güne adamlarımız gelip, büyük cemiyet oldu. Üsküdar'a varıp, şer' ile davamızı görüp, yetmiş kimsenin katlini isteriz.

Bir vezir oğlu vezirsiz... Mührü sana (yâni, sadrazam olursun), Mısır'ı bana, İbşir oğluma Şam'ı, Süleyman Paşa oğluma Bağdad'ı, Çavuş-zâde oğluma Haleb'i, Melek-Ahmed Paşa oğluma Erzurum'u isteriz.

İmdi benim efendimin oğlu efendim. Bu muhabbetli mektubum sana ulaşınca bir an ve bir saat durmayıp yol alarak, birbirimizle haberleşerek, deniz gibi askerle gelip, Bursa altında toplanavuz. Yedi vezir, onbir mirmiran ve hesabsız mirlivalarla hep birlik olup, adl ve adalet edip, İstanbul tarafına varıp, şer'i murâfaa olavuz.»

Diye ahmakca mektup yazmış.

Paşa, mektupları okuyup hakire ider:

«Ne ahmak beriftir. Mektubunda bütün ahmaklığını ve tedbirsizliğini meydana vurmak için apaçık bildirmiş.»

— Tiz divit, kalem!

Deyip kalemi eline alıp, can ve gönülden cevahir saçıp, (El mâna fi batn-ı şâir) cümlesini dile getirip, nice şatafatlı

kelimelerle bir nasihat mektubu ve nice rûmuzlu kelimelerle onu kötöleyerek nasihatlar yazdı. Çünkü Defterdar-zâde efendimiz, güzel ve mânalı yazı yazmakta Tâci-zâde Cafer Celebi emsali idi. Kalemî süratli, renkli, ilim bakımından seçilmiş, gayet eli çabuk idi. Hattâ aziz pederleri merhum Mustafa Paşa, Murad Han devrinde defterdar iken kendileri mü-lâzım ve müderris olduklarından bütün ilim ve fenleri tamamlamış idi. Hattâ Arab ve Acem'e, Hind, Belh, Buhara ve Tataristana ve hana mektubu gönderilmek icabetse Mecc Efendi, Devran Efendi, Sıdkı Efendi mektupları müsvedde edip efendimiz Defterdar-zâdeye verip, düzelterek kendi el yazısı ile mektuplar yazdı. Her hükümdar huzuruna vardığı vakit hükümdarın makbulü clup elden ele gezerdi.

Yüksek makamlarda oldukları vakit asla reis efendiye muhtaç olmayıp, bütün emirlerini ve arzları, Şehzâde Mehmed Hanın doğuşu müjdesini, ve diğer kalelerin fetih mektuplarını ve diğer mektuplaşmaları hep kendi yazısıyla yazdığından, Vardar-Ali Paşaya dahi kendi el yazılarıyla muhabbet mektubu yazdılar. Çünkü Vardar-Ali Paşanın reis-ül-küttabı Halil Efendi de güzel, temiz ve pürüzsüz, rûmuzlu, mânâlı yazı yazan değerli bir bilgin idi. O yüzden Ali Paşaya muhabbet mektubunu kendileri yazdılar.

Mektup şöyle idi:

-Benim aziz pederim. Mektubunuzda yazmışsınız ki, bir baş Üsküdaradek, İbşir oğlum ve diğer vezirler, mirmiranlar ile gidip, şer' ile dâvâ görürüm, buyurmuşsunuz. Dâvâcın kadı.. Yardımcın Allah ola.. diye halk dilinde darb-ı mesel malûm. Cenabınızın düşmanı hazreti padişâhtır. Padişâh âdil olmak gerekir ki, şer' ile dâvâm var diyemez. Şeriata aykırı olarak bir adamın nikâhlı ehlini (karısını) almak isteyen imamın (hükümdarın), dört mezheb fetvalarında imamlığının sahîh olmadığı malûmdur. Böyle olan imamın nice sözü tutulur..

Sultan Murad, toprağı temiz olsun, hazretleri merhumun zama-nındanberi, haremi hasda yetişip, bu yaşınızda, bu kadar yüksek mevkilere ulaştınız. Bu kadar celâli ve zorbalı gördünüz. Padişâha karşı isyan edenlerin hangisi iflâh olup, berhudar olup yaşamıştır.

Daha yakında Erzurum'da celâli olan Abaza Paşa bu kadar sene isyan edip Sultan Osman Efendimin kanı diye, kırkbin yeniçeri kırıp, şer' ile dâvâm var der idi.

İster şer'i olsun, ister şeriata aykırı olsun, dâvâsını kim dinledi? Sonu ne oldu? Nasuh Paşa-zâde Hüseyin Paşa bir yumurtayı bir akçaya alıp, adl ve adalet ederim diye sizin gibi yirmibin asker toplayıp kör hazinedar İbrahim Paşa ile Kayseriye altında cenk etti. Nasuh Paşa-zâde; hazinedar İbrahim Paşayı şehid edip, nice bin askeri kılıçtan geçirdi. Bu kadar mal ve ganimet alıp, (muzafefr oldum), diye, Anadolu gibi geniş topraklarda, büyük şehirleri bırakıp, şer' ile dâvâm vardır, diye süreti haktan görünüp Üsküdar gibi bir dar yere varıp şer' ile gezerken, şer' ile askeri perişan olup, boğazı geçip Varna yakınına vardı. Orada yakalanıp, Kara-Mustafa Paşa vezirin huzuruna dipdiri getirilip doğram doğram edip, Hüseyin Paşa şehid edildi. Baş, bâb-ı hümâyûn önüne konuldu.

İmdi benim aziz babacığım.. Bu mektubumda maksadım şudur ki, Kara-Mustafa Paşa adı geçen Nasuh-Paşa-zâde Hüseyin Paşayı mahvedip katlettiği günlerde, şimdi sadrazâm olan beş karınlı semiz Ahmed Paşa, onun tezkirecisi idi. Hüseyin Paşanın katli hep onun reyî ile oldu. Şimdi de yine bu Tezkireci Ahmed Paşa sadrazâm olup, senin kevi ve can düşmanıdır. Elbette Nasuh Paşa-zâdeye ettiği katl sanatlarını sana, bana da edecektir. İstanbul'dan adamlar geldi. Bâb-ı hümâyûn önünde altı vezir, beş mirmiran kellesi.. Sakının! El Hazer, el Hazer!...

İbşir oğlum benimle bilebilir (beraberdir), bir kılıma bin kelle verir dersin.. Sizi inandırmış.. Sakının... Vallahi itimad ve itikad etmen. Baş değil, bir taş vermez. Zira Abaza kavmi arasında ... kavimdir. Gayet hasis, alçak ve korkak kavimdir. Kendinin dahi bir bahadır-lığı meydana gelmemiştir. Vâkiâ tütün ve kahve içmeyip süt içer ama, öyle bir zâlimdir ki... onun ettiği zulmü Haccac-ı Zâlim etmez... Benim aziz pederim. Onun bir kuyuya inen cehennem gavyâsında kalır. Hilekârdır. Cengâver, dilâver değildir. Hattâ malûmunuz değil midir ki, merhum Dördüncü Murad'ın bu İbşir, büyük mirahoru değil miydi? Ücyüz adam ile yetmiş kızılbaş bunlara rasgelip, kızılbaş ile

elleşmeden, yararlanmadan, cenge tutuşmadan, üçyüz adamlarından, utanmadan kaçtı. Üçyüz neferini bırakıp Zengi nehri kenarında akşamdan gizlenip, güneş battıktan sonra Kenan Paşa ordusuna çıplak gelip, Kenan Paşa bir kat elbise ve bir at ihsân etti. (Cenk ede ede kurtuldum) diye yalân söyleyen bu İbşir Paşa değil midir?

Benim pederim. Sakın böyle kötü bir kişi ile birlik olman.. Sana hizmet eder görünerek, İstanbul'dan büyük memuriyetler almak için, zamanı gelince seni meydanda bırakır. Vâkıâ bu şekil nasihatlar yazmak küstahlıktır. Ama doğrudur. Cür'et edip yazdım.

Benim izzetlü pederim. Oğlun Mehmed fakir, hâlen oniki bin askerle Engürü altında, Kütahya'dan azledilen Küçük-Çavuş Paşa, Ketenci-zâde Bâki Paşa, Dede-Osman Paşa ve Ketagaç Paşa, Deli-Dilâver Paşa ve nice beyler, halen benimle olup Engürü'de kapanmak istedim idi. (Kul tedbir eder, Allah takdir eder) Askerimi kırmağa nefir-i âm edip, Allahın emriyle kurtuldum. İstanoz adlı kasabada, Mustafa Ağa adlı bir kapucu-başı, padişâh emirleri getirip beni Kars'a götürmek isterler.. Emirlerine göz yumup, halen Murtat ovada serseri olup cenabı şerifinizi bekleyip gezeriz. Böyle olmaktan ise ölmek, nur üstüne nurdur.

Hemen Eskişehir altına deniz gibi askerle varalım. Kapılarımız askerleri bilsinler ki, celâli olup isyan ettik. Hepsi suçlu olup kümeden ayrılamayıp can baş ile hizmet ederler. Ama bir yumurtayı bir akçaya almak ile adamın başına kafadar adam toplanmaz. Eğer toplanırsa, baş baş üstünce yâr olmaz. Ama her çadırda, hargâhta avret ve... mübâh gerektir. Böyle olursa kudretimiz birhaylı uzar. İnşallah düşmanlarımızdan intikam alırız. İstanbul tarafında da devlet değişir. Ümitdir ki, felek bizim istediğimiz yöne döner. İllâ bundan başka çare yoktur. Ve illâ kendi askerinizle başınıza tedarikinizi görün. Eğer böyle olmaz derseniz, mektubumuz küstahca yazılmıştır. Af edip, cevabını yine Evliyâ Çelebi kulunuzla gönderirsiniz. Bakı olasız... Vesselâm.

TOKATTA VARDAR-ALİ PAŞAYA GİTTİĞİMİZ

Sahibi devlet efendimizden mektupları alıp İstanoz'dan Engürü, Hüseyin Gazi, Balıkhisarı geçip, Sarıalan köyünde yem kestirdik. Oradan Kalecik, Şeyh Şâmi, Akçakoyunlu, Kurdlar kasabalarından sonra Kızılıрмаğı kolayca geçip, Karakeçili konağında durduk. Vardar-Ali Paşanın, Turhal kale-sinden kalktığını haber alıp, bir menzil doğu tarafa ilgar ederek Amasya yakınındaki Kerkerez köyünde Ali Paşayı bulduk.

Bu geniş sahrağa Vardar-Ali Paşa, kırk ellibin asker ile durup, çadırlarıyla süslemiş. Hakir kanun üzere evvelâ ket-hüdâsına varıp buluştum. Önümüze düşüp bizi paşa otağına götürdü. Otağı bir Süleyman otağıdır -ki, dört çevresini binlerce sekban ve sarıca neferleri kat kat kuşatıp pürsilâh hazır dururlar. Hakir, paşaya yakın vardığımda tirkeş ve kılıcı dışlayıp, seke, seke huzuruna varıp yer öptüm. Mektupları verip:

•Defterdar-zâde Mehmed Paşa oğlunuz huzuruza selâm edip bu mektubu gönderdi.

Dedim. «Hoş geldin, safâ geldin, otur» dediklerinde yine etek öpüp halifçe oturdum. Yüzüme bakarak:

•Bre sen, Hâfız Evliya Çelebi değilmisin ki, Ayasofya câmiinde Kadir Gecesinde sekiz saatta ezbere Kur'an-ı Kerimi hatmettin. Dördüncü Sultan Murad Han, Allahın rahmeti üzerine olsun, seni has hareme alıp, kilerli etmedi mi?»

Deyince hakir:

— Beli sultanım!... Sultan Murad Hanın çırağıyım, dedim.

— Şimdi sen, paşa oğlumun ne hizmetindesin? dedi.

— Vallahi Erzurum'a giderken müezzin-başı idim. Erzurumda gümrük kâtipliği verdi. Üç kere Acem diyârına gönderdi. Hâlen imâmlığı hizmetindeyim. Hem de yakın musahibiyim. Pederleri zamanından beri bir yerde bulundu-

ğumuzdan sır dostuyum. Onun için hakîri sultanıma gönderdi.

Dedim.

— Safâ geldin, hoş geldin...

Diyerek bütün iç ağalarını savdı. Paşa ile hakir tek başımıza kaldık. Şu şekilde musahabe etmeğe başladık:

— Şimdi paşa oğlumu nerede bıraktın?

— Sultanım, Engürü'nün kuzey tarafında iki konak yerde İstanoz kalesinde bıraktım. Oradan cenabı şerifinizi kollayarak, Kangırı taraflarına gitmek üzereyim. Çünkü oralar ganimet yerlerdir. Oralarda kışın şiddeti kalkıp, bahar mevsimi gelmiştir. Sultanımın da o taraflara gelmesini bekler. Bu mektubun cevabını ister. Hemen inşaallah sabah bu kulunuz yine inci gibi mektubunuz ile giderim. Mektupları okuyasınız.

Dedim. Paşa, «Tiz, divan efendisi Halil Efendiyi çağırın» dedi. Halil Efendi gelip, mektubu gizlice okuyarak, içindeki öğrenilince, paşa sevinip hakire hitab etti:

— Bre Evliya Çelebi! Ne çok asker var ya! Niçin bu kadar askerle Engürü'ye kapanmadınız! Yazık!

Dedi. Keyfinden otağın içinde gezinerek hakire yüz altın, bir mercan tesbih, bir mücevher saat ihsân edip hazinedârına:

— Misafirindir. Hoş ikram eyle.. Bir kat elbise ver!

Diye tenbih etti. O saat hakire bir temiz elbise ile bir samur kürk giydirildi. Misafir olup kaldık. O gün konakçı tarafından «Köprülü-Mehmed Paşa ve yedi beylerbeyi, Oşmanlık köprüsünü ve Sarmaşıklı kaya belini alıp metrisler kazarak yalçın kayalar üzerine büyük taşlar yığmışlar. O tarafta kuç uçmak ihtimali yoktur. Amasya paşası da Direkli-öeli kapayıp oradaki bütün reâyâyı kaldırmış. Buralarda adamdan eser kalmamış» diye haber gelince, Vardar-Ali Paşa, yönünü, Kızılırmak tarafına çevirip tuğları gönderdi. Kerkene köyünden yedi saatte Danıska konağına, oradan beş saatte Bardakçı baba köyüne, oradan Kızılırmak kona-

ğına geldik. Burada bir gece durup, ertesi sabah asker kolaylıkla bir günde nehri geçti. Paşa burada hakire «nehri geçsin» diye, bir güzel Arab atı ihsân buyurdu. Bu suretle kendileriyle nehri geçerek (Ayrık) köyünde konakladık. Etrafa karakollar dağılıp, dört çevreden arabalarla zahire satın alındı. Bu köy Kızılıрмаğın kuzey tarafında olmakla Kangırı hükmünde yüz evli büyük köydür. Bir câmii vardır.

Oradan ileri giderek (Mehmed Şah dede ziyâret yeri câmii)'ne geldik. Burası bir büyük tekke olup, gece gündüz herkese nimeti boldur. Orada gömülü olan Aziz Mehmed dedeyi paşa ile beraber ziyâret ettik. Paşanın bu azize tam itikad ettiğini öyle gördüm ki, değme kürsü vaizleri, büyük evliyâya böyle itikad etmezler. Burada tekkede oturan Mustafa Dede, azizin soyundan bilgi ehli, hâl ehli, hoşsohbet, neşeli, iyi huylu bir cömerd kimse idi. Vardar-Ali Paşaya bir büyük ziyâfet çekip öyle bir sofrâ kurdu ki, sabahtan sahanlar nefis yemeklerle dolu idi. Her sene şeyh kendi atlarından birini kurban ederek tekke etrafındaki kartallara verir. Sene sonuna kadar kartâiler da başka birşey yemeğe ihtiyaç duymazlar imiş.. Şeyh, avı seven bir candır.

Doğan yerine karakuş besleyip ,av görünce salar, bütün vahşi hayvanları bu karakuşlar, azizin kerâmeti eseri olarak, avlarlar.

Buradan kalkıp Kızılırmak kenarında iki saat giderek (Doruk) köyüne geldik. Kızılırmak kenarında Kangırı toprağında ikiyüz evli, câmili mâmur köydür. Bu köye gelirken Vardar-Ali Paşanın askerini seyrettim. Deniz gibi, derme çatma askerdir. Ama yetmiş bayrak sarıcasına, yirmi bayrak sekbanına aşkolsun! Meğer paşa kendisi sarıcadan silâh kuşanıp, meydanlarında hizmet etmiş.. Onlar da uğruna ölmeği ahdetmişler. Deli ve gönüllüsü, otuz bayrak tatar askeri, gayet sadık ve yiğit bahadırlardır.

Kapıcı-başlılarına can gözüyle baktım. Doğrusu temiz ve seçme, cebe, cevşene bürünmüşlerdi. Üçyüz kadar iç ağaları vardı ki, herbiri babayiğit idi. Hemen hazinedârının kırk

gulâmı vardı. Paşanın ciğerküşesi (oğlu) beyefendinin kırk seçme gulâmları başka idi. Paşanın kilerle karışık değillerdi.

Bu köyde Hüsam Efendi adında bir zâtı ziyâret ettim. Buradan kalkıp 3 saat giderek Kumbaba tekkesi'ne geldik. Kızılırmak kenarında, Kangırı toprağında ikiyüz evli, câmili mâmur köydür. Burada yine Ali Paşa ile (Kumbaba) ziyâretine gittik. Ali Paşa ağlayıp inleyerek:

«İlâhi! Beni huzuruna yüzü kara kullarıyla iletme... Son nefesimde güzelce son ver.»

Diye duâlar ederdi. Tekke fukarasına sadaka ihsân eyledi.

Buradan hareketle kuzey tarafından Kangırı toprağında Türkmen Keskin'i sınırına girilince hakir, paşa huzuruna varıp:

«Sultanım, bu hakire mektuplar ihsân edip yollayınız. Paşa oğlunuz mektubunuzu beklemektedir.»

Dediğimde, Boşnak olduğundan:

— Benim oğlum! Katlana birkaç cun... Görelim âyine-i devran ne sûret gösterir?

Diye bir mısra okudu. Hakir dahi birkaç gün daha sabretmeğe çaresiz razı oldum.

Bu sırada Vardar-Ali Paşanın askeri içinde bir dedikodu olup, asker silâhlandı. Dört tarafa karakollar tâyin olundu. Bütün asker çadırlarında, silâhla hazır dururlardı. Çenge hazır idiler. Hakirin canı başına sıçrayıp paşanın ciğerküşesi beyden (paşanın oğlundan) sorup «Bu ne karışıklıktır ki, asker birbirine girip hazırbaş oldu» dedim. Hazinesdar dedi ki, «Vallahî Evliya Çelebi; şimdi casusumuz geldi. Köprülü-Mehmed Paşa üzerimize gelmeğe hatt-ı şerif ile serdar olmuş, Amasya beyi Kör-Hüseyn Paşa, Divriği beyi Kara-Serfer Paşalar toplanıp yarınki gün büyük cenkdir» deyince, hâkir paşanın yanına varıp, paşa dedi:

— Gördün mü Evliyâ Çelebi! (Ben seninle bileyim, yoluna kurbanım) diyenlerden biri Köprülü Paşadır. Eyâlet sancağı askeriyile üzerime geliyor.

Dedi. Hakir dedim:

— Bundan size hisse vardır. Paşa sultanım.. Efendimin mektubunda yazdığı maddenin biri de budur. (Seninle bile olurum) diyenlere. İnanma, seni meydanda bırakırlar, diye yazmıştı. Ama Allahın emriyle bu mesele değildir. Kızılır-mak kenarında (Kumbaba Sultan)'ı ziyâret ettiğiniz gün, tam teveccüh ile (ilâhi beni halk yanında yüzümü kara eyleme!) diye duâ ettiğinizde bildim ki duânız kabul olundu. İnşallah muzaffer olursuz.

Dedim. O dakikada paşa:

«Bütün asker hazır olsun!»

Diye emir verdi. Gece yarısına kadar bütün asker tam olarak silâhlandı. Seher vakti her tarafa muhafız askerler kondu. Bismillâh deyip 6000 salt, seçme, vurguncu, yağmacı, talancı asker, atlanıp ilgar ile kible tarafına 7 saat gidip, halen Ankara toprağında Kurşunlu dağı eteğine varıldı. Köprülülünün casusu varıp «işte Vardar-Ali Paşa askeri geldi» deyince, derhal Köprülülünün çarhası meydana çıktı. Ali Paşanın askeri dahi ileri vardı. İki çarha birbirine tutuştu. Bir saat müthiş harp oldu.

Köprülü tarafı asla dayanamadı, bozuldu. Beş eyâlet askeri kılıçtan geçirildi. Kimi Allah Allah, kimi Muhammed Resulullah, kimi aman, kimi yaman deyip, bu kadar Allahın yarattığı, kılıçtan geçti. Köprülü askeri Vardarlıya varıp koyun tuz yalar gibi yalayıp, kâfirler gibi zincirlerle boyunlarından bağlandı. Esir gibi bu kadar Müslümanları yaka paça sürükleyerek, attan ve dondan, dünya devletinden ayrılmış, ömründe yaya yürümemiş vakar sahibi muhteşem ağaları, çıplak, yalınayak, başı kabak yaya yürütüp kimini kırarlar, kimini esir, kimini azad ederlerdi.

Bazısına (mahını nereye gömdün?) diye işkence ederlerdi. Bütün bu devletliler, koyun sürüsü gibi götürüldü. Bazısını istedikleri yerde öldürürlerdi. Bu kadar fenalıktan başka, Osman oğulları padişâhının üç tuğlu bir ihtiyar, büyük,

vakarlı veziri Köprülü-Mehmed Paşayı, iki tuğlu vezir Amas-yalı Kör-Hüseyin Paşayı, iki tuğlu Kara-Sefer Paşayı, Amas-yalı Hacı Efendi-zâde gibi hanedan sahibi kimseleri el ayak bağı, ciğerleri dağı, kanlı gözleri yaşlı, bağırları başlı, Vardar-Ali Paşanın tuğları önüsıra, boğazlarında lânet halkaları zincirlerle bağlanmış, nâzik vücutları, o şiddetli sıcakta yaya giderlerdi. (Hüküm Allahın) deyip her an ve her saatta cel-lâdı beklerlerdi. Dillerinden kelime-i tevhid düşmezdi.

Feleğin işlediğini gör ki, bir an evvel haşmet ve azamet sahibi idiler, bir anda cübbe ve sarığa bile mâlik olmayıp, yaya zincire vurulmuş olup, sekban, sarıca elinde esir oldu-lar. Bu halde iken, gözleri önünde adamlarını katledip, kanlı kılıçlarını cellâtlar, paşaların üzerlerinde silerlerdi.

Sözün kısası bir vezir, beş mirmiran, Vardar-Ali Paşanın üçer direkli otağı sütunlarında zincirlerle bağı idiler. Diğer mirmiranlar, mirlivalar, âyân ve büyükler, yüzü üstü bağı idiler.

Buna mukabil Vardar'ın deveçilerine varıncaya kadar bütün adamları, mal ve paraya garkoldular. Gururdan yan-larına varılmaz oldu.

Vardar-Ali Paşa da, muzaffer oldum diye etrafına gu-rurla muamele etmeğe başladı. Günden güne ordusuna ha-şarat doldu. Etrafa adamlar gönderip asker sürmeğe memur etti. Ve bazı mirmiranlara mektuplar yazıp:

«Elbette eyâletin askeri ile bizim ordumuza gelesin!. Ve illâ üze-rine asker çekerim.»

Diye devamlı emirler gönderirdi .Bazı ırz ehli mirmiran-lar geldi. Ordusu 37 bin oldu. Bu hal ile yürüyerek Kangırı toprağında (Bozoğlan) köyüne geldi. Hakir huzuruna varıp:

— Gazânız kutlu olsun! Sultanım, inşallah muzaffer olursunuz demiştim. Allaha şükür düşmanları mahvettiniz. Bundan sonra Allah sizi muhafaza edip, düşmanlarınızı pe-rişan ede..

Diye birçok hoş sözler söyledim. Daha sonra : (1)

— Sultanım, bu kulunuza mektuplar ihsân edip paşa oğlunuza gönderin!

Dedim. Paşa gurur ile :

— Gördün mü, Evliyâ'm? Bu kadar düşman askerini bir hamlede darmadağınık ettim, kırdım geçirdim. Nice vezirlere zincir vurup sürüyerek götürdüm..

Dedi. Hakir :

— Sultanım, merhamet edip nicesini azad etseniz, Cenab-ı Hak sizin de nice müşkül işlerinizi kolay eder. Suçlular hep ümmeti Muhammed'dir. Bu kârhânedede (bu iş yerinde, dünyada) hâl böyledir. Padişâha itaat ettirmek için beyler, paşalar biribiri üzerlerine gelip cenk edegelmişlerdir. Size lâyük olan yine af ile muamele etmektir. Çünkü Peygamberimiz aleyhisselâm «Allah affedicidir. Affedeni sever...» buyurmuştur.

Dedim. Hiç müteessir olmayıp, bir tek kimseyi bile azad etmedi.

— Sabreyle.. Beş on gün sonra görürsün! Hele küçük Çavuş Paşa oğlum, İbsir Paşa oğlum, Şehsuvar-oğlu Paşa oğlum ve daha nice oğullarım gelsinler.. Daha neler işlersem gerek.

Diye gurur ile lâf etmeye koyuldu. Hakir :

— Sultanım, bizim mektupları yazın.. Paşa efendimiz oğlunuz da ordunuza gelsin!

Dedim.

— Şimdengerü iş bitti. Onların gelmesine ihtiyaç kalmadı. Eğer kendiliğinden gelirse hoş geldi.

Dedi, Vardar, sarayın has haremindedir yetişmiş, aslen Bosnalı, saf, oğuz bir adam idi. Hiyle ve hud'ası yok, arkadan söylemek, yaiancılık, iftira gibi fenalıkları olmayan bi-

(1) Yukarıda, işaret ettiğimiz yerden buraya kadar matbu nüshada yoktur.

ri idi. Gayet saf olduğundan her ne söylenilse inanırdı. İşlerinde daima kötü yol gösterenlere inanırdı. Velhasıl hafiflik ve aklının azlığı ile şöhret bulmuştu.

Allahın hikmeti ile şöhret bulmuştu.

Allahın hikmeti o gün İbşir ve Küçük Paşalardan mektup geldi. Pek fazla sevincinden oynayarak :

— İşte İbşir oğlum gelmektedir. Paşan onun hakkında bana neler yazdı! Al imdi bu mektupları paşana götür.

Diye, paşalardan gelen mektupları hakire verdi. Bir ke-se kuruş ile, Köprülü malından bir küheylân at, ve bir Gürcü gulâm ihsân etti. Hakir, Bozoğlan köyünden kuzeye açılarak üç günde İlgar ile, Engürü'yü sağda bırakarak Murtat ovasında bir geniş sahrada paşa efendimizle buluştuk. Paşa :

— Bre Evliyâm! Safâ geldin ,ama ne çok eğlendin?

Deyince hakir, başımdan geçeni baştan başa anlattım. Hayretle gülerek :

— Yakında görürsün!

Dedi. Vardar'ın mektubunu okuyup hiddetten ateş kesilerek : «Görürsün mel'un ahmak!» dedi. Hele İbşir'in Vardar'a yazdığı mektubu okuyarak güle güle tamamladı. Hakire atıp «bir gözden geçir» dedi. Hakir de İbşir'in mektubunu okudum. O kadar dalkavukca, yalvarır şekilde yazmış ki, gören, okuyan İbşir'i, Vardar'ın kölesi olmuş zanneder.

Bunları gören paşamız :

«Biz onların bizi kötöleyen mektuplarına bakmayarak yine müdârâyı elden bırakmayalım.»

Dedi.

(1) Bu sırada İstanbul tarafından bir hünkâr hasekisi kapı kethüdâsı Siyavuş ağanın hazine-darı Kâtip Ali Çelebi hatt-ı şerifte :

«Eğer başın sana gerek ise, bir an durmayıp ordunla İbşir Paşa, Çavuş Paşa, Bâki Paşa, Ketağaç Paşa ve Seydi-Ahmed Paşalarla hep birlik olup Vardar'ın başı... Ya başın!. İnad edersen, burada olan hü-

(1) Bu parça da matbu nüshada yoktur.

tün çoluk ve çocucuğun katlolunur. Eğer ol âsinin hakkında gelip, keşilmiş başını gönderirsen Mısır eyâleti senindir!»

Yazılı idi. Defterdar-zâde Mehmed Paşa : «Emir padişâhımındır» der. Kethüdâyı misafir eder. Ertesi gün, Vardar-Ali Paşadan adam gelir. Vardar, İstanbul'dan gelen hatt-ı şerifleri göndermiş. Bu hatt-ı şeriflerde :

•Vardar-Ali Paşa İalam! Suçun affolunmuştur. Defterdar oğlu celâli olmuştur. İsyanı aşikâr olmuştur. Hatt-ı şerifim vardıkta bir an durmayıp, ya Defterdar oğlunun başı.. Ya başın.. Bu hizmeti ifadan sonra Mısır eyâleti senindir!»

Yazılı idi. Paşa hemen o gece Vardar'a mektup yazdı, ve İstanbul'dan kendine gelen mektuplarla birlikte hakiri Vardar'a gönderdi. (2)

Sabahleyin ılgar gidip. (Çerkeş) kasabası yakınında deniz gibi asker ile durmakta olan Vardar-Ali Paşaya vardım. Hakir, evvelâ kethüdâ çadırına vardım. Oradan paşaya götürüldüm. Beni görünce :

— Hey Evliyâm, yolun yakın oldu, dedi. Hakir de :

— Sultanım, bir iş çıktı. Kulunuzu muhabbeten paşa oğlunuz gönderdi.

Diye, mektuplarla hatt-ı şerifi verdim. Niksarlı Halil cfendiye gizlice okutturup, beni obasına götürerek, İstanbul'dan kendisine gizli olarak gelen mektupları önüme döktü. Hepsi Ali Paşayı İstanbul'a davet ediyorlardı.

«Başta olan yetmiş kişiyi isteyiniz ki, padişâhımızı baştan çıkarıp rüşvete alıştıran, şeriata uymayan işler yaptıran onlardır. Elbette gelip, anları katlettiresin!»

diye nice mektuplar gönderiyorlar.

— Oğlum, elbette bu başımla İstanbul'a giderim, dedi. Hakir de :

— Sultanım, siz mektupları veriniz de oğlunuz Mehmed Paşaya götürüyüm.

(1) Buradan sonrası, matbu nüshada vardır.

Dedim. Bunun üzerine paşa sır kâtibine mektuplar yazdırıp hakire üçyüz altın, bir saat, üç rahatlı bir katır ihsân etti. Köprülü-Mehmed Paşadan kalan üç gulâm da verdi. İhsân olarak aldığım eşyâyı, burada bıraktığımız Kadı Nesimî Efendiye emânet bıraktım. Yine doğruca otağa geldim. Öteye beriye gezinirken Köprülü-Mehmed Paşaya rastgeldim. Varıp mübârek ellerini öperek hâl, hatır sordum.

— Hay Hâfız Evliyâ oğlum, hoş geldin!

Diye paşa efendimizden haber sordu.

— Halen onbin askerle Kangırı taraflarında serseri gezer.

Dedim. Birçok nasihatlar etti. Yine zincire bağlı Kör-Hüseyn Paşayı, Kara-Safer Paşayı, Amasyalı Hacı Efendiyi gördüm. Bu sırada bir iç oğlanı gelip hakire :

— Buyurun, sahibi devlet (Vardar-Ali Paşa) sizi ister.

Dedi. Paşanın obasına vardım.

— Mektupları aldınız mı?

Dedi.

— Hayır almadım, dedim.

— Tiz şu mektuplar gelsin!

Derken, paşanın kapıcılar kethüdâsı içeri girdi :

— Sultanım! İbşir Paşa oğlunuz tarafından adam gelip, bayrakları görüldü.

Dedi. Paşa :

— Yarın gelse gerek idi. Safâ geldiler, hoş geldiler. Tiz bizim öbür otağı hoşca döşeyin. Kendileri de otağlarını bir çimenliğe kursunlar. Yemek hazırlasınlar. Kethüdâsı kethüdâmıza, kapucular kethüdâsı sana konsun..

Buyurdular. Kethüdâsına da :

— Sen bütün ağa ve atlarımla atlanıp yetiştiğin yere kadar karşılamaya çık! Ben de ordu kenarındadek at ile karşı çıkarım.

Dedi. At hazırlamasını tembih edip, kılıç kuşanmaya başladı. Otağ içinde üzüntülü gezerken hakire :

— Evliyâ, sen İbşir'i bilir misin?

Dedi.

— Beli, bilirim, dedim.

— Öyle ise sabreyle. İbşir oğlumla buluş. Bazı sırra dair sözlerim var (Gizli söyleceklerim var). Onu söyleyip görüşelim. Ne çıkarsa ona göre mektuplar yazalım. İbşir oğlumdan da mektup aialım. Sonra gidersin..

Dedi, dışarı otağa çıktı. Bir sandalya üzerine oturdu. Alay çavuşları :

«İbşir Paşa hazretlerinin ağalarını çadırınıza indirin!» diye bağırdılar. Vardar'ın kethüdâsı, askeriyle Çerkeş suyunu karşı geçip, yaya olarak karşılamaya gittiler. Beri tarafta hamedeler ,yemek, kahve ve diğer lüzumlu şeyleri hazır etmekte idiler. Hakir de dışarı çıkıp iki gülâmımla atıma binip Ali Paşa ile İbşir Paşanın karşılamasına gitmeyi bekledim. İbşir'in Vardar'a ne muamele yapacağını görmek istiyordum.

Evvelâ yedi koldan yavaş yavaş asker göründü. Çarhacılar askerce alâmet gösterdi. Öncü askere baktım, bir incecik uzun flandere gibi beyaz bayrak ile ileri geliyor. Ama hepsi top kümeden gelirlerdi. Bir yiğite «bu ne bayraktır?» diye sordum. «Şehsuvar-oğlu Gazi Bey bayrağıdır» dedi. Hakir :

«Oğul, bu gelen asker çarha gösterip yedi yerde mehterhâne, cengi harbiler dövdü. İki kanat askeri gösterdi» dedim. O yiğit «Hayır İbşir Paşanın her vakitki âdeti budur» dedi. Vardar'ın, karşılamaya giden kethüdâsının askeri. İbşir'in ileri gelen askeri ile cirid oynamaya başladılar. Ama İbşir'in asker kümelerinde olan âlet ve silâha, güneşin ışıkları vurdukça insanın gözü kamaşırdı. Bu hal ile bu asker, Vardar ordusuna bir ok menzili kalınca, beri tarafta Ali Paşa, şatafatı, haşmeti, üçyüz iç oğlanı ve ağalarıyla ata binip ordusu içinden suyun karşı tarafına gitmeye yöneldi. Hakir dahi birhaylice yol gittiğimden sonra, güya kalbime ilham olup «bu toz, toprak sıkışıklık içinde nişlerim?» diye üç gülâmımla yine Vardar ordusuna geldim. Orduda herkes ziyâ-

fet tedârikinde idi. Hakir, burada dahi durmayıp Çerkeş hanı ensesindeki tepe üzerine çıkararak yüzlerce piyâde seyirci ile (Çerkeş sahrasını) süsleyen çadırlar ile askeri temâşâ etmeye başladık.

Aşağı sahrada çadırlardaki hayvanlar hareket edip Vardar ordusu içinde bir kaynaşma çıktı.

«Ayâ (acaba) bu ne alâmet, ne melâlettir? Hiç bir şiddetli rüzgâr yok iken bu toz nereden çıktı. Elhamdülillâh şu şiddetli hararette toz toprak içinde bulunmadık. Otağda iki vezir birbirleriyle buluşup da mektup yazıncayak dar ikinci olur.»

Diye düşünürken, İbşir'in ileri gelen askeri, Gazi Paşa ile beraber Çerkeş suyunun kenarına geldiler. Nice piyâdele-ri Vardar ordusuna girdiler. Diğer İbşirîliler de su kenarında kat kat durdular. Arkası da yavaş yavaş gelmeye başladı. Vardar da onlara karşı varmakta idi. Hemen önce su kenarına gelmiş tüfenkendaz askeri, Vardar ordusuna bir yaylım kurşun serpip, gerideki Vardar askerinden «Allah, Allah!» sesi koptu. Hepsî dalkılıç Vardar ordusuna girdiler. O gafil askere, üç paşa malına konmuş mağrurlara güzel bir satır urdular ki felek de beğendi.

Vardar bu hâli görüp «Allah, Allah» diyerek üçyüz iç ağasıyla İbşir askerine kılıç vurmaya koyuldu. Ama Ba'de harab'el-Basra... Vardar'ın maiyeti de perişan olunca, atın boynuna düşerek hakîrin bulunduğu dağa doğru kaçmaya başladı. Hemen İbşir askeri arkasına düştüler. Çerkeş'in ensesine, dağda yetişip üzerine üstüler.

Orada orta kuşak ile sâde beyaz giymiş fakir Vardar, dalkılıç olup nicesini attan aktardı. Sonunda biri kendisine bir muştâ vurup yaraladı. Adamlarını öldürdüler. Kendisini de bir başka ata bindirip İbşir Paşa'nın huzuruna götürdüler. Hâlâ İbşir'li Vardar'lıyı kırarak malını yağmaya başlamıştı. Ortalık mahşerden nümune idi. Baktık ki askerler bize doğru kaçıp gelirler. «Aman iki asker arasında kal-mayalım. Aşağı şehre inelim» diyerek şehrin âyânı ve kadilariyle atlarımıza binerek indik. «Bre mahkemeye varalım»

diyerek mahkeme kapısına geldik. Bizi mahkemeye koymak istemezler. Hele evvelce içeride emânet duran hademelerimizden biri : «Bizim efendi geldi» diye kadıya haber vermiş.. Nesimî efendi korkusundan kendisi kapıya gelip :

— Evliyâ efendi, birâderim ,sen misin? dedi, biz de :

— Belî biziz diyerek içeri girdik. Şer'îye mahkemesinde muhafaza edildik ve emniyette kaldık.

Mahkeme pencerelerinden Çerkeş sahrasında olan hengâmeyi yedi saat seyrettik.

VADAR ALİ PAŞA İŞİNİN SONU

Öğleden sonra cenk biraz sükûnet bulduğundan kadı Nesimî efendi ve diğer âyân, İbşir paşa'ya zaferini tebrike gittiler. Hakîr, sahrada kızıl kanı görüp ağlayarak İbşir paşa'nın korkunç otağına vardım. Attan inip seke, seke İbşir paşa'nın huzuruna vararak yer öptüm. Şehir kadısı ve diğerleri (Gazânız mübârek olsun) dediler. Hepimize yer gösterdi. Hakîre hitaben :

— Sen bu dairede nişlersin Evliyâ? dedi. Hakîr de :

— Sultanım, Mehmed paşa kardeşinizden Ali paşa پدرinizden mektup getirdim, dedim.

— İşte senin paşan, bu fakir paşayı baştan çıkarıp Celâli ederek, kendi aradan çıkıp karşı yakadan seyirci oldu. İnşallahürrahman ânın dahi yakında Vardar gibi hakkından gelinir.

Dedi. Hakîrin içinde ânı susturacak nice sözler vardı. Ama «kim dilini tutarsa, âfetlerden selâmet bulur» hadîsi ile hareket edip ses çıkarmadım. Emrederek zincire vurulmuş olan Köprülü - Mehmed paşa'yı, Kara - Sefer paşa'yı huzuruna getirtti. Köprülü'nün ak sakalını öperek bir güzel elbise ihşân ile samura garketti. Üst yanına alıp konuşmaya başladı. Vardar'ı da getirtip, Köprülü ile şer'î mürâfaaya

dâvet etti. Vardar'a, Köprülü ve diğerleri ayağa kalkarak yine eski yerinde oturttular. «Şükür Yârabbi bu hale» deyip sustu. Köprülü söze başlayıp :

— Koca Vardar Ali paşa nicesin? Bu gurur yeri dünyaya dayanıp bizi yakalatıp bağladın. Men dakika dukka... Cihânın alçak olduğunu bilmedin mi? Nerede bu kadar mal ve menâlim? Nerede bu kadar kul ve karavuşum?.. Bizi kurşunlu'da bozup, kırıp, tuğlarının önüne dizerek yalınayak, açık baş, aç bîlâç getirdin. Kani (nerede) vezirliğim? Vezirlik ırzına, devlet ve millet namusuna riâyet yok mu idi?

Dedi. Vardar paşa da :

— Hepimizin malı, şimdi İbşir hânındadır. Ondan al! diye onun üzerine attı.

Hemen İbşir ağır sövmeler ile «Bre ak sakalı kızıl kana boyanası! Ben senin neni aldım?» deyince hemen utanmaz Vardar gayrete gelip çeşitli sövmelerle İbşir'e hitabedip :

— Baka biz senin ehlinin (karının) hatırı için, senin ırzının gayreti için Sivas'tan azli kabul edip ehlini (karını) Allah emâneti olarak Tokat'a koyup, bu kadar sarıca ve sekban ile muhafaza edip, zinâ ettirmedik. Zinâ ettirmeye râzı olmadım diye başıma üstüler. Bu yüzden Allah bana yardım edip muzaffer oldum ve bunları zincire vurdum. Sana da (oğlum İbşir) diye itimat ettim. Yoksa ben seni Köprülü'den ve Kör - Hüseyin'den beter ederdim. Hay gidi, defterdar Mehmed paşa! Doğrusu çok akıllı ve tedbirli vezir imiş.. «Sakin İbşir'e inanma», demişti. Ben ona inanmadım. Ve senden vazgeçmedim. Sen ise ..... ile şöhret bulup, bednam oldun. Şimdengerû şu başımı kesip avretinin .....

Dedi. Sonra «Ben ettim, buldum. Sen de gör nice olursun!» diye sustu. Ama yaralı olduğundan halsiz kaldı.

Sonra İbşir «Tiz cellâd!» deyip Vardar'ın gözü önünde Kör - Hüseyin paşa'nın, Amasyalı Hacı - oğlu efendinin kelleleri kesildi. Yere yuvarlandı. Vardar dedi ki :

— Bre zâlim! Onların suçu nedir? Benim üzerime pa-dışah emriyle geldiler. Onları bozdum ve bu kadar mallarını

aldım. Zincire vurdum. Şimdi benim zincirimden, Köprülü gibi onları da kurtaracak iken o zavallıların kellelerini kestir. Allahın huzurunda ne cevap vereceksin?

Deyince İbşir :

— Şimdi sen de görürsün! Tiz cellâd!

Dedi. Amansız cellâd geldi. Vardar'ın başını vücudundan ayırdı. Üçünün de kelleleri yüzüldü. Çerkeş kadısı bu acıklı ahvâli ve kelleleri, İbşir'in arzı ile İstanbul'a gönderdi.

Bunun üzerine Köprülü barış yolunu tutup :

•Gelin, şu fenâ dünyada bozuşup durmayalım. Duruşalım, barışalım.•

Dedi. Bunun üzerine paşalar birbirleriyle barıştılar. Köprülü ile Kara - Sefer paşa gidip otakta İbşir ile Vardar yalnız kaldı. İbşir evvelâ Hüseyin paşa ile, Hacı - oğlu'nu zincirleriyle getirip :

•Vardar'ın isyanına siz sebep oldunuz!•

Diye azarladı.

İkindiden sonra İbşir paşa'ya varıp :

— Sultanım! Şimdi ortalıkta bütün asker ayak üzere... Ben aralıkta kaldım. Bana bir el yazınızı lûtuf buyurun...

Dediğim vakit :

— İşte Vardar'a mektuplarla geldin. Yine sana Vardar buyuruldu versin..

Dedi, şaka etti. Sonra :

— Şuna bir buyruldu verin, durmasın gitsin! Yoksa şimdi Vardar'ın yanına korum!

Deyince hakir :

— Ya ben âsi değilim. Pâye, tuğ, sancak sahibi değilim. Aşkolsun yola!

Dedim. İbşir Paşa pek çok hoşlanıp gülererek :

— Defterdar-oğlu yanında nişlersin? Yine bizim Melek Ahmed Paşa efendimiz yanında olmaz mısın?

Deyince :

— Vallahi sultanım, bu iki vezirin mabeyn mahsulüyüm. Herhangisi yüksek mevkie nâil olursa seyahat hatırı için onunla beraber giderim. İnşallah şimdi Defterdar-oğlu azledilmiştir. Bu fetih ve sevinç haberleri, devlet katına varınca ,size Şam eyâleti ihsân olunur. Dergâhınıza kapılanırım. Şam şerife giderim.

Dedim.

— Melek Paşanın yanına var, ben götüremem, deyince :

— Sultanım, üçünüzün de farkı yoktur. Mehmed Paşa efendimizin vâlidesi sizinle ve Melek Paşa efendimizin vâlidesinin kızkardeşi değil midir? Benim vâlidem Melek Paşa vâlidesinin kızkardeşi değil midir? Arada ayrılık yoktur. Mehmed Paşa efendimiz vâlidem tarafından, İbşir Paşa efendimiz de zevil erham akrabamdır diye öğrenürüz. Siz bize ona yabancı muamelesi edersiniz!

Dedim. Hemen :

— Hay gidi şaki! Sus kes! Bizi Defterdar-oğlu ile akraba edip ,aramızı düzelttin, dedi. Hakir hemen kalkıp el öperek :

— Habibi hüdâ aşkına, paşaya bir muhabbetnâmenizi ihsân edip, azledildiği günlerde hüznü kalbini teselli edin. Allah da sizin her işinizde yardımcı olur. Bana da ganimet malından epeyce şeyler ihsân ettiniz.

Deyince, bisat ile bir at, bir çadır ve yetmiş altın verdi. Çünkü iyiliği üstünde idi. Abaza kavminin Hısı kabilesinden idi. Bir muhabbet mektubu alıp, zahirecisi Ali ağa ile, Çerkeş'ten hizmetkârlarım ile merhum Vardar'ın ihsân ettiği eşyaları alarak Çerkeş'ten batıya doğru 8 saatte Döleşce köyüne geldik. Kângırı toprağında yüzelli evli, bağlı bahçeli, câmili, hafta pazarlı, verimli bir şehirdir. Zahireci Ali ağa burada kaldı. Biz de köylülerden elli arkadaşı alıp 8 saatte (Mesti bey) köyüne geldik. Bu da Kângırı toprağında mâmur zeâmettir. Oradan 9 saatte (Ali Zâim) köyüne

geldik. Engürü toprağında Murtat ova su-başılığında yüzelli evli zeâmettir. Burada paşa efendimizle buluştuk. Bize :

— Safâ geldin Evliyâm, azmin kuvvetli olsun. Sus kes. İbşir, Vardar'ı aşadı mı?

Dedi. Hakir :

— Beli (evet) Aşayıp darmadağınık etti Vardar'ı, Kör-Hüseyin Paşa, Hacı oğlunu..

Dedim.

— Şimdi işittim, ne günü oldu? dedi. Hakir :

— Sultanım, bugün oldu.

Diyerek, olup biteni tafsilâtıyla anlattım. İbşir Paşanın mektubunu da verdim. Okuyunca paşanın canı sıkıldı. Çünkü önce Vardar'ın bozulduğunu işitince, tuğlarla Bâki Paşayı İbşir üzerine göndermişti. Artık ne olursa olsun müşâvere olunarak İbşir'i vurmaya karar verildi. Yedibin salt atlı İbşir'in peşine düştü. İbşir bu haberi işitince, Çerkeş'ten Karaman eyâletine gidecek yerde, yan verip (Kalecik) tarafında (Keskin) içlerine sokuldu. Paşa üç menzil ardısıra gidip, geride kalmış Vardar, Köprülü ve diğerlerinin malından bir hayli ağırlık yağma edilip, üç günde Sakarya nehri kenarınca (Merce) köyüne gelindi. Burası Beypazarı nâhiyesinden yüz evli köydür. Burada bir sarıklı Türk gelip :

— Müjde sultanım! İbşir Paşa bölükleri Vardar'ın divan efendisi Halil efendiyi kova kova buraya getirdiler. İşte Sakarya suyu kenarında kaçıyor.

Diye haber verince, herife ihsân ederek, yedi bayrak bölük-başlılarıyla hep atlanıp haber eden herifi kılavuz edinererek ılgar ile seher vakti (Bahşili) adlı köy yakınına vardılar. Köyden yine bir Türk gelip :

«Bre ağalar, şu köyde Vardar'ın bozulmuş celâli bayrakları vardır. İbşir hakkına nefir-i âm emirleri vermiştir. Hemen basın!»

Deyince bizim bayraklar köyü bastılar. Cenge başlayınca içerideki bayraklar :

«Biz İbşir Paşa bayraklarıyız!»

Diye feryat ettilerse de bizim bayraklar inanmadılar. Onların hepsini bozdular. Oradan on bayrak asker seçilip Vardar'ın divan efendisi üzerine gittiler. Sakarya nehri kenarında yetiştiriler Sarp bir yerde olduğundan cenk sırasında Halil efendi atını Sakarya nehrine vurur. Bir yiğit dahi ardı sıra at sürüp bir mızrak ile Niksarlı Halil efendiyi attan yıkar. Su içinde dışarıya çıkarıp bağlarlar. Zavallı Halil efendiyi perişan, paşanın huzuruna götürdüler.

«Sultanım Niksar'dan Erzurum'a giderken ve gelürken evime konup mümkün olduğu kadar nimetimi yediniz. Sultanıma hizmet ettim.»

Deyince, «nerede malın vardır?» diye soruldu. «İşte orada üçbin altınım ile kırk kesem vardır. Engürü'de Mütevellî Hasan ağada da bir o kadar param var» dedi. Hazinedarından pusulalar alındı. Kendisi, hazinedarı, Çıplak - Ali ağa öldürüp kelleleri mirahor ağa ile devlet katına gönderildi. Alacaatlı - Hasan ağa ile Halil efendi kaimesi mucibince Mütevellî Hasan ağadan alınmak üzere yakalanmasına emirler yazıldı. Üçyüz yiğit ile kibleye doğru Sakarya kenarından giderek (Ayaş) kasabası nâhiyesinde (Şinikçi Ahmed ağa) köyüne geldik. Bir bayır dibinde bağlı bahçeli köydür. Buradan (İstanoz)'a geçip oradan kibleye (Erkek su) köyüne geldik. Evvelce anlatılmıştır. Buradan da Engürü kasabasına vardık.

Şehre girince önce şer'iyye mahkemesine varıp, emri şerifi mollaya gösterdik. Okunup içindeki anlaşılınca, Mütevellî Hasan Çelebiyi mahkemede Hasan ağaya teslim ettiler. Hasan ağa, Hasan çelebi evinde misafir olup, hakir de hademelerimle birlikte evvelce emânet yerim, ve sevgili dostum olan Keder-zâde efendim evinde misafir oldum. Bütün emânet koyduğum elbise ağırlığımı götürüp bir bohça ak kenarlı iç donu, gömlek, on top sof ve bir miftah kitabı verdi ki, hakire güya hazine vermiş oldu.

Ertesi gün Hasan ağa, kaime mucibince mütevelliden

hütün malı alıp, zavallıyı bağlayarak paşaya götürmeye hazırlanınca, ev sahibi Keder-zâde, ağır yükümüz hafif olsun diye iki baş seyishâne ihsân etti. Yüklerimizi yüklenip, ev sahibim'le veda ederek Engürü'den tekar İstanoz'a geldik. Buradan kuzeye, düz sahralar içinde giderek 8 saatte (Ayaş beli)'ni aştık. Ama yağmurdan zahmet çektik. (Ayaş) kasabasına geldik. Engürü sancağı toprağında haremeyn evkafıdır. Dârüssaâde ağası tarafından zabtolunur yüzelli akçalı kazadır. Kalesi harabdır. Kethüdâ-yeri vardır. Bin ev, on mihrabdır. Çarşı içindeki câmi, mescid, han ve hamamları, hünkâr hamamı, küçük çarşısı ferahlık vericidir. Yer yer bağ ve bahçesi vardır. Fakat dere ve tepeli yerde olduğundan havası ağırcaıdır. Ama şehri mâmur ve dört tarafı bayırlıdır.

(Emir Dede) ziyâreti ile, karşı batı tarafındaki dağ üzerinde (Şeyh Buhari) ziyâreti vardır.

Buradan ilerleyerek (Beypazarı) şehrine vardık. Paşa efendimizi burada bulup Müteveli Hasan çelebiyi teslim ettik. Bütün malını alıp, hapisten salıvererek, hil'at giydirmek suretiyle hatırını alcı ve Engürü'ye gönderdi. Hakir dahi bu şehri seyretmeye koyuldum.

Beypazarı'nın vasıfları :

İlk yapıcısını bilmiyorum. Fakat ilk fâtihi Kütahya beylerinden Germiyan oğlu Yakup Şâhin veziri (Dinarhezâr?) dır. Onun için şehre (Germiyan hezarı) da derler. Haftada bir gün güzel ve süslü pazarı olup bütün kıymetli eşya bulunur. Halkının işi ve kazancı tiftik pazarı olup, pazarında sof ipekli çok satılır müşterisi' vardır. Senede bin kantar sof ipliği satılır. Sofu olmaz. Fakat lâtif mümeyyizi olur. Pazarına etraf köylerden onbin adam toplanır. Şehri, Anadolu toprağında Engürü sancağı sınırında, İstanbul'da kim şeyhülislâm ise ona (has) olur. Padişâh hasından ayrılmadır. Müftü tarafından hâkimi su-başısıdır. Yüzelli akçalık kazadır. Senede kadısına yedi kese has olur. Damga emini, sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı vardır. Fakat kale ağası ve neferleri yoktur.

Kalesinin binası bir dere içinde olup, iki tarafı balık arkası gibi bir sırtlı kaya üzerindedir. Etrafının genişliği mâlûm değildir. Aşağıda şehir iki geniş dere içinde olup yirmi mahalle, kırkbir mihrabdır. Fakat öyle mükellef câmilere yoktur. Çarşı içindeki câmii güzeldir. Bütün üçbin altmış adet ikişer katlı evleri vardır. Duvarları kerpiçtendir. Yüzleri tahta ile örtülüdür. Medresesi, dârülhadîsi, dârülkurrâsi vardır. Çünkü okumak isteyenleri çoktur. Medreseleri kârgir değildir. Yetmiş adet çocuk mektebi vardır. Çocukları gayet temiz ve olgun olup yediyüzden fazla hâfız vardır. Bir şeyhülislâmı vardır ki, bütün bilginler onunla ilmi münakaşa yapmaktan âcizdirler. Nakibüleşrafı fâdıl değil, fakat nimeti boi ve cömert bir kimsedir. Ahalisi çoğunlukla bilginlerdir. Sipâhi de çoktur. Hepsi renk renk sof giyerler. Kadınları hep mümeyyiz giyerler. Etraf şehri (Türk şehri) olmakla halkı Oğuz tâifesidir. Yâni Türk kavmi demenin güzel ifadesidir. Yedi adet hanı vardır. Çarşı içinde bir büyük hanı yanmıştır. Hamamları, altıyüz dükkânı vardır.

Çarşıda, kasablar içinde akan dere kenarında hafta pazarı olur. Bu dere şehrin aşağı tarafından akarak, bir nehir vasıtasıyla Sakarya'ya karışır. Şehir yüksek yerde olmakla, caddeleri kumsalca ve kaldırımsızdır. Halkı garibleri seven ve cömert kimselerdir. Kadınları gayet edebli ve akıllı olur.

Beğenilen şeyleri :

Bağ ve bahçesi çoktur. Bostanlarında bir çeşit kavun olur ki, lezzetinden adamın damağı yararılır. Misk ve ham anber gibi kokusu vardır. Şehir halkı çoğunlukla bu kavundan zerde pişirip içine darçın ve karanfil korlar, Muaviye'nin icad ettiği zerededen lezzetli bir zerde olur! Bir türlü yeşil armudu olup, şekil itibariyle yuvarlak olduğu gibi, dördü beşi de bir okka gelir. Gayet hoş ve suludur. İstanbul'a nice bin kutu armudu, pamuklar içinde hediye gider. Bu armudun eşini Acem diyârından başka yerde görmedim.

Bir çeşit siyah arpası olur ki gayet yağlıdır. Ata çok vermekten sakınmalıdır. Sahrasında pirinci olur ki gayet pişkindir. Etrafı geniş, eşyası ucuz bir namlı şehirdir.

(Şeyh İvaz Dede) adında bir de ziyâret yeri vardır. Bu şehirde üç gün kalıp safâ ederken İstanbul tarafından ulaklar gelip hakire ve paşaya amcalarımdan ve Memik-zâde efendimden ve Abdurrahim efendiden mektuplar geldi. Paşaya gelenin içinde yazılı olan şu idi :

«Evliyâ kulunuzun babası vefât edip bütün mülk ve eşyası üvey vâlidesi ile hemşireleri ve kassam (taksim eden) elinde mühürlü kalmıştır. Lütfunuzdan rica ederiz ki, Evliyâ dâinizi bu tarafa gönderip, iraz zamandan sonra işlerini tamam edip yine huzuruza vara...»

Hakire dahi akrabalarımдан gelen mektuplarda şöyle yazılmıştı :

«Siz sağ olunuz. Babanız merhum oldu (vefât etti). İnnâ lillâh..»

Bu haberi duyunca cihan başıma dar oldu. Mektupları paşaya gösterdim. O da kendine gelenleri gösterip üzüldü. Oraya yine gelmek şartıyla izin alıp el öptüm. Kethüdâ ve hazinedarını çağırıp yol parası ile iki küheylân at ve iki köle hşân etti. Diğer lüzumlu işlerimizi de görüp, yedi kölemizle, paşa efendimizle vedalaşıp yola revan olduk.

1058 (1648) CÜMADELÂHIRINDA ENGÜRÜ VE BEYPAZARI'NDAN İSTANBUL'A DOĞRU GİDİŞ

Evvelâ Beypazarı'ndan kuzeye, mâmur ve verimli yerlerden geçerek açık havada 9 saatte (Sarılar) köyüne geldik. Geniş yayla olup yüz evli bir köydür. Buradan 7 saatte (Köse bey hanı) denilen köyle geldik. Bu da bir dereli yerde olup yüz evli mâmur köydür. Ahalisi örfi tekâliften affolunmuştur.

Sultan Ahmed Han devrinde celâlîler burada bir kervan bozup ikibinden fazla Allahın kullarını kılıçtan geçirdikleri için buraya Nazif Paşa merhum kale gibi bir büyük han yaptırarak köy halkını oturtmuş ve gide gide köy büyümüş-tür. Câmii ,hanı, imâreti, hamamı, küçük çarşısı vardır. Üzüm turşusu çok beğenilir. Ama hanının Anadolu ülkesinde benzeri yoktur. Meğer Şam yakınındaki Kadife ve Sa'sa'a hanı ola.. İçli dışlı, birkaç haremli, ikibin at alır ahırlı, başkaca develikli, beyaz sahra gibi bir meydanlı, mavi kurşunla örtülü bir mâmur handır.

Oradan kuzeye gidip 6 saatte (Nazlıhan) konağına geldik. Bağlı, bahçeli olup, sâfi kavaklı bir dere içinde yüz evli bir küçücük muaf, Müslüman köyüdür. Hâkimi yine Nazif Paşa mütevellisidir. Bu han dahi Nafiz Paşanın hayratıdır. Hemen köstebek yuvası gibi bir hendese üzerine yapılmış tuhaf, büyük hayrattır. Bütün yüzelli ocaktır. Burada da bir ziyâfet evi vardır. Gelip gidene açık, her adam başına bir parça ekmek, bir sahan çorba, mum ışığı ile kılavuzları götürüp hizmet ederler. Buradan da hareketle (Türbeli Köylük = Göynük) kalesine geldik.

Göynük kasabası vasıfları :

Bu kaleye (Torbali Göynük) ve (Torbali Gölyük) derler ama, doğrusu (Türbeli köylük)'dür. Fakat kalesine Rum tarihlerinde (Aleksandr Anos) derler. Bursa tekfuruna tarafından yapılmıştır.

Bu kaleyi 712 (1312) senesinde Osman Gazi fethetmiştir. Bolu sancağı toprağında olup, yüzelli akçalık nâhiye merkezidir. Kethüdâ-yeri, kethüdâ serdarı vardır. Kalesi göğe bas uzatmış bir kaya üzerinde olup boş ve harap, kullanılmaz olmakla, kale ağası ve neferleri yoktur. Bu şehrin iki tarafı kayalı ve dağlı, bağlı olup, şehir içinde bir dere akar ki, dağlarından inip, çam olduklarından oluktan akar gibi akan bir âb-ı hayattır. Şehir, eski ve sirin olup, ahalisi hep Türk'tür.

Tamamı ikibin kadar ,çam tahtası örtülü güzel evleri vardır. Onsekiz mihrabdır. Şehir sekiz mahalle itibar olunur. Bazı mahalleleri yalçın kayalar altında olmakla parça parça kayalar, her an şehre uçup düşer. Fakat Akşemsüddin Hazretlerinin nüfuzu bereketiyle hiç kimseye zararı dokunmaz. Kaya nereye uça orada zararı olup kalır. Böyle kayalar altında 200 ev vardır. Yirmi kadar çocuk mektebi vardır. Medresesi falanı yok, bir lâtif ve havası hoş hamamı vardır (1).

Deresi içinde su değirmenleri vardır. Tamamı yetmişbeş dükkânı var. Çoğunlukla at çulu ve torba işlediklerinden (Torbalı Göylük) derler. Buralarda yerleşmiş Yahudi ve Rumdan eser yoktur.

GÖYLÜK (GÖYNÜK) ZİYÂRETLERİ

Evvelâ sır kaynağı, dindarların başvurduğu, kendisine uyulan, olgunluğun son noktası, nasihatçı, hakikatları söyleyen, şevk erbâbının piri, dünya ve din sultanı, Kaf dağı-

(1) Bu hamamı, Şehzâde Süleyman Paşa tarafından yaptırılmıştır. Bir tarafı erkeklere, bir tarafı kadınlara mahsustur. En güzel İstanbul hamamlarıyla rekabet edecek kadar sağlam, zarif ve sanathdır. Yapılış sebebini köyün halkı şöyle anlatırlar:

«Şehzâde Süleyman Paşa evvelâ burada bir câmi yaptırmaya başlamış. Bir gün amelelerden biri, taşı, duvara kadar getirip, geri getirir, tekrar duvara kadar götürüp yine geri getirirmiş. Akşama kadar böyle hareket ettiğini şehzâde görmüş. Ameleyi çağırıp sebebini sormuş. İşçi de «Sultanım beni af buyursunlar. Kulunuza su icabetti. Sular çok soğuk olduğu için gusul abdesti alamadım. Abdestsiz de bu mübârek câmie taş koymağı revâ görmedim. Halbuki muhtacım, çalışmağa da mecburum. Mecburen böyle çalışır gibi yapıyorum.»

Bunun üzerine Süleyman Paşa, derhal câmiin yapılmasını durdurup, önce bu güzel hamamı yaptırmış.

nın simurğ kuşu (**Şeyh Hazret Akşemsüddin Mehmed, bin Hamza**).. Doğdukları yer Şam'da olup, kendileri Hazreti Ebu-behir (R. A.) neslindedirler. Mübârek parmaklarının bir boğumunun noksan olması da buna şahitlik eder. Bağdad kalesi içinde gömülü olan Şeyh Şahâbüddin Sühreverdi'nin sohbeti şerefi ile şereflendikten sonra Anadolu'ya gelip, Ankara'da Hacı Bayram Veli ile meclis arkadaşlığı etmiştir.

Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethinde bulunup :

«İnşallah bu kale 857 «1453» senesi Rebiülevvel ayında fetholunur.»

Diye İstanbul'un fetholunacağı günü tâyin buyurmuş, ve Allahın emriyle mübârek fetih dahi o gün ve o saatte olmuştur. Bu şehir içinde, ağaçlıklı ve mesire bir yerde mübârek evlât ve torunlarıyla beraber gömülüdürler (1).

Eba Eyyübel Ensâri Hazretlerinin mübârek kabirlerini de —yeri geldiği vakit anlatılacağı veçhile— Hazreti Akşemsüddin tâyin buyurmuş, ve işaret ettiği yer kazılarak, lâhid ve Hazreti Eba Eyyüb kitâbesi bulunmuştur.

Zamanının kutbu idi. Nice kitaplar telif buyurmuştur. Tıp (doktorluk) ilminde ikinci Lokman idi. Kendilerinden sonra muhterem mahdumları (Yusuf ve Züleyha) sahibi (Ahmed Çelebi), İstanbul'da Ayasofya câmiinin içinde (Yusuf ve Züleyha) kitabını yazmakla meşgul olarak, babasının yerine onun postunu ve halifeliğini kabul etmediğinden, bütün fukaralarının izniyle post Akşemsüddin oğlu (**Sadullah**)'a kalmıştır. Bunlar da babalarının yanında gömülüdürler (Kaddesallahu esrârehüm). (**Akşemsüddin oğlu Fazullah**), ledün ilmi sahibi olup, nice bin kimseleri doğru yola götürerek babaları yerine seccadeye oturmıştır. Mezar-

(1) Türbeleri, Şehzâde Süleyman Paşa'nın yaptırdığı câmiin bitişiğindedir. Eski türbe zamanla haraba yüz tuttuğundan, masrafları padişâh hazinesinden verilerek gayet güzel ve yeni bir türbe yapılmıştır. Türbedarı, ayda bir hatm-i şerif okumakla mükelleftir.

ları yine babalarının yanındadır. (**Akşemsüddin oğlu Şeyh Nurullah**) : Tahsil için Bursa'ya gitmişse de orada kalemtraş karnına batarak vefât etmiştir. Bursa'da Zeynilerde gömülüdür. (**Akşemsüddin oğlu Şeyh Çelebi Emrullah**), babalarının yoluna gitmeyip mütevellî olmuş ve nikris (damla) hastalığından vefât etmiştir. Babaları yanında gömülüdür. Doğrusu cihanı süsleyen bir tarihleri vardır. (**Akşemsüddin oğlu Nasrullah**) : Tahsil için Aceme gitmiş ve yedi sene kadar seyahattan sonra Tebriz'de vefât etmiştir. Bu zâtı Acemistanda niceleri (Şems-i Tibrizi)'nin evlâdı zannederek ziyâret ederler. Fakat Şems-i Tibrizi, bekâr iken Konva'ya gelerek Hazreti Mevlânâ'yı irşâd etmiş ve sonra Mevlânâ evlâdından biri, Şems cenablarının kellesini kestikten sonra, kellesini eline alıp, yola düşerek (Hov) şehrine gelmiştir. Halen (Hoy) sehrinde yatar derler.

(**Akşemsüddin oğlu Şeyh Muhammed Nürülhüdâ**) : Hazret Şemsüddin, bu zât doğmadan, ilâhî meczub olacağını keşfetmiştir. Hattâ doğuşundan, bülûğa erdikten sonra diğer evlâdına (Nürülhüdâ'nın celâlinden sakının!) diye tenbih ederlermiş. Bu zât câmie grip (bu cennetlik), (bu cehennemlik) diyerek kerametler gösterdiği için babası kendisine haram şey yedirerek bu halini yasak etmiş ve Fatih Hazretleri de buna (Evlek?) denilen köyü mülk olarak vermiş, orada vefât etmiştir. Hâlâ orada gömülüdür. (**Akşemsüddin oğlu Mehmed Hamdullah**) : Bu zâtın, babalarından sonra seccadeye oturmayı kabul etmeyip (Yusuf ve Züleyha) adlı eserinin telifi ile meşgul olduğu yukarıda yazılıdır. Bu zât anasının karnında iken babaları annelerinin karnına vurup «bre, benim Aristo akıllı, fen sahibi, şair, müellif oğlum» derlermiş. Allahın hikmeti bu zât ana karnından çıktıktan sonra sekiz yaşlarında iken divan sahibi olup (Leylâ ve Mecnun) kitabını, (Manzum Mevlûd)'u yazmışlardır. Ama (Yusuf ve Züleyha)'sı insanın yapabileceği birşey değildir. Hakikaten ilâhî feyze mazhar olan bir zekânın sözleridir.

Bu zâtın ömürleri müddeti altmış sene olup 853 senesinde vefât ederek babalarının yanında gömülmüşlerdir. Yüz yetmiş kadar kitap ve risale yazmıştır. Ama (Kıyâfetnâmesi) ile (Yusuf ve Züleyha)'sı pek beğenilir. Allah rahmet eyleye..

Bunun oğlu (**Akşemsüddin oğlu Hamdullah oğlu Mehmed Çelebi**) : Bu çelebi de o asırda çok kıymetli bir inci gibi meydana çıktı. Âlemi süsleyen bir fâdil idi. Bütün Arap ve Acem bilginleri, buna cevap vermekten âciz kalmışlardır. Zamanının güya İmân-ı Âzam'ı idi. Sözün kıyası bütün bilgilerde fevkalâde vukuf lu, bilhassa güzel yazı ilminde yakut müsta'samî kadar maharetli idi. Şuna acırım ki, bu çelebinin mezarlarını türbedarlarını bilmiyorlar .Çünkü muhterem çocukları da belli olmuyor.

(**Sa'd oğlu Abdülkadir**), bu Akşemsüddin'in torunudur. Büyük babalarının kubbesi dışında gömülüdürler. (**Akşemsüddin oğlu Şeyh Abdurrahim**), azizin kırk sene sonra halifelerindendir. Tasavvuf ilminde (Vahdetnâme) adlı kitabı, onların eseridir. Babasının yanında gömülüdür. (Allah hepsine rahmet eyleye).

(**Şeyh Seyid Sekin Sultan**) burada gömülüdür.

Bu şehirde bir gün kalıp, zevk ve safâlar ettik. Oradan yine kuzeye, 7 saatte (Taraklı) kalesine geldik.

Taraklı : Bursa tekfurunun yapısıdır. Osman Gazinin fethidir. Hâkimliktir. Yüzelli akçalık kazadır. Halen kalesi virandır. Ama kasabası bağılı, bahçeli, akarsulu, bir dere içinde beşyüz kadar mâmur hanlı, evli, tahta ve kiremit örtülü şirin kasabadır. Onbir mihrab ve yedi mahalledir. Çarşı içinde câmiî de güzeldir. Bir hamamı ,beş hanı, altı çocuk mektebi, ikiyüz dükkânı var. Hepsi kaşık ve tarak yaptıklarından şehire (Taraklı) derler. Dağları safi şimşir ağacı olmakla halkı bunları işleyip Arap ve Acem'e gönderirler .Suyu ve havası lâtifdir. Bütün dağları sık ormanlık, ve av yerleridir. Deresi, içinden aktıktan sonra diğer bir nehir vasıta-

siyle Sakarya nehrine karışır. Buradan yine kuzey tarafa gidip 7 saatte (Geyve) kalesine vardık.

Geyve'nin vasıfları :

Aslında adı (Gekve)'dir. Burası, İzmit kalesini yapan, İskender'in akrabasından (Gekve) kadın kralın, koyun çobanları için yaptığı bir küçük kaledir. O kral kadının adıyla anılır. Sonradan hafifletilerek (Geyve) demişlerdir. 712 (1312) tarihinde Osman Gazinin fethidir. Yüzelli akçalık şerif kazadır.

Bu taraflarda Sakarya nehri üzerinde Sultan Bayezidi Veli'nin garip ve büyük bir köprüsü vardır. Burası eski zamanda büyük şehir idi. Lâkin Dördüncü Murad Han asrında Sakarya nehri taşarak şehri su basmış, sonra yine mâmur olmuştur. Üçyüz evli bir câmili, bir hamamlı, üç han, yedi çocuk mektebi olup, evlcri tahta ve kiremit ile örtülüdür. Şehir, Sakarya nehrinden bir ok menzili uzaktadır. Bir kiremitli muazzam hanı olup, han yakınlarında yirmi kadar dükkânı vardır.

Bağ ve bahçesi çok olduğundan üzüm turşusu ve Sakarya kavunu meşhurdur. İki kavunu bir ata yükletirler. Gayet iri ve lezzetli olur. Geyve köprüsünün yanı hep bostandır. Köprünün altından akan Sakarya nehri, aşağı dağlardan çıkıp, Beypazarı nehri dibinden geçerek, nice köy ve kasabaları sular ve bu Kocaeli'nden geçer. (Razve) adlı kasabada Karadeniz'e karışır.

Bu kasabada sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, evkaf mütevellisi vardır. (Hazret Burhan) ziyâret yeri vardır. Bu zât Osmancık ile gelmiş olup burada gömülüdür.

Oradan kuzey tarafa köprüyü geçerek, Sakarya nehri boyunca (Ağaç denizi) denilen ormandan geçtik. Burası bir ormandır ki, içinde şehir adamı olmayan nice garip kimse-ler kaybolup vahşi canavarlara kısmet olmuştur. Defne, ardiç, çam, ihlamur ağaçlarının çiçeklerinin kokusundan insanın damağı kokulanır. Güneş içine asla tesir etmez.

Bu ağaçlıklar içinde nice bin tahta biçecek bıçkı değirmenleri olup, gemi keresteleri keserler. Bu dağlar, dört sancak sınırında olup, hakkaa ki ağaç denizidir. Bir tarafı Bursa, bir tarafı İzmit, bir tarafı da Bolu ve Kocaeli sancaklarıdır. Etrafı ancak bir ayda dolaşılabilir. Ama seçme yerleri, bu Geyve yolu üzerinde olan kısmıdır.

Geyve'den ayrıldığımızın üçüncü saatında Sakarya kenarında bir yalçın kaya üzerinde (Çoban kale) sini gördük. Küçücük bir kaledir. İçinde adam oğlundan eser yoktur. Harap ve yebap durur. Eskiden (Gekve) adlı kadın kralın çobanları bu kalede oturup, gelip geçenden baş alırlarmış. Aşağısı deryâ gibi Sakarya olup, ensesi yalçın dağda kale, yol ise fazlaca dar olduğundan halk mecburen baş verirlermiş.

Buradan geçip batıda, Sakarya kenarında güneş tesir etmez bir lâlelik ve akar sular kenarında kahvaltı yapıp, ibâdet ettik ve Allahın yarattıklarını seyrederek, dört saat daha gidip (Sapanca) kasabasında konakladık. Burası, evvelce Erzurum'a giderken anlatılmıştı.

Yine batıya giderek, İzmit kalesine geldik. Bu da evvelce yazılmıştır.

Buradan. (Heleke = Hereke) kalesine geçip, yine birkaç saat batıya giderek (Gebze = Gekbüze) kasabasına geldik. Bu dahi evvelce yazılmıştı. Oradan, (Kemikli Ali baba)'yı ziyâret edip, yine batı taraf giderek (Pendik) köyünü, (Kartal) köyünü, (Bostancı başı köprüsünü) geçerek, Kadıköy'üne ulaştık.

Sonra, Allaha hamdolsun, sıhhat ve selâmetle 1058 (1648) senesi cümâdelâhirenin sonunda eski ve büyük şehir olan (Üsküdar)'a vardık. Yeryüzünde benzeri olmayan irem bağı gibi, havası güzel bir şehir olup, bundan evvelki cildlerde, Kostantiniyye (İstanbul) yazılırken tafsilâtiyle yazılmıştı.

Bismillah ile, bütün at ve katarları, yüklerimizi gemilere yükleyerek, Allaha tevekkül ile, İstanbul Halic'i üzerinden geçip (emsâlsiz şehir, büyük hilâfet merkezi olan, ikbal yeri İstanbul)'a ulaştık.

Allaha hamdolsun bütün hademelerimizle evimize ulaşır, evvelâ şefkatli anamızın mübârek ellerini öptük. Sonra hemşirelerimin nurlu gözlerinden öptük. Yine atıma binip sözümde durarak Eba Eyyübel Ensari Hazretlerini ziyâret edip, orada adak kurbanımızı Allah rızası için kesip, hak sahiplerine dağıttık. Hazreti Eba Eyyüp ruhu için bir hatmi şerife başlayıp evimize geldik. O gece rahat uyuyup, merhum babamı rüyamda gördüm :

-Seyahat, ticaret ve ziyâretin mübârek ola... Sana Resulullahın şefaati de nasib ola.. Safâ geldin.. Hoş geldin Allaha hamdolsun hoş gelmedin Er Sultan tarikinde er güçlü olmuşsun. Bizi hayır duâdan unutm!-

Diye, bu hakire Bismillah ile (elhâkümüttekâsür..) sûresini üç kere okuttu. Sabahleyin uykudan uyanıp bütün akrabalarımın Unkapanı'ndan bir kayığa binerek Tersâne ardındaki mezarlıklara vardık. Önce aziz babamızı ziyâret ederek üç defa gece okuttuğu sûreyi okuduk ve bir hatmi şerife de başladık. Sonra tâ Fatih zamanındanberi gömülü olan atalarımızı ziyâret edip ağlaya sızlaya evimize geldik. Merhum babamızdan bize kalan malımızı alıp, bütün dost ve ahbablarla buluşarak can sohbetleri etmeye koyulduk.

(1) Allahın hikmeti 1058 senesi Recebinin onsekizinci cumartesi günü sabah vakti İstanbul içinde bir gulgule olup bütün asker tâifesi ve başka ciğeri yanan Allahın kulları ve başkaları ayaklanıp pürsilâh At Meydanında ve Et Meydanında ve İstanbul içinde meşhur oniki meydanda adam der-yâsı toplandı. At Meydanına Peygamberin sancağı ile bu kadar Allahın mahlûku toplanıp (Allah, Allah) gökleri tuttu.

Sultan İbrahim Hanın hal'i ve Hezar-Pâre Ahmed Paşanın, Cinci Hocanın, Mülâkkab İstanbul Mollasının Katilleri ve Sultan İbrahim Hanın şehid edilmesi :

(1) Buradan itibaren aşağıda işaret edeceğimiz yere kadar matbu nüshada yoktur.

Allahın mağfiretine mazhar olan Padişâh İbrahim Han tahta çıktığı vakit, Dördüncü Sultan Murad'ın veziri Kara-Mustafa Paşa sadrazâm idi. Devletin hayrını isteyen bir mert vezir idi. Onu katledip, bütün müsâhibler, Cinci Hoca ve mü-lâkkab İstanbul Mollası, ve Sadrazâm Tezkereci-Ahmed Paşa ve diğer müsahibler, Kara-Mustafa Paşadan sonra hep taraf taraf fırsat bulup o saf padişâhı nice bin tatlı dil ile damarına girip çeşitli heva ve hevese düşürdüler. Vezirlerden, vükelâdan, âyândan ve ulemâdan para almak için rüşvete davrandılar. Ve padişâhı zinâ sohbetine meylettirdiler.

Mısır'dan gelen hazine Melekî Kalfaya, Sekerpâre'ye, Telli Hasekiye ve saçbağı hasekilere birer Mısır hazinesi ih-sân ettirdiler. Ve bir Mısır hazinesi de Cinci Hocaya ve dü-ğünlere, Ahmed Kolu çingene sâzendelerine ve harab olmuş sarayların tamirine ve samur kürk döşeli nice saraylar süs-lemesine, ve nice mânâsız masraflar yaptırıp 1054 senesinde, bütün has haracıları 1058 tarihiyle satmaya başladılar. Gelir yok, mânâsız masraf çok... Askere maaş çıkmaz.. Girid adasına imdat ve hazine gitmez oldu.

Bir kere asker baş kaldırıp hayli karışık olup bu kötü hareketlerden vezir ve Cinci Hocalar, diğer müsahib ve ka-dın musahibler uslanmadılar. Girid adasında Serdar Deli-Hüseyn Paşa ve İslâm askeri perişan olup «Bre bize imdad, el'aman!» diye feryat etmekte.. Beri tarafta Cinci Hocalar hünkârdan bir an ayrılmayıp, padişâhın yanında hocadan başka yakın kimse yoktu. Sadrazâm ve vâlideden de kuvveti ziyade idi.

Padişâh Hentoya, koçuya (bir nevi araba) altı katırlı tahtirevana binse, beraber binerdi. Nasihat edenlerle alay ederdi. Ve her saat o mazlum padişâhı dalkavukça kelime-lerle gururlandırıp kötü iş ederdi. Çünkü devlet işlerinde bir iş görmüş değildir.

Safranbolusu adlı şehirden Şeyh-zâde adlı bir softa idi. İstanbul'a gelip Unkapanı'nın içyüzünde, Fil yokusunda, Ha-mid efendi medresesinde hakir Ahtesi efendi üstadımızdan

izzi okurdu. Aziz adına mazhar düsüp bir günde yükselip, Şeyh-zâdenin adı Cinci Hoca olup şöret buldu. Ama, Allah bilir ya, medrese arkadaşımız olmak dolayısıyla içyüzünü bilirdim. İlm-i davetten bir harf bilmezdi. Ancak baht ve talihi bir zaman müsait gitti. O da bukalemun renkli felek atlasında dokuyup sağa sola çeşitli mekikler attı (1).

Hattâ hakir, bu Erzurum seyahatinden geldiğim vakit gördüm ki, civan kapıcı-başı sarayına karşı yüksek bir saray yapılmış ki, göğe baş uzatmış, hakir bu gönül açıcı sarayı seyredirken bir kapıcı çıkıp :

— Buyurun, sizi efendi hazretleri ister! dedi. Hakir :

— Efendiniz kimdir? dedim. Cevap olarak :

—Hünkâr hocası ve bu sarayın sahibi.

Dedi. Hakir, merdivenden çıkıp divanhânesine çıktım. Ne göreyim?! yetmiş seksen kadar samur kürklü hademeler, seçme civanlar, el pence olup dururlar. Gördüm ki, ihtirâm mevkiinde küçücük bir ilmiyye sarığı ile, kara sakallı bir çelebi oturur. Ama ev sahibinin hangisi olduğunu bilmiyorum. Hemen orada hazır olanlara levendce :

— Eşselâm aleyküm ev âşıklar! dedim. Hemen bas köşede oturan :

— Ve aleyküm selâm. Hâmid efendi madresesinde Şeyh-zâde hakirin seriki (ders arkadaşı) kardeşim canım!

Diye ayağa kalkıp, hakirin elini eline aldı. Öpüşüp kucaklaştık. Ama, Allah bilir, tanıvamadım.

— A benim canım, dağ adamı olup, levend olmuşsun.. Ne bu bizimle tanınamazlık?

Deyince, hemen bile düsüp :

— Sultanım, eski dostum, canım, serikim, Şeyh-zâde azizim! dedim.

— Safâ geldin. Kahve ,şerbet getirin.. Nedir, bu sarayı seyrederdin?.. dedi. Hakir :

(1) Yukarıdan buraya kadar matbu nüshada yoktur.

— Sultanım, Defterdar-zâde Mehmed Paşa ile bu şehirden gideli ikibuçuk sene oldu. Bu mâmureyi görmemiştim. Allaha hamdolsun güzel olmuş. Hüdâ mübârek eyleye..

Dedim ki, tarihi şu idi. Tarih :

Devlet-Âbâd oldu bu menzil mübârek-bâd (sene 1054)

Başka tarih :

Yümn-ü devletle mübârek ola dâim bu makam (sene 1054)

Dedi ki :

— Evliyâ Çelebi! Sizinle medrese köşesinde ilim ile meşgul olduğumuz sebebi ile Cenab-ı Hak, ilim izzeti bereketi ile bu sarayı ve Üsküdar'da, vilâyetimizde ve nice yerlerde çiftlikleri ihsân eyledi!

Diye hamd ve duâ etti. Hakir :

— İnşallah sultanım! İlim okumakta sizinle ortak idim. Devletinizde, dünyalık ile de şerik (ortak) oluruz.

Dediğimde :

— Vallah teklifsiz oluşunuzdan hoşlandım. Bre hazinedar, gel!

Diyerek, gelen hazinedârının kulağına birşeyler söyledi. Biraz sonra bir kese kuruş ve bir yeşil çuhaya kaplı samur kürk ve bir lokmalı bol kadı kaftanı, velhasıl baştan ayağa bir kat elbise getirip ihsân etti.

Yemek yedikten sonra, destur deyip giderken aşağıya inip gördüm ki, binak taşında Fil-i Mahmudî gibi küheylân at var. Gümüş egerli, vezir rahtlı... Usak :

— Efendi, bunu da size ihsân etti!

Devince, hemen yine efendinin huzuruna çıkıp :

— Sultanım! Bizi topraktan yükseltip, yaya iken atlandırdınız. Allah sizden razı ola!

Diye temennâ ederek yine ata binip evime geldim. Biraz dinlendikten sonra ikindiden sonra gördüm ki, bir hay ve huy ile elli adet hamal yükü piriç, kahve, şeker, balmumu, yağ velhasıl çeşitli yiyecek ve içecekler geldi. Evimiz rahîm olan Allahın nimeti ile doldu.

Hakir cihan cihan hazzedip gelen adamına bir şerbe-

ti... verdim gitti. Hikmeti hüdü, hakire hocaya iki kere varmak müeyssir oldu. Sonunda Girid adasından feryatçılık ile kul kethüdâsı Kara-Murad ağa geldikte Murad ağadan bin kese ve bu kadar şemame anber ve yetmiş tahta samur kürk, iki haseki cariye istediler. Hemen Murad ağa bütün yeniçeri odalarına ve sipâhi odalarına haber verdiğinden kulda (askerde) ayaklanma eserleri görüldü.

Koca mevlevî vezir Derviş-Mehmed Paşa vezirîâzam olup, Kara-Murad Paşa yeniçeri ağası oldu. Tezkereci vezir Ahmed Paşa ise gizlendi.

(1) Ertesi günü Ahmed Paşayı evinde gizlenmiş bulup, koca veziri Şehzâdebaşındaki evinde boğarak öldürüp seher vakti leşini at hamalları, At Meydanına bıraktı. O ayaklanma sırasında mulakkab o... P... ği İstanbul mollası Yenicâmide ulemâ arasına komadılar. «Vurun mel'unu!» dediklerinde Yenicâmi merdivenleri üzerinde askerler kılıç üşürüp, parça parça ederek leşini, Ahmed Paşanın nâşının yanına kodular. Bütün asker de Ahmed Paşanın leşine kılıç üşürüp nice bin parça ettiklerinden (Hezarpâre = bin parça Ahmed Paşa) derler. İnsan yağı ilâctır diye, sızı içir bir anda yağma edip kemikleri kaldı.

Sonra Cinci Hocayı katledip üçbin kese parası kaldı. Bunu da miriye zabtettiler. Hattâ hakire verdiği atı, mirahor sordu. Hakir aslâ a'dırış etmeyip, ata binip İstanbul içinde gezerdim.

Sonra bütün kötü musahiblerin kimini katl. kimini sürgün ettiler. Hattâ musahibe avretlerden Şekerpâre'yi Mısır'a sürdüler. Melekî'yi de sürgün edip diğer kadınları da Eski Saraya götürdüler. Ve herbirini vezirlerden ve âyândan birine verdiler.

Ertesi günü sabahleyin büyük alay ile Sultan Mehmed Hanı, Eba Eyyübel Ensari Hazretlerine ziyârete götürdüler. Kılıç kuşanıp alay ile Mehmed Hanı Edirnekapı'dan geçirip

(1) Buradan itibaren matbu nüshada yoktur.

büyük atası Fatih Sultan Mehmed'in, Bayezid Veli'nin, dedesi Sultan Ahmed Hanın merkadlerini ziyaret ettirdiler. Sonra saraylarına geldiler.

Ertesi gün İstanbul içinde bir büyük velvele koptu.

«Bre Sultan İbrahim sırça saraydan boşanmış!. Bostancı ocağına sığınmış!. Bütün saray halkı padişahımızın uğrunda kırılıp yine İbrahim Hanı padişah ederiz.»

Deyip ,bütün halk silâhlanıp At Meydanında nice yüzbin adam topladı. Abdürrahim efendi şeyhülislâm idi. Ondan fetvâlar alıp Koca Mevlevî vezir ve Kara-Murad ağa ve Emîr Paşa ve nice iş erleri sırça saraya varıp, koca vezir, cellât Kara-Ali'yi hezarân değnek ile vura vura sırça saraya koydu. Cellât Kara-Ali bismillah ile içeri sırça saraya girince mazlum İbrahim Han :

«Canım usta Ali, neye geldin?»

Dedi. Kara Ali :

«Hünkârım, cenâze namâzı kılmaya geldim!»

Deyince, hünkâr :

«Vallahi ben de kılarım. Yusuf Paşa lalam Hanya'yı feth edip geldiği vakit sana öldürttüm. Namazını kılmadım. İşte şimdi kılalım!»

Deyince hemen cellât. Kara-Ali İbrahim Hana kudurmuş köpek gibi sarılır. İbrahim Han gürbüz. güçlü, hünerli olduğundan Kara-Ali'yi altedip birbiriyle güreşirken Kara-Ali'nin bir çırağı mel'un yetişip İbrahim Hanın canesine bir diş bendi vurup, İbrahim Han can havlinde iken Kara-Ali kemendi atıp, yine çırağı hayâsına sarılıp ,o an 1058 senesi recebül mürreçebinin ondokuzuncu pazar günü, mazlum İbrahim Hanı boğarak şehid ettiler. Kara-Ali Hicaz'a kaçtı. İbrahim Hanın nâşi kefenlenip amcası Sultan Mustafa merhumün nurlu türbeleri arkasına yanyana gömüldü. Dördüncü Sultan Mehmed müstakil padişah oldu (1).

(1) Yukarıdan buraya kadar matbu nüshada yoktur.

**İBRAHİM HAN OĞLU, ŞÂNİ YÜKSEK, ALLAH
HİLÂFETİNİ DÜNYA DURDUKÇA DEVAM ETTİRSİN,
DÖRDÜNCÜ SULTAN MEHMET HANIN
SALTANATININ HÜLÂSASI.**

Tahta çıkışlarına malûmumuz olan tarihler bunlardır :
(Ebcce hesabıyla)

Oldu Sultan Mehmed Gazi cümle hakandan a'del ve ekrem

Recep ayının yirmüçüncü günü Mevlevî vezir, has odada hünkâra bir kese Mehmed Han akçası getirdi. Recebin yirmi-beşinci günü İbrahim Paşa saray iç ağaları ayaklandıklarından, ağalarını azledip başka ağa gönderdi.

Recebin yirmialtıncı günü mertebesi yüksek padişâh hazretleri kılıç kuşanıp büyük alay ile saraya gelerek tahta oturdu. Fakat asıl tahta cülus günü 1058 (1648) senesi Recep ayının onsekizinci cumartesi günü idi. İkinci vakti saadetle padişâhlık makamına oturdu. Henüz yedi yaşında bir bülûğa ermemiş iken cülus etti. Ama doğum tarihleri mü'ciz olup Vanlı Şâni' güftesinde :

Nurdur geldi Muhammed sulb-i İbrâhim'den

Diğer tarihi :

Duâ-yı hayr ile Cevri dedi şehzâdeye târih

Ola Sultan Mehmed âfitâb-ı matla-ı ikbal

Sene 1058

Tahta çıktıkları sırada hazinede kızıl akça kalmamıştı. Merhum Dördüncü Murad Hanın din uğruna hazineye topladığı yedi adet hazineden dahî bir habbe bırakmamışlardı. «İmdi kula (askere) cülus in'âmı lâzımdır» diyerek tedbirli vezir Mevlevî, İbrahim Han asrında evkaf hazinesini telef edenlerin boyunlarını vurup, Cinci malından üçbin kese, Hezarpare malından beşbin kese, Şekerpare malından bin kese.. Velhasıl yüzlerce yerlerde mânâsız yere telef olmuş hazineleri tahsil edip üçbin yediyüz kese, kula cülus bahşışı veril-

di. Arkasından yedibin kese ulûfe ihsân olundu. Hasılı bundan başka hiç misli görülmemiş haklı masraflar oldu. Yine böyle iken doymayıp, has haremdeki gılman-ı hümayûn, daha cülus bahşışı çıkmasını istediler.

Vâktâ ki Şevval ayının birinci günü hilâl görünüp, halk mübârek bayram ile şeref buldu, ve şenlik yaptı. Bayramın dördüncü günü çarşamba günü «büyük çıkma başlığı» ile merhum Sultan İbrahim'in silâhdarı Murtaza Paşaya Şam eyâleti vezirlikle ihsân olundu. Has haremde kiler, hazine, has oda, büyük ve küçük oda, ve seferliden, zülüflü baltacı, helvahâne, aşçı, bostancı, has ahır, Galatasaray ile, İbrahim Paşa sarayından velhasıl yirmiiki ocaktan üçbin kadar gılmanı hasa kanunları üzere sipâhi olup Girid'e gitmek üzere kâküllerini kesip nurlanmış çırağ oldular. Murtaza Paşa bu kalabalığa (çıkma başı) oldu.

SİPÂHİ VE YENİÇERİLERİN AT MEYDANINDA BÜYÜK CENĞİ

(1) Fitnenin sebebi şu idi, evvelâ Galatasaray'dan çıkan gılmanlardan başka düstur yoktur. Galatasaray eşkıyaları saraydan kementler ile harem-i hasdan dışarı çıktılar. Koca vezir (Mevlevî) ister istemez bunları kanunları üzere sipâhi etti. Girid'e memur edip kanunları üzere tirkeş bahalarını aldılar. Bu kere sefere gitmemek için nice bahaneler ettiler. Evvelâ dediler ki, bizim İbrahim Hanımız (öldürülen padişâh) halim, selim, cömert bir padişâh idi. Rüşvet alan padişâhın imâmlığı (halifeliği) câiz değildir diye üzerine küfür isnad edip şer' ile hal' ve sonra katledip namazını kıldınız. Niçin böyle şeriata aykırı iş ettiniz? Dediğimiz için bizi içeriden birer bahane ile çıkardınız. Gözü bağlı sefere gitme-

(1) Buradan itibâren 186 ncı sayfaya kadar matbu nüshada yoktur.

yip (İbrahim Hanın katillerini isteriz) diye yedi sekizbin haşarat At Meydanına toplandılar.

Bunlara ,ocaklarından, diğer âyân ve eşrâftan «etmeyin oğullar, toplantı yasaktır. Padişâha âsi olursuz. Arzunuz ne ise, ne dilerseviz verelim.» diye aralarını düzeltmek için adamlar gönderdiler. Bunların da kimini yarlayıp, kimini katlettiler. At Meydanında gittikçe kalabalık arttı. Onbin kadar haşarat oldu dediler, sonunda bir kere daha ihtiyar Kenan Paşayı gönderdiler. Onun da başını birkaç yerden yarıp yaraladılar.

Sonra büyük şeyhler gitti. Onlara da ağır sövmelerde bulundular ve :

«Biz kanun üzere veledeslerimizi ve gulâmiyelerimizi ve cûlus bahşışlarımızı isteriz. Ve üçer yıldan sonra sefere gideriz.»

Diye nice olmayacak tekliflerde bulundular. Şeyhler de can ve başlarından korkup ,büyük toplantı yeri olan Beyazîd Veli câmiine gelip, ulemâya, Şeyhülislâm Abdurrahim efendiye acıklı hali anlattılar. Şeyhülislâm o anda hepsinin katline fetva-yı şerif verdi.

Yeniçeri, cebeci ocağı ve diğer asker tâifesi sancağı şerif dibinde toplandı. Sadrazâm, yeniçeri ocağı ve bütün asker tâifesi At Meydanının iki yanında At Meydanına doldular. Allah Allah sesi, iki taraftan gülbankı Muhammedi sesi, cihanı tuttu. Hemen At Meydanını dolduran silâhli sipâhi yiğitleri yeniçeriler üzerine küheylân atlarını bırakıp, bir hücum ettiler ki, doğrusu Bârekâllah, bu kadar olur.. Nice adamı kılıçtan geçirip, hiç çekinmeden merkezlerinde ayak di-rendiler. Bu defa yeniçeriler hücum edip, nice sipâhi toprağa düştü. Yenicâmi avlusundaki arkadaşları gelip şehidlerini aldılar.

Hemen yeniçeri çavuşları, çorbacıları yeniçerilere :

«Kova kurtlarım!»

Deyip tâ orta meydana kadar köpek cengi yaparak geldiklerinde, sipâhiler At Meydanında kalamayıp Yenicâmi avlusuna dolarak bütün kapıları kapadılar. Demir pencereleri

siper edip içeriden dışarıya yeniçerilere belâ yağmuru gibi kurşun ve ok yağdırdılar. 170 yeniçeri şehid oldu. 100 adam yaralandı Sipâhiler, siper arkasında yeniçeriler At Meydanında kaldı. Sipâhiler minârelere kubbeye çıkıp At Meydanındaki yeniçerilere öyle kurşun yağdırdılar ki, yeniçeriler çaresiz kaldı.

Nihayet yeniçeriler Ahmed Han türbesi tarafındaki kur-râ kubbeleri ve medrese kubbeleri ve nice evlerin damları üzerine çıkıp, Yenicâmi içindeki sipâhilere öyle kurşun yağdırdılar ki, bu kere sipâhilerin atları, kurşun yarasından sipâhileri darmadağınık etti. Nice yüzü de kurşundan helâk oldu. Hemen yeniçeriler Allah Allah diyerek At Meydanından, pencerelerden örümcekler gibi çıkıp, dışarıda harem kapılarında hücum edince bütün sipâhiler Yenicâmiin iç avlusuna doldular. Câmiin içine de girip kuşatılmış oldular.

Harem pencerelerinden dışarıda avluda olan askere ok ve kurşun vurup, dışarıda olan asker can ve baş kaygısına düştü.

Allahın hikmeti Yenicâmiin çoğu minâresinin kapıları dışarıya ve avluya açılır. Hemen yeniçeriler minârelerin kapılarını tutup, dalkılıç minâreden yukarı çıktılar. Celeb sipâhiler, kuşluk vakti öğle ezânı okumaya başlayıp, nicesi minârede katlolundu, bir kısmı yakalanıp «vakitsiz ezân okuyan yalancı müezzinin hâli budur» diye aşağıya atıldılar.

Sonra yeniçeriler altı minâreden iç avlu içinde olan sipâhilere öyle kurşun vurdular ki beyaz mermer üzerine, insan cesedinden akan kırmızı kandan bütün mermerler kırmızı oldu. Bu hali gören sipâhiler câmiin üç kapısını açıp yeniçeriler üzerine üç yerden dalsatır olup, neferlerden câmie geri dönen olmayıp, hepsi yeniçeri elinde şehid oldular. Nicesi câmiî şerif içine girip kapandılar. Pencerelerden câmi içine kurşunlar vurup, câmi kapılarını koparıp dalsatır yeniçeri kırarak, halılar üzerinde sipâhi öldürerek câmiin içi cesetlerle doldu.

Sözün kısası yedibuçuk saat bu musibetli cenk devam

etti. Sonunda herkes muzaffer olduk diye evlerine gidip, bütün başta olanlar sadrazâmdan hil'atlar giydi. Niceleri yüksek makamlara nâil oldular.

Beri tarafta At Meydanındaki cesetleri toplayıp Ahırkapı'dan denize atıldı. Allahın hikmeti deniz öyle bir cûş-u huruşa geldi ki, bütün cesetleri Üsküdar'a, Kadıköy'üne, Kasımpaşa'ya, Eba Eyyübel Ensari'ye götürdü.

Allahın hikmeti, âdetullah böyle cereyan etmiştir ki, bir adam denizde boğulsa veya bir adamın ölüsü denize atılsa, o cesed evvelâ batar, üç gün sonra deniz yüzüne çıkar. Halbuki bu sipâhi cesetleri denize atılınca batmayıp, her biri bir tarafa yüzerek gitmeye başladı. Bunu gören ihtiyarlar (bunda bir hikmet vardır) dediler.

Başka bir hikmet.. Bu nâaşların denize atıldığı gün Akdeniz tarafından gelen kadirgalar denizin dalgalarından giremeyip biri Kadıköy'ünde, biri Haydarpaşa bahçesi önünde, biri Üsküdar'da, biri Tophâne'de ve biri bizim Melek-Ahmed Paşa pederinin yalısı yakınında karaya düştü. Yedi kadirga dolusu insan ve zincire vurulmuş forsa, hesapsız mallarla birlikte batıp, büyük musibet oldu.

Üçüncü günü İstanbul'da öyle büyük bir yangın oldu ki, İstanbul, İstanbul olalı böyle harab olmanıştır. Tâmiye yoluyla :

Yaktı İstanbul'u âh-ı fukara

Diye tarihe dediler.

Sonra silâhlar Murtaza Paşaya, bu celeblerin isyanına sen sebep oldun diye İstanbul'dan Şam'a ılgar ile gitmek için çavuşlar tâyin edildi. Üsküdar'a geçirdiler. O da şatafat ve azametle Üsküdar'da, Tekke Meydanında otağını kurup bütün mühimmatını hazırlayınca kadar tam bir ay bekledi.

DEFTERDAR-ZÂDE MEHMED PAŞA EFENDİMİZİN MEVLEVÎ VEZİRLE MÜNAKAŞASI.

Taınamen kusurlu hakir, paşadan ayrı düştükten sonra, kendisi İstanbul âyanından mektuplarıyla Çini İrnikdeki? çiftliğine gelip, orada yeni padişâhın cülusunu işitince derhal Yalova kasabasından bir kayığa binip doğru Şehzâde câmii yakınında Koca Vezire varıp elini öptü. Hakir de hazır idim. Hemen Koca Vezir şöyle azarladı :

— Çelebi paşa! Destursuz neye geldin? Yoksa mühre mi geldin?

Hemen Defterdar-zâde :

— Hâşâ Sultanım! Ben mühre lâvık değilim. Ancak, efendimin sadrazâm olduğunu işitip Allaha hamdettim ki, babamın eski dostu ve benim babam yerinde olan, Sultan Dördüncü Murad devrinde beni yetiştirip yüksek mevkilere nâil eden siz aziz pederim efendim, sadrazâm oldu, diye ayağınıza yüz sürmeğe geldim.

Diye paşaya temennâ etti. Koca vezir :

— İbrahim Han sana Kars mansıbını ihsân etti, niçin gitmedin?

Dedi. Defterdarzâde :

— Ya Sultanım, o emirle birlikte katlim için de fermânlar vardı. Göz göre göre, nasıl Kars gibi verimsiz bir yere varıp başımı vereyim!

Deyince Koca Mevlevî vezir hiddetle haykırıp :

— Bre git! Yoksa seni şimdi katlederim!

Dedi. Hemen Defterdar-zâde efendimiz:

— Sultanım! Allah ve Resulullah hakkı için hâlime merhamet eyle. Çoluk çocuk sahibiyim. Bir yıldır ki Anadolu'da onsekiz sancak yerde bu kadar sekban ve sarıca haşaratıyla Allahın kulları üzerine konup göçüp, serseri gezdim.

Dedi. Vezir daha ziyade kızıp :

— Bre çık diyorum!

Deyince Defterdar-zâde:

— Bre canın çıksın!

Diye hançere el attı. Vezir asla söz söylemeyip bir müddet düşündü. Sonra:

— Paşa, eğer doğru hareket edersen seni bir hizmette kullanırız. Hele şimdiki halde kapı halkını dağıt... Saadetlû pâdisah sana arpalık olmak üzere Malatya sancağını ihsân eyledi. Deyince paşa :

— Âkıbetin hayır ola... Kabul ettim. Avâriz ve harac tahsildarlığını da ihsân buyurursanız minnettar kalırız. Dedi. Koca vezir :

— Öyle olsun... Sabah emirlerini al!...

Deyince, paşa birçok duâ edip mübârek elini öperek çıktı. Doğru Süleymaniye'deki sarayına varıp anası ve evlâtlarıyla Hisardaki yalısına gidip, bütün adamları etrafa bekçilik ettiler. Ertesi gün onlara Malatya sancağı muhâssıllığı gelip Malatya'ya gitmek üzere iken, hakir nice kimseleri araya ricacı koyarak ayağına yüz sürerek, yüzbin minnet ve güç hal ile haccı şerife gitmek için kendisinden izin aldım. Azil halinde olduğundan yüz Venedik altını bir çuka ve bir atlas ihsân etti. Hayır duâ ederek vedalaştık.

Onlar kayıklarla Yalova kasabasına gittiler. Hakir İstanbul'da kalıp, haccı şerife gitmek için Silâhdar Murtaza Paşanın müezzin-başısı oldum. Mahfil-i şerif imamlığı emri ni de Koca Mevlevî vezir yüz altın ile ihsân etti. Bütün ahbap ve dostlarla vedâ ederek Üsküdar'a geçtik.

ŞABAN AYININ BAŞINDA SİLÂHDAR MURTAZA PAŞA İLE CENNET KOKULU ŞAM'A GİTTİĞİMİZ

Evvelâ Üsküdar'da çadırlarımızla durup, gerekli şeyleri hazırlarken gece gündüz Murtaza Paşa efendimizle hususi sohbet ederdik. Çoğunlukla hakir imamlığını yapardım. Çünkü imâmı Şam Arabı olduğundan ondan hoşlanmazdı. Çoğu zaman otağın dışında ona, iç imâm ve müezzinliğini de bana yaptırırdı.

Sabah ve akşam hakiri yanından bir an ayırmayıp bir Gürcü kölesi, rahatlı süslü bir küheylân at, yüz altın, iki kaktır, kırk ekmek verip günde kendi nefis yemeklerinden yedirirdi. Gayet cömert, güzel huyları olan bir kimse idi.

Murtaza Paşa'nın ahvâli :

Gürcüstan'da Çoban oğullarının temiz kızı (Bağdad) adlı hatunun yaptığı (Gürcüstan Bağdadı) denilen, ferahlık veren şehirde dünyaya gelmiş ve Gürcüstan hâkimi Mavrol Han bunu, Tabaniyassı Mehmed Paşaya hediye ederek, sarayda yetiştirmiştir. Delikanlı olunca taşra, iç gulamlarından olup Tabaniyassı Mehmed Paşanın sadrâzâmlığı zamanında, Haleb kışlağında ve (Revan) gazâsında bulundu. Sonra paşanın Silistre kaymakamlığında da bulunup kendisine (Sarıkçı-başı Murtaza ağa) denilmişti. Hattâ Tabaniyassı, Eflâk ve Boğdan maddesi yüzünden katlolunup bütün gılmanları padişâh sarayına alındığı vakit bu da beraber alındı. Adına (Destârî Murtaza Paşa) denilirdi.

Sultan İbrahim zamanında has odaya girip yirmiüç yıldı yükselerek padişâh müsahibi ve silâhdar olup, Dördüncü Sultan Mehmed'in cülusu sırasında, silâhtarlıktan Şam eyâleti ile çırağ edildi. Vücut yapısı :

Boyu uzun, esmer renkli, yassı alınlı, siyah kaş ve kirpikli, elâ gözli, karışık sözlü idi. Alt çenesinde dört adet dişi olmadığından bazı harfleri doğru telâffuz edemezdi. Henüz sakal salıp, başkaca kalblerin sevgilisi olmuştu. Göğsü geniş, beli ince, bazuları güçlü, tabanları (efendisi gibi) yassı, halûk, halim, selim, âlüfte, kılıç kullanmakta usta, kuvveti, güçlü şahbaz idi.

Daima sırmalı ve hatâî alacalar giymeye meraklı idi. Çünkü fevkalâde kadına düşküdü. İç ağaları genç olmayıp hep otuzar yaşında güçlü yiğitler idi.

Bu Üsküdar sahrasında iç gulamlarına yüzer kuruş, silâhdar ve çukadarlarına bir kese ihsân etti.

YOLKESEN KARA-HAYDAROĞLU'NUN HASAN AĞA ELİYLE TUTULUP İSTANBUL'A GETİRİLDİĞİ.

Evvelâ (Kara-Haydar) adlı şaki bir kadıyı katledip, İbrahim Hanın tahta çıktığı sırada isyan ederek nice seneler Sakaltutan belinde, Keper belinde, Felâket belinde, Direkli blinde, Çiftlik belinde, Sarmaşıklık, Domaliç, Sabuncu (İzmir yakınında) belleriyle daha bir çok bu gibi bellerde binlerce kervanı basıp, haramilik ederdi. Sonunda Kara-Mustafa Paşa fermânıyla Anadolu eyâletlerinde nefir-i am çıkıp Kara-Haydar (Aşıklı) denilen bir kasabada bir eve kapandı. Eve ateş verilip yanarken Kara-Haydar can havliyle çıkıp katlolundu. Hayırsız kellesi İstanbul'a geldikte, bütün yollar emniyet buldu.

Ama, Kara-Haydaroğlu adlı bir veledi zinâsı çıkıp, babası mel'unun kanını dâvâ ederek Anadolu'da yirmi sancaklı yerde yüzbinlerce Allahın kullarını rahatsız etti. Tâ, Dördüncü Sultan Mehmet'in cülusuna kadar üç eyâlet yeri harab etti. Hiç bir suretle ele geçirilemedi.

Hattâ bu hakirin Engürü yakınında (Balıkhisar) adlı köyde birdenbire rastgeldiğimiz mel'unlardır ki, halleri beş ay evvel yazılmıştı.

Nihayet Sultan İbrahim devri sonunda, Melek-Ahmed Paşa efendimizin ağalarından sabık Türkmen ağası Abaza-Hasan Ağaya hatt-ı şerifler gidip:

«Ya Kara-Haydaroğlunun başı, ya başın!»

Diye emirler verildi. Kara-Hasan ağaya, bu işi görürse Türkmen ağalığı vaad olundu. Hasan ağa dahi bin kadar şahbâz, namlı, iş erleri topladı. Bugün (Söğüt dağı) denilen yerde Katırcıoğlu, Akyakahoğlu, Oynağanlıoğlu, Yeğen Hüseyin, Kara-Memi adlı haramilerle Isparta dağlarında Söğüt ve Aydın dağlarıyla Saruhan illerinde gezip, tüccar ve ahaliyi rahatsız ettiği İbrahim Hanın kulağına geldi. Anadolu eyâleti mutasarrıfı (Küçük Çavuş Paşa)'nın bütün Anadolu askeriyle varması fermân olundu.

Paşa, onbin askerle bu haramilerin üzerine varıp Kara-hisar altında iki taraf birbiriyle tutuştu. Kara-Haydaroğlu yediyüz adamıyla bu onbinlik derme çatma Anadolu askeri içine aç kurt koyuna saldırır gibi saldırıp Anadolu vâlisi ko-ca veziri yakalayarak Kara-Haydaroğlu önüne getirdiler.

(Devletin ırzı vardır) diyerek, Kara-Haydaroğlu, Küçük Çavuş Paşayı, atı ile, donu ile, birkaç yakın adamlarıyla «bir daha devletin sancağı askeriyile üzerime gelme!» diye yemin vererek bıraktı. Bu sırada paşanın ve bütün Anadolu askerinin çadırları, yükleri, ganimetleriyle beraber Katırcıoğlu adlı şakiye kalmıştı (1).

Paşanın tuğ, sancak ve bayraklarını, tabl ve âlemini Kara-Haydaroğlu görüp:

— Katırcıoğlu! İşte Allah bizi sancak, tabl ve âlem sahibi dağ paşası etti.

Deyince, Katırcıoğlu:

— Neyleyim. Paşayı ele geçiremedim. Gidinin yürük atları varmış. Birkaç ..... varmış. Elimden kurtuldu.

— Bre şimdi paşayı eli kolu bağlı, ciğeri dağlı önüne getirdiler. Hâline acıyıp (bir daha üzerime gelmiyeceğine yemin verdirep) azad ettim. İşte şimdi buradan gitti.

Dedi, Katırcıoğlu:

— Bre gerçek mi? Ya sonra deniz gibi askerle yine üzerimize gelirse... Bizi öküz boynuzunda olsak kırar. Hay Kara-Haydaroğlu! Allah belânı versin! Neye azad ettin! Onların dirileri ile söyleşmekten ölüleri ile söyleşmek gerek.

Dedi, atına bindi. Derhal paşanın arkasından yetisti.

«Bre pire ..... li kahbe!»

Deyip paşaya dalkılıç olup saldırdı. Paşa da yirmi adamı ile hücum edip, Katırcıoğlu'nun bir adamını öldürdü. Katırcıoğlu paşaya bir satır vurdu. Kellesini terkisine alıp yedi gulâmını bağlayıp Kara-Haydaroğlu'nun önüne getirdi. Kara-Haydaroğlu ağlayıp:

(1) Buradan 191 inci sayfadaki (*) işaretli yere kadar matbu nüshada yoktur.

— Katırcıoğlu! Şimdengerü biz dahi başımızın tedâriki-ni görelim. Nihayet işimiz tamam oldu. Hemen gerçekten asker yazıp Kara-Yazıcı, Said Arab, Kale,nderoğlu gibi vilâyetleri vurup celâli olalım. Yahut deniz gibi asker toplayıp Acem diyârında bir yer fethedip orada duralım.

Dedi. Katırcıoğlu:

— Bre iki el bir baş içindir. İpten kazaktan kurtulmuş yiğit yazalım. Mal verelim, mal alalım. (*)

Deyip nice kılıç artığı ip sürüyenleri başlarına toplayıp Kırşehir'i, Beyşehir'i, Akşehir'i, Seydişehir'i, Eskişehir, Alaşehir ve diğer kasaba halkı evini barkını harap, ciğerlerini kâbab ettiler. Ehil ve âyâle, çoluk ve çocuğa etmedikleri fenalık kalmadı. İşte bu yüzden Sultan Mehmed'in cülusunun ertesi günü Abaza-Kara Hasan ağa hatt-ı hümayûnla Haydaroğlu'nun katline memur oldu.

Eski Türkmen ağası Koca-Hasan ağa ikibin kadar bahadır, yarar iş erlerini başına biriktirip, Kara-Haydaroğlu'nun bir yerde gizlendiğini haber alarak, bütün vilâyet halkına haber verdi. Durmayıp üzerine gitti. Kendisi Abaza tâifesinin en cesur ve yiğiti olup, çalışkan ve mağrur bir eroğlu er idi.

Bütün atlarını, çift atlarla âlem-i ağıyardan hâli iken, şâkinin gizlendiği köye varıp muhasara eder. Kara-Haydaroğlu atına atlayıp ikiyüz kadar mel'un yiğitleriyle İslâm askerini yarararak köyden dışarı, ister istemez harp meydanına çıkıp yiğitçe hücumlarla üç saat kadar cenk ederler.

Hasan ağadan kırk üç adam şehid olup, onlardan da yedi mel'un yere düşer. İkindiye kadar devam eden cenk sırasında Kara-Haydaroğlu'nun atı dermansız kalıp, Kara-Memi adlı şaki arkadaşının getirdiği ata binerken Hasan ağa tarafından atılan bir kurşun, Kara-Haydaroğlu'nun oyluğuna isâbet edip, nihayet mecalsiz kalarak güneş batarken kaçıp kaybolur.

Hasan ağanın askeri dahi dermansız kalıp, Kara-Haydaroğlunu da ele geçiremiyerek elleri boş orada kalırlar.

Ertesi sabah etrafa nefir-i am emirleri gönderilip Kara-

Haydaroğlu'nu haber verene beş at ve beş kese verileceği, yanında olup haber vermeyenin evi başına yıkılacağı yeminlerle reâyâyâ ilân olunur.

Üçüncü günü bir yörük gelip:

«Müjde sultanım! Kara-Haydaroğlu kurşun yarasından köyde kalıp, bütün haşaratları dağılarak kendisi üç adamı ile bir evde kalmıştır.»

Deyince, derhal Hasan ağa bütün askeri ile atlayıp, müjde eden herifi de ata bindirerek o gün o gece Ilgar edip adı geçen köyde ateş başında otururken Haydaroğlu'nu basarlar. Girenlerden, tabanca tüfeklerle yattığı yerden yedi yiğit şehid edip, nihayet silâh kullanmaya iktidarı kalmayınca, bütün silâhlarını elinden alıp yakalarlar. Çünkü o çarpışmada oyluğuna kurşun rastgeldikten sonra akılsız mel'un herif, bir kamaşa barut doldurarak yarasının ağzına dayayıp, baruta ateş vermiş. Oyluğu paramparça olup tiftik tiftik atılmış. Bu yüzden dermansız kaldığından Hasan Ağa kendisine cerrahlar tâyin etmişti.

İşte bu İstanbul'a götürüldüğü günü biz de Şam'a gitmek üzere Üsküdar'da idik. İstanbul ve Üsküdar'dan yüzbin asker gidip, alay bizim ordudan geçerken hakirin çadırına karşı olan Ağa tekkesine, Hasan ağa indi. Ve Kara-Haydaroğlunu iki beygirli bir taht üzerinde götürürlerdi. Başında sarı mendil sarınıp ,sirtında yeşil kürk vardı. Çok zayıf olmuştu. İki yanına selâm verirdi.

Onu da Ağa tekkesinde bir odaya indirdiler. Hemen Türkmen ağası tedbirli Hasan ağa sadrâzama adam gönderip :

«Kara-Haydaroğlu hâlini sâye-i devletinizde hâlen devlet kapısına bağılı olarak getirdik. Sabahleyin huzur-u devlete nice getirelim? Ve ne güne (çeşit) padişâh divanına varalım?»

Diye sordu. Kendisi de gelip Murtaza Paşa efendimizle buluştu. Kendisine hitaben Murtaza Paşa :

— Koca adam! Gazan kutlu olsun! Kılıcını arşa asıp kuvvetini ispat ettin. Hattâ padişâhım şimdi Şam eyâletini

verince (göreyim seni, bana Kadar-haydaroğlunu yolun üzerinde ele geçirip Müslüman hacılarının yolunu emniyette edesin) diye fermân etmişti. Allaha hamdolsun o, katledilmesi vâcib olanın yakalanması sana nasip oldu.

Dediğinde Kara-Hasan ağa, Haydaroğlu ile olan cenk ve cidalini, savaşlarını bir bir anlattı. Hazır olanlar Kara-Haydaroğlu ile Akyakalı oğlunun, Katırcıoğlunun cesaret ve dayanıklılıklarına hayran oldular.

Sonra hakir, Kara-Hasan ağa ile buluşup :

— Sultanım! Bizim Kara-Haydaroğlu beyefendimizi Allaha hamdolsun ele geçirmişsiniz.

Deyince kendisi de pek çok hamd ve şükür edip :

— Evliyâ, eğer Kara-Haydaroğlu ile tanışıklığın varsa yürü var gidelim, kendi ile tanışıp hâtırını teselli et. Onu katlettirmeyip Girid adasındaki Deli-Hüseyn Paşaya gönderilmesini taahhüt edip kurtulacağını kendisine bildir.

Dedi. Daha bazı talimat verdi.

Hasan ağa ile ikimiz birlikte Kara-Haydaroğluna vardık.
Hakir :

— Esselâm aleyküm, beyim! Hoş geldin! Safâ geldin!

Dedim. Hemen Kara-Haydaroğlu :

— Bre can kurtaran Evliyâ Çelebim! Sen de hoş geldin, safâ geldin. Ama ben hoş gelmeyip, işte idam meydanına getirildim.

Dedi. Sonra hakir ve Hasan Ağa, Kara-Haydaroğlunun yanına oturup lâf arasında kendisine nice teselliler verip sohbetler ettik. Kara-Haydaroğlu hakire :

— Evliyâm bili: misin? Engürü vilâyetinde, Balıkhisar köyünde o kış günü bizi bastığın zaman ne acib can kurtardın! Çok gafil idik. Avretler gibi ateş başında oturuyorduk. O zaman senden iyi can kurtarabildin! Ama şimdi bu Hasan ağanın saye-i devletinde can kuşu uçacak gibi görünüyor. Evliyâ efendi!

Dedi. Hasan ağa kendisine :

— Ya beyim, Evliyâ Çelebiyi bilir misin?

Deyince Kara-Haydaroğlu :

«Engürü vilâyetinde bir gün oniki atlı ile bir köyde ateş başında oturuyorduk. Bunlar elli atlı ile bizi bastılar. Hele Allaha şükür el kaldırmadılar. Aklımız başımızdan gidip bir gece bunlarla can sohbetleri ettik. Evliyâ Çelebiye bu çakmaklı tüfek ile üçyüz altın verip o gece zevk ve safâlar ettik.»

Dedi ve ağlamaya başladı. Hakir müteessir oldum :

— Ne ağlarsın beyim? Hemen padişâh huzuruna vardıkta (Padişâhım! Kuşca canıma kıyma! Beni Girid'de Deli Hüseyin Paşaya gönder. Din uğruna orada kâfire kılıç vurarak şehid olayım) de..

Dedim. Kara-Haydaroğlu :

— Behey Evliyâm! Ölüm olduktan sonra sızlanmak ne boyuna borç ola!. Ben bir can için minnet mi ederim?

Dedi. Hakir :

— Ne, hele beyim Girid fethinde bulunup orada bir sancak beyi ol. Bir zaman da orada hem de din düşmanlarına kılıç çal. Benim istediğim budur. Eğer sen böyle dersen, saadetlû padişâh hoşlanıp seni Girid'e gönderir.

— Gel Evliyâm, senin ağzını öpeyim. Sen iyi dersin ama, Evliyâ efendim, ben bana ettim, ben bana!..

Diyerek oyluğunu açtı. Ne göreyim? Parmak kalınlığında kurtlar!. Yara çürüpüp oyluğu parça parça olmuş! Kokuşundan insan yanına varamaz. Yine Haydaroğlu sözüne devam ederek :

— Evliyâm, beni teselli ettin. Allah senden razı ola!

Deyip, hemen koynundan bir altın mina zarflı saat çıkarıp.:

— Şu, kendi bağının koruğu helvasıdır. Yine sana nasip oldu.

Diye hakire insân etti. Allah bilir ki, yirmi yıl evvel bu hakir Şam'a giderken (İshaklı) denilen kasaba yakınında, Kara-Haydar'ın kendisi bizi vurup, kırıp, hakirin bu kadar

malını almıştı. Yetmişyedi kere kendileriyle beraber dağlarda yatıp kalkmışım. Sonra bu saat oğluna değmişti. Kaya Sultanın bağıışı bir sanatlı saat idi. Hakir tanıyıp :

— Bre beyim! Bu saat vaktiyle benim idi!

Dedim. Haydaroğlu :

— Gerçektir. Babam merhum, senin malından bana vermişti. Yine sana nasip oldu. İşte Hasan ağaya sor. Şimdi yollarda gelirken bu saat sebebiyle her an seni anıp «Melek-Ahmed Paşalı Evliyâ Çelebinin saatıdır» diye, seninle dağlarda ve bellerde gezdiğimizizi anlatırdım.

Dedi. Akşama kadar konuşup hep kendisini teselli ettim.

Ertesi günü sabahleyin Üsküdar'dan usta bir cerrah gelip, yarasını seksen yıllık şarap ile yıkayarak bütün çürük etleri çıkardı Meğer oyluk kemiği hurdahaş olmuş.. Cerrah «iflah olmaz!» diye yarasına merhemler sarıp, sarmalayıp, büyük alay ile Üsküdar'dan İstanbul'a koca veziriâzama götürdüler. Hakir dah! seyir ve temâşâ için beraber gittim. Sadrazâmın oğlu Suleyman bey efendinin yanında idim. Koca Mevlevî sadrazâm, huzurunda Haydaroğlu'nu söyletmeye başladı :

— Niçin bu kadar zamandır haramilik edip Allahın kullarını katledersin?

Dedi. Kara-Haydaroğlu veziri âzamı mevlevî külâhı ile görünce :

— Dede efendi! Kurt oğlu kurt idim. Kişi aldığına göre satar. Baba ve anasından gördüğünü işler. Hüküm Allahın..

Dedi. Veziri âzam cerraha yarasını sordu, cerrah «ilâç kâr etmez!» dedi. Hasan ağa araya girip :

— Sultanım Girid'e gönderin!

Deyince veziri âzam da :

— N'ola gönderelim!

Dedi. Hasan ağaya ve kırk kadar adamlarına hil'atlar verildi. Veziri âzam söze başladı :

— Bre Kara-Haydaroğlu! Niçin Kütahya veziri Küçük Çavuş Paşa gibi bir veziri bozup katlettin?

Dedi. Kara-Haydaroğlu :

— Cenk halidir. Öyle olur. Benim yanıma bağlı olarak getirdikleri vakit «Peygamber sancağını taşıyan bir Osmanlı vezirinin ırzı, haysiyeti vardır» diye mallarını kendisine verip azad etimdi. Sonra Katırcıoğlu arayıp dışarıda bulup şehid etmiş. Benim haberim yoktur.

Dedi. Paşa :

— Ya şehid ettiniz ise tuğ, tabl, alem gibi hazine malları nice oldu? Ve bu kadar sene baban harami idi. Onun elde ettiği mal ve senin bu kadar zamandanberi ondan bundan aldığın mal ve menal kangı (hangi) dağlarda gömülüdür? Ve hangi şehirlerin bataklarında saklıdır?

Deyince Kara-Haydaroğlu :

— Sultanım! Bunun suali, mahşerde olacaktır. Çıkası bir canım için bu kadar Allahın kullarını ele verip, ateşe yakıp, onlarda olan ve bellerde gömülü bulunan malları hiç diyemem. Koca vezir! Gün akşamlıdır. Dün doğdum bugün ölürüm. Hemen işini gör.

Dedi. Sadrazâm :

— Nola, baş üstüne!

Dedi. Ve asesbaşıya :

— Varın, Parmakkapı'da asın!

Diye fermân etti. Haydaroğlunu bir hammal beygiri üzerine bindirdiler. Büyük alay ile beygir üzerinde iki tarafına arslan gibi alay alay bakarak Parmakkapı'ya giderken hakîr de, atıma binip ağlayaraktan beraber gittim. Oraya vardığı vakit boğazına ipi geçirip sağlam ipin ucunu bağlayıp, altından hammal beygirini çektiler. Beygir yükünden kurtulup, Haydaroğlu ruhunu teslim etti. Herşey «beyne beynullah» ındı. Nice nimetlerini, bahşışlarını görüp birçok zaman birlikte yemek yedik. Benim tarafımdan Allah rahmet eylesin.

Fakat bütün Anadolu Allahın ve kulları şerrinden kurtuldu. Allahın hikmeti, Sultan Dördüncü Mehmed'in ilk cülusunda, ilk gazâsı bu Haydaroğlu'nun katlidir. Allah bilir böyle olmuştur.

O gece evimize varıp bütün ahbab ve akraba ile vedalaştık. Yine Üsküdar'a geçip bazı lüzumlu şeyler aldık. Yine tekrar Üsküdarlı Mahmud Hüdâî efendiye, Karaca-Ahmed efendi hazretlerini ve mezarlarında yatan büyük evliyâyı ziyaret edip, ruhâniyetlerinden imdad istedik.

İste bu suretle cennet kokulu Şam'a hareket ettik. Hemmen Cenab-ı Hak selâmetle ,ganimetle, sıhhat ve selâmetle ulaştıra.. Âmin.. bi hürmeti Seyyidel mürselin...

—•—
Institut kurde de Paris

NOT: Evliyâ Çelebi'nin el yazması kitabının ikinci cildi burada sona erer.

Evlüyâ Çelebi Seyâhatnâmesinin el yazma
Üçüncü Cildi, burada başlar :

Başlangıç :

Elhamdü lillâhillezi ekaame nizâmül ekvâni alâ
amelilkudreti bi emri kün fekân fetebârekâllahu
ahsenilhâlikin ellezi ebdaa'l-ervâhillâtifeti
Min âlemil gaybi bigayri yüsretin vela muîn...

Yüz çeşit salavat ve selâm o kâinatın hocası ve varlıkların
iftihar ettiğinin üzerine tahıyyât âl ve evlâdı ve ashabi
ve zevceleri ve sofa erbabı ve deşt-i Kerbelâ şehidleri üzerine
olsun ki, cihad kılıçları ile Mısır, Şam, Arap Irakı, Acem
Irakı, Nihavend, Belh, Buhara, Horasan iklimlerini fethe-
derek İslâm ülkelerine ekledi .Birçok kusurlu hakir, riyâsız
Evlüyâ dahi Şam üzerinden Hacc-i şerife gitmek arzusuna dü-
şüp halis niyet ile hareket ettim. Yârabbi kolay eyle.

**1058 SENESİ ŞABANININ SONUNDA ÜSKÜDAR'DAN
ŞAM'A GİDERKEN KONDUĞUMUZ KONAKLAR**

Evvelâ Üsküdar'da tam bir ay dinlendik. Sonra kalkılıp
denizden doğu tarafa giderek (Kartal), (Pendik) köylerin-
den geçildi ve Gebze menziline vardık. Bu kasaba bundan
evvel yazılmıştı. Buradan yine aşağıya inerek (İçmesuyu) is-
kelesine geldik. Burası büyük iskeledir. Evvelce buradan kar-
şı dile geçtik idi. Burası 1050 tarihinde ilk seyahatimizde

müşhil suyuyla, falanı ile yazılmıştır. Ama bu sefer, iskelede iki gün durup ikiyüz parça at kayıklarıyla uygun günde karşıya geçerek (Di! hanı)'na geldik. Burası da evvelce yazılmıştı. Buradan yine kible tarafına tam sekizbin adım giderek (Hersek) kasabasına geldik.

Hersek kasabası :

861 (1456) tarihinde Fatih Sultan Mehmed Han Bosna diyârında, Hersek Kralının hükümet merkezi olan (Bolagay) kalesini fethetmekte güçlük çekerken içeriden kralın oğlu kement ile dışarıya inip, Fatih'in huzurunda Müslümanlıkla şeref bulmuş ve kalem'in fethi mümkün olacak sebep ve hiyleleri göstermiştir. Allahın emriyle kale fethedilip ganimet malıyla beraber Müslüman olan Hersek kralının oğlu Ahmed beye sancak olarak ihsân edilmişti.

Ahmed bey oralarda babasından kalan diğer yetmiş altı parça kaleleri de fethederek İslâm ülkesine ekleyince hizmeti padişâhın makbulü olup, kendisine Bosna eyâleti ihsân edilerek şanlı vezir oldu. Bu Hersek kasabasının yeri verimli bir boş arazi olup, hacıların geçtikleri yer olduğundan, Ahmed Paşa gazâ mahından burada yediyüz ev reâyâ yerleştirecek bir kasaba yaptırır. Ahalisine de her türlü vergiden af olunduklarına dair hatt-ı şerif alır. Ahali de gelip gidene ibadet yeri olmak üzere bir minâreli, geniş avlulu, dört çevreli kubbeli, sütunlar ile süslenmiş, iki yüksek kubbe ile bezenmiş, mihrab ve minberi eski usul bir süslü câmi yaparlar. Bir mescidi, bir medrese ile bir mektep ile bir tekke, iki han, bir hamam ve bir yemek verilen imâreti vardır. Hâlâ bütün gelip giden misafirler ve komşular misafirhânesinde kalırlar. Kılavuzları kervansarayın her ocağına birer desti çorba ve adam başına birer ekmek parçası ve birer mum getirirler. Ve her at ve deve başına birer torba arpa getirip hizmet ederler.

Vakıfları büyüktür. Hepsi 75 adet dükkândır. Sonradan yapılmış beş adet hanı vardır. Evleri tamamen kiremitlidir.

Ama Herse koğlu Ahmed Paşanın bu kasabalar içinde bütün câmi ve imâretleri kurşunlu büyük binalardır. Bunun için (Hersek kasabası) derler.

Suyu ve havası ağırdır. Serçeyi sıtma tutar. Halkı hep sarı renkli Türklendir. İş ve kazanca elverişli kumsal, düz yerdedir.

Oradan Derbend köyüne geldik.

Derbend köyü : Bu da (Belu?) kazâsı sınırında yüz evli, bir câmili, iki hanlı, mâmur, vergiden affolunmuş bir köydür. Gayet mâmurdur. (Yalakabad) kalesindenberi kırk geçit dereleri vardır ki bu ahali o yolları temizlemeye ve yolcuları kılavuzlarla geçirmeye memurdurlar. Bu geçitlerde harami eksik olmaz.

Yine güney tarafa dağları ve ormanları geçip, İznik gölcüğü kenarında Sülün köyüne geldik. Yüz evli, bağlı bahçeli, servili şehirciliktir.

Eski Rum kalesi, İznik Daryum şehri :

Yunan lisanı üzerine yazılı (Yenvan) tarihinde İznik kalesi şöyle anlatılır :

«Bu kaleyi evveîâ Nuh oğlu Sam yapmıştır. Tufandan sonra Nuh'un gemisi musul yakınında Cudi dağında durunca, giren çıkan yetmiş kimse, yurd etmek için birer güzel yer ararken, Hazreti Sam dahi seyahat ederek bu İznik'e geldi. Gördü ki bir gölcük kenarında suyu ve havası lâtif bir temiz yerdir. Burayı mâmur eylemiş ve yetmiş sene burada oturmuştur.»

İznik, tarihçilerin sözüne göre Hazreti Süleyman İstanbul'a köşk yapmazdan bin yediyüz sene evvel imâr edilmiş bir eski şehirdir. Sonra İstanbul'un ikinci yapıcısı Madyan oğlu Yanko'nun kızı olan (İznika) adlı bir kadın, Sam yapısı üzerinde yeniden bir sağlam kale yapmıştır. Hâlâ kara ve deniz seyyahları, bütün Rum tarihçileri bu şehire «Çin kalesi, eski Rum İznik şehri» derler. Nihayet hükümdarlardan

hükümdarlara geçmiş, İstanbul tekfuru (Pozantin) oğlu (Elinam) krain elinde iken 731 tarihinde Orhan Gazi kuşatmış, bu kuşatma yedi ay devam etmiştir. Nihayet kuşatılanlara Gemlik iskelesinden imdat geldiği vakit. Orhan Gazi inaiyetini teşvik ederek, gelenlere öyle bir Orhan satırı vurdu ki, hepsi gölde boğuldu.

Tekrar kalenin kuşatmasına başlayarak, yıkılan yerlerden Müslüman gaziler örümcek gibi hisarın tepesine çıkarak ezân okudular.

Bu kale kılıça zabtedildiği için, hâlâ Orhan Gazi câmiinde hatip minbere kılıçla çıkar Osmanlıların ilk büyük cenklerinden biri de budur.

İznik, Hüdavendigâr yazması üzere, Bursa sancağı toprağında hâkimliktir. 300 akça pâyesiyle şerif kazadır. Köyle-rinden kadısına senede yedi kese has olur. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, şeyhülislâm ve nakibüleşrafı, âyân ve ulemâsı, halim, selim, tarikat ehli, dindar kimseler vardır. Şehir nâibi, kapan muhtesibi vardır. Lâkin içerlek il olduğundan, kalenin kale ağası ve neferleri yoktur. Sadece celâli korkusundan birkaç kaleleri mâmur ve kapıları kapalıdır.

İznik kalesi şekilleri :

Gölün kenarında düz ve geniş bir sahrada dört köşe tuğ-la binadır. Her tuğlası onar okka gelir horasan, kerpiç, ceb-sin? ile yapılmıştır.

Duvarının yüksekliği kırk zira' ve eni yedi arşındır. Bir-birine yakın üçyüz altmışaltı kaledir. Bunlar zamanla harap olmuştur. Etrafındaki hendeği toprak ve kumla doludur.

Etrafı altıbin (germe) adımdır. Dört köşesinde dört kapısı var. Göl kenarı kapısı batıya bakar. Göl de kalenin batı tarafındadır. Kibleye bakan yeni şehir kapısı vardır. Kale duvarına sarmaşık sarılmıştır. Dışarısında asla imâret yoktur. Kale içinde onsekiz mahalle ve bin adet kiremitli, bağlı bahçeli, altı üstlü, mâmur evleri vardır ki kalenin kible tarafına düşer. Kalenin doğusunda nice bin ev harabeleri, bağ-

lar, bahçeler, zeytin, servi, ceviz ağaçlı, sınırları bilinmeyen câmi meydanları vardır.

Asıl şehir 26 mihrabdır. En meşhurları Orhan Gazi câmiidir. Kiliseden câmie çevrilmiş, kurşunla örtülü bir büyük mabeddir. Çarşı içinde olduğundan kalabalık cemâati vardır. Bir minârelidir. Fakat sonradan yandığından Süleyman Han, Mimar Sinan'a tamir ettirmiştir.

Şeyh Eşref-zâde câmi : Kırmızı kiremit ile örtülü, çini ile kaplanmış bir nurlu câmidir ki, bizzat Şeyh Eşrefoğlu, içinde gömülüdür. Çini üzerine yazılı sanatlı tarihi şöyledir :

Velekad benâ beytulhudâ ilmel verâ sırrülmübîn
Fesena lehu târihehu veleni'ne dârülmüttekîn

Orhan oğlu Süleyman Şah câmi :

Kurşunlu câmidir. (Şeyh Kutbül'ayn câmi): Kurşunsuzdur ama cemâati fazladır. (Hayreddin Paşa Câmi): Yeşil câmi diye şöret bulmuş bir güzel câmidir.

Mescidleri : Mescidleri hep mâmurdur. Bunlardan eskisi Yenikapı dışında Orhan Gazi mescididir. Cemâati yok, acaib bir mesciddir.

Ona yakın, akrabalarımızdan Yakup Ece-zâde (**Mahmud Çelebi Mescidi**) kurşunla örtülü, bir mâmur mescididir. Lâkin abdesthâneleri harab olmakla şehir halkı hakire (mâmur eyle) diye ısrar ettiler. Ama misafir olduğumuzdan iktidarımız olmayıp vazgeçtik. Allah dönüşte tâmirini nasib ede.. Çünkü birçok padişâhların fermanlarıyla tevliyeti bu hakire miras olarak düşüp hâlâ zabtımızdadır.

Mârütedrisleri : Yedi medrese var ise de Süleyman Paşa medresesi hepsinden mükellef olup, dârülhadis ve dârülkur-râsı vardır.

Çocuk mektebi : Kırkaltı mektebi vardır. (Orhan Gazi mektebi), Süleyman Şah mektebi), Aziz mektebi, Tekioğlu

mektebi gibi büyüklerinden her sene temiz çocuklara elbise çıkar.

Tekkeleri : Yedi tekkedir. Ama kutublar kutbu Eşrefoğlu tekkesi meşhur, fukara ile dolu revaklı bir yerdur.

İmâretleri : Yedi imârettir. Hayrüddin Paşanın iki imâreti vardır. Biri eski, diğeri yeni imâret adıyla meşhurdur ki bey ve fukaraya her gün mertebânî çorbası boldur. Bundan başka Orhan Gazi imâreti Ramazanda da devam eder. Balaban oğlu imâreti ve Eşref-zâdenin tekke imâreti de meşhurdur.

Hamamları : İki çifte hamamı vardır. Teki oğlu hamamı, havası hoş, suyu hoş, yapısı hoş bir aydınlık hamamdır. Öteki yeni hamam da, ferah verici ve gönül açıcı bir güzel hamamdır. Timar hanı olarak Rüstem Paşa kervansarayı vardır ki, Mimar Sinan yapısıdır.

Çeşme ve sebilleri : İmâret çeşmesi tam yedi adet akar sudur. Tarihi (ebced hesabıyla) :

İşbu cây-ı hob'da yapıldı sebil

Dediler târihini (Hayrül uyûn) Sene 948

Çarşı ve pazar : Altıyüz dükkândır. Kârgir bedestanı yok ise de bütün kıymetli eşya mevcuttur. Dokuz yerde üstad çini işyerleri vardır. Ahmed Han asrında üçyüz kârhâne (işyeri) imiş, virân olmuştur. Bu şehir, beşinci iklimden olmakla, su ve havası lâtiftir. Güzelleri medholunur. Çoğunlukla ahâlisi çuka, ferace, kontuş ve serhaddi giyerler.

Yeyip içecekleri ve sanatları : Bağ ve bahçesi, servili bostanları ve zeytini vardır. Beyaz somunu, tahılından yağlı arpası gayet lâtiftir. Gölünün suyu meşhurdur. Çini kâseleri, tabakları, ibrikleri değerlidir. Osmanlı ülkesinde ne kadar nakışlı çini ayna varsa çinileri hep bu İznik şehrinde işlendiğinden şehrin bir adı da «Çin-i mâçin-ı Rum» dur : İnsanı hayrette bırakan, Bukalemun nakışlı öyle çiniler işlenir ki, târifinde dil âcizdir.

İznik gölünün vasıfları : Kalenin batı tarafında, batıdan Gemlik kasabası körfezine ayağı akar. Çevresini, kırkbeş parça bağlı bahçeli, câmili hamamlı. küçük çarşılı mâmur köyler süsler. İçinde otuz adet balık avı kayıkları vardır. Derinliği enaz yerinde yirmi kulaçtır. Dört tarafını atlı bir adam bir günde dolaşabilir. Suyu gayet güzel olduğundan yetmiş türlü balığı sayılır. Bunlardan Elhanye?, Ege?, Sala? balıkları meşhurdur. Asla kokuları yoktur. Gayet güzel çorba ve tavaları olur. Hazmı kolay ve kuvvet vericidir. Avcıları bu balıkları Gemlik'e ve Pazar köyüne götürüp kâr ederler. Suyundan bütün şehir halkı elbiselerini yıkarlar. Hem sabun sürmedikleri halde yine bembeyaz olur. Bu gölde yedi gün bir atı ykasalar ve suyundan içirseler eti ve yağı fazla ve güzel olur. Bu gölde bulunan pullu balık çok lezzetli olur. Ama tepesinde iki sivri kemik vardır, onu kırmalıdır. O kemikler çıkarılmadıkça pişirilirse, eti yemyeşil olur. O kemiği diğer bir diri balığa saptasalar vücudu mahvolur. Bunun için bu gölde bulunan diğer balıklar, bu kemikli balıktan korkarlar.

Bursa Yenişehir : İznik şehrinin kiblesinde ve Arnavud dağının arkasındadır. İznik'in lodos tarafında göl aşırı deniz kıyısında Gemlik kasabası vardır. Batı tarafındaki Pazar köyü kasabasının minâreleri görünür. Doğusunda Geyve beş saattir. İşte Yenişehir bu kasabaların arasında olup Enkürücük? Lefke kasabalarına dokuz saattir.

Büyüklerin ziyâret yerleri : Evvelâ din ve dünya sultanı. Kaf dağının Simurgu, Sultan kulübesi sâkini ilâhî ârif meşhur (Şeyh Eşref oğlu Rûmî), yetmiş bin müride mâlik, bir âşıklar öncüsü idi. Mahlası (Eşref oğlu Rûmî) idi. Temiz şiirleri vardır. Sûfiler arasında okunan, mutasavvifâne ve on Kaf dağının simurg'u, sultan kulübesi sâkini, ilâhî ârif, meşmakamda ilâhî divanı vardır. Kale içinde, câmiî yanında bir büyük yerde gömülüdür. Bu yerin dört tarafında çini üzerine celî yazı ile Esmâ-i Hüsnâ (Cenab-ı Hakkın mübârek isim-

leri) ve diğer nakışlar arasında (Şeyh Rûmî'nin yeri burasıdır) diye yazılmıştır. Şu beyit dahi orada yazılıdır :

Ey mürid-i sırr-ı rûhâni olan ehl-i yakın
Âsitân-ı şeyh-i Rûm'a gel ki, Eşref-zâdedir

Bağdad fâtihî Dördüncü Sultan Murad Hanın burayı tâmir ettiğine tarihtir :

Gelüb sultân-ı bahr-i ber
Muammer kıldı dergâhı
Ânın itmâmına târih
(Ez lûtf-i Murad Hâni) Sene (1023)

Mevlânâ Tâciüddin İbrahim : Hatib-zâdelikle müellif, yazarlardan bir kimsedir. Hazret Molla Yegân'ın talebelerinden olup bütün ilimleri tamamlamıştı.

Sır Ali efendi : Şeyh Eşref-zâde Hamdi Çelebi ile bir yerde gömülüdür.

Pir - Mehmed Efendi : Amasyalıdır. Eşref-zâde yakınında gömülüdür.

Bu ziyâretlerden sonra şehir âyanından Defterdar-zâdeli Hasan ağa ve diğer ihtiyarlarla vedalaşıp yine kible tarafına 9 saat giderek (Lefke) kasabasına geldik.

Lefke kasabası : Köy halkı (Levke) derler. Bursa toprağında ve eski Bursa krallarının yapısıdır. Sonra Osmanlıların ilk beyi olan Osman Gazi burayı Rumlardan almıştır. Kalesi dört köşe, kayadan, küçük, harab bir virânedir. Kendisi 150 akçalık bir kazadır. Yetmiş parça kadar köyleri vardır. Kadısına senede üç kese has olur. Ayrıca hâkimi vardır. Şehri, Sakarya nehri kenarında olup bağlı bahçeli, altıyüz evli, beş câmili ,dört hanlı ,hamamlı, mektepli küçük çarşılı şirin bir kasabadır.

Sipâhi kethüdâ-yerî, yeniçeri serdarı var. Ama nakîbüleşrâf ve şeyhülislâmı yoktur. Lâkin bilginleri ,âyân ve eşrâfı vardır. Birer buçuk okka gelir sulu ayvası olur ki, Allah bilir

dünya yüzünde benzeri yoktur. Ayva perverdesi, ayva reçeli, dünyaca meşhurdur. Sakarya nehri üzerinde uzun ve ahşap bir büyük köprüsü vardır ki ibretle seyrolunur.

Bu şehirden kalkıp kibleye giderek verimli ve mâmur yerlerden geçip 12 saatte Söğüt kasabasına geldik.

Söğüt kasabası : Bursa sancağı hükmünde, Lefke kazası nâhiyelerinden, hâkimli, bağlı ve bahçeli, suyu ve havası lâtif bir kasabadır. Yediyüz kadar kiremit ile örtülü Türk evleri olan, bir çok câmili, han ve hamamlı, çarşı ve pazarlı bir yerdir. Beğenilen mahsullerinden üzüm turşusunun çeşitleri olur ki dil ile târif olunmaz.

Ertuğrul Gazi ziyâreti : Osmanlıların büyük ataları olan Osman Gazinin babasıdır. Önce bunlar Mahan diyârından çıkıp Selçuk oğullarından (Sultan Alâüddin), üçyüz nefer mâiyetiyle gelip, birçok büyük cenklerde bulunarak yüz aklıkları gösterince, Alâüddin kendilerini boy beyi etti. Tabl (davul) ve sancak sahibi oldu.

Ertuğrul Han Bursa taraflarından geçip tâ Kastamonuya varıncaya kadar kılıç vurup, Allahın emriyle ne tarafa gittilerse muzaffer oldu ve ganimet mallarıyla Sultan Alâüddin'e gelirdi.

Allahın hikmeti Alâüddin erkek evlât bırakmadan vefât edince, bütün âyan bu Ertuğrul Hanı bey nasbetti!? Sikke ve hutbe sahibi olmadan Lefke ile Söğüt arasında olan bir büyük cenkte yaralanıp, kendilerinin vasiyeti mucibince, Osmancık'ı Rum diyârında davul ve sancak sahibi ettiler (1). (699).

(Evvelâ Osman) terkibi, bu olaya tarih düşmüştür (2).

İlk cuma hutbesini, Osman adına (Dursun Fakih) adlı

---

(1) Ertuğrul Gazi'nin icraatına ait olan bu satırlarda Evliyâ'nın bazı tarihe uymayan anlatışları var.

(2) Ebced hesabıyla (evvelâ Osman) terkinin harflerinin karışığı olan adetlerin toplamı (699) tutar.

zât okudu. Osman Gazi Sâdât-ı Kiramdan (Peygamber sülâlesinden) Edebâli adlı azizin yıldız kadar temiz kızını aldı. Ondan Orhan bey doğdu. Onun için Osman oğulları, vâlide-leri tarafından Peygamber sülâlesindedir.

Osmancık bey olunca, babası Ertuğrul'u bu Söğüt şehrinde gömüb, şehri de mâmur etti. Sonra Yıldırım asrında Timurlenk bu şehri yağma ve harab etmiştir ki, hâlâ Ertuğrul türbesi bile o kadar mükellef değildir (3).

Buradan kalkarak Eskişehir'e geldik.

Eskişehir kalesi vasıfları : Kalesi, Bursa tekfurunun yapısıdır. Tarihçiler bu şehre de Nuh oğlu Sam yapısı derler. Eski zamanda büyük şehir imiş. Hâlâ eserleri meydandadır. Burayı 731 senesinde Rumlardan Orhan Gazi almıştır. Hâlâ Anadolu eyâletinde hâkimlik ve 150 akçalık kazadır. Eşraf ve sipâhisi çoktur. Kadısına altı kese gelir. Sipâhi Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, müftü ve nakibüleşrafı vardır. Kalesi harab olduğundan kale ağası yoktur.

Şehir onyediy mahalledir. Evleri bağlı, bahçeli ve mâmurdur. Câmî ve mescidleri epeycedir. Medreseleri varsa da kârgir değildir. Yedi çocuk mektebi, yedi tarikat tekkesi, yedi üçcar hanı vardır. Çarşısı sekizyüz kadar dükkândan ibârettir. Havaasının letâfeti dolayısıyla güzelleri çoktur. Halkı, gurbetten gelenlere dost kimselerdir. Çuha ve güzel kumaşlar giyen âyanı çoktur. Şehrin dört çevresi gül, gülüstan, bağ ve bostan olup, hububatı çok bir şehirdir. Hattâ paşa efendimize bu şehir ahalisinden bin adet koyup, yedi at, üç yüz araba, arpa ve bu çeşit zâhire hediyeler geldi.

Eskişehir ırcaları : Şehrin dışarısında, kuzeyinde bağ ve bahçeler içinde kârgir kubbeli bir lâtif hamamdır ki ona on olan büyük havuzu sıcak su ile doludur. Suyu gayet sıcak olduğundan, soğuk su katılınca ılık olur. Çoy faydalıdır. Parmakta yüzük cinsinden hâlis gümüşten yapılmış şeyler bulu-

(3) Sonradan padişâh tarafından tamir ve genişletilmiştir.

nursa sapsarı yapar. Uyuz ve cüz zam hastalıklarına faydalı ise de Bursa kaplıcaları gibi mükellef değildir.

Buradan kalkarak 8 saatte Seyid Battal Gazi kasabasına geldik.

Seyid Gazi kasabası : Cafer bin Hüseyin Seyid Gazinin doğdukları yer, Murad nehri kenarına yakın Malatya şehridir. Bunun olayları evvelki cildlerimizde tafsilâtıyla yazılıdır. Bunların babası Hüseyin Gazi, Engürünün kible tarafında uzak bir yer olan Hüseyin Gazi köyünde gömülüdür. Kendisi Rum harblerinde şehid olmuştur. Burada gömülüdür. Kendisine âşık olan krai kızının da mezarı malumdur.

Selçuklular (Mahan) diyârından Dânişmendliler ile çıkıp 476 târihinde Rum ülkelerinden Karaman şehirlerini aldığı vakit, burayı da alıp üzerlerine Selçuk beyleri kubbe, mutbak, imâret ve diğer şeyler yaptırmışlardır. Sonra Horasan'dan Hacı Bektaş Veli 700 adamlarıyla Ruma gelmek için (Hoca Ahmed Yesevi) Hazretlerinden izin alınca gelip bu Seyid Battal mevkiinde oturmuştur. Hattâ o zaman Orhan Gazi Bursa'dan Hacı Bektaş Veli'yi görmek için, Seyid Battal'ın bulunduğu yere gelip görüşmüş ve onun ricasıyla burayı imâr ederek şehrinin de bin adet ev halkı oturtarak büyütmiştir.

Hacı Bektaş Veli halifelerinden (Pirce Sultan) da burada tekkede oturmuştu. Hâlâ büyük yer olup ikiyüzden fazla halûk, halim, selim dervişleri vardır. (Kâfirde olsa ikram ediniz) anlamına göre her gelene ikram ederek gece ve gündüz, gelip gidene can ve gönülden hizmet ederler. Bunlar sanatlı kaşıklar, cevkan ve çeşitli, sihirli gibi, güzel şeyler icad edip hırka bahası gelip gidene hediye verirler. Her bir derviş burada mutlaka bir iş sahibidir. Meydan faraşlığından başlayarak yükselir, türbedarlığa kadar çıkar. Türbedarlıktan sonra buranın şeyhliğine yükselir.

Aziz'in yeri : Bu yüksek mevkiin bir tarafında büyük bir kubbe içinde Battal Gazi yatar. Eşiğinde ve kapısının ka-

paklarında gümüş pular, gümüş kakma güller ve gümüş kilit ve anahtarlar vardır. Bir heybetli ve uzun mezâr olup boyu tam on adımdır. Dört çevresi çırağanlar, buhurdanlar, gülâbdan ve şamdanlarla kat kat süslüdür. İç ve dışında yetmiş adet güzel yazalı Kur'an-ı Kerim vardır. Baş tarafında çeşitli sancaklar, oklar, davul ve yaylar vardır. Zer-deste, Dâvûdi sapan, keşkûl, balta ve çeşitli eşya ile süslüdür. Duvarlarda her gelen âşıkların çeşitli yazıları vardır. Hattâ hakir dahi küstahca «Şefâat ya Muhammed Evliyâ'ya!» diye yazdım.

Burayı Murtaza Paşa ile beraber ziyâret ederek, azizin ruhu için bir «Yâşin-i şerif» okuduk. Paşa efendimiz, bütün fukarasına yüz altın sadaka verip avlusunun ortasındaki şadırvanda üç kurban kesti.

Oradan kapı arasında (Gizlice Baba) ziyâreti vardır. Bu zât ta Horasan'dan yetmiş okka sof hırka ile yaya olarak gelip buraya ayak basınca, aşk ve muhabbetinin fazlalığından Seyid Battal'ın eşik mermerini öperken dişleyip ısırınca, mermeri kırmış, dişi de kırılarak kanamıştır. Sonra o diş ile kırık mermeri koparırlar. (Gizlice Baba) türbesinin duvarında durur. Bu ziyâret yeri, burada yokuş yukarı çıkarken kapı arkasındadır. Baştan başa mavi renkle kurşun ile örtülü olup, bir konaklık yerden mavi kurşunlarının parıltısı, deniz dalgası gibi parıldar.

Ama kasabanın kalesi bir tepe üzerinde olup harabdır. Varoşu yüzellî evli, bağlı bahçeli, câmi, han, hamam ve küçük çarşılı bir kasabacıktır. Hattâ aşağı derede, kiremit örtülü yetmiş ocak bir büyük hanı vardır ki, Bağdad fâtihi Dördüncü Murad Hanın silâhdarı ve musâhibi Mustafa Paşa Bağdad seferine giderken yaptırmıştır. Bunun yakınında (Tâcüddin)'in mezarı vardır. Bu zât Saruhanlıdır. Bu Seyid Gazi şehrinde fetvâ sahibi iken şehid olmuştur. Han yakınında bir sed üzerinde gömülüdür. Bu zâttan sonra Seyid Gazi yüzelli akça pâyeli şerif kaza olmuştur.

Yetmişaltı parça nâhiye köylerinde kadısına senede dört kese geliri vardır.

Kale dibinde, caddeden uzak bir yerde Battal'a âşık olan, kral kızı gömülüdür.

Buradan kalkıp yine mâmur köyler içinde giderek 8 saatte Babid konağına ve oradan 5 saatte (Bolvadin) kasabasına geldik. Yüzelli akçalık kazadır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, âyân ve eşrâfı vardır. Ama müftü ve nâkibi yoktur. Câmilerinden (Rüstem Paşa câmii) Süleyman Hanın vezirinin câmii olmakla Mimar Sinan yapısıdır. Aydınlık kasabasıdır.

Buradan 8 saatte (Şebinhisar kalesi — Akşar)'a geldik.

Şebinhisar — Akşar : Akşehir'in galatı meşhurdur. Bazıları (Ahârşehir) derler. Bazıları da büsbütün (Akşar) derler. Çeşitli şekillerde söylenir. Aşlı Rum şehirlerindedir. Yapıcısı Rum Kayserinin kızı (Sine) adlı bir kızdır. Bu sebepten Rum tarihlerinde adı (Sinehisar)'dır. Konya'nın kuzeyinde olup, Konya onun kiblesinde ve üç günlüktür. On yedinci iklimin ortasında olup suyu ve havası soğuktur. Hասılı yazı yaz, kışı kıştır.

Bunu 793 tarihinde Yıldırım Bayezid Han Karamanoğulları eşkiyasından alıp o suretle Hac yolu emin oldu. Süleyman Han yazmasına göre, hâlâ Karaman eyâletinde sancak beyi merkezidir. Beyinin hası, (190500) akça olup beşyüz asker ile hükümet eder. Ve senevi yirmi kese hasıl olur.

Sancağında 16 zeâmet sahibi, (122) cebelileriyle, sefer sırasında 800 askeri olup, paşası ve alay beyisi sancağı altında sefere giderler.

Alay beyisi, çeri-başısı, yüz-başısı vardır. Yüzelli akçalık şerif kazadır. Bazan üçyüz akça ile sadaka olunur yüksek makamdır Nâhiyelerinden kadısına senede sekiz kese hâsil olur. Müftüsü, nakibüleşrâfı var. Âyân ve eşrâfı çoktur. Sipâhi kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, şehir nâibi, şehir muhtesibi, şehir su-başısı vardır.

Kalesi bir tepe üzerinde olup, fethi sırasında güçlük çe-

kildiği için harâbdır. Bu yüzden kale ağası ve neferleri yoktur. Ama şehir bir ormanlık içinde olup, altı üstlü zarif evleri vardır. Mescidleri, tekkeleri, medreseleri, mektepleri, han ev imâreti, çarşısı vardır.

Suyu ve havası lâtif olduğundan ahalisinin tendürüst olması tabiidir. Bilginleri, âyan ve sipâhisi, güzel elbiseler giyen muhteşem adamları vardır. Hepsi tüccar, hizmet ehli, sanat ehli, garib dostu kimselerdir.

Evvelâ şehrin kible tarafı dışındaki ağaçlık içinde din bilginlerinden, ermişlerden (Hazret Şeyh Hoca Nasrüddin) gömülüdür. Kendisi Akşehirlidir. Gazi Hüdâyendigâr'a yetişip, Yıldırım Han sırasında yetişmiştir. Açıkça fazilet sahibi olup, hazırcevap kerâmet sahiplerinden, hakim, din ve dünya işlerinde doğru bir ulu kişi idi. Timur ile bulunmuştur.

Timur Han, sohbetinden hoşlanıp, o hakimin hatırı için Akşehir'i affedip yağma ve tahrip etmemiştir. Bütün lisanlarda işbu âlim hocanın nasihatları ve şakaları darbimesel haline gelmiştir. Bunlardan biri :

«Bir gün Timur hoca ile hamama gider. Peştemal ile yıkanır iken söz sırasında Timur :

— Hoca efendi, ben ki cihangir bir şanlı padişâhım. Satılmaklığım icabetse beni kaç a alırısın?

Der. Hoca :

— Kırk akçaya ancak alırım! Cevabında bulunur. Timur :

— Behey hocam! Benim şu peştemalım kırk akça eder. Hoca :

Esasen ben de kırk akçaya bu peştemalı alıyorum. Yoksa senin gibi bir Moğol parçasını ne yapacağım? Bir mangır bile etmezsin!

Deyincede, hazır cevaplığından Timur pek hoşlanıp pek çok bahşışlarda bulunur. Daha nice binlerce şütürkürbe (1) şakaları vardır ki dillere destandır. Yıldırım Hanın vefâtın-

(1) Deve ile kedi, iyi, kötü, karışık mânalarına gelir.

dan sonra, Çelebi Sultan Mehmed zamanında vefât edip, bu Akşehir dışındaki, bilinen kubbe ve türbesinde gömülmüş-tür. Dört tarafı parmaklıktır. Allah rahmet eyleye.

Hakîrin (Evliyâ'nın) başından geçen :

Gece yarısı göç boruları çalınıp bütün ağırlıklar gitti. Hakir dahi hademelerimi gönderip bir gulâmım ile şehirden dışarı çıktım. Hatırıma geldi ki, her kim Hoca Nasrüddin'i ziyâret ederse, şakalarından hâtıra bazı şeyler gelip elbette güler derler. (Acaba gerçek midir?) diye, caddenin sol tarafından mezarlığa sâpıp doğru mezarına at ile vardım. Bir kere :

«Esselâm aleyhüm, ey mezardakiler!»

Deyince, Hoca Nasrüddin'in türbesi içinden :

«Ve aleyküm selâm ey himmet sahibi can!»

Diye bir ses gelince, atım ürküp iki ayağı üzerine kaltkı, fırlayarak mezarlık içine saha kalkıp atlayınca, mezarlık içinde bir ayağı bir mezara girdi. Hakir az kaldı kabir azabı çekeyazdım. Yine Hocanın türbesinden birisi :

— Ağa, sadakanızı veriniz de, güle güle gidiniz! Beri geliniz, beri!

Diye haykırdı. Meğer türbedar imiş. Hakir :

— Bre herif, ben mezarlarında yatanlara selâm verdim, sen onlara ehliyetsiz iken neden selâm aldın?

Diyerek birkaç akça sadaka verdim.

«Var yardımcım Allah ola!»

Diye duâ etti. Doğrusu bu hale hakir de güle güle geçtim gittim.

Hüsrevzade Mustafa efendi : Bursa'da, Zeynüddin Hâfi medresesinde (Dürer ve Gurer)'i yazan Molla Husrev'in olgun torunudur. Üsküp yakınında (İpek) şehrinde dünyaya gelmiştir. Nasrüddin yakınında yatar.

Bucadan kalkarak dokuz saatte (İlgin) kasabasına geldik. Eski zamanda büyük şehir imiş. Celâli zulmünden harab

olmuştur. (Ilgın) denilmesinin sebebi, ılıcasının olmasındandır. Çünkü ılıcaya kudretten ılımış, (sıcak su) mânâsına gelen (Ilgın) derler. Karaman eyâletinde Akşehir nâhiyelerinden yüzelli akçalık kazadır. Askerî çok olduğundan sipâhi kethüdâ-yeri ve yeniçeri serdarı tarafından hükmolunur. Şehri geniş bir sahrada olup bağlı ve bahçelidir. Câmili, mes-cidi, Mustafa Faşa kervansarayı adıyla kervansarayı vardır.

İlçası : (Ilgın)'ın batı tarafında bir bayır dibinde bir pınardır, Suitan Alâüddin nikris hastalığına tutulduktan sonra burada iyileştiği için, üzerine küçük bir kulebe, bir camekân yaptırıp, arslan başı gibi iki mermerden su havuza akar. Sıcaklığı ortadır. Bazı kimseler destiler içinde soğutup içerler. Gayet hoştur. Cüzzam, felç, alatenlik, hafakan, zâ-tülceb hastalıklarına faydalıdır. Burada en yakın arkadaşımız, merhum ve mağfur (Fehim Çelebi)'nin mezarı vardır. Bu zât Eyüp Paşa ile Mısır'a giderken Mezâki Süleyman efendili kendisini kovlaya kovlaya gözden düşürüp bıraktı. Fahim, içinin yangınından izin alıp Anadolu'ya gelirken bu Ilgın'da vefât edip şehrin içinde câmi mihrabı önünde gömülmüştür. Allah rahmet eyleye.

Fehim, onyediyâşında iken alfabe sırasıyla divan tertip etmiştir. Hâlâ şairler arasında divanı pek değerlidir. Güya zamanının sâibidir. Figaaniyesine, na't-ı şerifine, zamanımız şâirleri nazîre diyememişlerdir. Lâtifeye müteallik, on dil üzere bahr-i tavilden (aruz vezninin bir ölçüsü) oniki bend bir hicviyesi vardır. O dahi garib bir şiidir. Vâkıâ dilinde biraz pelteklik vardı. Ama tab'ının cevelânı, tiz fakirliliği, zamanımız şâirlerinde yoktur.

Babası, Mısır fellahlarından, kürk yapıp satan bir adam idi. Zavallı Fehim, yirmi sene yaşayıp, muradına ermeden, gurbetten gurbete giderek, Cenab-ı Hak huzurunda na't-i nebevî okumak için, cennete gitti. Allah rahmet eyleye!

Ilgın âyânından ve Melek-Ahmed Paşa efendimizin ağalarından Kefeli İbrahim ağa, Ramazan ağa, Melekî Kadı-

zâde İbrahim çelebi ve diğer ahbablar ile vedâlaşp yine batı tarafa 9 saat giderek, Konya kalesine geldik.

Konya kalesi : Bunun yapıcısı, Yunanlı, Yenvan tarihi sahibinin dediğine göre (Nişân Veled-i Aleksandran veled-i Har-kılan)'dır (?). Sonra, Hazreti Ömerle mektuplaşan meşhur Kayser ,ikinci defa tâmir etmiştir. Buraya ümmeti Muhammed'den ilk defa olarak gelen Selçuklulardan (Alâüddin Keykûbad)'dır. Bunlar, Rum Selçuklarındandır.

Selçuklular, Mahan diyârından Dânişmend oğulları ile gelerek, Azerbaycan memleketlerini zabtederek ,amca çocukları olan (Çoban bay)'ı buraya hâkim yaptılar. Fakat bu aralık İran'da Ebu Said Cihangir padişâh olduğundan, (Çoban bay) onun veziri yerinde idi. Bunun çocuklarına (âl-i Çobanyan) derler.

Sonra Ebu Said, âl-i Çoban ile bir kız meselesinden dolayı (Pasin) sahrasında cenk edip, her ne kadar Selçuklular ve Dânişmendliler yardım ettilerse de, yine Çobaniler mağlûp olup, devletleri Akkoyunlulara geçti. Dânişmendliler ile Selçuklular ilerliyerek Sivas ve Amasya'yı zabtettiler ki, Dânişmendliler burada kalıp Ilgın, Niksar şehrini hükûmet merkezi edindiler. Sonra bunların yardımı ile Selçuklular Konya'yı zabtedip orada istiklâllerini ilân ettiler ki, bunların son zamanlarında Osman Gazi tabi ve alem (davul ve sancak) sahibi oldu. İşte Konya kalesinin üçüncü yapıcısı da Selçuklulardan Sultan Alâüddin'dir.

Konya kalesinin şekilleri :

569 tarihinde traşlanmış taşlar ile, Mes'ud oğlu Sultan İzzüddin Kılıçarslan inşa edip sağlamlaştırarak dördüncü yapıcı olmuştur. Bir kemerli büyük köşk ve divanhâne yaptırmıştır ki o asırda eyvân-ı kisradan aşağı kalmazdı. Depremde yıkılınca Selçuk Sultanı Keykubad tâmir ederek, bir

büyük hendek yaptırmıştır ki derinliği onbir, genişliği elli, sürunun yüksekliği otuz zira'dır. Dışarı katındaki sağlam hisarın duvarın etrafı onbin germe adımdır.

At Pazarı kapısı üzerine zincirle asılmış bir kurt, at kafasına gem vurup ibret olsun diye koymuşlardır. Binici olan, bu memleket ahalisine nasihat için konmuştur. Yâni avrata ve ata itimad etmeyip, at, kuru bir kafa olsa bile (başından gemi eksik etmeyerek dizgini eksik etmeyin) demektir.

İç kalesinin büyüklüğü malûm değildir. Bu kale Selçuklular zamanında oniki kapılı idiyse de Osmanlılar eline geçince dördü bırakılıp, diğerleri kapatılmıştır. Bütün kört köşesi beyaz mermer ile çeşitli hendese şekilleriyle sanatkârane süslenmiş bir kaledir. En sonunda Gıyâsüddin oğlu Sultan Alâüddin Keykubad yeni olarak yaptırmıştır. Sonra Erzurum taraflarında yağmacılık çoğaldığından oraya gidip intikam almak üzere iken babası Alâüddin vefât etmiştir.

Rum Selçuklarının en sonu bu Alâüddin'dir. Tamamı 14 padişâhtırlar. 699 tarihlerinde Ertuğrul beyin oğlu Osman hutbe okutup sikke (para) kestirip emir olmuştur. Bu Konya havalisi Karamanoğullarının ellerinde kalıp Kosova muharebesinde Hüdâvendigâr Gazi şehîd olduktan sonra, evvelce itaat eden bu Karamanoğulları da isyan etmişlerdir.

Bunun üzerine 792 târihinde Yıldırım Bayezid Han, deniz gibi askerle yıldırım gibi yetişip, Konya kalesini aman zaman vermeyerek fetheyledi. Bu suretle Selçukluların eski hükûmet merkezleri olan, Karaman diyârının selâmet yeri büyük Konya da Osmanlı şehirlerinden oldu.

Kanunî Sultan Süleyman yazmasına göre, hâlâ Karaman eyâleti adıyla başkaca eyâlet olup paşa merkezidir. Paşasının hası altı yük, altmış bin yetmiş akçadır. İki bin asker ile eyâlet zabtedip ellibin kuruş tahsil ederek gider. Bu eyâletin hazine defterdarı, defter kethüdâsı, defter emini, çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emini vardır. Eyâletinde yedi sancak vardır.

Evvelâ Konya şehri, paşanın bulunduğu yerdir. Kayseriye livası, Niğde livası, Yenişehir livası, Kırşehir livası, Akşehir livası, Aksaray livası sancaklarıdır. Zeâmeti 68, timarı 2111'dir. Defterdarının hası 65.000, defter kethüdâsının hası 6500'dür. Timar defteri de böylecedir. Alaybeyisi, çeri-başısı, yüzbaşları vardır. Bu eyâletteki timar ve zeâmet sahipleri muharebe sırasında cebelileriyle, paşa askeriyle tamamı 12 bin seçme kılıç olur. Gazâda bir timar erbâbı mevcut olmasa, timarı başkasına verilir. Konya 500 akçalık mevleviyettir. Nâhiyelerinden kadısına senede yirmi kese hasıl olur. Mezheleri hep Hanefidir. Nakibüleşrâfı, âyân ve bilginleri vardır. Mevlevî fukarası da çoktur. Asker tâifesi çok olduğundan sipâhi kethüdâ-yeri ve yeniçeri serdari yerine bir azametli yeniçeri çavuşu, muhtesib ağası, üç yerde şehir nâibi ve şehir su-başısı, bac memuru, kale ağası, kırk parça küçük ve büyük topları, kâfi miktarda cebhâneleri vardır. Dörtbaşı mâmur bir şehirdir. Bu büyük şehir Meram dağının doğu tarafında bir düz sahrada olup dağa bir saat uzaklıktadır.

Câmileri : En eskisi iç kalede (Birinci Sultan Alâüddin câmii)'dir ki dillerle târif ve kalem ile yazılması mümkün olamıyacak kadar sanatlı bir câmidir. Fakat iç kalede olduğundan cemâati azdır. Bu iç kale bir yüksek yerde olup mükellef ve mükemmel cebhânesi ve topları vardır. Bu kalenin doğu ve kuzey tarafları sahra ile bir küçük göldür. Konyadan geçen bütün sular, bu göle dökülür.

Sultan Süleyman Han câmii : Birer tabakalı, iki minâreli, geniş avlulu, hâlis kurşunla örtülü bir nurlu câmidir. Mescidleri de çoktur. Dârütedrislerinin en meşhuru (Nalıncı Medresesi)'dir. Onbir adet dârülkurrâsı vardır. Üç yerde dârulhadisi vardır. Yüzyetmiş yerde çocuk mektebi vardır. Her sene bahşişleri verilir kırk kadar derviş tekkeleri vardır. En meşhuru (Hazreti Şems-i Tibrizî tekkesi)'dir ki bir yüksek kubbe olup, orada da Mevlânâ âyinleri yapılır. Mahkemeye yakın bir eski tekkedir.

Çeşmeleri de çoktur. Kaynakları hep Meram dağında olup Taksim kubbesinden gelir. Üçyüzden fazla sebili vardır. Onbir adet yemek verilen yeri olup, her an nimeti bol olanları : (Hazreti Mevlânâ tekkesi imâreti) ile (Sultan Süleyman Han imâreti)'dir.

Hamamlarının en meşhuru (Astâne hamamı) olup eski yapı, suyu ve havası güzel bir hamamdır. Kale içinde (Sunkur hamamı) da böyledir. Vilâyet âyânının anlattıklarına göre bütün saraylarında seksen kadar saray hamamı vardır. Üçyüz kırk kadar bağlı bahçeli, akarsulu büyük sarayları vardır. Paşa sarayı meşhurdur.

Hanlarından, Atpazarı kapısı dışında, Bağdad fâtihinin (Dördüncü Murad) vâlidesi (Kösem Sultan)'ın yaptırdığı büyük han meşhurdur. Yirmialtı adet bekâr hanları vardır. Bedestanla beraber tamamı 900 büyük dükkânı vardır. Yüzlercesi baştan başa mâmur olup kârgir binâdır. Kârgir binâ ve demir kapılı kanatlar ile yapılmış kurşun örtülü bedestanındaki itibarlı zenginlerde, bütün dünyanın kıymetli malları mevcuttur. Sipâhi pazarı, sarahânesi, kalealtı mâmur ve süslüdür.

Su ve havasının lâtif oluşundan, bütün ahali tendürüst ve kuvvetli bünyelidir. O kadar yaşlanıp, uzun ömürlü olurlar ki kuvvetleri gitmiş, ömrü yüzyetmişe yetmiş, güç ve kuvvetleri bitmiş oldukları halde dinç olurlar. Bilginleri akıllı, seyid, soylu, olgun kimselerdir. Kadınları gayet güzel olup, konuşmaları düzgündür. Kıvrımlı saçlarını lüle lüle döktükleri vakit âşıkların akılları başlarından gider. Konyanın helvacı ve berber civanları meşhurdur.

Eşrâf ve âyânlarının başı (Hazreti Mevlânâ-zâde Halim çelebi)'dir. Yirmi adet kadar, Eflâton ve İbni Sinâ âyârında usta, tabib, kan alıcı hekimleri vardır. Beraberce sohbet ettiklerimiz arasında duâları kabul olunanlar var idi. Asker tâifeleri hep samur kürk ve güzel kumaşlar giyerler. Ulemâsı, çeşitli soflar ve mollâyî bezler giyerler. Sanat ehli ve diğer erleri, hep Mevlânâ'yı sever olduklarından mevlevî kü-

lâhları üzerine destarı Muhammedî sararlar. Ahalisi hep Türk'tür, günel konuşan kimselerdir. Garib dostu kimselerdir. Su ve havası dünyaca beğenilir. «Muammaratünnu'man ve Hâlebüşşehba havasından daha güzeldir» derler. Doğrusu seher vaktinde sabah rüzgârından insan tâze hayat bulur.

Kale dışında su taksimi için bir kubbe binâ olunmuştur. O kubbede üçyüz altmışaltı lüleye su taksim olunup, şehrin câmi ,mescid, han, hamam ve âyân saraylarına hep oradan gider. Başı, Meram dağındadır. 2700 su kuyuları vardır ki, bostan sulanır. Bütün bitkiler bu sayede gelişir.

Şehir, beşinci iklimin ortasında olup, yaz ve kış ılıktır. Tarihçilerin ve müneccimlerin doğru rivâyetlerine göre Usturlab ilminde dâirenin dörtte biri ilmi ile Konya'nın talih yüksekliği Zühre burcunda bulmuşlardır. Onun için saz, söz, ney, semâ' ve safâya düşkündürler.

Yedi türlü iri taneli buğdayı olup, deve dişi denilen bir çeşit en büyüğü, ancak Şam yakınında bulunur. Ama arpası çok yağlı olduğundan ata çok vermekten çekinmelidir. Tahılı ve otları çok, ekili yerleri fazla bereketli bir şehirdir.

Kuyumcuları, urgancıları, berberleri meşhurdur. Ama debbağları, Osmanlı ülkesindeki debbağların en maharetlileridir. Meram dağında bir çeşit çiçek olur ki mavi renklidir. Debbağlar onunla deriyi tabaklayıp, gül rengi, gül şeftali sarı, turuncu, kırmızı sahtiyan yaparla ki Arap ve Acem'de tanınmıştır.

Yiyeceklerinden beyaz ekmeği, kâhisi (simidi), çöreği, ballı böreği, helvasının çeşitleri, zülbiyesi, pandisi ve pişmanisi ve tahniyesi meşhurdur. Ama sabunisi ile canım beyaz halka çeşnisini âşıklar yeyince, tadından damakları iki şak olagörür. Husûsi helvacı çarşısı vardır. «Konya'da adama helvayı döverek yediririer» darbimeseli meşhurdur. Meyvalarından Meram dağında Kamerüddeve, ve Kamereddin adıyla iki çeşit mişmiş (1) âlusi olur ki, Şam'ın Hama kaysısından lez-

(1) Kaysı, zerdali, erik gibi meyvalar.

zetli ,sulu ve hoştur. Yirmi türlü armudu, kirazi, durakisi, üzüm sarması, badem kırması olur. Toprağın tabiatı iktizası buralarda limon, turunç, nar, incir, zeytin gibi meyvalar olmaz.

Mesireleri : Herkes ve bütün seyyahlar Konya'nın mesirelerini, ağaçlıklı yerlerini medhederler. Doğrusu hakir de, yirminci seyahatım olan bu seferime kadar böyle bir hıyâban görmedim. Budin sınırında Peçevi Sirem şehrinin kale ardındaki (Barudhâne) mesiresi, Kırım yarımadasındaki (Sodak bağı) İstanbul'un yüzyetmişten fazla bahçe ve gülüstanları, Malatya'nın aspozosu, Tebriz'in (Şah Cihan) bağı, bu Konya'nın Meram mesiresinin yanında bir çimenlik bile değildir. Velhasıl ârifler sultanı Celâlüddin-i Rûmî Hazretleriyle yetmişyedi tabakalık faziletliilerin, gavs-ı azamların gözüne girmiş, Evliyâ'nın hoş gördüğü bir güzel şehirdir. Dokuzbin kadar bağ ve bahçesi vardır. Bir yabancı bu bağların içine girse kaybolur. Güzel sesli kuşların ötüşünden insan tâze hayat bulur.

Konyalılar çoluk çocuklarıyla sekiz ay Meram'da oturup, zevk ve safâ ederek felekten kâm alırlar. Nice bin bağ evleri ve kulübeleri, câmi, mescid, hanları, hamam, çarşı ve pazar yerleri vardır. Ahâlinin Konya'ya gelmeye hiç de ihtiyaçları yoktur.

Aksaray : Konya'nın doğusunda olup üç konaklık yerdir. Kiblesinden (Kafiryan?) kalesini geçip (Larende) kalesine varılır ki bir konaktır. Güneyinde Adalya (Antalya) ve Alâiye (Alanya) iskeleleri olup, ikişer konaktır.

KONYA'NIN İÇİNDE VE DIŞINDA YAŞAYAN BÜYÜK EVLİYÂ

Evvelâ ilâhî sırların müftüsü, sonsuz nurları gören, düşünce ışığı, yaratılışın ışığı, makam sahibinin imâmı, kadri yüksek himmetli, âlemin ışığı, asfiyânın direği, evliyânın göz nuru, şeyh hazret bilginier sultanı. İsim ve künyeleri :

Hasan Belh'i Hatib, İbn Mahmud Hatib, İbn Mevdud, İbn Sâsit, İbn Mutahhar, İbn Hammad, İbn Abdurrahman, İbn Emîr-ül mü'minîn Hazreti Ebubekir'dir.

Soyları, Hazreti Ebubekir'e ulaşır. Kendileri Belh'den Sultan Alâüddin'e gelip 605'de Anadolu'ya girip hakikat neşrine başladı. 631 târihinde vefât edince Selçukluların son günleri idi. Sonra oğlu (Celâlüddin-i Rûmî) ki, sultân-ı ulemâ oğlu Molla Hünkârdır, onun seccadesine oturup halifesi oldu.

Sultan-ı ulemâ (bilginler sultanı) kendi tekkesinde gömülüdür. Babalarının sandukasıyla beraber sandukada : Keskin bilgi talibleri, irfan şarabının devcısı, hakka erenlerin başı, müttekilerin dayanağı, ilim isteklilerinin aradığı, imâmet âleminin güneşi, kerâmet tahtının güneşi, gören gözün kaynağı, mücâhede fenlerinin tamamı, vefa denizi, şifa madeni (Şeyh Molla Hüdâvendigâr Celâlüddin-i Rûmî, yâni Hazret-i Mevlânâ Muhammed bin Sultan-ül ulemâ Belhli Hasan).

Hazret-i Mevlânâ'nın da doğduğu yer Belh'dir. Çocukluğunda babasıyla, bütün akrabalarıyla Karaman illerine gelmişlerdir. Doğum tarihleri hicretin (604) üçüncü senesi Rebiülulânın altıncı günüdür. Mutlu zamanlarında Nakşibendî tarikâtında dört yüz bin Müslümana öncü olmuş, ve kendileri de zâhir bilginlerinden iken, Şems-i Tibrizî Hazretlerinden fakr cihazını kabul edip bâtın bilgisinde de onlardan herşeyi

öğrenip yoluyla mevlevî tarikini icad etti. Dörtüüz binden fazla Allahın kulunu da doğru yola götürüp, sonra Sultan Rûknüddin Süleyman zamanında 672 senesi cümâdelâhire-sinde, fenâ evinden (dünyadan) beka diyârına (ahrete) göç ederek, babalarının yanındaki sanduka içinde gömülüdürler (1).

Bu hesaba göre yaşları 68 sene üç ay olmuş olur. Kad-desallahu sırrahu.

Hazret-i Mevlânâ'nın yadigârı olan Mesnevî'si, hakikat arayan dervişlere rehber olup hükmü, tâ kıyamete kadar gönül ehlinin sevgilisi olarak kalacaktır.

Din deryâsının dalıcısı, yakın denizinin incisi (Şeyh Hüsamüddin, İbn Hasan, İbn Mehmed, İbn Hasan, İbn Ahi Türkmen) : Mevlânâ'nın nazargerdelerindendir. Mesnevî'nin yazılmasına bu zât sebep olmuştur. Hazret-i Mevlânâ'dan sonra, bütün müridlerin izniyle bu zât onun seccades'ine oturmuştur. 648 senesinde Gıyâsüddin Mes'ud zamanında vefât edip, Hazret-i Mevlânâ yanında gömülmüştür.

Dünya ve din sultanı, yakın dağın sîmurgu, Mevlânâ bilginler sultanı oğlu, Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî oğlu Sultan Veled Bahâüddin) Hazret-i Molla hünkârın olgun oğludur, doğum tarihieri Konya'da 623 senesidir. Çelebi Hüsamüddin Hazretlerinden sonra halife olup, bunun zamanında büyük vâlideleri, yani Hazret-i Mevlânâ'nın şefkatli vâlideleri, Konya şehrinin kible tarafına bir konak uzaklıkta Lârende şehrinde oturmakta idi. Bu Sultan Veled efendinin rüyâsına vâlidesi girip (Yetiş, ya oğlum! Can çekişmekteyim, beni defnet!) deyince, Sultan Veled uyanıp tayy-i mekân ile Lârende'de bulunur. Büyük vâlidesinin hâlet-i nez'ine yetişip onu, yaptırdığı Lârende Mevlevihânesine gömer. Yine tayy-i mekân ederek Konya'ya gelir. Bu keşif ve kerâmetlerini et-

(1) Celâlüddin-i Rûmî'nin vefâtı tarihinde Selçuk hükümdarı, Üçüncü Gıyâsüddin Keçusrev idi.

rafa duyurunca 712 senesi sonlarında vefât ederler. Yaşları 89 sene olup, aziz pederleri Hazret-i Molla Hünkâr yanına gömülürken, Mevlânâ Hazretlerinin, mübârek elleriyle, Sultan Veled efendiye yer gösterdikleri sâbittir. Allah hepsine rahmet eylesin.

Bu çok kusurlu hakîr, 1060 tarihinde Melek Ahmed Paşa efendimiz sadrazâm iken, padişâh fermânıyla bu makamı tâmir edip ,vakıfnâmelerine baktığımdan soy ve soplarnı bu şekilde yazılmış buldum.

Hazret-i Mevlânâ'nın makamı : Sultan Süleyman binâsıdır. Daha nice hükümdarlar ve sultanlar burayı tâmir etmiştir. Ama, Süleyman Han Bağdad fethine giderken, ikiyüz kese masraf koyup, cennet gibi mâmur olan Bağdadı feth edip gelince, evvelâ bilginler sultanın oğlu Molla Hünkârın sandukalarını sırmalarla donatıp, gümüş parmaklıklar ve dört tarafından güzel yazılı Kur'an-ı Kerimler, gümüş kabacak, şamdan, buhurdan, kilabdan, çırağdanlar nice bin kıymetli kandiller, ve sanatlı avizeler ile süsleyip, Hazret-i Sultan-ı Ulemâ'nın sandukası hepsinden yüksek, ve Molla Hünkârınkini ondan biraz alçak yapıp, mübârek başlarını mevlevî külâhları üzerine beyaz mevlevî sarıkları, Keşmir ve Lâhor şalları, ve taylasan ile, heybetli öyle bir kabir sandukalarıdır ki, aviüdan gören adam vehme düşüp, kendinde bir dehşet hasıl olur.

Bu mezarlar, sema'hânenin kible tarafı köşesinde olup dört tarafları parmaklıklıdır. Üzerlerinde başka kubbeleri yoktur. Sema'hâne meydanı, bir cilâlı sahradır .Başka mut-ribhâneleri (musikî âletleri çalınan yerleri) ibâdet yerleri, mihrabı, ve diğcr düzgün sütunlarla yapılmış bir yerdir. Beyaz ham mermer ile döşenmiş geniş bir avlusu vardır. Pencereleeri ,etrafında olan ağaçlıklara bakar. Haftada bir mevlânâ âyini olup, üçyüzden fazla kimi molla, kimi bey ve paşa, herbiri birer bağın gülü ârif billâhların, dünyayı terkedip, mevlânâ âsitanesinde dönerek sema' ederler. Herbiri

akılda ikinci Aristo, eser yazar, fakr ile iftihar eder canlar vardır. Gece ve gündüz ilâhî aşk ile kendinden geçmiş derişlerdir. Kiler, fırın, mutbak, yemek yedirilen yer de, Süleyman Han hayırlarıdır.

Bu tekkenin yakınında iki minâreli bir câmi ve bir medrese, bir yemek verilen imâret de, Süleyman Hanın hayratıdır. Bunların hepsi de kârgir bina olup, yüksek kubbelerle yapılmış ve baştan başa mavi renkli kurşun ile örtülmüş büyük binâlardır.

Sözün sonu, Osmanlı ülkesinde böyle büyük bir makam yoktur.

Bu tekke dışındaki derviş tekeklerinde yatan büyük evliyâ : (Şeyh Hazret-i Sadrüddin Konevi) : Kuyumcu-başı oğlu idi. Vâlidesini Muhyiddin-i Arabî alıp, oğlu Sadrüddin'e teslim etti. Böyle bütün evvel ve ahır ilimlerini ve ledün ilmini Muhyiddin-i Arabî'den öğrenip, mürşidi kâmil oldu. Muhyiddin'in üvey oğlu yetiştirmesidir. Allah kendilerinden razı olsun.

Mehmed oğlu Muhyiddin Mehmed : Mevleviyan yakınında gömülüdür. (Tarvini oğlu Ahmed), Mevleviyan yakınında gömülüdür.

Bu Konya şehri, Osmanlı şehzâdeleri tahtı olmakla nice bin şehzâdelerin nazargâhıdır. Niceleri de burada gömülüdür. Hattâ 962 senesinde Süleyman Han, şehzâdesi Selim Hanı Konya'ya vâli tâyin edip «hüküm ve hükümet, adl ve adalet eylesin!» diye adı geçen eyâleti ona verince şu güzel beyit tarih düşmüştür.

Livây-ı adl-i şehzâde urub nur

Karaman ilerini kıldı aydın

Konya şehrinden kalkarak yine kible tarafına giderek sekiz saatte İsmail kasabasına geldik. Konya Karapınarı kasabasında menzil aldık. Rumelinde de Kırkkilise Karapınarı olmakla buna (Konya Karapınarı) derler. Konya toprağın-

da ve kazası sınırında hâkimliktir. Suyu ve havası lâtif, bağ ve bahçeleri lâtif, şirin bir kasabadır.

Çarşı içinde Süleyman Han câmii vardır. Kurşunlu bir büyük binâdır ve Mimar Sinan yapısıdır. Bundan başka mes-cidleri, üç tekkesi, çocuk mektebi, sultan çarşısı vardır. Buradan dokuz saatta Ereğli'ye geldik.

Eski şehir ve eski kale Ereğli : Osmanlı ülkesinde seyahat ettiğimiz yerlerde dört Ereğli vardır. Biri Rumelinde İstanbul yakınında Süivri ile Tekfurdağı arasında (Tekfurdağı Ereğlisi) olup büyük limanlı bir eski kaledir. Bir de Karadeniz kıyısında Bartın şehri Akçaşar (Akçakoca) arasında Bartın Ereğlisidir. Bir de (Saruhan Ereğlisi) olup gitgide harap olmaktadır. Bir de Karaman Ereğlisi olup, Hazret-i Resulü Kibriyanın Hazret-i Ömer'e verdiği ağzı yâri mucizesiyle ve Hazret Sultan-ı Ulemâ ve Celâlüddin-i Rûmî-i Mevlânânın nazargâhı olması yüzünden gündün güne mâmur olmaktadır.

İlk yapıcısı, Yenvan tarihine göre Hazret-i Nûh'un oğlu Hazret-i Sam'dır. Sonra kalesini Hazret-i Ebubekir'in hilâfeti zamanında, ashabi kiramin velvelesi korkusundan Kayser (Herakliyus) yapıp adına (Herakliye) demiş idi. Sonra 484 tarihinde Sultan Alâüddin bu kaleyi kuşatarak ve büyük cenk yaparak fethedip bütün yaralıları Peygamber pınarının başındaki çamurdan sürünce, bütün dert sahiplerine o gül mübârek ilâç olduğundan (Ereğli) yâni «Er çamuru» demekten galat olarak (Ereğli) adıyla Evliyânın gözdesi bir güzel şehir olmuştur. Sonra halk isyan ettiğinden Fatih Sultan Mehmed, kalesini fethedip, eşkıya kapanmasın diye yer yer yıkmıştır.

Bir tepe üzerinde beşken şeklinde yüksek bir kaledir. Ama içinde kale ağası, neferleri, cebhânesi yoktur. Fatih yazmasına göre Karaman eyâletinde affolunmuş, haremeyn muhteremeyn (Mekke, Medine) evkafı, mâmur bir şehirdir. Dârüssâade ağası, padişâh kanunu üzere işlerine bakar. Onlar tarafından muhteşem bir şanlı ağa, yüz atlı ile hükümet

eder. Önceleri İslâm hükümdarları elinde iken haremeyn vakfı imiş. Hattâ kâfirlerin elinde iken Kral Herakl (Herakliyus) bu şehrin suyunun. Peygamber mucizesiyle aktığını görüp, vâkıâ imana gelmedi fakat Hazret-i Ömer'e ve diğer emir-ül-mü'mininlere her sene hediyeler gönderirdi. Bu suretle bu şehir, Peygamber himayesinde olmuştu. Çünkü bu kral Herakl Kayserin Hazret-i Ömer Medine'de dördüncü yerde parmağıyla gözünü çıkarıp kör Herakl olup?! hayatta bulunduğu müddetçe halifeye, korkusundan hediyeler gönderirdi. Bugün dahi bu şehir halifelerin himayesinde olup haremeyn hâkimi zabteder. Karaman pasasının adamları asla eziyet edemezler.

Bir hâkimi de şeriat tarafından olup, üçyüz pâyesiyle şerif kazadır. Mâmur nâhiye ve köyleri şehir nâibi, şehir su-başısı ve su taksiminde mir-âbı, yâni (su ağası) vardır. Eğer ağası olmasa, gece gündüz kavga eksik olmaz. Çünkü bu şehir Peygamber pınarı dibinde olup, doğu, batı ve kuzeyi Herakl ovası sayılır. Bu ferah verici yerde ise altıbin kadar bağ ve bahçe ve ekili yerler vardır ki, hepsi buradan sulanmaya muhtaç olduğundan bir su hâkimi vardır. Herkese su, sıra ile verilir.

Bu şehrin büyük sarayları süslü ve mâmur olup, her evde bir akarsu havuz ve şadırvanlarla süslenmiştir.

Koca-Mehmed Paşa câmî: Süleyman Hanın vezirinin câmii olup, Mimar Sinan yapısıdır. Birçok mescid ve tekkesi vardır. Hanlarından (Rüstem Paşa kervansarayı) Mimar Sinan yapısıdır. Hamamı ve çarşısı, pazarı ve yiyecek ve içeceği oldukça beğenilir. Ziyâret yerlerinden (İskender-zâde Abdurrahim efendi) nurlu türbesi olup, gönül erbabının ziyâret yeridir.

Peygamber mucizesi mesîresi, yâni pınarbaşı: Bunun hakkındaki Cemâlî merhumun manzum medhiyesini buraya

teberrüken yazıyorum. Bismillahi'r-Rahmanı'r-Rahim, ve bi-hinestain, ya fettah..

Hamd kılmak Hâlika vâcibdir
 Nimetine ins ü cin tâlibdir
 Hem salât ile selâm o Ahmed'e
 Mazhar-ı levlâk o sırr-ı Emced'e
 Sahbına, evlâdına olsun selâm
 Anlar ile oldu çünkü din tamam
 Ehli ahbardan rivâyet olunur
 Çok tevârihte hikâyet olunur
 Bir gün ol sultân-ı Zeyn-i Enbiyâ
 Vâkıf-ı esrâr-ı pak-i (Hel Etâ)
 Otururdu Rahmeten lil âlemin
 Hem salâtiyle Emîrel mü'minin
 İbn Hattab Ömer ol kân-ı cüd
 Hazret-i serverle kılmaştı sucud
 Hazret ağzından mübârek yarını
 Ol nübüvvet ağacı esmârını
 Verdi ağzından dedi ki -Yâ Ömer!
 Emr-i Hak'dır, sen bunu tut muteber
 Bu emânettir senin ağzında bil
 Vakti gelinceyedegin sakla gil-
 Anı bel' etti Emirelmü'minin
 Mustafâ'nın sırrına oldu emin
 Dâr-ı mihnetten muhabbet dârına
 Gitti sultan, kodı yarın yarına
 Yâr-ı sâni, âdil ve âmil Ömer
 Ehl-i islâm buldu devrinde zafer
 Bir melikin adı Herakl-i Rum idi
 Kendisi ve cümle kavmi şum idi
 Görmediler yüzünü Peygamberin
 Mu'cizâtın bilmeyüp ol serverin
 Nâme yazıp gönderip ol Kavm-i dal
 Sandılar ki ola bu iş muhal
 Dediler ki -isteriz biz ya imâm

Dininiz hak ise bildir bittemam
 Zahir olsun ilimizde bir pınar
 Cârî olsun görelim aşikâr
 Terkedelim din, kendi yılınız
 Vakfedelim ana bütün ilimiz
 Hem Müslüman olalım bir bittemam
 Sözümüz hep cümle budur vesselâm-
 Nâme geldi çün Medine şehrine
 Ol halife ve adalet bahrına
 Nâme geldi çün ona buldu vusul
 Gördü mânâsın bilüp ol pur usul
 Zahiren verdi cevâb-ı bâ savab
 Lik düşdü kalbine çok ıstırab
 Gece vardı merkad-ı Peygambere
 Makdamına kodu bâşın, yüz yire
 Çok tazarru eyleyerek ağladı
 «Yâ Habiballah! Meded eyle!» dedi.
 Beyne nevm ve yakza ol pâk zat
 Gördü kim geldi göründü pür sıfat
 Dedi kim «Kaldır başını yâ Ömer!
 Hak katında çün sen oldun muteber.
 Sana verdi kim ağız yarı ki var
 Gizli idi, oliserdir aşikâr
 Gönder anı Rumu mâmur eylesin
 Zemzem ile ehl-i Rumu sulasın!»
 Çün Emirülmü'minin buldu safâ
 Dedi zahir mü'cizat-ı Mustafa
 Munkati' olmaz cihandan tâ ebed
 Cümleye andan eriserdir sened
 Menzile geldi Emirül'mü'minin
 Çıktı ağzından o dem dirhemîn
 Gizledi sanduka içinde anı
 Hurrem oldu görenin can ve teni
 Gönderip ol dereyi ashab ile
 İzzet ikram ile, ahab eyle

İhtiram ile anı götürdüler.
 Herakl Ruma anı yitürdüler
 Cem oluben «sihirdir» dediler.
 «Bu yalandır, mekrdir» dediler.
 Dediler «bunu koyalım bir yere,
 Olmaya toprak ola taş ve dere!»
 Kodular bir yere yarı, sengi çün
 Bir deredir taşı çok, toprağı yok.
 Zahir oldu anda enhar-ı kiram
 Mu'cizat-ı Mustafâ'dan ey hüمام
 Ne yere kodularsa çıktı su
 Çün hemandem carl olup akdı su
 Herbiri bir türlü söz söylediler.
 Bunun üzere ittifak eylediler.
 Yarı varıp kodular taş mermere
 Çoğu münkir oldular Peygambere

BİR BAŞKA KİT'A

Koyunca senk üzere mâi zâhir
 Tülû etti o dem bir mâ-i tâhir
 Serian anda dahi oldu câri
 Resulü Kibriyânın ağzı yarı
 Dediler ol pınara şimdi (Ejiz)
 Ne hikmettir kim akar söyler tiz tiz
 Cemian ettiler tecdid-i iman
 Edip tasdik olup cümle Müslüman
 Mûcize ve hem keramet oldu bu
 Zemzom-i Ahmed değil midir bu su?
 Oldu meşhur zemzem ile İsmail
 Hâcer ana ile babası Halil
 Liyk budur mûcizat-ı kibriya
 O şefaât kâni tâc-i asfiya
 Münkirine oldu malûm bittamam
 Bildiler ol hazreti hep has ve âm

Zübde-i evlâd-ı İsmâil Halil
 Hazret-i Ahmet muin ba delil
 Enbiyâ ve evliyânın efdali
 Âdem evlâdının oldur ekmeli
 Mûcizatından zuhur etti pınar
 ... zenzem denilse sad hezâr
 Ol mübârek su başında hâs ve âm
 Mesken edüp tuttular anda hıyam
 Ol makam oldu nazargâh-ı hüda
 Seyrederler padişâh ve hem gedâ
 Müfti-i devr-i zaman, ehl-i yakîn
 (Hazret Es'ad efendi) şeyh-i dîn
 Diledikde hac için azm-ı sefer -
 Bu diyârı eyledi seyr ü güzer
 Olmagıyle bu vilâye râh-ı hac
 Olduğu çün dâhil-i min külli fec
 İzzet ile bu diyâra geldi ol
 Vardı nehre seyr için buldu vüsul
 Meclisinde hazır olan ârifan
 Olduğuçün müfti- sâhib-zeman
 Eylediler anda istiftâ olar
 -Bu suyun aslın beyân et- dediler.
 Süret-i fetvâda verdiler cevab
 Dinle budur ol cevâb-i bâ-sâvâb
 -İrâde eyleyüb yârı
 Mübârek ağzının yârı
 Yarub etrab ve ahcârı
 Nehirler eyledi câri
 Zülâl-i mü'cizatından
 Bu yerler oldu dilseyrab
 Haraca kesti tiğ ile
 Bütün küffârı füccârı
 Mahasal su böylece oldu revan
 Mu'cizat-ı Mustafâ'dan her zaman

..... (1)

«Ereğli» oldu adı şimdi meşhur
 Ziyâret eyleyenler oldu mesrur
 Nice medh olmaya bu âb-ı seyyar
 Ki sun'ile yaratmış anı settar
 Ki üçyüz altmış hark suyu
 Aceb taksim etmiş bunca suyu
 Akar harki-misal mâ-i Ceyhun
 Gider sahrâlara güyâ ki mecnun
 Olur her küşe anda sebzezarı
 Bütün güller olur bülbül kararı
 Anın her küşesi san bâğ-ı cennet
 Hayat bulur kılanlar anda sohbet
 Ki nerde varsa ânın bir mizâbı
 Döner üstünde nice âsiyâbı
 Nedir anda olan bağ ve besâtin
 Nedi ezher ile dolu riyâhın
 Ne hoşdur seyr kıl şu mâ-i câri
 Gönüllerde komaz asla gubârı
 Ana bâğ-ı irem disem hatâ yok
 İrem bağında bu denlû safa yok
 Biter şeftâlû ve armud ve elma
 Olur zerdâlûsu mânendi hurma
 Nice medh itmeyeyim ben bu cenânı
 Ki yoktur bir tarafta ana sâni
 Verüb vakfiyetini âl-i Selçuk
 Gelüb sonra yine mir-i Karaman
 Muhakkak eyleyüb etmişti ferman
 Olub vâli bu iklîme Selim Şâh
 Makamın kula cennete ol Allah
 Virüb hükmü ana sâhibkırânı
 Mukarrer itti evkafında ânı

(1) Hep bu şekilde bu manzume beş sahife böyle devam eder.
 Biz bu uzun manzumenin bundan sonra, son kısmını alacağız.

Verüb vakfiyesin cümle salâtin
 Mücedded verdiler hükm ü berâtin
 Hususa bu zamanda ol vilâyet
 Ki meftun üstüne bâb-ı saâdet
 Güzin-i âl-i Osman Han Osman
 Şehinşâh-ı cihan Sultan Osman (Genç Osman)
 Anın şimdi olubtur pâdişâhı
 Hudâ olsun nigezbân ı penâhı
 Saâdetle muzaffer ola dâim
 Semâvat ile arz oldukca kaaim
 Olunca saltanat tahtına nâil
 Anın vakfiyetine oldu mâil
 Virüp vakfiyetine hükm-ü te'kiq
 Anınçün oldu böyle vakf te'yid
 Celis-i pâdişâh-ı âlem-âra
 Enis-i tâcdâr-ı dâr-ı dünya
 Karın-i şehriyârı heft-kışver
 Saâdet baht ı mansuru muzaffer
 Ağay-ı a'zam-ı dârüssaâde
 Saâdetle ola dâim küşâde
 Olubdur nâzır-ı vakf-ı peygamber
 Muîn ola ana Allahu Ekber
 Ola vakfın reâyâsı safâda
 Analar bayr ile dâim duâda
 Tekellüften, meşakkatten müsellem
 Muaf ve hiç müberrâ olan âdem
 Huzûr-u kalb ile eyler duâyı
 İderler rûzu şeb hamdü senâyı
 (Cemâli) nin dahi budur ricası
 İrişe kâmil insanın duâsı

Temmet (tamam oldu)

Ereğli şehri ne kadar anlatılsa azdır. Çünkü eski zaman-
 da (Antakya) şehriden sonra bu (Harkile) yâni Ereğli şeh-
 ri mâmur idi. Sonra Konya'yı Selçuk hükümdarı Alâüddin

Mâmur ederek hükümet merkezi edinince bu Ereğli'nin mâ-murluğu bozuldu.

Karaman Ereğlisinden yine kible tarafına giderek dokuz saatte (Ulukışlak) kasabasına menzil aldık. Bu kasaba Karaman eyâletinin Niğde sancağında Koca-Mehmed Paşa vakfıdır. Mütevellisi hâkimdir. Yüzelli akçalık şerif kazadır. Kadısına senede beş kese hasıl olur. Kethüdâ-yeri, serdarı vardır. Evleri bağ ve bahçeli olup toprakla örtülüdür. En meşhur câmii, Koca-Mehmed Paşa câmiidir. Kubbeli ve minâ-reli, avlusu mermer döşeli şirin bir câmidir. Yanında bir zâ-viyesi, lâtif bir hamamı, büyücek bir hanı vardır. Güya bu han bu şehrin kalesidir. Yüzyetmiş ocaktır. Başka harem odalığı, develiği, üçyüz tavla at alır ahırını, avlusu ortasında büyük bir havuz, bir kileri ve bir yemek yedirilen imâreti var. Her akşam ocak başına birer bakır sini ile beşer tas buğ day çorbası, beşer ekmek, birer yağ kandili ve her at başına birer torba yem verilir. Nimeți bol, vakfı sağlam bir hayrat-tır.

Üçyüz kadar dükkânları vardır. Bu binaların hepsi kâr-gir ve baştan başa hepsi kurşunla örtülü olup Mehmed Paşa vakfıdır. Hayrat sahibi Oküz-Mehmed Paşa namıyla meşhur olup Haleb'de bekriler yanında cihanı seyreden bir yerde gö-mülüdür. Allah rahmet eyleye. Her yerde hayratı vardır. Ama bu Ulukışlak hayratının benzeri Şam'ın batı ve güneyindeki hanlar müstesna olduğu halde hemen yoktur.

Buradan hareketle yedi saatta Ramazan oğlu yaylasına geldik. Adana eyâleti hükmünde büyük bir yaylaktır. Osmanlı ülkesinde yetmiş kadar yayla olup başlıcaları şunlar-dır :

«Erzurum'un ensesinde Bingöl yaylası, Revan yakınında Ağrı yaylası, Van yakınında Sübhan yaylası, Şehrizer'da Harir yaylası, Musul yakınında Cûdi yaylası, Mardin yakınında Sencar yaylası, Diyarbakır yakınında Karacadağ yaylası, Kayseriye yakınında Kökeş yaylası, Birgi'de Bozyaylak, Tire yaylası, Manisa ensesinde Sultan yaylası, Bursa'da Keşiş

dağı yaylası, Kastamonu yaylası, Sinop yaylası.. Dahâ bu gibi birçok yaylalar... Rumeli'de Samakov yaylası, Rilo yaylası, yakınında Derpot yaylası, Serez yaylası, Sofya'da Vitoş yaylası, Menlik yaylası. Hersek'de Çimperne yaylası, Aylon yaylası, Nevesin yaylası. Bosna'da Köprüz yaylası, Kızanlık yaylası, Şipka yaylası.. Ve daha bunun gibi nice yaylalar vardır. Bunların hepsini seyrettim. gezdim. Fakat Erzurum'un Bingöl yaylasıyla Adana'nın Ramazanoğlu yaylası gibi yayla görmedim. Burada olan Türkmen aşiretlerinin adlarını yazsak kitap olur.

Buraya çoğunlukla Adana, Tarsus, Sis, Misis, Silifke ahalisi yaylağa çıkarlar ki herbirinin sınırları, kadı ve nâipleri, hâkimleri, câmi ve yayla ovaları, çarşı ve pazarları, han ve hamamları vardır. Yaylaya çıkan, yefmiş kere yüzbin koyundan koyun hakkı alınır diye meşhurdur.

Buradaki sular, yayla kirazları, yoğurt kaymağı ve tereyağı, bir diyârda yoktur. Çarşı ve pazarı baştan başa çam tahtasından ve çam kabuğu ile örtülü küçük dükkânlardan ibarettir. Murtaza Paşa efendimiz, bir tabiat sahibi kimse olmakla, üç gün burada zevk ve safâ edip çeşitli çiçek ve otların güzel kokularıyla dimağlarımız kokulandı. Atlar bile yonca ve terfil yemekten küp gibi karınları şişti.

Paşaya bu yayla halkından tam üçbin koyun, yedi at hediye geldi.

Oradan yine kible tarafına yokuş aşağı dere ve tepeli taşlık, sarp, sık ormanlık yerleri aşip (Çiftehan hamamı)'na geldik. Küçük iki adet handır. Burada bir dere içinde bir hamamı vardır. Küçük kârgir bir binâ, bir kubbe ile örtülü olup suyu ılık olduğundan bütün yayla halkı bu ılıcada çimüb (yıkayıp) ebedî hayat bulurlar.

Çiftehane ve bu ılıcaı geçip, yedi saatte (Sultan hanı) konağına vardık. Bu da küçük bir konaktır. Ama amansız bir yerdedir. Çoğunlukla Adana halkı buraya yaylağa çıkarlar. âb-ı hayat gibi pınarları vardır.

Buradan yine kible tarafına dereli, tepeli, yokuş üstü

yerleri aşıp (Külek) kalesine geldik. Aşağı tarafında durduk.

Külek kalesi : Bu kale sağ tarafımızda göğe baş kaldırmış, yalçın kaya üzerinde yüksek bir kaledir. Mısır hükümdarı Yusuf Salâdüh'in korkusundan Ramazanoğulları bu kaleyi yuvarlak ve külek şeklinde yaptıklarından, halk dilinde (Külek kalesi) derler. 873 tarihinde Fatih Sultan Mehmed, Karamanoğullarının Varsak eşkiyasını bozup, ellerinden aldığı için, hacıların yolu emniyetli olmuştur.

Hâlâ Adana şehri eyâletinde Kusun kazâsının mâmur, cebhâneli, kale ağalı ve neferli bir kaledir. Kale içinde evleri vardır. Fakat kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı yoktur. Halkı âsilerdir. Her adam kaleye çıkmaya cesaret edemez. Kaleye çıkmak zor bir iştir. Çarşı, pazar, hân ve hamamdan eser yoktur. Ancak Fatih'in bir câmii vardır.

Buradan kalkıp dere ve tepeleri ve yedi yerde çayları, yüzbin zahmetle geçip, kible tarafında 9 saatte (Çanta hanı)'na vardık. Çanta nehri kenarında olup 1074 tarihinde Bağdad fâtihi Suitan Murad Han vezirlerinden Bayram Paşa tarafından yapılmıştır. Fakat gayet amansız yerde olup, büyük ve yetmiş ocak ve avlulu... ahır var, toprak ile örtülü, kale gibi bir mâmur handır. Dibinden akan büyük nehir, bahar günlerinde asla geçit vermez. O zaman buradan sallarla geçilir. Bahardan başka mevsimlerde atla geçilebilir. Gayet coşkun akar. Bu nehir, Sis dağlarından çıkarak ve bu (Çanta) hanı altından akıp, batıya doğru akar. Ak Tarsus altından Akdeniz'e dökülür. Hamın etrafındaki köylerde camuslar çok meşhurdur.

Bu dağlarda Osmanlı padişâhının kanunu üzere kırkbin adet topçeken camusları vardır. Ama, şimdi hesap ve kitabını Allar bilir. Kendi biter, kendi yeter, damgalı, damgasız, herbiri Dabbetül arz gibi camuslardır. Bunların muhafazası için yedi parça şehrin ahalisi vergiden affedilmiş ve müsellimlerdir. Sefer sırasında nice bini kementlerle, tuzaklarla, kapılarıyla avlanıp sefere götürerek balyemez topları çektirirler. Bu dağlarda kaplan da pek çok bulunur. Camus avlamak

için kaplan gelince camuslar, bilhassa boğaları kaplanları ortaya alıp, o anda aman vermeyip helâk ederler. Bu dağlara başka adamlar da giremez. Hattâ Murtaza Paşa, büyük alay edip bu dağlar içinde mehterhâne çaldırıp giderken yedi tane camus mehterhâne sesini duyup alay üzerine hücum edince derhal askeri darmadağınık etmiştir. Davullar orman içinde kalıp asker pürsilâh yürüdü. Camusa hücum edip o kadar mızrak vurmuşlar ki, camusların vücutları kirpi gibi olup hesapsız kurşunlar da isabet ettiği halde, asla ruhlarının bile haberi olmayıp yine dağlara girerek kayboldular. Bu kadar camusa Osmanlı padişâhından başka padişâh malik değildir.

Bu handan kalkıp Çanta nehrini geçerek yine kible tarafına 7 saat giderek Adana şehrine geldik.

Adana kalesi : İlk yapıcısı, Emir-ül-mü'minin Muhammed bin Reşid imâm iken, Seyhan nehri kenarında bir küçük taş kale yapar. Adına (Dar-ı Huma) derler. Fatih Sultan Mehmed'in fethettiğini ve vasıflarını bir bir hacı şerife gittiğimiz seneki cildde tafsilâtiyle yazdık.

Burada iki gün kaldık. Üçüncü gün kalkıp Seyhan nehri üzerindeki onaltı göz büyük köprüyü geçip yine kible tarafına giderek (Misis) kalesine geldik. Ebu Cafer Mansur binasıdır (1). Sonra İspanyalılar eline geçip (?) büyük şehir oldu. Bin adet çuha imalâthânesi vardır. Fakat hacıların yolu üzerinde olmakla burayı emin yapmak için Bayezidi Veli fethedip kalesine fazla miktarda asker kodu. Sonra İspanyalılar (?) gemilerle gelip, deniz kıyısında olan Osmanlı kalelerini harab ettiler. Bu Misis kalesini dahi berbâd edip bırakmışlardır. Diğer vasıfları hacca giderken yazılmıştır.

Buradan kalkarak kible tarafına gidip alçak belini geçtik. (Şahmâran) kalesi sol tarafımızdaki Maraş yolunda yalnız bir kaya üzerinde görünüyordu.

Kible tarafına 12 saat giderek (Kurtkulağı) konağına

(1) Abbasilerin ilk halifelerindendir.

geldik. Kazasında kaldık. Oradan Demirkapı denilen yere geldik. Burası korkunç ve tehlikeli bir yerdir. Kayserler asrında buradan tâ deniz kenarına kadar bir sur (duvar) çekip ortasına bir demir kapı yaparak Arap askerinden emin olduklarından buraya (Demirkapı) derler. Hâlâ eserleri görünür.

Bir yalçın kaya üzerinde harab kalesi ormanlık içinde kalmıştır. Şimdi bile burada (Cum) Kürt harâmileri yol kesip av kaparak dağlara çıkarlar. Bu tehlikeli yeri geçip (Payas) kalesine geldik. Yapanı Sokollu-Mehmed Paşadır. Onun evkafıdır. Üçyüz adamla idare olunur, büyük vakıftır. 150 akçalık şerif kazadır. Nâhiyesi 16 akçalık sayılır. Yeniçeri serdarı, kethüdâ-yeri, şehir nâibi, şehir su-başısı, muhtesibi, gümrük emini müftü ve nâibi yoktur. Kale ağası ve yetmiş adet kale neferleri vardır.

Payas kalesi şekilleri : Deniz kıyısında dört köşe kayalık bir güzel kaledir. Sekiz adet sağlam kaleleri ve her kalede küçük ve büyük on adet topu vardır. Bir büyük burcunda, balyemez toplar olup limanı korur. Burası Haleb'in iskelesi olmakla sınır gibidir. Kalenin etrafı germe sekizyüz adımdır. Kalenin içinde toprak ve kireç ile örtülü üçyüz kadar ev vardır. Kalenin duvarları iki kat olup burc ve duvarları gayet sağlamdır. Doğuya bakan ikişer kat demir kaplı kapısı ve hendek üzerinde ağaç köprüsü vardır. İskele kalesi sağlam ve yuvarlak bir kale olup üzerinde kale neferleri gece ve gündüz gözcülük ederler. Çünkü gümrük buradadır.

Burası eski zamanda gayet güzel liman imiş. Fakat şimdi o kadar mâmur değildir. Yâni gemiler girerler. Çoğu büyük gemiler alarga (uzağa) demir atıp yatarlar. Sekiz rüzgârdan emin âlâ limandır. Kale hendeğinin sol tarafında ferah bir mahkemesi vardır.

Kale kapısı önünde büyük bir dut ağacı var. Demir kapılı, kale gibi bir büyük hanı var ki 1007 tarihinde yapılmıştır. Han kapısı, kale kapısına bakar. Gayet mükellef, birçok harem odalı, ahır ve develikli, geniş avlulu, ziyâfet yeri olan

bir emsalsiz handır. Bu hana yakın garip ve sanatlı bir câmi vardır ki, İstanbul'da Silivri kapısı içindeki İbrahim Paşa câmiine benzer. Mihrab ve minberi gayet sanatlıdır. Uzunluğu ve enliliği seksen adımdır. Avlusu, cennet bağına benzer. Şehrin en güzel ve salâtin câmii olduğundan cemâati çoktur. Avlusunun ortasında parmaklıklı bir havuz vardır. Etrafında abdest muslukları vardır ki selsebil gibi gece gündüz akar. Burada abdest tazelenir. Bu havuzun etrafı çeşitli turunç ağaçlarıyla bezenmiştir. Herbirinin hoş gölge ve havasından, limon ve turunç çiçeklerinin güzel kokularından kalabalık cemâatinin damağı hoşlandığından herkes can ve gönülden Allaha ibadet ederler.

Câmiin iki kapısı vardır. Biri kibleye açılan avlu kapısıdır. Sol kapı, adı geçen dut ağacına bakar. Câmiin içi gayet nurludur. Nur üstüne nur bir nurlu kubedir. Burada olan parmaklıklı tunç pencereler üzerindeki sedef işlemeli kapaklar, nefes, telli ve hurdekâr camlar bir yerde yoktur. Nurlu güneşin ışıkları vurdukça, câmiin içi nur üstüne nur olur. Kürsüsü ve müezzin mahfili sanatlıdır. Şamdan, çırağdan, asılı avizeler, ibrişin ve nakışlı halıları pek dilberdir.

Sözün kısası kale, han, imâret, mescid, medrese, çarşı, pazar, hamam hepsi kârgir binadır ve mavi kurşunla örtülüdür. Hayrat ve hasenatının hepsi şehid gazi Sokullu-Mehmed Paşanın binasıdır. O bolıuk asırda, temel nazırı Sinan ağa, vilâyet halkının arzı ile bin kese masraf göstermiş ise de, koca vezir bunu asla dikkate almadan az görerek defteri yakmıştır. Bu derece, Câfer Birmeki'ye benzer. Aristo tedbirli vezir idi (1).

Süleyman, Selim ve Murad III. Hanların veziriazamı olup kırk sene sadrazâmlık etmiş (2), nice kere azlolunmuş, nice kere serdarı âzam olmuştur. Yaptığı hayır binalarında

(1) Cafer Birmeki, cömerdliği ile meşhur, Harun-ür Reşid zamanındaki vezirdir.

(2) Sadrazamlık müddeti üç padisâh devrinde 15 sene kadardır.

320 hutbe okunur. Rumelinde, Edirne yolunda (Burgaz) kasabasındaki hayır eserleri de onun eseri olup, hâlâ evkafına, sülâlesinden İbrahim Han-zâdeler ocaklık yoluyla sahiptirler. Allah rahmet eyleye. Çok kereler hayır binalarında yemek yemişizdir. Ama hayır binâlarının hepsinden lüzum-lusu bu, hacıların geçiş yeri olan (Payas) şehridir. Burası evvelce derbend halinde iken vezirin himmetiyle emniyet altına alınmış, hâlâ güzel ve mâmur bir şehirdir. Bağ ve bahçesi, gülüstan ve sünbül bahçeleri vardır. Şehrin görünüşü şirindir. Toprak, kireç ve cisin? ile örtülmüş, 850 kadar evi vardır. Ahalisi avarız ve örfi tekliflerden affolunmuş ve müsellem olup, sekizbin kadar yazılmıştır. Asâyîşinin temini için onaltı kethüdâlıktır.

Korsan ve harâmiler haşaratı, şehire ve yola bir ilişik etseler, derhal bu eşhir halkının şahbâzları batıdan Kurtkulağına, kıbleden Bilan ve Bakras yollarına pürsilâh hücum ederek, elbette harâmileri avlayıp, gelip geçen Müslüman hacıları ve kara ve deniz tüccarlarını geçirirler. Gayet cesur ve bahadır, ve nihayet derecede hünerlidirler. Bu şecâatlerine göre yine de gayet itaatlı adamlardır.

Şehirde sade Mehmed Paşa câmisinde hutbe okunur. Diğerleri tekkedir. Malûm olanları Halil ve İskele tekkeleridir. Üçyüz dükkândır. Dükkânlarında herşey bulunur. Yedi adet kahvesi bir hamamı olup bağ ve bahçesine nihayet yoktur. «Mercan ağa kapısı» demekle tanınan, suyu gayet soğuk bir kuyusu vardır ki Temmuzda buz parçası kesilir. Şehir halkı hep ona muhtaçtır.

Şehir sahilde olduğundan havası biraz ağırcaadır. Ama altı ay kışı gayet lâtif olur. Diğer altı ayda bütün şehir halkı Temmuz olunca eşrâf ve âyân, küçük büyük, Payas dağı yaylağına giderler. O kadar büyük bir yaylaktır ki, o taraflarda olan Türkmen ve Araplardan iki kere yüzbin adam, on kere yüzbin koyunlarıyla kuyruk, yâni ülker yıldızının doğduğu zamandan başlayarak altı ay bu yaylada hava ve tâzelik elde edip döl, döş sahibi olurlar.

Binlerce, âb-ı hayata benzer akarsuları vardır.

Asıl şehir haikî garib dostu, oğuz tâifeleridir. Namazını kılan, imanlı, Allahın birliğine inanan, derviş meşrepli adamları vardır.

Beyaz ve has ekmeği yaylasında livâşe yufka ekmeği ve üzümü, inciri, turuncu meşhurdur. Yaylalarında kaysiye yakın bir üzüm olur. Bu memlekete mahsustur. Yedi adet yaylağı vardır ki, herbirinin bir çeşit hassası vardır.

Evvelâ (Sürmeli yayla)'da asla tâun olmaz. Habib Necar Hazretleri birçok defalar bu yaylada oturup, halkı dine davet etmiştir. Kendisi meb'ustur. Duâsı berekâtıyla yaylada asla veba olmaz. (Göktepe yaylası) : Gayet yüksek, büyük bir yayladır. Burada hiç bir hayvanı ülker urmaz. (Çatalağaç yaylası) : Burada asla sıtma olmaz. Ahalisi gayet tendürüst olur. (Fındıklı yayla)'da asla ve katiyen yılan, çıyan, akreb ve başka zehirli haşarat bulunmaz. (Solgani yaylası) : Burada hiç hırsız ve harami bulunmaz. Çünkü Cüneyd-i Bağdâdî Hazretlerinin halifelerinden (Solgani Sultan) burada gömülüdür. Burada bir kimse, koymadığı bir şeye el uzatsa eli kuruyabilir. Tecrübe edilmiştir. Yol kesicilik yoktur. Herkesin malı meydandadır. Hiç bir kimse el süremez. (Sicin yaylası) cüzzam ve miskin olanlar burada, Allahın emriyle altı ayda, âb-ı hayat gibi olan sularının hassası yüzünden tendürüst olup, o miskinın vücudu, beyaz inci gibi olup hayat ve can bulur.

Bu yaylada Hazret-i İsa Aleyhisselâmın vâlidisiyle Nablus'tan gelip oturdukları yerdir, ziyâret yeridir. Hazret-i İsa halifesi Şem'un Safâ Hazretleri Mısır'ın Behnisa şehrinde seyahat ederek, bu yaylada Hazret-i İsa makamını ziyârete gelmiştir. Makamı vardır. Peygamberin nazargâhı olduğu için, suyundan içen miskinler tâze hayat bulur. Herkes tarafından bilinir. Frenklerde, tarihlerinde bu yaylada Hazret-i İsa ve Şem'un Safâ'nın yüksek makamları olduğunu okuyarak İskenderun'dan kalabalık bir halde bu yaylalara

gelip ziyâret ederek hava alırlar. Velhasıl ibret alınacak, sey-i vâcib bir yayladır.

Bu Payas şehrinde iki gün kalıp, bütün askerin yiyecek ve içecekleri, Mehmed Paşa vakfı tarafından verilip, ondan sonra göç boruları çalınarak hareket ettik. Payas'tan kible tarafına varacak yerde, dört gözlü, sanatlı bir Sokollu - Mehmed Paşa köprüsü vardır. Ona yakın deniz kıyısında sağ tarafta (Şeyh Abdülkadir Ceylânî) tekkesi vardır. Mâmur, süslü, fukarası dindar, dinlenmek isteyenlerin aradığı bir mesiredir.

Buraları geçerek yine kible tarafına gidip, küçük (Dede Sultan tekkesi)'ne geldik. Birkaç Bektaşî dervişleri vardır. Buradan kibleye giderek (Mühresin?) nehrinin köprüsünü geçtik. Bu nehir, Payas'ın doğu tarafındaki, adı geçen yedi yayladan toplanıp bu köprü altından geçerek buraya yakın yerde Akdeniz'e dökülür. Bahar günlerinde taşarak akar.

Buraya yakın (Merkez kalesi) vardır. Bu kale, Haleb vilâyeti toprağında denizden bir ok atımı uzak bir yüksek dağ eteğinde, şekli dört köşe, taştan yapılma güzel bir binâdır. Kayserler binâsıdır. 925 tarihinde Selim Han Mısır'a giderken ahalişi itâat göstermişlerdir. Hâlâ Payas nâibliğine bağlıdır. Serdar ve neferleri vardır. Ama yeniçeri serdari ve ket-hüdâ-yeri yoktur. Bağ ve bahçeleri çoktur. Kale içinde bir câmi ile nefer evleri vardır. Neferleri Haleb defterdarlığından belirli ulûfelerini alırlar.

Bu kaleyi de geçtikten sonra deniz kıyısında (Sakaltutan) (beli gibi bir bel vardır. Neuzâbillâh... Gece ve gündüz haramileri eksik değildir. Haleb'in (Cum) Kürk haramilerinin yeridir. Gayet ihtiyatlı davranmalıdır.

Bundan sonra (Acıçayı) denilen yeri geçip, ikibuçuk saat da gidildiken sonra (İskenderun) kalesine geldik.

İskenderun kalesi vasıfları :

İlk yapıcısı Büyük İskender olduğundan buna (İskenderun) demişlerdir. Sonra buralarını çöl Arapları harab edip,

sonra yine (İbn ebi Dâvud-el-Abadi) yaptı. Yine harab olmuş ise de ha cyclu kapalı olup, haramiler yatağı, frenk durağı olduğundan Sultan Ahmed Han zamanında vezîri âzam Nasuh Paşa burada bir sağlam kale yaptırmaya başladı. Fakat tamamlanması nasib olmadan, Karadeniz kenarında Sinop kalesini Kazaklar istilâ ettiğini, Nasuh Paşa Sultan Ahmed'e bildirmediği için, Ahmed Han Nasuh Paşayı katletti-rip bu İskenderun kalesi yarım kalmıştır. Kolayca âli Osmanın himmetiyle mâmur olup, bir bender şehir olması kolay idi. Çünkü Haieb'e iki konak uzaklıkta, çok lüzumlu, şահrahlı bir isekledir. Her sene limanına ikiyüz parça frenk ve Müslüman kalyonları gelip demir atıp yatarlar. Kalesi yarı harab olmakla frenkler, gümrük vermekte inad edip giderler. Frenklerin âsi ve korsan kalyonları da gümrük vermekte inad etseler de, itaat edenleri mümkün değil karşı koyamazlar.

Hâlâ bu liman yetmiş yük akça iltizam ile gümrük emniğidir. Ve 150 akçalık kazadır. Köylerinden senede kadısına beş kese hâsıl olur.

Âlâ, lâtif limanı vardır. Fakat kara fraka, burten, kalyon, karavana kalyonlar girip yatamazlar. Bir top atımı uzakta yatarlar. Âlâ demir tutar yataktır. Ama batı tarafı açık olmakla kumu çok gelir. Yine demir kuvvetiyle yatılır, güzel yataktır.

Bu limanın batı tarafında ikiyüz altmış mil uzakta Kıbrıs adasının (Andros) burnu vardır. «Güzel ve mutedil havada Kıbrıs adasının karlı dağları görünür» derler ama, hakir görmedim.

Bu İskenderun'da Frenk ve Rum oturduğundan câmi, han, hamam, çarşı, pazar gibi şeyler yoktur. Ama meyhâneleri çoktur. Bazı gelip geçenler kış mevsiminde meyhânelerde yattıklarından güya meyhâneleri birer handır. Ama suyu uzaktan eşekler ile (Kervan pınarı) ndan getirilir. Gelip gidenler bu pınara konarlar.

İskenderun'da yedi kralın balyoz (elçi) vekilleri, yâni konsolosları vardır. Asıl balyozları (elçileri) Haleb'de, Balyoz hanında otururlar. İskenderun, Haleb ve etrafının iskelesi olduğundan gümrüğü yanında büyük mahzenleri vardır. Frenkler gece gündüz orada alış veriş yaparlar. Hattâ Murtaza Paşa efendimiz büyük alay ile buradan geçerken, denizde yatan yirmi altı parça kalyonlar «safâ geldin» mânasına, o kadar top şenlikleri ettiler ki, güya her gemi ateş ve duman içinde kaldı. İskenderunun dört tarafı sazlık ve bataklıktır.

Buradan kalkıp kervan ile (Kârban pınarı) ndan geçerek yine kible tarafına kâh deniz kıyısından, kâh dağ tepelerinden giderek (Kargasekmez) denilen beli, yüzbin belâ çekeerek, rahmet yağmuru içerek geçtik. Oraya yakın (Gölköy) denilen yeri de geçtik. Biraz sonra Belen (Bilan) kasabasına geldik.

Belen kasabası : Türkmen dilinde yokuş olan yere hep Belen derler. Burası, Haleb eyâletinde voyvodalıktır. Yüzelli akça kazadır .Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdar vekili vardır. Bütün evleri birbiri üzerine, bayırlı yerlerdedir. Yediyüz adet toprak ile örtülü eski yapı evleri vardır. Mâmur Türk evleridir. Ahalisi üçbin kadardır. Su ve havasının güzelliğinden, halkının yüz renkleri kırmızıdır. Ama evleri gayet dardır. Bütün yolcular bundan usanmıştır. Çünkü kasaba yoldan biraz uzaktır. Ama yaylak ve bolluk yerdir.

Kurşunlu bir güzel câmiî var. Kapısı önünde mâmur ve süslü ve kurşun örtülü hanı vardır. Bir hanı da harâba yakın olup, tâmire muhtaçtır. Bir hamamı, kırk elli kadar dükkânı vardır. Sulu üzümü ve diğer meyvaları beğenilir. Şehrin ensesindeki dağlarda bağların havası lâtif, yaylakları güzeldir.

Buradan kalkıp yine kible tarafına iniş, yokuş aşıp (Gafarlar beli) ni yâni yol bekçilerini geçip, onların sağ tarafında bir top atımı yoldan uzak (Dakras) kalesini gördük. Eski zaman yapılarındandır. Nice hükümdarlar eline geçtikten

sonra 921 tarihinde Selim Han (Yavuz) Mısır üzerine giderken burası da o kahramana teslim olup itâat etmiş ve tâvaşi Sinan Paşaya anahtarlarını teslim etmiştir. Paşa, Yunus Paşayı kale hâkimi yaparak, onu bu yollardan askeri (Merc-i Dâbık) sahrasına geçirmeye memur etti. Kale bir bayır üzerinde beşken şeklinde, küçücük bir şeydir. Etrafının kaç adım olduğunu bilmiyorum. Haleb eyâletinde hükûmettir. 150 akçalık kazâdır. Nâhiyesi ve köyleri vardır. Kethüdâ-yeri, yeniçeri serdari, kale ağası ve neferleri vardır. İç kalede ancak 150 kadar nefer evleri vardır.

Birer câmi, han, hamamı, ve küçük çarşısı vardır. O kadar süslü değildir. Çünkü yoldan uzaktır. Dağlarında olan sünbül ve müşk-i rûmisi, sahraları süsleyip (Bakras sünbülü ve müşk-i rûmisi) diye meşhurdur. Mevsiminde insanın damnağını kokulandırır. Halkın işleri, bağ ve bahçe dağlarında çiçek soğanları çıkarıp İstanbul'a ve diğer şehirlere götürüp satmaktır.

Buradan kalkıp yine kible tarafına giderek, Bakras eyâletinde (Kabağağaç) denilen yerde (Akırcılar) denilen yeri geçiy (Kara Magrat) denilen yeri de geçerek 12 saatte Antakya'ya geldik.

Hükûmet merkezi .eski kale Antakya : Eski şehirlerden olmakla her dilde ayrı şekilde söylenir, Entakye, Antakya, Aynı Takyâ, Antakiye, Antekiye derler. Ama asıl kullanılanı Antakya'dır (1). Gayet eski şehirdir. Nûh tufanından evvel kalesini (Süreyd) adlı hakim, küçük bir şekilde yapıp, Hazret-i İdris zamanında ahâlisi, ilâhî dîni kabul etmediklerin den cehennem azabı gibi Semum (Sam yeli) ateşi ile azab çekerek helâk oldular.

Tufandan sonra Nûh'un oğlu Yasef, tamir edip burada yerleşti. Çoluk çocuğu burada yayıldı. Sonra dinsizlikleri yü-

(1) Bütün bu kelimeler, şehrin ilk kurucusu Antiyohos kelimesinden bozmadır.

zünden bir kere daha Allahın kahrına uğradılar. Tarihçiler buraya (Kayserler yeri) derler.

Hazret-i Süleyman zamanında buradaki şah isyan etmekle burası birçok askerle basılıp, hükümdarı esir edildi. Sonra burası kayserlerden (Takyonos tahtı), (An Takyanos), (Antiyohos) dan galat olarak Antakya dediler.

Eski zamanda bunlara Rum kayserleri derlerdi. Zira Erzurum, Sivas, Konya, Kayseriye şehirlerine hep mâlik idiler. Çoğulu (Yayâsire) dir. Bu Takyanos dahi Rum kayserlerinden olup hükümet merkezi Roma ve Antakya idi. Yunanlı İskender tarihinin 555 inci senesinde kral olup, zulmünden usanan ashabı kehf (mağara ashabı), (ve yekulune seb'atün ve saminehüm kelbühüm) nassında buyurulduğu üzere sekiz kişi olarak kaçtıkları bütün tefsirlerde yazılıdır.

Butakyanos (2) putperest idi. Hıristiyanları Mısır ve Şam'da kırıp, kiliselerini harab etti. Onlardan aldığı mal ile, İskenderiye'ye varıp kendine âsi olan vezirini hile ile katledip İskenderiye'ye sahip oldu. Mısır ülkesini dahi Buhtunasır gibi harab edip Acem ülkesi işlerine bir vezirini serdar eyledi. Vezir, Şapurşâh ile büyük cenkediş şâhı katil ve çocukluğu ile hazinesini Takyanos'a gönderdi. O da bu mal ile Antakya kalesini bir kat daha imâr etti. Nihayet yirmi sene kral olduktan sonra zâlim olduğundan yerine oğlu kral oldu. İki yıl sonra o da öldü. Bu kayserler de burada son buldu.

Sonra devlet, hıristiyanlara geçip, büyük Kostantin kral olarak, hıristiyan âyini yaptırdı. Hıristiyanlığı bu fakirler kabul edip, bütün Takyanos putlarını kırdı, bütün heykelleri ateşe yaktı, yerlerine kiliseler yaptırdı. Fakat Takyanostan sonra birçok hücumcular Antakya'yı harab edip nice hükümdarlar eline girerek hıristiyan kayserleri elinde iken

(2) Diyokletien imparatorlarından olup Milâdın 305 - 284 senesine kadar hükümdarlık yapmış, hıristiyanlar hakkındaki zulümlerin onuncusu bunun zamanında olmuştur.

Hazret-i Osman zamanında, Kudüsü şerif fethedildi. Halid bin Velid, Mikdad oğlu Esved, Ebu Übeyde bin Cerrah ve daha nice bunun gibi sahabeler gelip, büyük cenkten sonra hepsi fetihle Mekke'ye döndüler.

Nihayet Abbasilerden Harünürreşid üç kere yüzbin asker ve Seyid Battal Câfer Gazi ile gelip büyük cenk ederek fetheleyip Şehzâde Me'mun'u hâkim tâyin eyledi. Harünürreşid vefât edince Rumlar yine kaleyi istilâ ettiler. Sonunda Şam padişâhı Nureddin Şehîd Hazretleri Rumlardan şehri fetheyledi. O vefât edince veziri Yusuf Salâhüddin, Mısır sultanı iken, Kudüs, Trablus ve Antakya şehirlerini frenkler istilâ etti. Âl-i Türkmanyan —ki beş kişidir— bunlardan biri Emir Kerboğadır, bu zât, deryâ gibi asker ile Antakya'yı frenklerden kurtarmak üzere gelmişse de, frenklerin elinde mağlûp olup, utancından Haleb tahtını bırakıp 495 senesinde Acem diyârının İsfahan şehrine giderken Hoy şehrinde vefât edip orada gömülmüştür. Sonra Yusuf oğlu Sultan Salâhüddin, Mısır'dan deniz gibi askerle gelip Kudüs'ü, Trablusşam'ı ve bu Antakya'yı fethedip, o andan itibaren tâ Mısır padişâhları Çerkes Meliklerinden Sultan Gavri'nin saltanatına kadar Mısır padişâhlarının elinde kaldı. Sonra Selim Han Acemlerle cenkederken, Şah Gavri'nin Acemlere imdad etmesi sebebiyle, evvelâ bozulup, Allahın emriyle zafer rüzgârı Selim Han tarafına esip, Şâh İsmail bozularak kaçtı. Kırkbin kadar seçme Acem askeri kılıçtan geçirilip, Selim Han zaferle dönmüştür. Dönüşünde «Kızılbaş imdat ederek Müslüman geçinen adamın katli vâcibdir» diye Kemal Paşa-zâde Ahmed efendiden fetva alıp Bismillah ile (niyet ettim gazâya) deyip, gelecek sene Mısır'da Sultan Gavri'ye elçiler gönderdi. Mısır Sultanının Osmanlı elçilerini katleylediği haberi gelince, Selim Han birçok fetva daha alıp, yer götürmez askerle (Göksun) yaylasında Maraş hükümdarı Sultan Alâüddevle'yi bozarak, kırkbin Türkmen esirlerini kılıçtan geçirdi, Alâüddevle'nin devletsiz başı ile yetmiş kadar Boy beyinin başını da Mısır'daki Sultan Gavri'ye gönderip «hazır ol vaktine!» dedi.

Gavri dahi Selim Hanı Merc-i Dâbık'da dört kere yüzbini asker ile karşılayıp Hazret-i Dâvud'un, Câlût Melik ile kavga ettiği yerde iki hükümdar arasında bir cenk oldu ki, Gavri, cengin gavrine (derinliğine) varmadan yediyüz çerkes ile Haleb kalesine kaçtı. Selim Şâh arkasına düşüp ve Haleb kalesini aman ile fethedip Yunus Paşaya dahi bu Antakya şehrinin anahtarlarını teslim etti. Nice kere yüzbin altın hediyeler ile vilâyet ahali si Haleb kalesi altında Selim Hana gelip bütün hediyelerini arzylediler.

Bıyıklı-Mehmed Paşa Antakya vâlisi olup kadı dahi İskefser-izâde Râmi efendi molla olup Haleb eyâletine yazıldı.

Bugüne kadar Osman oğullarının elinde olup Haleb vâlisi hasının voyvodalığı hükümetidir. Üçyüz adam ile muhafaza olunur. Üçyüz akçalık şerif kazadır. Nice kere beşyüz pâyesiyle mollalara arpalık ihsân olunmuştur. Dört mezhebden şeyhülislâmı, nakibüleştâfı, kethüdâ-yeri, yeniçeri serdarı, şehir nâibi, muhtesibi vardır. Kale ağası, kale neferleri de vardır. İçerilek il olmakla kâfi miktarda cebhânesi, küçük ve büyük yirmi parça topları var.

Antakya'nın büyük ve eski kalesi :

Cenab-ı Hak ,bu yeryüzünü insanoğlu ile süsleyeli, nice bin seneler geçmiş ve nice büyük ve eski kaleler yapılmıştır. Ama adam oğullarının ilk ibret alınacak binası, Hazret-i İdris Aleyhisselâmın öğretmesiyle (Surit) ve (Klimon) adlı hekimlerin hâkimleri vaktinde Mısır'da yapılan ehram dağlarıdır. Bu iş, tûfandan sonradır. Sonra Cûdi şehri, sonra Mısır toprağında Hasan tarafından Ariş şehri, Belbis, Ahmim, Elvahat, Asyan, Sudan, Menufiye şehirleri ve sonra Antakya şehri yapılmıştır. İşte yeryüzündeki büyük binâlardan biri de budur.

Zâten dünyanın her bir tarafında şu büyük binalar vardır. Dünya anası Kahire, Mısır, Irak'tan cennete benzeyen Bağdad, Arap Irakından Halebüşşehbâ, Irâk-ı Dadyan'dan

—Elbrüz dağı eşiğinde deşt kıpçağa bakar— Ahlat büyük yapısı, büyük Kostantınıyye'dir. Ama Antakya binâsı, İstanbul'dan evveldir. Hazret-i Süleyman bir cenk ederek feth etmiştir. Büyük sürü, beş adet yüksek dağ üzerinde yapılmıştır ki, kale duvarları doğu tarafında havaya uzanmış dağlardan ibârettir. Kalenin yarısı aşağıda, batı tarafa, tâ büyük Âsi nehri kenarına varıncaya kadar alçak yerdedir. Bu hesaba göre, kalenin yarısı dağın yüksek yerinde, ikinci yarısı dörtbin adımdır. Buna göre kalenin alt ve tepesi firdolayı kırkdört bin adımdır ki ağır yürüyüşle oniki saatta do-laşılabilir.

Ama İstanbul kalesi kırkyedi bin adımdır. Duvarı, sek-senyedi bin binâ arşını muhitindedir. Bundan sonra Bağdad kalesi büyüktür. Yirmidört bin bedendir. Ve yirmiyedi bin adımdır. Ondan sonra bu Antakya kalesi gelir. Bundan kü-çük kaleler sırasıyla şunlardır :

«Mısır, Şam, Haleb, Kırım'da Kefe, Rumeli'de Selânik» kaleleridir.

Antakya kalesinin duvarlarının ve burclarının yüksek-liğini başka bir yerde görmedim. Doğu tarafında dağlar üze-rindeki duvarlarının yüksekliği tam seksen zira'dır. Ama Âsi nehri sahili tarafları yirmi zira' kadar alçak ve yalınkat duvardır. Haleb ve Şam kapılarından yukarı çıkılıncaya ka-dar kat kat burc ve duvarlar görünür.

Kalenin dağ tarafı duvarının eni yirmi zira'dır. Kalenin yapıldığı taşların herbiri birer fil cüssesi kadar vardır. Bü-yük usta Ferhad baltasıyla taşları birbirine öyle yanaştır-mış ki, güya tek bir kaya haline gelmiş. Kuzeye bakan Ha-leb kapısı yirmi arşın yüksekliğindedir. Bu kapının iç yü-zündeki kayalardan âb-ı hayat gibi sular akar. Batı tarafın-da Âsi nehri kapısı üzerinden büyük köprü ile geçilir. Kuv-vetli kapıdır. Kalenin doğusu beş adet yüksek dağlar olup üzerindeki kale duvarları seksen zira' olmakla aşağı şehi-re güneş doğmazdan iki saat sonra güneş dokunur. Çünkü

şehrin doğusu, ancak iki saatte çıkılabilir dağlardır. O yüzden, iki saat geçmeyince güneşin doğuşu şehirde anlaşılmaz.

Mahalle isimleri, evler, saray ve imâretler : Sekiz adet büyük sarayları vardır. Evvelâ aşağı şehirde (Ketağaç Paşa sarayı), geniş salonlu, bir çok odalı, kapısı demir ve zincirli bir saraydır. Hattâ bir kere zinciri Ketağaç Paşa kılıç ile iki parça eder. Hâlâ kapı üzerinde asılı durur. Zaten Ketağaç da, kılıç demektir. Çoğunlukla mâmur evleri Âsi nehri tarafındadır. Âsi nehri buradan kıbleye doğru akarak Akdeniz'e dökülür. Âb-ı Hayat gibi bir sudur. Tafsilatı Hama şehrinde gelecektir.

Antakya evliyâ ziyâret yerleri : Evvelâ kulların şerefi, zâhidlerin hazinesi, kerâmet dairesinin merkezi, felek kutbu, ashabın öncüsü, ashabın direği, sırlara mahrem, Hazret-i Habib Neccar, Hazret-i Yahya ve Mesihe yetişmişlerdi. Bazı tarihlerde Hazret-i İsa Aleyhisselâmın halifelerinden, havarilerin başlarından diye yazılıdır. Bazıları nebidir demişler, fakat ihtilâflıdır.

Habib Neccar'ın menkıbeleri : Antakya yapıcısı Biatül-gassan adlı hükümdarın bir evlâdı vardı. O da babası gibi Hazret-i Mesih'e (İsa'ya) iman edip Allahın birliğine inanan kimse olmuştu. Allahın hikmeti eceliyle ölüp, Antakya içinde gömüldü. Yedi sene sonra bu Habib Neccar'dan mucize istediler.

«Bizim hükümdarımızın ya Vahid adlı bir âdil oğlu vardı. Yedi sene vardır ki vefât etti. Anı canlandırdınız, hepimiz imana gelim.»

Dediler. Derhal Habib Neccar şehzâdenin mezârı üzerine varıp duâ ederek «Kum bi-iznillâh = Allahın izniyle kalk» deyince şehzâde Allahın emriyle mezardan kurtulup hayat buldu. Şehzâde yedi sene yaşayıp, bütün Antakya halkı Müslüman oldu. Ve çocuk o kadar adalele hareket etti ki Antakya'da birçok kilise ve hayırlar yaptırdı. Habib Neccar, geçinmek için dülgerlik ettiğinden kendisine (Habib Neccar) denilmiştir. O asırda dülgerlerin pîri idi. Fakat Hazret-i

Peygamber zamanında neccarların (dülgerlerin) piri (Ebül-kasım Abdülhavid)'dir. Sonra Habib Neccar, inkârcılar tarafından şehid edildi. Mutlu başı, yüksek dağdan yuvarlanarak aşağı şehirde bir mağaraya düşmüştür. Oraya merdiven ile inilir bir nurlu tekke içinde gömülüdür. Hâlâ bütün Müslüman ve Hıristiyanların ziyâret yeridir. Mübârek vücudu işe, kale içinde, gökyüzü ile beraber yalçın bir kaya üzerinde mesireli bir yerde gömülüdür.

Timurlenk bunu görüp, tâze hayat buldu derler. Şehid olduğu gündenbergi mübârek mezarları üzerinde gece ve gündüz kandil sönmemiştir. Tekkesinin fukarası, bugüne kadar yakmaktadır. Bunların şehid oldukları sırada, Allahın emriyle, canlandırdıkları şehzâde yâ Vahid dahi vefât edip, kale içinde aşağı Habib Neccar yakınında gömülmüştür.

Buna Hıristiyanlar, bizim kralımızdır derler. Ama ben, tarihte gördüm. Bu şehzâdeyi canlandıran Hazret-i İsa Aleyhisselâm imiş. Buna delil olmak üzere (Yâsin) sûresindeki (vadrib lehüm meselen...) âyeti kerimesini gösterirler. Tefsirine bakıla.. Vesselam..

Medreseleri : Vâkıâ İstanbul gibi kârgir medreseler değildir. Ama yedi yerde, câmi ve mescidlerde bütün bilgiler görülür. Bilhassa öğreticiler, fâdıl ve derin bilgi sahibi kimselelerdir.

Dârülkurrâ ve çocuk mektepleri : Üç yerde seb'a, aşere ve takrib okuma tarzlarına göre dârülkurrâları vardır. Fakat talebelerinin mânevî vazifeleri yoktur. Şeyhi de ücretsizdir. Kırk kadar çocuk mektepleri vardır. Nicesinin bayramlık elbiseleri ve parlari vakıf tarafından her sene ihsân olunur. Mâmur mektepleridir.

Tekkeleri : Aşağı şehirde Habib Neccar tekkesi, dervişler ile dolu olup bir çukur yerededir. Bir Habib Neccar tekkesi de dağda vardır. Bir saatte çıkılır, cihanı seyreder bir yerdir.

Hamamları : Hamamları küçüktür. Âsi nehri kenarında olan, kale duvarlarının iç tarafında olup, havaları lâtiftir. Suları da Âsi nehrinden dolablar ile dönerek gelir.

Hanları : Dokuz adet bekârlara mahsus hanları vardır. Çarşısı üçyüz dükkândır. Kârgir bedestanı yoksa da yine kıymetli eşya hep vardır.

Şehir Arabistan hududunda olduğundan ceylân gibi, sürmeli gözlü, nurlu yüzlü, şirin sözlü, gül yüzlü civanları vardır. Paşaları şehre girince bütün kadınlar beyaz azarlara bürünürler.

İklimi orta iklimlidir. Şehrin doğu tarafında büyük dağlar bulunduğundan bu dağların eteğinden, nice âb-ı hayat pınarları akar. Güzel kaynakları vardır. Hattâ Haleb kapısının iç yüzünden, turna gözü gibi akıp, Âsi nehrine karışır.

Beyaz deve dişi buğdayı, çakıl ekmeği, limon, turunc, şeker kamışı gibi meyvaları meşhurdur. Bahçeleri hep Âsi nehri kenarında olup o tarhedilmiş bostanları hep dolablarla sulanır. Şehirin batı tarafı diyâr-ı Rum sayılır. Kendisi, Arabistan sınırının başlangıcıdır. Ve Haleb eyâletinin de hudududur. Fakat Arzı Mukaddes değildir.

Bu Antakya kalesini seyredip 1058 (1669) senesi mübârek Ramazan ayının bayram namazını, çarşısı içindeki câmide kılp, sonra göç boruları çalındı. Yine kible tarafında mâmur köyler geçerek 8 saat sonra Zambakiye kasabası konağına vardık. Bir verimli vâdi içinde, bağlı ve bahçeli, zambak çiçekli, üçyüz evli mâmur kasabadır. Antakya havalisinde hükûmettir. İncir ağaçları dünyayı tutmuştur.

Bu şehir içinde Canbolad-zâde Ali Paşa, Murtaza Paşaya bir büyük ziyâfet çekmiştir ki, benzerini kimse görmemiştir. Murtaza Paşa ve Ali Paşanın bütün altıbin askerleri ve o kadar reâyâ beraber yeyip, yine o kadar bin sahan ve tep-sileriyle nefis yemekler dolu olarak kaldı.

Paşaya üç küheylân kısrak hediye etti. Murtaza Paşa da Ali Paşaya samur kürk ve bir mücevher hançer hediye etti.

Oradan yine kibleye giderek nursuz (Şuğur köprüsü)'ne geldik. Burası dahi Haleb toprağında Âsi nehri kenarında bir çimenlik yerdir. Bir küçük hanı var. Fakat amansız bir yerdir.

Oradan ynie kible tarafına, bazan kayalı, bazan sazlı ve bataklı yerleri geçerek 6 saatte (Madık, Muzık) kalesine geldik. Burayı, Nureddin Şehid Sultanın (Madık?) adlı bir veziri yapmakla, o isimle anılmıştır. Burayı da Selim Han Çerkeslerin elinden aman ile almıştır. Haleb eyâletinde, kendi adındaki göl kenarında, küçük, kayalı, alçak bir tepe üzerinde dört köşe yapılmış küçük bir kaledir.

Buradan kalkarak yedi saat gidildikten sonra Şecer kalesine geldik. Mısır halifeleri hatunlarından (Şecerüddür) adlı hatunun, Diyarbekir eyâletinde (Hisnikeyf)'de bulunan oğlunu ziyârete giderken burada kendilerini haramiler basıp, büyük cenkederek kurtulmuştur. Oğluna Hisnikeyf'de hilâfet nasib olunca dönerken bu korkunç ve tehlikeli yerde bir kale yaptırdığından o hatunun adına izafeten (Şecer kalesi) denilmiştir. Sonra Mısır'da bu hatun halife olunca, firavunlar zamanında Dekuke adlı hatun Menof'da (Menfis) nasıl padişâh oldu ise, bu da öyle bir kadın hükümdar olup, Mısır sultanlarının bütün ağalarına ve iç oğlanlarına ve nihayet bin adama varıncaya kadar yıllık hil'atlar vakfetmiştir. Kâbe'i şerifi, siyah nakışlı ipekten, örtü ve sırmalı kuşak ve Mekke kapısı perdesi ve Hazret-i İbrahim makamı örtüsü gibi şeylerle süslemiştir. Bu mübârek örtüler hâlâ devam eder. Bu kale de o hatunun hayır ve iyiliklerindedir.

Hatun bizzat Mısır içinde Sit Nefise yakınında, Sirkeçiler mahallesindeki câmi içinde gömülüdür. Kale sonraları, Sultan Gavri'nin eline geçmiş ve ondan da Yavuz Selim almıştır.

Eskilerin şehri, fukara yeri, Hama kalesinin vasıfları : Bu şehire Yunanca (Hamotan) derler. Farsçada (Dar-ı Şenbit?) derler. Dürziler ise (Şehri Zol) derler. Arablar çoğunlukla (Hama) derler. Tûfandan sonra ilk yapıcısı Hazret-i

Nuh'un oğlu (Ham) dır. Gayet mâmur olup, Âsi nehri, mecrasını buralara getirmezden evvel, dört kere yüzbin kadar büyük kuyularla sulanır bir büyük şehir imiş!.. Bütün ahali Beni İsrail olmakla, Buhtunnaş, İsrail kavminden intikam almak üzere bu (Harotan) şehrini de harab etmiştir. Büyük İskender devrine kadar mâmur olmuş ise de, İskender otuziki sene hükümet sürerek vefât ettikten? sonra, kalesi Rum kayserleri tarafından yapılmıştır. Sonraları gayet mâmur olup, kralı Şam Trablus'unda İspanya frengi ile ittifak edip Şam, Mekke, Medine yollarını ve nice şehirleri harab etmeye başladılar. Nihayet Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında, Hazret-i Ubeyde bin Cerrah serdar-ı âzam olup ellibin askerle bu kaleyi muhasara ettiklerinden, Halid bin Velid, Hazret-i Ali'nin birâderi Ebu Tâlib oğlu Akıl, Mıkdad oğlu Esved, Mâlik bin Eşter, Sâriye. Süfyan oğlu Yezid gibi adamlar, birer kola serdar olarak şehir kuşatılıp. cebir ile Rumların elinden zabtolunarak İslâm ülkesine katılmıştır.

Şanı halifeleri zamanında, Trablusşamı' istilâ eden frenkler buraya da gelmişler ise de, çöl Arabları imdada gelerek şehri kurtarmışlar ve frenklerin kılıç artıkları Dürzi dağlarına sığınarak, Trablusa güçlkle varabilmişlerdir. Sonra halife tarafından kale gereği gibi tamir olunmuştur. Sonra kale, Mısır sultanların'dan Gavri'nin eline geçmiş, ve Yavuz Selim Han Mısır'ı fethederken Şam veziri Çerkes (Sinal bay?) Selim Hana itaat edip, cenksiz Hama kalesinin anahtarlarını teslim etmiştir. Vilâyetin vâlisi (Güzelce Kasım Paşa) olup, Kemal Paşa-zâde damadı (Hicâbi Muslihüddin Konevi) de hâkim ve kadı tâyin olunmuş, ve Hama, Şam'a tâbi sancak olmuştur.

Mısır fehinden dönüşte yeni yazım yapılp, Trablusşam eyâletinde başkaca sancak beyi merkezi olmuştur. Beyinin padişâh tarafından 364,360 akça hası olup, 37 zeâmet, 171 timardır. Çeri-başısı, yüz-başısı, alay beyisi vardır. Bütün

paşa askeriyle zeâmet sahipleri cebelileriyle beraber ikibin asker olup sefere koşarlar.

Dört mezhebden şeyhülislâmları, nakibüleşrafı, âyân ve eşrafı vardır. Sipâhi kethüda-yeri, yeniçeri serdarı, kale ağası, neferleri, muhtesibi vardır. Üçyüz akça pâyesiyle şerif kazadır. Nâhiyelerinde senede kadısına altı kese hasıl olur.

Hama kalesi şekilleri : Bu çöl içinde ve Âsi nehri kenarında yığma bir tepe (höyük) üzerinde traşlı taşlarla yapılmış bir savaş kalesidir. Eski zamanda gayet mâmur imiş.. İçerilek il olmakla burc ve duvarları o kadar mâmur değildir. Dört çevresinde hendeği yoktur. Kalenin içinde bin kadar bağ ve bahçeli, havuz ve şadırvanlı büyük sarayları vardır. Hepsi temiz topraktan yapılmıştır. En meşhur sarayı (Arnavud Mehmed Paşa sarayı) dır ki. Âsi nehri kenarında üçyüz odalı avlulu, iki hamamlı, avlusu bahçeli bir saraydır ki, benzeri ancak Şam'da bulunur. Burada Murtaza Paşa efendimize bir büyük ziyâfet verildi ki dillerle tarif olunmaz. (Şeyh Abdülkadiri Geylânî oğlu Şeyh İbrahim efendi) sarayı da meşhurdur.

Câmileri : Yüzbeş mihrabdır. Yukarı çarşı içinde (Ubcyde bin Cerrah) câmiî vardır ki, Hama fâihinin câmiidir. Yaparı aşere-i mübeşşeredendir (sağlığında Peygamber tarafından cennetle müjdelenenenlerden). Bu câmi eskiden kilise imiş. Ftihden sonra câmi olmuştur. Humusluların harac maliyla tânir olunmuştur. Bu câmi çok eski bir mabed olup, yapılması için giden masraf, dört köşe mermer üzerine celi yazı ile yazılmıştır. Câmi duvarında alâmettir, durur.

Güzelce Kasım Paşa câmiî: Yavuz Selim'in fethinden vâli olup ,bu nurlu câmiî yaptırmıştır. Bunlardan başka mescidleri de çoktur. Yetmişiki kadar çocuk mektebi vardır. Tekkeleri de varsa da en meşhuru (Abdülkadiri Geylânî) tekkesi olup, mâmur, süslü, dervişleri çok ve imaretinde nimeti devamlı bir yerdır.

Tüccar ve bekâr hanları : Tamamı yedi adet tüccar hanı vardır. Çarşıları vâkiâ Haleb ve Şam çarşıları kadar süslü

değildir ama, yine bütün kıymetli eşya bulunur. Kuyumcu-
larıyla berberleri çoktur. Yeri biraz sıcak olmakla ahalisinin
renkleri buğdayımsı ise de, niceleri beyaz yüzlü, niceleri kırmızı
renkli, zayıf, derviş meşreb, duâları makbul kimselerdir,
Edebli, Âvâm tabaksı çuka, elvan ve ipek kaftan giyerler.
Orta halli olanlar (kazanan Allahın sevgilisidir) anlamınca kanaat
sahibi olup hepsi elvan ferace sof giyerler. Kadınları ayaklarına
çizme giyer ve başlarına beyaz car bürünürler.

Şehir dördüncü iklim ortasında olduğundan suyu ve havası
sıcaktır. Şehirden dışarıda bir sam yeli eser ki adamı helâk eder.
Ama şehire tesir etmez. Şehrin bütün ahali pamuk ipliği eğirip
çarşaf, havlular ve ipek siyah peşkirler yaparlar. Asker tâifesinden
ata binicileri çok olduğundan gayet sanatlı at gemi yapan demircileri
vardır. Ve Hama gemi meşhurdu.

Şam'ın, Havran buğdayından daneli buğdayı olur. Temiz
arpası, pamuğu, fulü, reyhanı, terfil ve yoncası, küheyian
atları çok olur.

Hamamları gayet sanatlıdır. Arnavud Mehmed Paşa hamamı
kadar aydınlık bir hamamı hiç bir ülkede görmedim. Kırım Bahşesarayındaki
Mehmed-Giray hamamının âyârıdır. Bu hamam yeni yapı olduğundan
kubbelerinde Necef, billür, moran taşları, hamamın içine nur dökerler.
Bütün peştemalları ipektendir. Silecek havlu ve mendilleri tertemizdir.

Hamam içinde sanatlı kurnalarının ve şâfiî havuzunun muslukları
ve bütün taşları altın yaldızlıdır. «Bundan başka yüzseksen kadar da
saray hamamları vardır» diye şehir halkı iftihar ederler. Doğrusu da
öyledir.

Dolabın vasıfları: Bu öyle bir dolabdır ki dört çevresindeki
çölleri sekizer saatlik yerlerden gece yarısında (Yâ-Muhammed!) sesi
gayet açıkça işitilir. Göğe baş uzatmış bir

dolabdır. Orta milinden, tâ tepesine varıncaya kadar kırk zira'dır. Kırk arşın dahi aşağısı olup, seksen arşınlık bir büyük dolabdır. Ağaçları Balebek dağlarından gelir, çam ağaçlarıdır. Üzerinde yüz, yüzellişer okkalık mihlari çivileri vardır. Dolabın dört çevresinde binlerce su kovaları vardır. Kale üzerine temiz su dökülüp, oradan su kemerleri ile şehrin bütün câmı, mescid, han, hamam, tekke, medrese, imâret ve saray gibi büyük binalarına giderek sular.

Gayet büyük bir vakıf olup affolunmuş, müsellemler dülgerleri, kırk elli kadar hademeleri vardır. Yanına varıp seyrederlerin kulağı, sesin şiddetinden sağır olur.

Asıl garib olanı budur ki, şehrin işsiz güçsüz çocukları, bu dolaba sarılıp tepesine çıktıktan sonra kendilerini Âsi nehrine atarlar. Bu dolabdan başka Âsi nehrinin iki tarafında üçbin adet cennet bahçesine benzer bağ ve bahçeler vardır. Her birinde ikişer, üçer dolablar ile sebzeler sulanır. Ama bu (Muhammediye) dolabından büyük yoktur ki Arab ve Acem seyyahları ağzında meşhurdur.

Hama şehri ziyâret yerleri: Şehir dışında (Taşköprülü-zâde meşhur Samed çelebi), Kudüs toprağından gelirken, yine arz-ı mukaddesten sayılan Hama'da vefât etti. (İbrahim Azeri çelebi): Muallim-zâde efendinin körpe can kuzusu (Azeri) dir. Hama'da Hummây-ı mahrukadan ölüp Geylânî tarikinin şeyhleri yakınında Samed efendi ile bir yerde gömülüdür. Ölümüne tarih:

Dediler geçti Azeri Çelebi (Sene 993)

Bu ziyâretlerden sonra tuğlar ileri gönderildi. Çöller içinde (Dâstan) köprüsünde konakladık. Bir büyük köprüdür ki, arz-ı mukaddesten akan iki nehir üzerinde böyle bir köprü yoktur. Arz-ı mukaddesten akan büyük nehirlerden biri de Fırat'tır Malatya sınırından tâ Ummân denizine kadar akar. Nehrin kible güney ve batı tarafları, Hâsan, Askalan, Remle, Yafa, Akkâ, Sayda, Beyrut, Şam, Tarsus şehrine kadar arzı mukaddestir. Ramazanoglu yaylası hudududur.

Maraş da içindedir. Tefsircilerin doğru anlattıklarına göre Cenab-ı Hak mahşer gününde İsrâfil'e «Sûr'u vur!» deyince, bu arz-ı mukaddesi o kadar genişletecektir ki, insan ve cin ve kuşlar hep burada toplanacaktır. Ve bu halde bütün yaratıklar, Kudüs-ü şerifi soracaklardır. Buralara onun için (Arz-ı Mukaddes) derler.

Diğer bir rivâyete göre Hazret-i Dâvud Aleyhisselâmin tabut ile gezdiği arazi, Arz-ı Mukaddestir. Kur'andan delili:

Ve kaale lehüm nebiyyühüm inne âyete mülkihi en ye'tiyekümüt-lâbütü. (Bakara sûresi 248).

Âyetidir. Buralardan adı geçen tabut, Antakya, Kefer-nahon, Sayfe ve Mısır'a girmediğinden tefsirciler ve tarihçiler ittifakla, bu üç şehire Arz-ı Mukaddes değildir demişler. Bir rivâyette de Peygamberlerin gömüldükleri yerlere Arz-ı Mukaddes denir demişler. Bu halde bu Arz-ı Mukaddes, yâni Ba'lebek ovasında Tenur nehri, Zabul nehri, Kelb nehri ve Zağzağa nehri ve daha diğer nehirler bulunur. Ama Fırat ve Âsiden başka Arz-ı Mukaddesten akan büyük nehir yoktur.

Fırat Arz-ı Mukaddese girdikten sonra köprüden geçer. Çünkü ötesinde köprü yokur. Çünkü deniz gibi olur. Köprü falan tutmaz. Malatya, Birecik ve Câber kaleleri önünden gemilerle geçilir. Birecik'den tâ Bağdad ovasına Korna'ya varıncaya kadar bütün tüccar, mallarını keleklerle ve gemilerle Bağdad ve Basra'ya götürürler. Ama bu Âsi öyle değildir, köprü tutar. Bir köprüsü Antakya köprüsü olup, biri de bu (Asan) köprüsüdür. Abbasilerden Halife Harun-er Reşid ve Şam hükümdarlarından Nurüddin Şehid ve daha nice hükümdarlar bu köprüleri tâmir etmişlerdir. Çünkü halkın geçidi olup, Mısır, Şam ve Haleb yolu üzerindedir. Bu köprü-nün Humus toprağı tarafı kenarında bir bayır üzerinde ve Humus sınırı üzerinde yüz evli bir Arab köyü vardır. Orada (zevk erbâbının piri, şevk ashabının şeyhi, akıl ve şeriatın bekçisi, asıl ve fer'in ârifi, ilâhî sırlar şeyhi, sonsuz nurlar mücahidi Şeyh Bayezid Bistâmî) Hazretlerinin mübârek me-

zarı vardır. Ve hazret-i şeyh, o köy içinde bir büyük câmi ve eski bir tekke içinde, nurlu ve yüksek bir kubbede gömülüdür. Tarikat sahibi bir ulu şeyhdir. Yüzden fazla dervişleri ve fukarası vardır. Gelip geçene nimeti boldur. Bütün çöl Arabları ve Türkmenler bu hazrete itikat ederler. Herkesin ziyâret yeridir.

Hazret-i Bayezid (Bistâmi), cennete benzeyen Bağdad'ın (Kuşlar kalesi) denilen yerinde evinden çıkıp görür ki Arş-ı Âzâmın rahmet kapısı açılmış. «Sübhânelhallâk el Bâki) deyip, hayret âlemine dalınca hâtiften:

«Yâ Bâyezid! Benim böyle yetmişbin rahmet kapım vardır!»

Sesini işitince «Huu..» diyerek, Bağdad çölü içine dalar. O çöllerde semâından ayaklarında tırnak ve parmak kalmaz. Kuru incik kemikleriyle buraya gelir, vefât eder. Cesedini gömerler. Kaddese sırrahû.

Burada Şam'ın çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emini, Şam yeniçeri Mısır ağası ve nice divan erbâbı hediyelerle geldiler.

Buradan hareketle çöller içinde 6 saat giderek Humus şehrine geldik.

Humus'un vasıfları: İlk yapıcısını bilmiyorum. Kalesine, kayserler yapısıdır diyorlar. Bunu Hazret-i Ömer'in hilâfeti zamanında Ebu Ubeyde bin Cerrah zabtetmiş ise de, sonradan yine kâfirlerin istilâsına uğramıştır. İkinci fâtihi Hazret-i Hâlid bin Velid'dir. Sonra Mısır Sultanı Gavri'nin elinde iken 922 tarihinde kale ahaliyi âl-i Osman'ın azamet ve ihtişamını görüp, Hazret-i Osman'ın mübârek yazısı ile yazılı Kur'an-ı Kerim ile kalenin anahtarlarını Yavuz Selim'e teslim ederler. Bütün vergilerden affolunurlar.

Evvelce 799 tarihinde Timurlenk Şam'ı harab edip yerle-yeksan etmeğe gelirken bu Humus şehrindeki Hazret-i Osman Kur'an-ı sebebiyle bu illeri affedip harab etmemiştir. Sonra Sultan Selim yazmasında bu sancak, İhtiman oğluna

ihşân olunup, Trablusşam eyâletinde sancak beyi merkezi oldu. Hâlâ da öyledir. Hâs-ı hümâyûnu (220, 290) akça olup, timar ve zeâmet erbâbı 169'dur. Alay beyisi, çeri-başısı, yüzbaşısı vardır. Beyinin askeriyle bütün timar erbâbı ve cebelisi ile ikibin askeri olup sefere eşerler (giderler). Üçyüz akça pâyesiyle şerif kazadır. Dört mezheb şeyhülislâmları, nakübüleşrafları vardır. Muhtesibi ve şehir nâibi dahi vardır Çöl olmakla, nâhiyelerini Arablar harab etmişlerdir.

Humus kalesi: Âsi nehrinden tam beşbin adım doğu tarafta bir çölde, yığma bir tepe üzerinde kesme taş, sağlam bir kaledir. Batıya açılır bir kapısı vardır. Kapısı demir kantarlıdır .Dört çevresinde hendeği yoktur. Duvarının taşları nakışlıdır. Hisar içinde evler vardır. Kale ağası ve neferleriyle, kâfi miktarda topları vardır. Paşa efendimiz bu şehre girince, tuhaf top şenlikleri ettiler. Hayli yüksek bir kaledir. Bu Arabistan'da Humus, Hama ve Haleb kaleleri hep böyle yığma tepeler üzerine yapılmıştır. Aşağı varoşdaki evleri daha güzeldir. Bağ ve bahçeleri yoktur. Âsi nehri kenarında yer yer bahçeleri vardır. Şehire, eski halifelerden kalma bir hark ile su gelir. Suyu bu şekilde Âsi'den gelir. Fakat hamam suyu gibi ılık olur.

Aşağı varoş etrafında kervansaray olmakla çöl Arablarından çok korkarlar. Evvelâ yukarı iç kalesinde (Câmi Sultan) o kadar geniş bir câmi değilse de eskilerin nazargâhı olmakla ruhaniyetlidir. Hazret-i Osman'ın Kûfî yazısı ile yazılı Kur'an-ı Kerimi bu câmidedir. Hazret-i Osman Medine-i Münevvere'de, bu Kur'an-ı Kerimi okurken, Ramazan gününde şehid edilip, bu Kur'an-ı Kerim üzerinde (Feseyekfikehumullah...) âyeti kerimesi üzerinde hâlâ kan bulaşığı eserleri vardır. Bu câmiden başka câmi ve mescidler de vardır.

Mescidlerin meşhuru (Bey'a) mescididir. İki medrese, bir dârülhadîs bir dârülkurrâ, yedi çocuk mektebi vardır. Bunların vakıfları o kadar kuvvetli ve mâmur değildir. Üç

aded tekkesi, üç hanı, bir hamamı vardır. Câmiinin suyu dolab ile Âsi nehrinden gelir. Hamam küçüktür. Öğleden sonra kadınlar girer.

Bir miktar da dükkânları vardır .Herşey bulunur. Lâkin bedestanı yoktur. Su ve havası çöller yüzünden çok sıcaktır. Bazı zaman samyeli bile eser .Buralardan o kadar güzel çıkmaz. Ermişlere benzeyen adamları çoktur.

Sanatlarının beğenileni, beyaz havlu, pamuk mendil, ipek ipek siyah peştemallar, siyah gararları, alaca makremeleri meşhurdur. Halkı Oğuz tâifesindedir. Yalan, iftira, arkadan söyleme nedir bilmezler.

Eski zamandan hekimler, bu eski şehir içinde yer altında yılan, akreb, çıyan ve diğer zehirli hayvanlar için tılsımlar gömmüşlerdir. Bugün de o tılsımların tesiriyle yılan ve akreb bu gibi muzır hayvanlar bulunmaz. Arada sırada görülse de, insana diş vursa tesiri olmaz. Bu Humus'un toprağından bir kişi, başka bir memlekete ötürse, yılan, akreb, çıyanın soktuğu yere bu toprağı bağlasa, Allahın emriyle defolur.

Bir de Humus'un içinde bir kuyu vardır. Bu su ile bir kimse gömleğini yıkayıp giyse, o adamı asla akreb sokmaz. Meğer ol gömleği başka bir su ile yıkayarak tesirini gidere...

Ahalisinden işittim: Humus'un bir tarafında bir mescid olup, kapısı üzerinde acaib bir heykel vardır. Yukarı kısmı insan, aşağı tarafı akreb şekillidir. Ham mermerdendir, bir adam o sûret üzerine bir parça çamur yapıştırırsa, o hamur heykelin sûretine benzer. Hamur kuruduktan sonra, bir parçasını ateşe bırakıp, akreb soka kimseye tütsü yapsa, o yaralanan adam, hamur kokusunu koklayınca yaranın acısı geçer. Hakîre dizdar ağa (kale ağası) elli dirhem kadar verdi. Sağladım. Sonra Acem diyârında Urmiye şehrinde bir kölemi akreb soktu. Adı geçen hamurdan ateşe bir parça koyup köleyi buhurladığım vakit derhal ağrıdan kuruldu. Akreb yarasından sarı sular aktı.

Ziyâret yerleri :

Bu şehirde ashâbı kiramdan Ebu Cehil, Sâbir bin Cürhüm, Mervan bin Âmir, Sâlim bin Buhayre, Hişam bin Benî Neccar, Eşter Nahî, Caşin bin Halef, Ahmed bin Abdullah bin Neccar, Huveylid bin Sehlülâbâdî, Muammer bin Kay-sil Mahzûmî, Hassan bin Ganemil Mahzûmî, Talha bin Abdullah, ve daha bir çok ashâbı kiram gömülü olup Humus yakınında Sem'an adlı köyde de Emevîlerden Ömer bin Abdülâziz Hazretleri gömülüdür. İç hisarda Hazret-i Osman'ın kendi el yazısıyla yazılmış olan mushafı şerifi var demiştik. Humus'da ne vakit su kıtlığı olsa, bu mübârek kitabı çıkarırlar, o an yağmur yağar.

Hazret-i Amr i Ayyar, — asıl adı Ömer bin Ümeyyet üd Damîri — Peygamberin has musâhibi idi. Peygamberin vefâtından sonra, dünyayı terkedip kemer bağlayarak nice zaman, cihan seyyahı gibi dolaşmış ve nihayet bu Humus şehrine gelmiştir. Burada görmüş ki iki kişi mezar kazarlar: «Acaba uzun mu? Kısa mı?» diye mücadele ediyorlar. Hemen yanlarına yaklaşıp:

•Ölen adam ben kadar var mıdır?•

Der. Onlar da:

•Beli, vardı.»

Derler. Hemen Amr sıçrayıp mezarın içine girer. Meğer mezar kazanın birisi Azrail imiş. Amr'ın boynunu yakalayıp canını alır. Oraya gömülür. Bu Hazret-i Baba Amr'ın yerini çeşitli eşya ile süslerler. Allah ondan razı olsun.

Elmelikül Eşref Muzafferüddin Mûsâ bin el Melik Mansur İbrahim: Babasının yerine Humus hâkimi olup 662 senesinde vefât etmiştir.

Buradan kalkarak altı saatta iki kapılı hana geldik. Bir çöl içinde, onbin at alır bir büyük handır. Gelip geçen, bir kapısından girip bir kapısından çıktığı için iki kapılı derler. Kalesi büyüktür. İçindeki neferleri hâkimidir. Bedevî Arab eşkiyasından etrafı korurlar.

Buradan da kalkıp kibleye yedi saatte Nebük kalesine geldik. Şam toprağında bağı, bahçeli, sulu, mâmur bir köydür. Bir câmii var. Yakınında bir han yapılırsa daha mâmur olurdu.

Buradan da kalkıp alı saatta «Kadife hanı» denilen büyük kaleye geldik. Yemen fâtihi Sinan Paşanın vakfıdır. Üç yüz askerle mütevellisi hâkimdir. Bu hana bağı yetmiş parça ufak köyler vardır. Onbin adam, atı ile, devesi ile gelip içinde kalsa yine bir kısmı boş kalır! Birçok odaları, beşbin at alır ahır, başkaca develiği, harem odaları, imâreti, kileri, fırını, kırk aded dükkânı, ferahlık veren hamamı, başkaca müteveli sarayı ve paşalara mahsus sarayı havi bir büyük handır ki, hep kârgir binadır.

Kapı duvarı, silâh asacak demir çengeller ile süslenmiş, her tarafı atları bağlayacak demir halkalarla bezenmiştir. Ortasında büyük bir havuz vardır. Her gece bütün misafirlerine, ocak başına birer bakır sini ile beşer tas, içinde et parçaları olan buğday çorbası, adam başına bir ekmek parçası, her ocağa şamdaniyle birlikte mum, hademeleri getirirler.

Her gece misafirlerin at, deve ve katılarına bir yem verilir.

Murtaza Paşa efendimize, mütevellisi Kasım Ağa-zâde Mustafa Çelebi büyük bir ziyafet vermiştir ki, dil ile tarif edilemez. Bu hanın hayırları çok büyük olup Arab ve Acemde «Kadifeli han» adıyla meşhurdur.

Yine kible tarafına altı saatta gidip Narsa köyüne geldik. Üç yüz evli, bağı, bahçeli, bir câmili mâmur köydür. Burada bütün Şam âyânı, hediyeleriyle paşaya gelip şereflehdiler. Hepsinin de hediyesi makbule geçip, 150 kadar hediye at ve kısrakları cömerd paşa, ağalarına ihsân etti. Diğer yiyecek ve içecek makulesi hediyeler ile paşanın bütün askeri bay olup, hakire dahi Nasef-zâdenin hediyesi olan atı, bütün takımıyla ihsân etti.

Ertesi gün sabahleyin Allahın azameti ile, cennet koku Şam askeri, dalgalanıp ve deniz gibi coşup taşır zirh, külâh, cebe, cevşene bürünmüş caddenin iki tarafına kat kat selâma duranların kılıç, ve mızrakından Şam sahrası bir ormanlığa döndü. Ok uçlarındaki demirlerin parıltısı insanın gözünü kamaştırıyordu. Bütün âyân, eşrâf, ulemâ, imâmlar, hatibler, molla, sâdât-ı kiram, bütün adamlarıyla, atları üzerinde ihtiram safı halinde durdu. Hac emiri bulunan Sinan Paşa dahi, başkaca asker ve büyük alay gösterip selâm durdu.

Onlardan başka Türkmen oğulları İsa, Mûsa ağalar, Abdüsselâm oğulları, Sinan Paşa oğulları, Kasım Ağa-zâde, Naşer-zâde Mehmed efendi, Şam Defterdarı, Şam kethüdâ-yeri, Şam çavuşlar kethüdâsı, çavuşlar emini, çavuşlar kâtibi, diğer âyân, mücevvezei (bir nevi kavuk) ve ablak sorguçlu küheylân atlar üzerinde temiz elbiseler giymiş olarak, çavuşlar selâm durdular.

Kör Abdüsselâm, Mustafa ağa, Keyvan oğulları, Sadeh hâkimi Yavaşca-Mehmed ağa ve Salih ağa, Hüseyin ağa, bütün âyân ve büyükler kat kat, saf saf büyük bir hürmetle selâma durdular. Onun ilerisinde Şam'ın 1500 yeniçerileri zirh, külâh, cebe, cevşene bürünmüş, yeşil, al, güve rengi, kırmızı, adlı sanlı seçme şahbaz yiğitler, ellerinde onyediler boğum karşı ve yalman demirli Haleb kalkanı ile, güçlü, şecaatli, namli beylerin her birisi altlarında falan oğlu filân diye soy ve sülâlesiyle sayılır kısraklar üzerinde Şam başlığı, Şam takımı, örme sırmalı sikkeleri ile, altı parça yancıklı küheylân kısraklar üzerinde selâma durdular.

Yedi akça ulûfeli yeniçerileri, ensesinde en azından beşer, onar, kırkar, elliler dağınık kâmil, gümüş kuşaklı, eli sııklı, Gürcü, Abaza ve Çerkes gulamlı yeniçeriler kat kat selâma durmuş.

Onlardan sonra kapı-kulu, yeniçeri serdarı, sipâhi kethüdâ-yeri ayrıca selâma durup, başka büyük alay gösterdiler. Şanlı paşa da azamet ve ihtisâmla Rüstem ve Efrasyab

gibi atına binip, önce dörder yüz sadefli, savatlı, temi zve silâhlı mükemmel koşkun ile atbaşı beraber geçtiler. Sonra ikiyüz deli, ikiyüz gönüllü askeri de silâh, pusat, kapanca, sırkalarında kurt derileri sarılmış renkli flandre bayraklarıyla, yelken, şeb külâh ve salihli takyeleri, çelenkleri ile atbaşı beraber geçtiler.

Sonra yüz çaşnıgir, yüz taşra külâhcılar da, elleri sııklı küheylân atlar üzerinde geçtiler.

Sonra yüz aded iç ağası saracları ,mutbak emini, vekil-harc adamları hep sırkılarla geçtiler.

Sonra ikiyüz aded müteferrika, ikiyüz kapıcı-başı samur kürklü, küheylân atlı kırk ellişer eli sııklı yiğitler zırh ve altın külâhlarla atbaşı beraber geçtiler.

Sonra paşanın bir yügrüb bayrağı, bir dümdar bayrağı, iki tuğları geçip, ardı sıra dokuz küheylân atları sırmalara garkolmuş, yedekleri mücevvezeli yedekciler, imrahor ağa ile geldi.

Arkasından da paşa dıba ve sırmalı, kıymetli taşlara garkolmuş kadife, cevahir düğmeli samur kabanice ile, okluk ile, iki yanında kırmızı dolamalı, ve altın yaldızlı üsküflü mataracılar ve altın taşı şatırlar ile dörtyüz aded âletlere ve silâhlara bürünmüş iç ağaları ile, mehterhânesini dövdürek, 1058 senesi Şevval ayının onuncu günü cennet kokulu Şam'a girdik. Allah mübârek eyleye..

İmkân nisbetinde Şam'ın bütün ahvâline vâkıf olup, bütün evliyâ ve nebilerinin mübârek mezarlarını ziyâret ile yüzümüzü sürüp gezdik. Bütün eşrâf ve âyanı gayet düzgün konuşurlar. Dilleri Arabcadır.

Arabça dili : Mübârek din dilidir. Cenab-ı Hak, bütün melâikelere, Arabca söylemeği emir eylemiştir. Hazret-i Âdem dahi yeryüzünden cennete girince, Hazret-i Cebrâil kendisine Arabca öğretip, Havva ana ve diğer melekler ile ve bizzat Cenab-ı Hak ile Arabca dili ile konuşmuştur!!

Peygamberimiz dedi: «Cennet halkının dili, Arabca ve Farscadır.»

Bu hadisi şerif, vesikaya dayalı olmak üzere Kemal Paşa-zâde merhumun yazdığı (Dakayıkul Hakayık)'da yazılıdır. Ama Hazret-i Âdem cennetten indikten sonra, Cenab-ı Hakkın firakıyla kederinden unutkan oldu. Sonra kırlangıç kuşunun vasıta olmasıyla, Arafat dağında Hazret-i Havva ile buluşarak, Allahın emri ile Arabcaya yakın olan İberi dili konuştu. Bu dilin harfleri d Arab harfleri kadardır. Bu dile ait malûmat dahi bu kitabımızda yazılacaktır.

Hazret-i Âdem'in evlât ve torunları yayılıp, İbrani dili, Süryanî dili, Umrânî dili konuştular. Ta ki İsmail Aleyhis-selâm kırk yaşında gönderilmiş peygamber olunca Arabca konuştu. Arabca, Allahın beğendiği dildir. Öyle geniş bir dildir ki had ve pâyânı yoktur. Bir mânâ için yetmiş lûgatı vardır. Netekim Mekke şehrinin bu kabilden üçyüz adı vardır: Mekke, Bekke, Kâbe, Zâdünnemil... gibi.. Arslanın da üçyüzden fazla adı vardır!

Çok geniş, belâgatli, tuntuaklı, fasih bir dildir. Güzel söylenenler «Arabî fasih, Acemce zarif, Türkce lâtif, diğcr lisanlar yanlış» demişlerdir.

Arabistan gibi bir geniş yerde kavm ve kabilenin had ve pâyânı olmadığından, Arabca oniki kısımdır. Herbiri ayrı bir lehce ile konuşurlar. Ama hepsinin en fasihi Mekke, Tâif, Hicaz ve Mevval Arablarının lisanıdır ki gizli inci gibidir. Kur'an-ı Kerime göre söylerler. Bu Şamlılar da dilleri fasih ve anlatışları bedî'dir. Bilginleri de meşhurdur.

Dünya seyyahı olanların, herkesle anlaşması için her lisanndan bir parça bilmek lâzım olduğu gibi, Arabcadan da, su ve ekmek isteyecek ve kendine zarar gelecek tarafı anlayacak kadar bilmek gerektir. İyi bir seyyah, yüz kırk lisan bilmeli ki!! nedim-i âdem ola.. Herşeyin cahilliğinden, bilgili olmak yeğdir.

Arabcadan, seyyahlara pek lâzım olanları haber verelim:

1 — Vahid, 2 — İsneyn, 3 — Selâse, 4 — Erbaa, 5 — Hamse, 6 — Sitte, 7 — Seb'a, 8 — Semâniye, 9 — Tis'a, 10 — Aşere, 11 — İhdâ aşer, 12 — İsnâ aşer, Hubz - ekmek, Ma'su, Batih - karpuz, Asel - bal, Tin - incir, Ruman - nar, Tuffah - elma, Basal - soğan, Şecer - ağaç, Ratb - yaş, Beyza - yumurta, Dücâce - tavuk, Ganem - koyun, Bakar - öküz, Cemel - deve, Feres - at, Himar - eşek, Bağal - katur, Zi'b - kurt, Kelb - köpek, Hinzir - domuz, Milh - tuz, Fülful - biber, Hatab - odun, Nar - ateş, Berd - soğuk, Teal - gel, Ruh - git, İclis - otur, Makalid - kilitler, İftah - aç, Elbab - kapı, Yâ veledî - ey oğul, teal yâ ahî ürkübül feres - gel kardeş ata bin, yâ sitti teal te'kül yaktın - ya kadın gel kabak ye, baklatül humeka - ahmak otu, inkalebel hamr halâ - şarap sirkeye döndü, ey se'elelhaber - haber sordu, ey veceddühû ceyyiden - onu yeni buldum, vecettühû bahilen - onu cimri buldum, sâre vakti hasad hasad vakti geldi, itakadtü innehû kerimün - inandım ki o cömerddir, edreke - anladı, vehebe - bağışladı, mâte - öldü, sâfere - sefer etti, kahere - kahretti, hirre - kendi, Allahu yerda anke - Allah senden razı olsun.

Arabca lisani, sonsuz bir denizdir. bunu mânâ derinliklerine dalanlar bilir. Hakîr, şu kadcarcık, müsveddelerimiz içinde bulunsun diyerek yazdım. Vesselâm.

Cennet kokulu am'da, Murtaza Paşa efendimizle gece ve gündüz Hüseyin Baykara fasılları edip hâs sohbet ederken, İstanbul tarafından paşanın ulağı geldi. Mevlevî veziri-âzâmın azledilerek sürgün edildiği, yerine Kara-Murad Paşanın vezir-i âzam olduğu haberini getirince, paşa efendimiz gayet müteessir oldu. Çünkü kendisi, koca mevlevî paşanın çırağı olup saraydan, doğruca koca vezirin sarayına çıkıp, onun misafiri ve gözdesi olmuştu.

EVLIYÂ ÇELEBİYE YOL GÖRÜNÜYOR!

O gece paşa ile sohbet ederken paşa efendimiz «hazinedarı çağırın!» dedi. Hazinedar gelince «Evliyâ Çelebiye üç-yüz altın, bir samur paçası serhaddi, üç gulam, üç kat elbise kürkleriyle ve gulamlarına ellişer kuruş!» deyip, derhal hazinedar üçyüz altını hakire verince paşa efendimiz:

«Birâderim Evliyâ Çelebi! Allah kolay eyleye! Devlet kapısına (İstanbul'a) yolcusun!»

Deyince aklım başımdan giderek:

«Ne çare, emr, emrülküm!»

Dedim. O gece Murtaza Paşa ile bütün emirleri ,mektupları yazıp, sabahleyin erken de bütün ahbablarla vedalaşıp üç gulamımla yola düştük.

CENNET KOKULU ŞAMDAN, ULAKLIK İLE İSTANBUL'A GİTTİĞİMİZ

İlk menzil, (İki kapılı), Şam'dan 19 saattir. Oradan (Humus), oradan, 12 saatte (Hama) konağıdır. Buradan menzil beygiri ve menzilci alıp (Şahor)'u, (Şuğur köprüsü)'nü (Dabka)'yı geçip, o gece (Antakya), oradan (Belen), oradan (İskenderun), (Payas), (Kurd kulağı), (Misis)'i geçip Adana'ya, oradan (Sultan hanı) na ve (Ramazan-oğlu yaylası)'na inip (Ulukışlak - Ulukışla)'da konakladık. Oradan (Ereğli), (Karapınar)'i geçip (Konya)'da menzil alarak oradan (Lâdik), (İlgın) kasabalarını geçip (Akşehir)' de menzil aldık. Oradan (Bolvadin)'i, (Babid)'i, (Hüsrev Paşa hanı)'nı, (Seyid Gazi)'yi geçip (Eskişehir)'de menzil aldık. Oradan (Söğüt) ve (Lefke) kasabasına geçerek (İznik) kalesinde menzil

aldık. Oradan (Yalakabad) âeresinden (Kırk geçid) denilen kaleden, korkunç ve tehlikeli yerden geçip aziz canımızdan bıkarak, derbendler aşip gece yarısı Gebze'de Acem adlı menzilcinin evinde kuvvetten düşmüş, mecalsiz kaldık. Sabahleyin erken Üsküdar'dan, deniz gibi asker içinden güç hal ile geçerek, paşanın kapı kethüdâsı (Kuşçu - Mahmud ağa) ile Sadrazâm Murad Paşayı Üsküdar otağında bulduk:

Hakir el öpüp mektubu verince :

— Şam'dan çıkalı kaç gündür? dedi.

— Çıktığım günden bugünkü güne kadar on gündür dedim.

— Paşa ne işler? dedi.

— Hayır duânızdadır. dedim.

Bu hakirin hal ve hatırını sorup mektuplardan hoşlandı.

— Biz onu büyük bir işe koşsak gerek.. Hemen er olsun, baş yarsın! Padişâha para toplansın! Hele şu bunalımlı günlerimizi def'edelim!

Diye hakire bir hil'at giydirip, kapı kethüdâsına:

— Evliyâ'yı bir hoşca gözet.

Dedi. Hakir dahi yer öper şekilde eğilip, Mahmud ağanın çadırında yerleştim.

Meğer bütün Osmanlı askeri (Gürcü - Nebi), (Katırcıoğlu), (Çomar bölük-başı) adlı celâlilerin üzerine sefere çıkmışlar. Ama adı geçen Celâliler, Osmanlı askeri üzerine yüz bin celâli ile Üsküdar'a gelmek üzere iken, Üsküdar şehrinin etrafına ve bağlar kenarına hendekler kazmışlar.

İlâhî görüşler ve doğru rüya: (1)

Kara-Murad Paşa veziri âzam olup, koca mevlevî vezir Mehmed Paşa azledilmişti. Kasım Paşa Mevlevihânesinin şeyhi Çelebi Halil efendi bir rüya görüp, Murad Paşanın tez-

(1) Evliyâ, rüyaya pek meraklıdır.

kirecisi Karagöz efendiye nakleder. Onlar da Kara-Murad Paşaya söylerler. Derhal Şeyh Halil efendi, Kara-Murad Paşa huzuruna çağrılır. Gördüğü rüyayı şöyle anlatır:

«Şeyh çelebi, rüyasında görür ki: Üsküdar sahrasındaki namazgâha, nice kere yüzbin ümmeti Muhammed toplanıp, belânın def'edilmesi için yağmur duâsına hazır olmuşlar. Üsküdarlı Aziz Mahmud efendi vaaza çıkmış... Buyurmuş ki: (Üsküdar Anadolu toprağıdır. Bizim himayemizdedir. Gürcü-Nebi adlı celâlinin, Murad Paşa elinde mağlûp olmasını Allahtan dilerim. İnşallah — 1059'da Gürcü bozulup, nice bin ümmeti Muhammed denizde boğulmadan ve Üsküdar dahi yanmaktan kurtulur. Hüdâya ricamız kabul olunduktan sonra Murad Paşa sadrâzam olarak, selâmetle Budin'e vâli olup, sonra kapudan olarak yine Sadrâzam olup, sonra Arabistan'da Hama şehrinde evlenip hanedan sahibi olmasını rica ettik. Şimdiki halde bu yağmur duâsı onadır. Biraz da gönlümün nuru Abdülgafur çelebim kürsüye çıkıp vaaz; ve nasihat etsin!) buyurdıklarında, Gafuri efendi Üsküdar minberine çıkıp duâ ettiler. Gökten rahmet yağmuru boşanıp İstanbul ve Üsküdar üzerinden uğursuzluk def'olup dünya nurlandı.»

İşte bu şekilde Şeyh Halil efendi rüyasını anlatınca Murad Paşa:

«Vallahi efendi, geçen gece ben de rüyamda, bu İstanbul'da karımı boşayıp, Hama şehrinde evlenerek, kubbeli saraylar ve câmiler yaptırmışım. İnşallah hayır ola.»

Diye, Halil efendiye başışlarda bulunup hayır duâsını alır. Sonra bu vak'adan, ilâhî bir hâdise çıkacaktır derken, Gürcü-Nebî'nin isyanı ve taşkınlığı çıkmıştır.

CELÂLİ İSYANININ SEBEBİ

Bu Gürcü, sarayda, has haremde yetişmiş, vazife gören, cömerd, zengin, vekarlı bir adam idi. Çoğunlukla mutasarrıf

olurdu .Adı geçen paşaya gücenip, Anadolu eyâletlerinin hasaratlarına para dağıtıp başına yirmibin bulaşık, hilekâr asker ve çeşitli rezil kimseleri toplayıp, doğuşunda içinde olan hainlik, ve mel'unluk, onu isyana ve taşkınlığa sürükleyip, Osmanlı ekmek ve tuzunu yediğini unutup, sonunun nereye varacağını düşünmeyerek. Devlet-i Aliyyeden yüz çevirip, bir alay ipsiz sapsiz hasarat ile İstanbul'u perişan etmeği üzerine alıyordu.

Seksenbin askerini, yetmişbin yalancı vaadlerle, boğazi tokluğuna, aç ve muhtaç ve ihtiyaç dolayısıyla başına toplayıp, nice azledilmiş beylerbeyi ve mültezimler ve bir tavuk için kırk eve konan bedavacılar ile Anadolu toprağından bir baş Üsküdar'a gelmekte ısrar etti.

Beri tarafta Osmanlı Devleti has ve âm, bay ve fukara meşveret edip, Hazret-i Peygamberin mübârek sancağını Üsküdar'a çıkarıp:

-Her kim devletin birden bine, binden yüzbine varıncaya kadar ekmek ve tuzunu yerse. Peygamber sancağı dibine gelsin!-

Deyince, Allahın büyüklüğü, hakir Üsküdar'a vardığımda dağ ve taş, ova ve sahra, bağ ve bahçeler adam deryâsı olup dalgalanmakta idi. Hakir bu büyük toplantıyı görüp:

-Yine fâni dünyanın nakşinden, çeşitli hisseler almağa gelmişiz!- (1).

Deyip seyretmeye başladım.

Önce büyük alay ile Cenab-ı Peygamberin mübârek sancağı ile Sadrazâm Murad Paşa, nice yüzbin İslâm askerini, kayık, çektiri ve diğer padişâh donanması gemileriyle Üsküdar sahrasına geçirip, çadırında karar kıldı. İstanbul'da bu-

(1) Böyle vak'alar, Evlyâ'nın arayıp da bulamadıklarıdır. Ve tarih ekseriya onu, böyle mühim hâdiselere şahit yapmış, o da tatlı üslubu ile bunları tarihe nakletmiştir.

lunan yetmişaltı oda (bölük) yeniçeri neferleri ve korucuları, Danişmend ve emeklileri, kul oğlu kul ve bütün acemiler ile, bütün kırk dörtbin yeniçeri askeri Üsküdar'a geçip, saf saf olarak, çadırlarını kurup, bağlar kenarında metrisle girdiler.

Ondan sonra 18 oda dergâh-ı âli topçu askerleri, ikiyüz parça şâh' toplarını, kırk parça balyemez ve kolomborne toplarını yeniçeri metrisleri önüne koyup, köşe köşe üçbin topçu askeri hizmette olup bütün topları, lüzumlu şeyleri ve mühimmatıyla hazır ettiler.

Sonra otuz oda dergâh-ı âli cebecileri, topların hizmetine ve Müslüman askerlerine cebe ve cevşen vermeğe ve diğer mühimmat hizmetine memur olup, üçbin cebeci hazır baş olup durdular.

Bütün askerın arkasında sadrazâm hazretleri, onbin seçme ve pürsilâh kapı-kulu ile, sağ ve solunda altı bölük sipâni, cebe ve cevşene ve diğer âletlere ve silâha bürünmüş olup, ellerinde onyediler boğum Bağdad ve Basra kargı sırıkları, bellerinde kılıçları olduğu halde «yâ galiben gayri mağlûp» zikrini ederek harb meydanına vardılar.

Üsküdar, bayrak, flandre ve sancaklarla bir lâle sahrasına dönüp, yüzelli yerde cenk davul tokmakları vurulup, yer ve gök güm güm gümledi. Yine o gün yetmiş aded tuğ ve tabl ve alem (sancak) sahibi ve diğer yedi kubbe vezirleri, kapt kullarıyla alaylarını gösterip, diğer azlolunmuş beylerbeyleri ve Arabistan beyleri de, kıymetlerini yükseltmek için var kuvveti bazuya verip müretteb askerleriyle hazır oldular.

Herkes tâyin olunan yerde durup, her tarafa karakollar fermân olundu. Bütün toplar kirpi gibi kol kola yerleştirilip Çamlıca, Bulgurlu, Kayışpınarı, âl-i Bahadır, Secah bağları ve Kadıköy bağları tarafına karakollar tâyin olundu. Yedi koldan öncü askerle vezirler, beylerbeyleri yanlara tâyin olunup günden güne cenge hazır durdular.

Her gün Gürcü-Nebi tarafından sadrazâma casuslar gelip:

•İste filân menzile geldi, seksenbin askeri vardır!•

Diye haberler gelirdi. Hemen sadrazâm, kapudan paşaya ferman edip, kırk parça donanmay-ı hümayun kadırgalarıyla beşbin asker tâyin edip, İzmit boğazı yollarına giderek Pendik, Kartal, Hereke yollarını celâlilere karşı korumağa memur oldular.

Beri taraftan celâliler, bu kadırgaların, yolları üzerinde hazır bulduklarını işitince, İzmit şehrine uğrayarak hesapsız zahirelerini de cebren o taraflardan alarak, Kocaeli sancağı içindeki mâmur köyler içinden Üsküdar'a gelmeği kurdular.

Bu haberler İstanbul'a yettiğinin ertesi günü bizzat saadetlû cem haşmeîli padişâh, baştarde-i hümayûna binip, ikibin kadar bostancı-başı kayıkları ve diğer sandallarla, on ikibin kadar tüfenkli, kurnaz bostancı yiğitleri, on ikibin de baltacı, aşçı, helvacı, kilerci, ekmecki, has ahırlı, yedekciler, kapıcılar, zülüflü baltacılar ve diğer hesabsız asker ile Üsküdar bahçesinde durdular. O saat on ikibin tüfenkli asker, Haydar Paşa bahçesinden tâ, (Ali Bahadır), (Şecah Bahadır) bağlarına kadar kat kat metrise girmelerini bostancı-başıya fermân eyledi.

O gün, dünyanın sığınağı padişâh hazretleri, Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimizi huzuruna çağırıp bir hil'at samur giydirdi. Ve başına bir mücevher sorguç soktu. Duâ ve medihden sonra:

«Serdarı ekremim ve çarhacı veziri mükerremimsin! Yürü, İslâm askerinin öncüsü ol! Allah işini kolay getürel!»

Diye nice cömerdce vaadler etti. Defterdar-zâde efendimiz de, yer öpüp, başındaki padişâh sorgucu ile sadrazama gelip on kese altın ihsân alarak otağına geldi. Din uğruna çarhacılık hizmetine dikkat edip, önce kendi askerinden dört

bin seçme cirid atlı Abaza, Çerkes, Gürcü ve akrabalarından, ve Hersek serhaddi gazilerinden ayırdı. Hepsini gökdemire garkedip ,atlarının gemleri soluklarına birer zırh yeşil dârâyı bağladı. Ve bütün süvarilerin başlarına da birer zira' yeşil dârâyı bağladı. İki bin kadar piyadesine de yine öyle bir süs verdi. Bütün altıbir askerini başka elbise giydirip akıllıca hareket etti. Çünkü celâli askeri dahi Osmanlı askeridir. Cenk yeri, mahşere benzeyince bu yeşil mendiller, çarhacı alâmeti olacak idi.

Bu kadar zamandan ve belki tâ Erzurum vâililiğinden beri hizmetinde olan yirmiyedi bayrak sekban ve sarıcağı hep piyadeye döküp, çatal kurşun, çatal çakmaklı tüfenkler ile silâhlanmış olan gazileri ayaklı cebhâneye döndüler.

Bütün deli gönüllüler ile, rüzgâr süratli tatarları, çarha cengine ileri sürüp, 150 kapıcı-başılar dahi pürsilâh olarak tâifeleriyle paşanın sağında ve bütün, hürmet edilmek gereken müteferrikalar solunda, üçyüz aded tam şahbâz iç ağaları âletlere ve silâha bürünerek paşanın ensesinde kat kat durdular. (Bulgurlu) denilen yerde çarha yeridir diye durup her tarafa ,düşmanın geleceği taraflara ince karakollar, ikişer at, yiyimi ile tâyin ettiler.

Allah bilir ya ,eğer çarhacı Defderdar-zâde Mehmed Paşa öncü asker olup Gürcü-Nebi askeriyle kızışarak cenk etmeğe tam şekilde gayret etmeseydi, Üsküdar sahrasını dolduran bu adam deryâsına celâliler at bıraksaydılar, beş kere yüzbinden fazla! Kimsenin celâliler eliyle denize döküleceği şüphesizdi. Ama Cenab-ı Hak yardım edip, Üsküdarlı Mahmud efendinin ruhanî himmeti ve Defîderdar-zâdenin muaveneti ile yüz akıllıkları oldu. Ve yine onun tedbiri ile, Üsküdar'daki asker kayıklarla İstanbul'a kaçmazdan evvel bütün iskelelere yeniçeri ve acemi çorbacıları tâyin edip, Anadolu-hisarına varıncaya kadar, karşı taraftan beri tarafa gelen kayıklara mâni oldu. Gelen kayıkları yine karşıya yolladı. Bu halde bütün asker gemilerle İstanbul tarafına geçmekten

ümidini kesip, muharebeye mecbur oldular. Buna da Defterdar-zâde sebep oldu

Asker, (Ağa çayırı) denilen yerde kat kat metrisler kazıp, bostancılar, cebeciler, topçular, kat kat hendek altına metrîse girdiler. Her dirsekte tabyalar üzerine balyemez top-lar konulup, Üsküdarın her köş başlarına kapılar yapılarak hendekler kazıldı. Her kapıya mevcut neferleriyle birer oda yeniçeri ve çorbacı (zâbit) tâyin olunup, cenge hazır olmaları hazırlığı yine Defterdar-zâde Mehmed Paşa efendimiz sayesinde yapıldı.

Ertesi günü celâlîler tarafından casuslar gelip âsilerin (Kayışpınarı - Kayışdağı) denilen yere geldiklerini, yarın elbette cenge başlayacaklarını sadrazâma haber verdiler. Sadrazâm Kara-Murad Paşa, tüfenkli yeniçeri ve diğer yedi bölük askerin büyüklerine ve başlarında bulunanlara, nice cömerdce vaadlerde bulunup Noveli'den, Bosna ve Arnavudluk'dan on bin namlı şahbaz, bahadır serdengeçtiler gelip, Peygamber sancağı ile meydana çıktılar. Ve çarhacı Defterdar-zâde Mehmed Paşa ensesinde, yardımcı olarak durdular.

O saat cebehânededen hesabsız ok, yay, kılıç, tüfenk, kal-kan, mızrak ve diğer harb âletleri zırh ve külâh, kol kol defter ile dağılıp, yedi koldan bütün asker siâhlhanıp atbaşı beraber kaldılar.

Tâ ki vakit geldi. Bulgurlu ve Çamlıca dağından, Ali Bahadır bağından, velhasıl yedi yerden celâli askeri görünüp geldiği anlaşılınca, hemen sadrazâm etrafındaki Peygamber sancağı açıldı. Allahın emriyle güzel bir rüzgâr çıktı. Sancak, celâlîler üzerinde ifil ifil yürümeğe başladı. Gaziler bu hâli görünce Allahın yardımına şükrederek tâze hayat buldular.

Yetmiş yerden cenk davullarına tokmaklar vurulup davul ve nefir, turna ve nakkare sesi göklere ulaştı. (Allah Allah) sesi Üsküdar sahrasını velveleye verdi. Bir saat sonra

âsilerin çarhacısı (Katırcı-oğlu) denilen kortacı, kümeden domuz topu olup, Bulgurlu dağından acele aşağıya, Üsküdar sahrası diye at bırakınca, hemen çarhacı Mehmed Paşa efendimiz bütün askeriyle can ve gönülden bir ağızdan (Allah Allah) diye hücum etti. İki asker birbirine karışıp iki taraftan kırkar, eilişer dirhem Rum tüfenkleri atılmağa başladı.

Defterdar-zâde efendimiz celâliilere aman vermeyip, celâli askerinin içine girerek, urub, kırıp, kendi askeriyle, celâli askerini ikiye bölüp, çekinmeden, korkmadan celâlilerin ortasına, ensesi tarafındaki Çamlıca dağı eteğine çıkıp, oradan celâli üzerine tepe aşağı:

«Hüdur hü! Gaziler!»

Diye celâli içine dalıp, kıra geçire, selâmetle yine sadrazâm tarafına çıktı. Yediyüzden fazla kelle getirip at değiştirip istirahatata kaldı.

Bir kere de Defterdar-zâde ağalarından paşanın kafadarı ve yakın dostu olan Şamlı Osman ağa çarhaya çıkıp:

«Katırcı-oğlu katırımın tepmesi ne olacaktır; bugün belâ dolu Kerbelâ günüdür. Uşaklarım! Pâdişah adalet köşkünde adl edip baş getürene yüz altın ,dil getürene sipâhilik ve zeâmet veriyor!»

Diye bütün levend şahbazları cenge teşvik edip, akranları olan askerinin içine girerek, paşa ile öyle bir hücum eylediler ki, nice celâliyi helâk toprağına serip yine, muzaffer çıktılar. Paşa atını amlı Osman ağaya verip:

«Koma! Kurd'um!»

Diye teşvik ettikten sonra, Katırcı-oğlu üzerine saldırdı. O da, cenge kanıkmış Abaza, Çerkes, Gürcü yiğitleriyle hücum edip kaşla göz arasında bin kadarı yere düşüp, paşa tarafından ancak yetmiş seksen kişi şehîdlik şerbetini içti.

Beri tarafta sadrazâm kümesi hazır baş durduğu gibi, celâli tarafından da Gürcü-Nebi askeri hazır durmakta idi. Bu sırada Defterdar-zâde askeriyle Katırcı-oğlu askeri çar-

hacı cengi yapmakta idiler. Ama doğrucu, celâliler tarafında da meydan eri, şecaat ve heybet sahibi ,silâhşör, binici beyler vardı. Ama beri tarafta Defdertar-zâde efendimizin Şamlı Osman ağası, Filibeli Silâhdar Mehmed ağası, Nakışlı Bölük-başısı, Kakveci İkbâlî, Kilerci Hasan ağası ve çukadar Behlül ağası gibiler, harb meydanının namlısı ve şecaat meydanının iyi ata binen süvarileri idiler. Her biri birer arslan ve belki herbiri bir eroğlu er dilâverler idi.

Celâlilerin kırk, ellişer dirhem dalyan tüfenklerine bakmayıp, amlı-Osman ağa siperini yüzüne tutup, ateş saçan kılıcını eline alarak at südü. Önüne geleni yere çalıp alayları bölük bölük bölüp, yırtıcı arslan gibi görleyip kılıç vururdu. Ama onlardan celâli (Çomar Bölük-başısı) da İzorli Kürd kabilesinden Rüstem gibi, merd idi. Yedi kere paşanın, onbir kere Osman ağamın üzerine hamle ettikçe yüzünü kışırdar, at üzerinde asla boş çıkmayıp, elbette bir iki adam aktarıp kelle alarak, korkusuz alaylarına selâmetle varırdı.

Burada Veziri âzam Kara-Murad Paşa, Şamlı Osman ağaya gümüş takımlı bir küheylân at ihsân edip Amasya sancağını vaad etti. Diğer gazilerden kelle getirenlere hesabsız bahşişler vererek cenge kattırdı. Bu hal üzere iki taraftan çarha cenği kızışıp alevlendi. Bu halde bile Gürcü-Nebi tetiğini bozmayıp yavaş yavaş Bulgurlu'dan aşağıya Müslüman askerleri üzerine yürüdükçe, hemen bütün asker kol, kol, dalga dalga olup yetmiş yerden celâli askerini sardı. Gürcü-Nebi, üstün gelmek üzere iken, iki taraftan bir yaylım tüfenk atılıp, Üsküdar sahrasındaki adam deryâsı coşup taşı.

Cihanı tutmuş olan celâli askerinden, bir sene kırmakla bitmez derecedeki âsiler, kılıçtan geçmiş iken, geride kalanları gayret ve himmeti elden komayarak birkaç hamle daha yaptılar. O sırada hemen Gürcü-Nebi'nin alayı deniz dalgası gibi çalkamp, dalkılıç, Bulgurlu'dan tepe aşağı inince, yine çarhacı Defdertar-zâde, Peygamber sancağı önünde, Gürcü-Nebi askerinin içine girip:

-Hûdur hû Allah!-

Diye çoşunca, Gürcü-Nebi askeri yan verip, aşağı toplar üzere metrisleri basmak istediler. Metrisdekiler bir yaylım kurşun ve top atınca, Allahın azameti. Üsküdar sahrasında bir müthiş ses ve veiveler koptu ki, celâliler ateş içinde kalıp, bütün halk ve asker hayran kaldı. Burada Defterdar-zâde efendimiz, asıl askere nöbet vermeyip kendi askeriyle hücum edip sonunda celâliler dönük ve yan gelmekle, kaçmağa başladılar.

(Kul tedbirini alır, Allah takdir eder) anlamınca, iş başka olup:

-Bre celâliler bozuldu!-

Diye sekiz saat büyük cenkden sonra Üsküdar'daki Osmanlı askeri dalgalanıp çoşup taşarak, beylerbeyiler ve beyler, yayalar ve süvariler, arasat günü gibi, birden metristen çıkıp serdar Defterdar-zâde Paşa bütün askeriyle Gürcü-Nebi uğrusuzunun askeri üzerine düştü. Gebze yolu üzerindeki (Kemikli Ali Baba)'ya varıncaya kadar celâlileri kırıp, (Kemikli Baba)'da, gövdeleri tepe tepe yığıp nice bin katar ve bârhâne sahibi oldu.

Sadrazâm askeri de Çamlıca, Bulgurlu, Kayışpınarı, Sarı Kadı ve tâ (Kocaeli) sınırına kadar celâlileri kırarak kovdular. Bütün asker ganimet malı ile bay ve memnun olup çarhacı Mehmed Paşa, binlerle kelleler ve ganimet malı ile padişâh huzuruna gelince, bizzat saadetlû padişâh bir hil'at, bir samur kürk ve başına bir mücevher dahi ihsân edip bir de eyâlet verdi. Yetmiş aded ağasına hil'at ve elli adamına zeâmet, timar ve sipâhilik ihsân etti.

Kubbe vezirlerine, beylerbeyine, diğer cebeci, topçu, yeniçeri efradına da ihsânlarda bulunuldu. Celâliler üzerine nefir-i âma emirleri verilip:

-Malı sizin, başı benim!-

Diye padişâh emirleri çıkınca, yine beyler, celâlilerin arkasına düşüp, gece ve gündüz yüzlercesini yakalayıp getirmekte idiler. Padişâhın otağı önünde yuvarlanan kellelerin hesabı yoktu.

KATIRCI-OĞLU MACERASI

Katırcı-oğlu ile sadrazâm paşa araya girip, Katırcı-oğlu haramilikten günahlarına tövbe edip, kendisi devlet kapısına yüz sürüp kendine Anadolu eyâletinde sancak ihsân olundu. Beşyüz kadar eli kanlı, gözü kanlı, eskiden «menem diğeri nist» diyen şahbazlarla, Girid adasına geçip, Deli-Hüseyin Paşa ile gece ve gündüz Allah yolunda harbeder olup yüz aklıkları ederdi, vesselâm.

«Gazânız kutlu ola sultanım! Hep düşmanlarının kelleleri böyle yuvarlana sultanım! Bu hakir geleli onsekiz gün oldu. Emri şerifiniz ile Şamı şerife, paşa kardeşinize bu fetih müjdesiyle gideyim.»

Dediğimde Paşa:

«Reis efendi! Murtaza Paşa kardeşime emri şerifler yaz! Şam eyâletiyle Safed sancağı malının bakayası tahsiline ve Dürziler ülkesinin serdarı muazzanıdır. Emirler yazılsın! Ve Karagöz efendiye mektuplar yazılsın!

Diye tenbih buyurdu!

Murtaza Paşanın serdarlığını saadetlü padişâha telhis edip padişâh emri, kapıcı-başlarından Kabakulak-Mustafa ağaya verildi. O gün Defterdar-zâde efendimizle de görüşüp, «Gazânız mübarek ola!» diye hayır duâ ettim. Yüz altın yol

parası verdi. Ertesi günü sabahleyin, kethüdâsı Mahmud ağa ile, sadrazâmdan menzîl emirleri ve serdarlık emri ile mektupları alıp ,kiyüz altın dahi ihsân alarak bismillah ile birer birer şu menzillerden geçtik:

«Gebze, znik, Eskişehir'e, Eskişehir'den Akşehir'e diye varırken, yolda bir dağlık yerden geçerken, menzîl beygirleriyle çaresiz o gece dağda misafir kaldık. Ve şu kazaya rast-geldik:

**Gökten inen bir kaza,
Çomar Bölük-başı ile buluşma:**

Sabahleyin abdest alırken Rüstem şecaatli, arslan heybetli bir kimse göründü. Kendinden erlik umulan bu yiğit, atı ile donu ile bir dağ içinden görünüp geldi. Ama atı ve kendisi dermansız! Hemen hakir: «Bu iyi bir alâmet değildir» düşüncesiyle ahvalini yokladım. Haber aldım ki, Üsküdar cenginde Gürcü-Nebi'nin baş bölük-başısı olan (Çomar bölük-başı) imiş!

Derhal yanıma çağırdım. Hal ve hatır soruştuktan sonra kalkıp iki yanağından öptüm. Ama sanki zehir içtim. Bıyıkları kulaklarına yetişmiş, traşlı, acaip çehreli ,çirkin bir kötü kimse idi. Ama, göz yumup:

«Tiz, tiz menzilsî! Tütün, kahve getir... Hazırda heybede ne varsa getir! Bu kardeş ile yiyelim!»

Deyince yemek yemeğe bile razı olmayıp kalkmak istedi. «Elbette bir lokmamızı yemelisin!» dediğim vakit ister istemez bir yer oturup yemeğe başladık. Hakir söz açıp:

— Dünya ve ahret kardeşim ol! Devletten düşmüş yiğite benzersin! Atların zebun olmuş, nerelisin, adın nedir? Bana başışla, ve kederli hallerini bir bir anlat!

Deyince hemen söze başlayıp:

— Mademki bana kardeş dedin, kabul eyledin, artık sen benden eminsin, ben de senden!. Yemeğini de yedik, ben İzolî Kürdleri kabilesindenim. Ve Gürcü-Nebi'nin baş bölük-

başısıyım. Adıma, Çomar Böyük-başı derler. Üsküdar cenginde bozulup dağdan dağa kaçça kaçça buraya yetişip, sana düştüm.

Deyince ,hemen kalkıp yine yüzlerini gözlerini öptüm, ama, sanki gön derisi öpmüşüm!. Kolları neşter gibi, tâ ciğerrime ve dudaklarıma battı. Hakir dedim:

— Canım, ben şimdi o cenkden gelirim. Çarhacı-Mehmed Paşa alayına, Şamlı Osman ağa, cenk ederek, adamlarını aktaran sen misin? De imdi birader! Ben seni elden komam. Ben Şam veziri Murtaza Paşa ağalarından gayet iş görür adamıyım. Üsküdar cenginde senin şecaat ve yiğitliğini gördüm. Ben seni elden komam. Paşa efendiye götürürüm!

Deyince:

— Canıma minnet! Ama atlarım zebundur. Bozulalıdan beri gündüz sarp dağlarda yatarım. Gece yollarda giderim. Nefir-i âm korkusundan köylere ve kasabalara uğramaya korkarım. Artık açlık canıma kâr etti. Burada sana rastladım. Senden birşey avlayayım derken, Hızır gibi tatlı dilinle ve nimetinle bizi avladın. Ama siz ulak olduğundan cenk görmüş, bu yorgun atlarla size arkadaş olmam mümkün değildir.

Dedi. Hakir:

— Birâder, senin hatırın için ben de menzil, menzil giderim. Atların yolda kalırsa sana at verelim. Hemen durma gidelim!

Dedim. Yemin billah ederek, oradan birlikte yola düşüp (Seyid Gazi) menziline geldik. Orada atlarına ağır yemler asıp, sonra Bolvadin'i geçerek bir sahraya geldik. Orada bin kadar askere rastgeldik ki çadır ve ağırlıklarıyla durmuşlar.. Hemen içlerinden beş on atlı haşarat, hakire gelip:

— Ulak mısınız? dediler. Hakir:

— Ulaklıkla İstanbul'dan gelirim dedim .

— Ya bu yanınızdaki Üsküdar bozgunu sarıca kâfirleri nedir? dediler, hakîr:

— Murtaza Paşa efendimizin bölük-başlılarından.. Amasya'dan gelirken rastgeldim. Şimdi Şam'a gideriz , dedim.

— Hele buyurun. Teftişçi-başı sizi ister.

Dediler ve beni alıp paşanın otağına götürdüler. Meğer velinimetim Ketenci-Ömer Paşa oğlu Bâki Paşa imiş.

— Safâ geldin Evliyâ Çelebi!

Deyu ikram edip bir at ve yirmi altın da verdi .Hakir Üsküdar cengini anlattım. Yemek bile yedik. Oradan yine kıbleye doğru çomar bölük-başı ile giderek (Akşehir)'e vardık. Oradan sonra sırasıyla şu menzillerden geçtik: Konya, Ulukışla, Adana, Antakya, Hama. İki-kapılı. Buradan da Şam'a girip doğruca İbrahim kethüdâyı görüp, onunla paşaya vrdığımızda paşa ayağa kalkıp.

— Evliyâm, hoş geldin.. Yol zahmetleri çektin. Devlet kapısından çıkalı kaç gündür?

Dedi. Emirleri ve mektupları mübârek eline verdim ve Üsküdar cengini, olduğu gibi anlattım. Pek çok hoşlanıp hakîre bir hil'at ve bir altın hançer ihsân ederek, Sayda ve Beyrut kalelerinin yoklama hizmetini verdi. Emr-i şerifler okununca, şâni yüksek serdar, dünya kadar sevinip hakîre bir samur mintan abdest kürkü daha verdi. Divan yapıp, padişâhın emirleri okununca hazır olan Şam âyânına sıkı tenbihlerde bulundu. Kaza, kaza, bütün Şam eyâletine asker sürmeğe kapıcı-başlılar gidip, duâ ile saray meydanında kurbanlar kesilerek tuğlar çıktı. Dellâllar bağırdı. Herkes hazır olmağa başladı.

1059 Senesi Muharrem-ül haramında Şam-ı Şerifden Sayda'ya ve Safed Bakayası malını tahsil için Şam eyâleti askeri ile Dürzi memleketinde Maan-oğulları üzerine gittiğimiz.

1059 senesi birinci günü Murtaza Paşa efendimiz, selâmet diyârı Şam askeriyle bir büyük alay yapıp «Şam gök meydanı»nda çadırında oturup gündün güne deniz gibi asker toplanarak kendi askeriyle, vilâyetten yetmiş bayrak seban, sarıca deli gönüllü ve tatar askeri toplanıp onikibin altmış aded sade yem asılmağa başladı. Ertesi günü hatt-ı şerif (padişâh emri) dergâh-ı âli kapıcı-başlarından Kabakulak - Mustafa ağa gelip paşayı sefere memur etti.

Kapıcı-başıya bir samur kürk ve on kese ihsân olunup «Gök meydanı»nda on gün kalındı. Bu suretle «Mencik köşkü» denilen yerde zevk ve safâ ederken Safed hâkimi Tabaniyassı Yavaşça-Mehmed ağa, Sayda ve Beyrut hâkimi Nalband Ali ağa bütün askeriyle gelip Maan-oğlu (Emir Merhem)'den (Şeyh Sarı han)'dan (Şahab-oğulları)'ndan, (Turâbî oğullarından taraf taraf feryat ve şikâyetler ettiler. Adı geçen şeyhlere adam gönderilip istenildi ise de:

-Bizim miriye asla borcumuz yoktur. Paşa bildiğinden kalmasın!-

Diye varan adamları kovdular. Bu haber gelince, göç bozuları çalındı. Şanlı-Osman ağa üçbin çatal fitilli yiğit ile, Üsküdar cenginde Gürcü-Nebi'nin baş bölük-başısı olan Çomar Bölük-başı ile yeni gelmiş yedi bayrak tamamen silâhli sarıca yiğitleri, Konakçı Şanlı-Osman ağa ile askerin öncüsü olup bir gün evvel ileri gittiler. Ertesi günü paşa Şamdan kalkıp, güney tarafa, kayalık dar boğaz olan (Mize boğazı)'nı geçip (Banyas) nâhiyesinde (Cebelüsselç) dibinde durduk. Bütün dağ ve boğazlara pusu ve karakollar koyup pusuluk yerlere asker pusuladık.

O gece burada yatıldı. Çünkü Şam etrafı Dürzilik ve diğer yirmi aded mezhebsiz, sapık kavmlerden olup, yollar da emniyetli değildir. Ordunun etrafına karakol tâyin edilip, Şam askeri, Paşa askerinden uzak yerde kondurulmak fer mân olundu.

Cebelüsselç (Kardağı): Öyle bir yüksek dağdır ki, dünya yaratılalı o yüksek dağın tepesinde kar eksik olmamıştır.

Yetmiş yerden akan nehirleri (Mize boğazı)'nı geçip, Şam bağlarını sular. Bu dağlarda âb-ı zülâl denilen canlı (Karkurdu) vardır derler. Arablar adına (Dudüsselç) derler. Ama hakîr görmedim.

Bu dağdan hergün binez yük kar, Şam-ı şerife gider ve Şam suyuna koydukları vakit düzeltir. Bu kar'ı insan ne kadar yese o kadar faydalıdır. Hiç zararı yoktur. Ne acâip görünüşlü yüksek dağdır ki üç günlük yoldan görünür.

Bu dağda, Ebüsselc ziyâreti vardır. Daima Şam halkına kar taşıyıp dağıttığı için adına (Ebüsselç - Kar babası) derlerim. Ona yakın (Ebüsselc-i Hindi) ziyâreti vardır. Bu zât Şam yakınına gelmiş, sonra Şam'da kalmıştır. Bu dağda gömülüdür. Mezarı herkesin ziyâret yeridir.

Bu dağ dibinden kalkıp güneye giderek (Cebel-i Rive)ye geldik. Şam'ın güneyinde v bir konak yeredir. Bazı müfessirler (ve âveynâ hüma...) âyeti bu boğaz hakkındadır derler. Gayet sık ormanlık bir dağdır. Tâ tepesinde Hazret-i İsa'nın havarilerinden biri yatar. Bu dağ üzerine Muaviye iki mescid yaptırmıştır. Temmuz ayında Kerk ve Balbek ahalisi bu yüksek dağa çıkıp, Havari ziyâreti ile tazeleşirler. Bu dağa bitişik bir dağ daha vardır. Orada bir mağara vardır. Bütün Hıristiyanlar bu mağarayı ziyâret ederler. Şam ahalisi (Hazret-i Meryem, Hazret-i İsa'yı bu mağarada doğurmuş) derler. (Vezkür fi'lkitâbı...) âyeti kerimesini delil gösterirler. Lâkin büyükler ile tefsir sahipleri ve Yunanlılardan Yenvan tarihinin sahibi, Hazret-i İsa'nın Kudüsü eşrif yakınında (Beytüllahm) denilen yerde (ki hâlâ bir büyük kilisedir) ana rahminden çıktığını ispat ediyorlar. Bütün Rum tarihlerinde böyledir ki, o tarihler asla yanlış söylemezler!

Buradan kalkarak (Hangrad) denilen yerde konakladık. Banyas nâhiyesinde geniş değerli bir yerde (Berâmike) binası bir handır. Burada da bütün asker hazır olup, dağlarda karakol beklerlerdi. Günden güne asker çoğalmakta idi. Bu-

radan kalkıp yine güneye giderek (Suluhan) konağına geldik. (Dimas) köyü yakınında, Emevîlerin yaptığı bir büyük handır. Dimas köyü Buka'nâhiyesi sınırında üçyüz evli, câmîli, bağlı, bahçeli mâmur bir köydür.

Buradan kalkarak (Deyr-i Zinnûn) köprüsü denilen yerde konakladık. Buka'sahasında üç gözlü bir büyük köprüdür. Yapanımı bilmiyorum. Altından Buka' nehri akar.

Bu nehir Baalbek dağlarından, Maan ve Lübnan dağlarından toplanıp Ribve nehrine, o da Tenure nehrine, o da Berid nehrine, o da Kasımiye kalesi dibinde Akdeniz'e dökülür. Buka', at ile geçilebilir küçük bir nehirdir. Burada kalkıp Buka'sahası içinden kuzeye giderek (İlyas Nebi) köyüne geldik. Bu sahranın kuzeyinde, Cebel-i Lübnan da Buka' hâkimi hükmünde ve Baalbek kazası sınırında ikiyüz evli bağ, bahçe, hamam ve küçük çarşısı olan bir köydür. Reâyâsının yarısı Dürzi, yarısı Arab fellahıdır.

Hazret-i İlyas ziyâret yeri: Beni İsrail'e gönderilen mübârek Peygamberlerdendir. Bu büyük yerde, sof ile örtülü sandukası, derviş ve türbedarları vardır. Ama nice tarihlerde (burası mübârek mezarı değil, yüksek makamıdır) diye yazılır. Çünkü halk dilinde Hazret-i Hızır ve Hazret-i İlyas hayatta olup Hızır Nebi deniz, İlyas Nebi yer hizmetine memurdur derler.

Yine Cebel-i Lübnan'da buraya yakın Hatvan oğlu Hazret-i (Elyesa') Aleyhisselâmın mübârek mezarı vardır. Bu zât, İlyas Nebi'nin arkadaşı olup, yerine halife olmuştur. Kendileri serdar (kumandan) olup, sefere gittiği vakit kırk yaşında idi.

Yine Cebel-i Lübnan'da bu yerlere yakın Nûh Aleyhisselâmın yeri vardır.

Cebel-i Lübnan eteğinde (Nûh) adında bir köy vardır. İkiyüz evli, bağlı bahçeli, mâmur bir köydür. Buka' su-başısı hükmünde, Baalbek nâhiyesi sınırındadır.

Nûh ziyâret yeri: Bir çimenlik içinde cennet bağı büyük yer olup yüz kadar fukarası vardır. Nurlu kubbesini, Emevîlerden Mervan oğlu Abdülmelik yapmıştır. Mübârek mezarının sandukası yeşil çuha ile örtülüdür. Çeşitli şamdan ve avizeler ile süslüdür. (Muhtasar Nebîler Tarihi) sahibi Mehmed bin İshak'ın dediğine göre, Hazret-i Nûh'un mübârek ömürleri dört yüz seneye vardığı vakit kendisine vahy geldi. Ve yüz yirmi sene halkı dine davet etti. Ancak seksen kimse imana geldi. Onun için Tûfan oldu. Hazret-i Nûh gemisine seksen insanı alıp, Tufandan kurtularak kırkinci günü Irakda Cûdi dağı üzerinde durdu .Delil:

«Ve kile ya ardublâi mâeke ve ya semâ iklii ve gide'lmâe ve ku-diye'l emrû vestevet ale'l Cûdi.»

Cûdi dağında, Cûdi şehrini seksen kimse mâmur edip orada yerleştiler. Evlât ve torunları çoğalarak yeryüzüne yayıldı. Diledikleri boş yerleri istilâ ettiler. Hazret-i Nûh'a (İkinci Baba) denilmesinin sebebi budur.

Önce (Hâsan ülkesin)de Ariş şehri kuruldu. Sonra Balis sonra eski Mısır'da Cize toprağında Hazret-i İdris Aleyhisselâmın öğretmesiyle Süreyd adlı hekimin yaptığı (Ehram dağları), sonra (Heremin) şehri, sonra eski Mısır ki , asırda Fustad derlerdi, işte ilk mâmur olan şehirler tertip üzere bunlardır.

Tarihcilerin dediğine göre, Hazret-i Nûh tûfandan sonra üç yüz sene daha yaşayıp üç oğlu oldu. Biri Sam ki, kara zenciler, firavunlar bunun neslinden meydana gelmiştir. Biri Ham'dır ki, Arab ve Acem ve bütün peygamberler bunun temiz ırkından meydana gelmiştir. Biri de Yafes'dir. Türk, Tatar bundan meydana geldi. Biri Ken'an idi. Bu, babası Nûh ile gemiye girmeyip dinden çıktı. Ken'an, babasıyla rahmet sandalına girmeyip, yiyecek ve içecekleriyle bir tunç kumkuma içine girerek, yiye içe necasetinde (pisliğinde) gark olup, tûfandan bir kenara çıkar.

Bazı tarihçiler, Ham, Sam, Yafes gemi içinde beraber idi derler. Bazıları sonra dünyaya geldi derler. Doğrusu bu ola.

Bazıları Feridun dahi, Hazret-i Nûh ile gemide beraber idi derler. Ve Tatar ondan meydana geldi zannederler. Feridun'un kabri heyhat sahrasındadır. İnşallah oradabildiğimizi yazarız.

Hazret-i Nûh'un ziyâret yeri olan eKrk Nuh köyü tarafında (Cebel-i Deyr) derler, bir yüksek dağ vardır. Bir tarafı Beyrut tarafına ve Akdeniz'e bakar. Bu dağda sapık fırkalarından Dürzi, Yezidi, Mervaniler vardır. İttifakla söylendiğine göre Nûh tufanı önce, Buka' sahrasındaki Tenur nehrinden başlamıştır.

Cebel-i Lübnan: Şam'ın batısında ve üç konak yerde, Buka sahrasının kuzeyinde göğe uzanmış mâmur bir yüksek dağdır ki, Nusayri, Dürzi, Timânî gibi muhtelif fırkalar oturur. Dağın bir ucu Antakya yakınındaki ..... dağında nihayet bulur. Bir ucu da Hicaz tarafında Mekke'ye kırk konak uzaklıkta nihayet bulur. Böyle uzun bir dağdır.

Bundaki akarsular hesabsızdır. Çeşitli meyvalarının sayısı belli değildir. Butün frenk ve Arab hakimleri, kimyagerler, bahar mevsiminde bu dağa çıkıp, yüzbinlerce türlü ilâçları ve faydalı otları toplayıp, binlerce çuval doldururlar. Bunları ilâç için diyâr diyâr götürürler. Kimyagerler burada hassalî otlar bulurlar. Bu dağda bir türlü ot vardır. O onu yiyen koyun ve keçinin dişleri altın gibi olur. Kimyacılar bulup altın yapmakta kullanırlar ama, pek azdır.

Hakir bu dağın tepesine çıktığım vakit iyi kimselerden, budala ve melâmilerden kimseler gördüm ki, kırk ellîşer senedir, bıçak ile boğazlanmış canlı yememişlerdir. Haftada bir iftar ederler. Gündüz oruçlu, gece ayakta, kudsi bir kuvvet sahibidirler. Haftada bir hurma ile üç badem yer ve bir fincan süt içer... Mürsel veya Mürsel değil, bütün büyük nebiler, hep bu yüksek dağı ziyâret etmişlerdir.

Sabahleyin bu dağa bakıldığı vakit ilâhî nurun parıldadığı ap aşikâr görünür. Burada birçok büyük enbiyanın mübârek mezarları vardır. Birisi, eteğindeki Nûh Nebi makamıdır. Hakir Kûfe'de Hazret-i Ali (R.A)'nin şehid olduğu câmide de bir Nûh Nebi makamı ziyâret etmişim. Dogrusunu Allah bilir.

Tufandan evvel gelmiş peygamberlerin mübârek mezarlarını ancak evliyâ, keşif sayesinde bulabilirler. Fakat tufandan sonra gelen peygamberlerin mezarları, muhtelif dillerde yazılan dünya tarihlerinde yazılıdır. Bilhassa Kudüsü şerif ve Halil-irrahman ziyâretleri, tarihleriyle, binalarındaki alâmetleriyle meşhurdur. Bu yerin yakınında İbrahim, İsmail, İshap, Yakup, Mûsa, Yahya Aleyhisselamin makamları vardır.

Bu makamlar yakınında (Şeyh Hazret-i Şeyban Râi ziyâreti) vardır.

Bu Lübnan dağı vasıflarını gördüğümüz gibi yazsak ayrıca bir cild kitab olur. Bu kadarla yetindik.

Bu yüksek dağın eteğinde (Hızır Aleyhisselam ziyâreti) var. Hazret-i Hızır, muhakkak ki Nûh oğlu Sam evlâdındandır. Bazıları hâlâ hayattadır derler. Ama Hazret-i Peygamberin «Hızır sağ olsaydı bizimle buluşurdu» sözü de halk dilinde dolaşmaktadır.

Hayatta olduğu, Hazret-i Mûsa'ya (Merecelbahreyn) İskenderiye, Reş'd, Dimyat denilen yerlerde arkadaşlık etmesiyle sâbittir. Bu da (merecelbahreyni yelte kıyan) ve (Hâzâ firâku beynî ve beynike seünebbiüke bite'vili mâlem tes-teti' aleyhi sabren) ve daha nice ayetlerle sâbittir.

Bunun da diğer bazı zâtlar gibi nebî olduğunda ihtilâf edilmiştir. İmâlî manzumesinde etrafiyle görülür. Bu Hızır ve İlyas Aleyhisselamların hayatta olduğu şüphe götürmez. Nice seyyah ve ehl-i dilber buluştuıkları an'ane ile sâbittir. Hazret-i Hızır denize, Hazret-i İlyas karaya memurdur. Gayb ricâli ve diğer nakiblerin ruhları emirlerindedir. Hızır denmesine sebep, yattığı yerde ot bitmesidir. Arablar yeşile ah-

dar derler. Hafifletilerek, elif hazfolunarak (Hıdır) kalmıştır. Himmetleri hazar olsun. Acâip yer herkesin ziyaret yeridir.

Kerk kalesi: Lübnan dağı eteğinde, Hazret-i Nûh ziyâret yerine yakın bir yüksek tepe üzerinde olan kale, Kanunî Sultan Süleyman Han yazmasına göre Şam eyâletinde başkac a sancak beyi merkezidir. Beyinin hası 253,485 akçadır. 100 kadar timar ve zeâmeti vardır. Alay beyisi, çeri-başısı, sefer sırasında beyinin 1150 kadar askeri vardır. Dürzi kabilelerinden (Maan oğlu Şeyh Tahir) devlete âsi olduğu vakit bu kaleyi yapmıştır. Ama doğrusu kahkaha kalesi gibidir. Etrafı dörtbin adımdır. Yirmi kale, yirmi dirsektir. Asla hendeği yoktur. Duvarın temeli otuz arşındır. Kible tarafına bir demir kapısı vardır. Gayet sarp kaya üzerinde olmakla kaleye girmek zor, ve zatedilmesi de güçtür. İçinde imâretten eser bile yoktur. Buka' su-başısı ikiyüz neferle burada oturur. Üç parça şahî topları vardır.

Bu sağlam sûrun önünde, kaya içinde bir büyük mağarada (Hazret-i Cebrâil makamı) vardır. Murtaza Paşa efendimiz çıkıp ziyâret etmiştir.

Bu kale altında asker durup, günden güne diğer asker de gelmekte iken, hakir paşadan iz'in alıp, elli aded pürsilâh yiğit ile Buka'sahrası içinde doğuya ferahlık veren verimli yerler içinde giderek Balebe kkalesine geldik.

Büyük ve ibretle seyredilecek Balebek eski kalesi: Bütün tarihçiler bu kale hakkında Hazret-i Süleyman yapısıdır derler. Doğrusu da öyledir (1) Devleri habsettiği hapishâne, Hazret-i Süleyman'ın mutbağı açıkça görünür. Her taşı, Süleymaniye kubbesi kadar traş edilmiş, cilâlı taşlardır ki insanı hayrete, sükût ve sükûnete garkeder! Sanki her burc ve duvarları birer Bisütün dağıdır.

(1) (Baalbek), Fenike dilinde (Güneş şehri) demektir. Kurucuları da Fenikeli'lerdir.

Elhasıl hakir, seyahatle gezdiğim kaleler içinde böyle sağlam kale görmemiştim. Hazret-i Süleyman'dan sonra nice hükümdarlar eline geçip, Emeviler zamanında bu Balebek sahrası o kadar mâmur oldu ki, gûya irem bağı gibi idi. Sonra Şam hükümdarlarından Nüriddin Şehid Hazretleri imâr etti. Sonra Yusuf Salâhüddin'e geçti. Onda nda Mısır Çerkes Sultanı Gavri'ye kaldı. 921 cenginden sonra Yavuz Sultan Selim'in fetihleri sırasına girmiştir.

Şam eyâletinde su-başılık ve yüzelli akçalık kazadır. Kale içinde kale ağası ve neferleri vardır. Bu Balebek adını nahivde, tasrif edilemez bahsine misal gösterip (Baal), bir padişâhın adı, (Bek) onun sıfatıdır derler.

Burada Hazret-i İlyas Nebi'nin bir mübarek câmii vardır. İlyas Nebî seyahatte iken buraya uğrayıp görür ki bu câmide Baal adlı bir puta tapıyorlar. Ahaliyi bu puta tapmaktan menetti ise de, peygamberliğini yalanladıklarından Allah tarafından kılık ile helâk oldular. Sonra Hazret-i İlyas bu şehri terkederek Elyesa' Nebi ile Lübnan dağı eteğinde Kerkhun'a geldiler. Hâlen Elyesa' Nebi orada gömülüdür. Buranın ilk adı İbrâni dilinde (Şezande)'dir. Burada (İdris makamı), (Makam-ı Halilullah), (Süleyman köşkü Eminullah) vardır. Bu kaleye yakın Rabtan nehri akar. Bu nehir, Lübnan dağının doğusundan çıkıp, Baalbek köyü yakınından geçerek, nice ekili yerleri sular. Sonra Tenur nehrine karışır. Kayha kalesi dibinde Akdeniz'e dökülür.

Bu Baalebek kalesini seyrettikten sonra Buka' sahrasının sağ tarafının kible tarafında (Yakup Aleyhisselam oğlu Yehuda ziyâreti) vardır. Hazret-i Yusuf'un büyük kardeşidir. Hattâ Hazret-i Yusuf'u diğer kardeşleri kuyuya atmak istedikleri vakit, bu Yehuda razı olmayıp direnmişse de, sonunda sözü geçmeyip kuyuya atmışlardır. Nihayet Hazret-i Yusuf'u kuyudan kervan halkı çıkarıp Mısır'da, Mısır azizine sattılar. Cenab-ı Hak, Yusuf'u imtihan için mahpusluğa ve iftiraya mübtelâ etti. Nice günlerden sonra nebilik ile Mısır'a aziz edip yükseltti.

Mısır'da kıtlık olunca, Hazret-i Yakup oğulları Ken'an diyârından Mısır'a zahire almağa gldiler. Hazret-i Yusuf gördü ki kendini kuyuya atan (Miyail, Heysan, Şem'un, Meşhar, ana baba bir Bünyâmin ve Yehuda)...

Hazreti Yusuf bunları görüp ziyafet verip, fazlasıyla zahire verdi. Ama Yusuf'un, Yusuf olduğundan hiç birinin haberi yok... Bu kere Yusuf, bir yolunu bulup Bünyamin'i yanında alkoymak ister. Yükünün içine bir altın tas saklatır. Sonra araştırıp, altın tası Bünyamin'in yükünde buldurur. Diğer kardeşleri bir cevap veremezler. Fakat bu Yehuda:

«Bak a aziz! Bu Bünyamin'in bir kardeşine de Yusuf derlerdi. Babamız Hazret-i Yakup, Yusuf'u pek severdi. Bu kardeşlerim, Yusuf'u hasedlerinden kuyuya attılar ve babamıza «Yusuf'u kurt yedi» dediler. Babamız da, Yusuf'un ayrılığı ile ağlaya ağlaya gözleri görmez oldu. Bu Bünyamin'i, Yusuf yerine sevmeye başladı. Şimdi sen bunu (hırsızdır) diye habsettin. Ken'an iline vardığımızda o peygamber babamıza ne cevap verelim! Tiz şu Bünyamin'i ver! Yoksa bir nârâ atarım ki gökte bulutlar parça parça olur. Nil nehri de yerin dibine geçer. Mısır ateşe yanıp harab olur.»

Deyince, bütün tüyleri mızrak gibi elbisesinden dışarı çıktı. Hazret-i Yusuf, kardeşi Yehuda'nın böyle ateş parçası kesildiğini görünce oğlu Efrâyim'e:

«Var, pehlivanın sağ ve solundan geçerken elini eline bir yolunu bulup dokundur.»

Der, İş öyle olunca Yehuda şaşırıp:

«Ne hikmettir? Bana Yakup evlâdından bir dokunan olmuştur.»

Diye hayrete düşer. Ama Yusuf yine Bünyamin'i vermez. Ve kendilerine, zahirelerinin paralarını da bağışlar. Kardeşleri Ken'an iline gidince, Hazret-i Yusuf Bünyamin'i haptenden çıkarıp bağrına basar, taht üzere beraber otururlar. Hatta Hazret-i Yusuf Fiyum şehrinde iken babası oraya gelip

iki oğlunu görerek fevkalâde sevinip, görmeyen gözleri açılır. Hazret-i Yakup, çoluk çocuğu ile Mısır'da kalıp, vefât ettiği vakit Hazret-i Yusuf kendisini Kudüs'te Halilürrahman yakınında gömdürdü. Hâlâ orada gömülüdür.

Sonra Hazret-i Yusuf'u da Hazret-i Süleyman tunç sanduka ile Nil'den çıkarıp Halilürrahman'da babasının yanına gömdürdü. Ama Hazret-i Yusuf'un oğlu Efrâyım, Yusuf kardeşi Bünyamin, Hazret-i Mûsa'nın anası, Yusuf'a âşık olan Züleyha Hatun, Mısır'da (Cebel Pûşi) denilen büyük dağda gömülüdürler. Bu yüksek dağın eteğinde Abdullah Magavvi) Hazretleri ziyâreti vardır. Onun karşısında nice peygamber çocukları bir büyük kubbe içinde gömülüdürler. Hâlâ herkesin ziyâret yeridir.

Fakat bu Yehuda Hazretleri, babası Yakup Nebinin vefâtından sonra Buka' sahrasında vefât edip, alçak bir dağın eteğinde küçük bir nurlu mezarda gömülüdür. Boyu tam 140 ayaktır. Türbesi kârgir olup, üstü toprakla örtülüdür. Birkaç bedevî Arab dervişi vardır. Üzerine sanduka yapılamaz. Çünkü boyu çok uzundur. Ama zamanımız mezarları gibi kible yana değildir. Başî Kudüs şerife doğrudur.

Buradan arkadaşlarımızla batıya üç saat giderek yine Bukâ' sahrasında kible tarafından (Hazret-i Şit) ziyâret yerine geldik. Bir bayır dibinde yüzyetmiş adım uzunluğunda bir mezardır. Mübârek başî Kudüs tarafındadır. Yetmiş seksen kadar Arab fukaralarıyla doludur. Etrafında köy ve kasabalardan mâmur yerler olmadığından ziyâretçisi azdır. Ama acâip bir rûhâniyet olup, mübârek yeer girince insanın vücudu titrer. Hazret'i Âdam hayatta iken, Hazret-i Şit'e kırk yaşında nübüvvet (peygamberlik) gelip, çulhalık ile geçinirlerdi. Babası Âdem Aleyhisselâmdan sonra vefât edip burada gömülüdür. (Muhammed bin İshak)'ın söylediğine göre, Hazret-i Şit'ten Hazret-i Peygambere kadar (6750) seneye geçmiştir.

Hazret-i Şit'e ait menkıbeler : Birçok tarihçiler, Hazret-i Şit nebi için şu rivâyeti söylerler: Hazret-i Âdem cennetten düşüp Hindistan toprağında Serendib adasına ayak basınca Cenab-ı Hak'dan uzaklaşma acısı ile ağlayıp feryad ettikçe bütün hayvanlar, vahşiler, kuşlar, Âdem'i ayıpladıkları vakt:

-Yârabbi! Yüzümün karasına bakma! Bana bir gam dağıtıcı dost ihsân eyle!-

Diye duâlar ederdi. Nihayet Hazret-i Âdem'e cennetten bir öküz ve bir at ihsân olundu. Onlarla dost olup binerek Hazret-i Havva Aleyhisselâmı arar, fakat nam ve nişanını bulamazdı.

Asıl doğru rivâyet: Hazreti Âdem Serendib adasında iken, kurlangıç kuşu gelip, sakalının telinden alıp Cidde'de Havva'ya, onun kâkülü telinden de Âdem'e götürmüş, ve bu kuş vasıtasıyla Âdem ve Havva birbirleriyle Aşura günü Arafat dağında görüşmüşler, ve o andan sonra da Hazret-i Âdem ile Havva'dan Hazret-i Şit dünyaya gelmiştir. Bütün peygamberlerin ikinci babasıdır.

Başka bir hikâye: 900 tarihine doğru Sultan Süleyman asrında Derviş Paşa Şam Vâlisi iken bu Buka' sahrasında bir sel ve yağmur olur ki, yedi gün devam edip nice şehir ve dağlarda kayalar parça parça olup sel gibi Nil dalgalanınca, bu Hazret-i Şit'in mübârek mezarının bir tarafı yıkılır. Şit nebi'nin cesedinin sağ tarafından, mübârek elleri ve oylukları meydana ter-ü tâze olarak çıkıp 7750 senelik bir vücut meydana çıkınca hemen Şam Vâlisi Derviş Paşaya bir iltgar ile haber gönderilir. O dahi gelip, nice yüzbin adam ile, Hazret-i Şit'in nâşını görüp, nice bin inkârcılar iman ederler.

Sonra Derviş Paşa, bütün âyân ve büyükleri toplayıp Hazret-i Şit'in sağ tarafından mübârek cesedini gülsuyu, misk ve anber ile yıkayıp yine gömerler.

Bu hal yakınlarda olmakla, Buka' mahkemesinde, Zeydâniye ve Baalebek sicillerinde yazılıdır.

Sonra Sultan İbrahim Hanın sadrazâmı olan Civan kapıcı-başı Mehmet Paşa bu mezarı mâmur edip, mübârek mezarı beşyüz zirâ, çuka ile örtmüştür. Hakir ziyâret ettiğim vakit bu çuha duruyordu. Bu nurlu kabir üzerindeki bütün tozları süpürüp nebinin hizmetinde bulunarak, Allah rızası için bir hatmi şerife başladım.

Sonra ziyâret ve veda ile atlarımıza binerek, güneş baktarken Kerkuh kalesi dibinde orduya ulaştık. Ertesi gün göç davulları çalınarak (Cisr-i Firavun = Firavun köprüsü) köyünde konakladık. Yüzelli evli câmi ve hamamlı bir köydür. Reâyâsı Arab ve Dürzi olup Buka' su-başısı hükmünde zeâmettir. Tenur nehri üzerinde üç gözlü (Zâhır Baybars) köprüsü vardır. Buradan kalkarak Taraman köyünde konakladık. Tenur nehrinin batı tarafında, Zeydaniye nâhiyesi sınırındadır. Yüz evli Dürzi köyüdür ki, bunlara (Kızıllı) derler. Cenk meydanlarında (Hubar) diye feryat ile gülbank çekerler. Bütün evlerinin kapı ve duvarları, bahçelerindeki zeytin ve dut ağaçları kıvılcık ile boyanmıştır. Allahın hikmeti, dağlarının ve sahralarının toprağı da kırmızıdır. Çocuk ve kadınları baştan ayağa kırmızı giyerler. Bunun için (Kızıllı) adını almışlardır.

İpek ve bilhassa zeytin hasılatı pek çoktur. Burada Maan-oğlunun itaatlı şeyhleri gelip, hediyelerini vererek, borçları olan yüzyetmiş keseyi teslim ettiler. Şam defterdarından mühürlü senetler aldılar. Buradan kalkıp Şakif kalesine geldik.

Şakif kalesi: Buralar, Kudüsü şerifi istilâ eden frenklerin elinde iken, bu kaleyi Şakif adlı bir Dürzi beyinin yardımı ile İspanyalılar yapmıştır. Sonra Kudüs fâtihi Nuredin Şehîd'in eline geçmiş, sonra 922 tarihinde Yavuz Selim Hanın veziri Yunus Paşa marifetiyle fetholunmuştur. Şam eyâletinde Zeydaniye kazası su-başlığı hükmünde, yalçın, beyaz bir yüksek dağ üzerinde bir kaledir. Aşağı Tenur nehrinden kalenin tepesine iki saatte çıkılır. Maan-oğlu devle-

te karşı durarak bu kaleye yirmibin silâhlı koyup, cenge hazır olduğu vakit, kara tarafından Karaman, Sivas, Maraş, Adana, Haleb, Şam, Trablus askerleri bu kaleyi kuşattılar. Deniz tarafından ikiyüz parça kadırğa ile donanma-yı hümayûna kapudan Cafer Faşa serdar-ı âzam olup, Bektaş ağa da donanma yeniçeri ağası olup, yetmiş seksen bin asker ile kaleyi kuşattı. Bir taşına bin baş verilse Maan-oğlu kaleyi vermeyip asker ümitsiz ve eli boş gittiler. Hâlâ metris yerleri âşikâre durup binlerce Osmanlı şehidleri gömülüdür.

Kible tarafı Tenur nehri vâdisine bakar gayya kuyusudur. Allaha sığındık. Adam aşağı doğru bakmağa cesaret edemez. Bu aşağı derenin bri tarafında Baalebek tarafından geien (Rabtan) nehri Tenur nehrine karışır. (Aynısul) nehri de burada aynı nehre karışır. Bu üç nehrin gürültüsünden adamın kulağı sağır olur. Ses bir fersah mesafeden işidilir.

O tarihte Maan-oğlu usta dağ deliciler getirterek kaleden aşağıya nehirlerle gelinceye kadar 1200 basamak taş merdivan kestirip, su yolları yaptırdı. Ertesi sene vezir Küçük Ahmed paşa serdar olup, sayısız askerle Maan-oğlu üzerine gelip o yezidi, zorla kaleden çıkararak devlet katına gönderdi. Dördüncü Murad Hân'ın huzurunda başı kesildi. Oğlu has harem hazine odasına alındı. Hâlâ bu Şakif kalesinde insan yoktur. Mâmûr burcuna zerre kadar haraplık gelmeyip beş köşe bir güzel kaledir. Her taşı fil gövdesi kadar vardır. Kat kat sarayları, birçok oda ve salonları bir câmii, zahire anbarı, cephane odaları, su sarnıçları vardır. Hepsî kârgir bina olup usta elinden çıkmış gibidir. Kalede saat gibi kurulur bir çeşit un değirmeni vardır ki tarifi mümkün olmayan bir sanat acîbesidir.

Bu kale mâmûr olup insanla dolsa gayet sağlam bir kale olur.

Bu kaleyi seyrederken bazıları Zeydâniye kalesini met-

hettiler. Hemen aşağıya orduya inip paşadan izin alarak kırk elli yiğit ile Tenur nehrini geçip 7 saatte Aynisul denilen yere geldik. Şakif nahiyesinde Aynisul adında bir kayadan çıkıp burada bir göl olur. Bu gölde ,senenin diğer zamanlarında balıktan eser bulunmaz. Ama şubat ayı gelince ,sayılamıyacak kadar çok balık olur ki, gûyâ halis gümüştür. Trabzon'un hamsi balığına benzer. Şubatın yarısı olunca bu balıklar çiftleşirler. Balıklar su yüzüne bir çeşit neft gibi yağ çıkarıp yüzerler. Bu yağı cüz zam olanlar, cüz zamlarına sürse, yahut tütsü etse Allahın emriyle şifâ bulur.

Bu gölün üzerinde yağın çıktığı yerde bir adam bu sudan içse, (sallabaşlık) hastalığına uğrayıp ehli ile birleşmeden kahr. Bu balığı ateşe atsalar, kokusunun gittiği yerde akrep, yılan, çiyân gibi şeyler olur. Bu balığın etini yiyenler dahi (sallabaş) olurlar.

Burayı seyredip yine kible tarafına kayalık zeytinli, ağaçlı yerleri aşip Zeydâniye kalesine geldik.

Zeydâniye kalesi: (Târih-i fütuhât-ı Şam), bu kaleyi Emevilerden Abdülmelik oğlu Süleyman'ın birâderi mesleme'nin yaptığını yazar. Ondan sonra birçok hükümdarların eline geçip nihâyet 922 senesinde, ahalişi Yavuz Selim'e, cenksiz itaat etmişlerdir. Hâlâ Şam eyâletinde, Şam paşasının hasından ayrılmış, yedi kese gelirlî kale olup ,subaşı 150 adam ile hâkimdir. Yüz akçelik kazâdır. Çünkü köyleri tamamen dürzi, timânî, mervanî'dir.

Şam yeniçeri serdari, kale ağası ve neferleri vardır.

Şekilleri: Göklere uzanmış bir yüksek dağın tâ tepesinde beşken şeklinde bir kuvvetli kaledir. Duvarı yalınkat olup yerden havâlesi yoktur. Hiçbir tarafından zaptedilmesi mümkün değildir. Dört tarafından hendeği yoktur. Etrafı altı bin adımdır. Bir demir kapısı vardır. Bu kalede bu gece su-

başı (Saçlı-oğlu)nda misafir olup, ertesi gün yine kuzey tarafa süratle giderek Şakîi kalesi önünde askere ulaştık. O gece orduy-u hümâyunda (orduyu kırk bin aded silâhlî düzî basacak imiş!) diye bir hayhuy koptu. O gece ordunun dört tarafında pusulara binlerce yiğitler konulup hazır durduruldu. Vakta ki gece yarısı oldu. Allahın büyüklüğü.. Lübnan dağının üzerinde nice yüzbin fitil yanıp, bir hayhuy sesi koptu ki, yer ve gök tirtir titredi. Ne taraftan baskın için hücum ettilerse pusulara uğrayıp elleri boş gittiler.

Ertesi gün sabahleyin, bir gün evvel tuğların ileri gitmesi uygun görülmeyerek, bütün askerler yine toptan batı tarafa doğru giderek (Kasımiyye) kalesine geldik. Bu kaleyi (Güzelce Kasım paşa) nın yaptığı, vasıfları, Hacc-ı Şerif cildimizde yazılıdır.

Burada gaziler, Akdeniz kenarına çadırlarını kurup oturdular. Burada Sayda ve Beyrut hâkimi beş bin askerle imdada geldi. Evvelce ulaklık ile İstanbul'dan geldiğimizde, paşa efendimiz bu Sayda ve Beyrut kalelerinin teftişini ih-san etmişti. Burada ayda hâkiminden iki esedi aldım (1). Yine o gün Safed hâkimi nalbant Ali Ağa, üç bin askerle gelip ,deniz kıyısında durarak çarhacı tâyin olundu.

Oradan deniz kenarından giderek iki saatte Re'sülayn tılsımlarına geldik. Bu ülke, Yunanlılar elinde iken, üstadlar sanat ile, deniz kenarından yüz adım içeride ve deniz ortasında elli zira' boyunda bir yüksek kule yapmışlardır. Ortasında, gayet berrak su ile dolu bir büyük havuz var. Dibinde nice kıymetli eşya görünmektedir. Nice serdengeçti adamlar, ayaklarına taş bağlayıp, kendilerini havuza atarlar. Fakat dibine varmadan, yaydan ok çıkar gibi tekrar su yüzüne çıkarlar. Asla zarar gelmez. Suyun dibine varmak imkânsızdır. Suyundan cüzzam olanlar içse iyileşir. Hikmet

(1) Esedi, üzerinde arslan resmi bulunan Felemenk parasıdır. Bunlar sekizbuçuk dirhem ağırlığında gümüştür.

bu ki, bu kulenin yakınında daha yüksek bir dağ olmadığı halde, tâ tepesinde olan bu havuz, coşkun deniz gibi taşıp kulenin dört tarafından denize akar.

Buradan yine kible tarafına deniz kıyısı ile giderek iki saatte Sur şehrine geldik.

Sur kalesi ve şehri: Deniz kıyısında olup, Büyük İskender yapısıdır derler (1). Sonra Melikizzahir bunu İspanyalılardan zaptetmiştir. Sonra 922 tarihinde aman ile Sultan Selim Han'a teslim olmuştur. Sayda toprağında voyvodalık kazâdır. Deniz kıyısında kalesi ve büyük limanı vardır. Yer yer yıkılmaktadır. Etrafı altı bin adımdır. Üç mahallesi ve üçyüz toprak örtülü evi, bir câmii, bir hamamı, küçük çarşısı ve mâmûr kilisesi vardır. Ahâli bu kiliseye (Aleksandr) mâbedidir diye itibâr ederler. Limana bakan bir kale kapısı olup Yemen fâtihi Sinan Paşa yapısıdır. Kale ağası ve eli neferleri burada oturur. Sekiz rüzgârdan emin limanı vardır. Akka limanında gemiler kışlayamayıp burada yatarlar. Ama kum deryâsı kesilip, şehri günden güne kuma gömülmemektedir.

Eski zamanda burada kum tılsımları olmak üzere bir büyük sütun varmış. Maan-oğlu «define vardır» diye bu sütunu yıktırınca, kum, bu şehire girmeğe başlamıştır. Daha diğer vasıfları, Hacc-ı Şerif vasıflarının yazılı olduğu cildimizde Şam Trablus vasıflarıyla birlikte yazılıdır.

Buradan bütün asker (Nâkure) boğazını geçmek için konuşup Safer hâkimi çarhacı olarak kırk bayrak sekban ve saıca askeri, gece yarısı pürsilâh oldukları halde Nakure boğazına ulaştılar. Orasını boş bulduklarından pusulara sıvışıp bütün bahâdırlar hazır ve sessiz durdular.

O gece dürzilerden yedi aded casus tutulup paşaya ge-

---

(1) Eski adı Tır'dır. Fenikeliler tarafından yapılmıştır. İskender tarafından zabt ve harab edilmiştir.

tirildi. Söyletilip sabahleyin Nâkure boğazından feryadcular geldi.

«Bre sultanım! Pusudaki askeri Dürziler bastı! Galip gelerek bizim bayraklarımızı mağlûp olmaktadır!»

Deyince ,leri kırk bayrak piyade olarak Sayda, Beyrut ve afed askeri gidip imdada yetişti. Paşa dahi atlanıp (ata binip) bütün askerle bir saat içinde cenk yerine ulaştı.

Büyük Nâkura dağı cengi: Cenک havaları çalınarak Şamlı-Osman ağa bir koldan, Deli-Başı bir koldan, dört iç ağaları deniz kıyısındaki yalçın kayalardan, velhâsıl onyediyerden alarga dağlar içine girip tâ, cenک yerine varıp (Allah Allah) sesleri duyulunca, bütün Dürziler ve Timânilerin akılları başlarından gidip ,evvelce ellerinde pusuda bozulan Müslüman gaziler dahi tâze hayat bulup, iki asker arasında dinsiz Dürziler kalıp «neresi, ya neresi? kurtuluş yeri neresi?» mısramca, bir kurtuluş yeri bulamayıp kudurmuş köpek gibi yedi saat öyle bir müthiş cenک oldu ki, şimdiye kadar bu dağlarda öyle uzun cenک olmamıştı.

Nihayet kimi kayalardan kendini denize atıp boğuldu, kimi ateş saçan kılıçtan geçip kelleleri yuvarlandı. Nihayet ikindi vaktinde üçbin kadar Nasiri mervanı öldürüldü. Sonra Nâkura boğazı yüzbin adamlarla ve zorluklarla geçilerek güneş batarken (Şem'un Safa) köyünde konaklandı.

Burası Safed sınırında olup, Dürzi yeridir. Bu köy bin evli, câmi, han ve hamamlı, küçük çarşılı mâmur yerdir. Her evi kale gibi mazgalı delikli olup, bütün kapıları sağlam, kale gibi temiz topra kile örtülü, zeytin ,dut, bağ ve bahçelerle örtülü kaledir. Bu kalede yediyüz esir gelip, nicesinin kelleleri kesilerek, altıyüz kadar esir bağlanıp otağ önüne getirilip konuldu. Murtaza Paşa askerinden ancak 280 şehid olmuş idi. Yediyüz adam da yaralı idi.

O gün ileri gelenlere hil'atlar giydirildi. Birçoklarına zeâmet ihsân olundu. İki bin kadar şahbaz, yiğit, hünerli er-

lere çelenkler verilip hepsine yetmiş kese bahşış verildi. Hakirin bu cenge tarihidir:

Evlüyâ bu cengi gördükte didi târihini

Bin elli dokuz yılında oldu bu şanlı gazâ

Esirlerini kurtarmak için Dürzi şeyhleri gelip, borçları olan parayı getirdiler. Yirmi gün bu Şem'un kasabasinda istirahat edilerek, bin kese mal, üçyüz katır yükü ham ipek gelip Şam'a gitti. Bütün İslâm askerleri birer rehinler ile, Dürzi dağlarına gidip mallar alarak ağa ve bay olarak geldiler.

Yüksek Nâkure dağının vasıfları: Akdeniz kıyısında, göğe baş uzatmış kayalardır ki, havada uçan bir kuşun bu yüksek dağın üzerinden uçup geçmesi mümkün değildir. Akkâ kalesinde gömülü olan Hazret-i Salih'in duâsı berekâtiyle bu yüksek dağ üzerinde bir dar yol açılmış, ama yine deve, katır, yüklü eşek geçmek ihtimali yoktur. Bu Nâkure boğazını açmışlar ama, yine deniz tarafına insan bakmağa cesaret edemez. Melik Tahir, Akkâ kalesini fethe giderken yolları temizlemiştir. Kalenin kendisi göğe erişmiş, altı ise bisütun dağı gibi boştur. Altına kalyonlar girse direklerinin, serenlerinin cundaları kayalara dokunmaz. Öyle mağaralı, kayaları var ki içine yirmişer bin atlı adam girse yerimiz dardır demezler. Öyle geniş, ibret verici karanlık mağaralardır.

Lodos rüzgârı şiddetli olarak esince, denizin dalgasından her taraf coşup taşar, (yedişerleme) denilen deniz kumu dağlar gibi gelip, bu Nâkure kayaları mağaralarına vurunca, o dağların yıldırımından, insanlar Nâkure'den geçmeğe cesaret edemeyip ödü patlar. Öyle şiddetli ses verir ki üç konak uzakta olan Şam'da bu Nâkure kayaları mağaralarına, deniz dalgalarının vurmasının gürültüsü duyulup (Nâkure dağları gürlüyor) derler. Bu derece büyük mağaralardır.

Bütün denizciler, kara ve deniz seyyahları ve tüccarlar yanında meşhur olan bir boğazdır. Dar yolunun iki tarafı öyle yalçın kayalardır ki, külünklerin tırnaklarını ilîştirecek

yer bulamazlar. Bu kayalarda bir tüfenkli dursa, bin adamı geçirmez, ve geçmek ihtimalini de göstermez. Hiç tüfenk atmayıp da, taş yuvarlasa yeter. Kuş uçamaz. Allaha sığındık. Sarp, korkunç, tehlikeli yerdir.

Böyle bir geçmesi zor yerde, Murtaza Paşa efendimize, Dürzi mel'unlarının fethi mümkün olmuştur. Çok kusurlu hakir de böyle bir gazâda bulundum.

Sonra (Şem'un Safa) köyünde padişâh malı tahsiline başlayınca, Murtaza Paşa hakire kırkbin kuruş tahsilini emretti. Ali Bölükbaşı bayrağıyla seksen adet tamamen silâhlı güçlü yiğitlerle Zeydaniye nâhiyesine yedi saatte yetiştik. Bir dağ başında bağı bahçeli, incir, zeytin, dut ağaçları çok, bin evli mâmur bir köydür. Allaha hamdolsun yedi günde otuz sene tahsil edip üç kese hakire ve bir kese bayrak sarıcalarına verildi.

Şem'un Safâ ziyâret yeri: Hazret-i İsa Aleyhisselâmin on iki havârisi olup, birincisi Habib Neccar, ikincisi bu Şem'un Safâ idi. Yunanlılar buna peygamber derlerse de, boş lâftır. Hazret-i İsa, çocukluğunda bunların kucağında yetişmiştir. Bu Şem'un, Hazret-i Yahya'nın akrabalarındandır. Hazret-i İsa'nın göğe çıkışından sonra Nablus şehrini terkedip, çoğunlukla Antakya'da Habib Neccar ile otururdu. Habib Neccar'ın şehid olmasından sonra nice zaman seyahat etmiş, ihtiyarlayınca bu Nâkure'de şehid olmuştur. Hıristiyanlar onu burada gömüp, üzerine kayserlerden biri bir kubbe yaptırmış ve güzel bir bahçe ile etrafını süslemiştir.

Bütün Müslümanların ziyâret ve dinlenme yeri olduğu gibi, hâlâ bütün Hıristiyanların da ziyâret yeridir. Nice yüz Dürzi dervişi ve fukaraları vardır. Nurlu kubbesinin içi çeşitli balmumu ile süslüdür. Şamdan, hali, kandillerle süslü, oniki havâriyer aşkına, oniki kandil, ilâ maşallah gece ve gündüz yanıp aslâ sönmemişlerdir. Bütün hademeleri bu işe memurdur. Zeytinyağı yaktıklarından her köyden nice yüz meskete? ile zeytinyağı gelir.

Sığırları dağlarda başıboş gezerler, asla kurt yemez ve harami çalmaz. Bir de bu köy ahalisinin kapıları gece ve gündüz açıktır. Gayet in'am edici Dürzileri vardır. Bütün malları meydandadır. Hiç kimse dokunmaz. Hıristiyanların da bir zor işleri olsa, buraya gelip Şem'un Safâ'nın el yazısı ile ceylân derisi üzerine yazılı, hâlâ burada muhafazada olan sahih İncil âyetlerine el vurup yemin ederler. Eğer yalan söylerlerse ölürler. Fakat suçlu, korkup buraya yaklaşmazdan evvel kaçar.

Hakir bu İncili yedi kere açıp seyrettim. Hakir, masraf kâ-tibi Rum-Mehmed ağa bu sahih İncil'den Hazret-i Peygam-ber hakkında, Hazret-i İsa'ya gönderilen âyeti çıkarıp buraya yazdım:

«Bir çocuk, Azer oğlundan peygamber ola... Yalancı olmaya.. Doğduğu yer Mekke ola... Salihlikle gelmiş ola... Onun mübârek adı Ahmed Muhammed ola... Ona uyanlar, bu cihanı olalar. Dahi ol-cihan ısı olalar.»

«Alfao Ropşi gamaşi zoltani ay zitara...» Bu Şem'un yazısıyla yazılmış olan İncilden, bu âyet-i şerife çıkarılıp daha nice ibretli şeyler görüldü. Bütün İslâm askeri, bir ağaçlıklı yer olduğu için, buraya gezinti için gelirler. Buradan bütün Akdeniz ve kara tarafından Baalbek, Buka' sahrası, Yezid nehri, Deyr-i Cebeli, Zeydâniye kalesi, Şakif kalesi, Sayda kalesi, Beyrut ve bütün Maan-oğlu dağları, yeryüzünde Bukalemun nakşı gibi görünür.

Timânilerden herbirinin bir çeşit lehce ve dilleri vardır. Birbirlerinin dillerini tercümanla anlarlar. Ve çoğunlukla frenklerle karışır.

Timâni dilinden bazı lûgatlar:

Vad - bir, as - iki, süls - üç, rubu' - dört, hums - beş, sitte - altı, seb'a - yedi, semâne - sekiz, tis'a - dokuz, aşer - on, vad aşer - onbir, as aşr - oniki, arba aşer - ondört, te-latin - otuz, vad telatin - otuzbir, hubz - ekmek, may - su, taal - gel, ruh - git, tal kad - gel olur, hobham - misk, hav-

yağmur, hancircas - cennet, bu atel - cehennem, haflas - âsiler, gaftarad - kaleler, nam - uyku, raşat - ateş, cemâat taft - câmii Aksâ, hanh cas sakt - cennete benzer, ava - bu dünya, kare kefluk - aldandı buna galester nak - dünya geçicidir, sarez fld hacr? âhiret gerçektir, barim - yılan, akreb - akreb muşmuş - yemişler, kınar - atlar, alab - deve, ma'anfelnat - Nuh gemisi, bata gele remeft - selâmün aleyküm, remeft bata gel - ve aleyküm selâm, fasl malhat - sabah bayrola, ömerzat - dağlar, ezrizat - sanatlar, melniyas - Yahudi. (1)

Aşağıya bu kavmin bir gazelini alıyorum. Aynen ve nazmen tercümesi ile rehavi usulünde:

Dur dolu dob bodhı	Dorula mertes mantuhi
(Sen niçün ağlarsın böyle	(Derdini bana söyle)
Abid ad ride rihi	Kul kuli kuli kul lûhi (1)
(Yarin yokise ah eyle)	(Tel tellide raks eyle)

Eğer bu memleket halkı ile karışıp hâllerine vâkıf olduğumuz kadar yazdık koca bir tercümânâme olur. Bir bu tarafta Murtaza Pasa efendimizle Şem'un Safâ köyünde yirmi gün padişâh malını tahsil edip, göç boruları çalındı. Yine güney tarafa, Nakure dağından tepe aşağı inip, deniz kıyısında bütün gaziler pürsilâh olup, dört yüz köy şeyhleri de beraber olarak (Tavahin Menşuhat) konağına geldik. Akkâ hâkimi ve kadısı hükmünde, deniz kıyısında, Yemen fâtihi Sinan Paşanın değirmenleridir. Vakıflar büyük, 170 parça âsi ve âsi olmayan Dürzi, Yezidi, Timâni köyleridir. Ellibin levend ve sahbâzi çıkar. Her bir kasaba kale gibidir. Bütün dağları zeytin ve dut bağlarıdır. Sonra yine deniz kıyısında giderek Akkâ kalesine geldik.

Akkâ: Burası sağlam bir eski binadır. İlk yapıcısı Hazret-i Yahya asrında Hıristiyanlardan birisidir. 600 Hicret ta-

(1) Timâni kelimeleri, eski harflerle yazıldığı için, yeni harflere çevrilmesinde hatalı olması mümkündür.

rihinden evvel İspanya kralı bu kaleyi tekrar yapıp Kudüs şerife büyük liman yaptı.

Bu Akkâ o asırda fazlasıyla mâmur olup, yediyüz kadar kilisesi, üçyüz han ve hamamı vardı. Her sene Kudüs'e ziyaretçi getiren gemiler, burayı daha ziyade mâmur ederdi. Mısır'da Kölemenler yanında vezir olan Sultan Yusuf Salâhüddin, burayı istilâ eden haşileri (haçlıları) çıkarmak için önce Dimyatı ellerinden alıp (Mansure) ye geldi. O sırada efendisi Nurüddin Şehid Şam'da vefât edince kendisi Mısır'a müstakil padişâh oldu. Deniz gibi askerle Kudüs'e gelerek kırk günde frenklerin elinden aldı .Ve kalesini temelinden yıktı. Salâhüddin'den sonra Zahir Baybars zamanında müşavere edileerk «mademki Akkâ kalesi fenklerin elindedir. Kudüs'ü yine zabtötmeleri mümkündür» diyerek, denizden ve karadan yer götürmez asker ve yediyüz parça gemi ile denizden ve kaleden kaleyi kuşatıp, kale dibinde yedi sene kaldılar. Bağ diktiler. Çoluk çocuk sahibi oldular. Yine kale alınamadı. Bir gece Zahir Baybars'a rüyasında «Haleb'deki Şeyh Âbid efendi gelmeyince bu kalenin fethi mümkün olmaz» derler. Hemen Haleb'e bir mektup ile adam gönderir. Adam varıp mektubu verince, abdest alan şeyrin bir gözü şehid olur. Varan adam hayret eder. Şeyh de «bu dakikada kale fetholur» diyerek hemen nalnını çıkarıp havaya atar ve o adama: «Var Melik Zâhir'e selâm eyle gazâları kutlu olsun! Biz dahi bâtın âleminde o kale dibinde cenk ederken bir gözcülüğümüz şehid oldu» diye, ölü gözünü bir hokkaya koyup Zâhir Baybars'a gönderir.

O sırada adam kaleye gelince görür ki, kale yerle bir olmuş, yerde yatar. Meğer o adamın, mektubu verdiği zaman şeyhin attığı nalın gelip kalenin duvarına değmiş, ve surlara büyük bir zelzele vererek hepsini kökünden sarsıp, kalelerini harap eylemiş ve nice burclarını yere geçirmiş.

İmdi azizim ,evliyânın kerameti hakdır. İnkâr etmemek gerektir. Akaid kitaplarımızda (Evliyânın kerametleri haktır) buyurulmuştur. Şeyh Âbid'in şehid olan gözü, bir mücevher

7) nokka içinde Şam şerifde Melik Zahir'in nurlu türbesi hazinesinde muhafazadadır. Hakir bizzat görmüşümdür.

İşye Akka kalesinin fethi bu yüzden olmuştur. Sonraları yine frenklerin eline geçmiş ise de ellerinde kalmamıştır. Ey-yubilerden (El Melikül Kâmil) Mısır hâkimi iken tâmir etmiştir. Çerkes sülâlesinden Sultan Gavri elinde iken 921 tarihinde Yavuz Selim Hanın Mısır seferinde halkı itaat edip kaleyi teslim ettiler. Hâlâ Şam eyâletinde Safed sancağı sınırında üçyüz kese ile iltizam olunur ve hâkimi bir mikdar asker ile hükmeder bir yüksek mansıbdır. Beyine dahi yüz kese kalır.

Şehire, Safed şehri bir konak, Kudüs üç konaktır. Kendisi bu iki şehirin iskelesidir. Şehir nâibi, şehir muhtesibi, gümrük emini ve Şam yeniçeri serdarı vardır. Sipâh kethü-dâ-yeri yoktur, kale neferleri, nakibüleşrafı, şeyhülislâmı var, âyân ve eşraftan eser yoktur. Çünkü ahali hep tüccar ve gemici makulesidir. İskele başındaki han içinde yedi kralın balyozları (elçileri) oturur.

Akâ kalesi şekilleri:

Akdeniz kenarında, bir körfez sonunda, düz ve kumsal bir yerde dört köşe bir eski kaledir. Beş kattır. Her duvarı yirmi arşın eninde olup bir sıra horasan ve tuğla, bir sıra da dört köşe kesme taşla yapılmıştır.

Beş kat duvarının aralarında birer kat elli arşın eninde hendekler vardır. Hepsi beş kat hendek olup, içinde Akdeniz akar. Tamamı yedi aded büyük kapısı var. Etrafı dokuzbin adımdır. Kapı ve duvarları harab olmağa başlamıştır.

Büyük kale içinde incir ve dut bağları vardır. İmâretlerden ser yok.. Bu kalenin güney tarafında, deniz kıyısında Süleyman Han vezirlerinden Koca Lala-Mustafa Paşa, dört köşeli kule gibi bir kale yaptırmıştır. Etrafı sekizyüz adımdır. Batıya açılır bir kapısı var. Neferler ve kale ağası burada oturur. Limana bakan yedi parça balyemez topları ve diğer cebhânesi var. İçinde zahire anbarları, su sarnıcı ve Süleyman Hanın bir câmii var.

Taşra varoşunda bin kadar muhtelif binalar vardır. Mimarî eserlerinin en güzeli iskele başında Sinan Paşanın (Balyoz Hanı) dır. Doğrusu kaleden daha sağlamdır. Yakınındaki inan Paşa câmii küçük ise de cemâati çoktur. Dükkânı azdır. Kıymetli eşya ancak Balyoz Hanında bulunur. Şehrin dışında güzel ve küçük bir hamamı vardır. Hamamın içi tamamen zift ile döşenmiş olduğundan güzel koku duyulur. Günden güne bu hamamı kum bürümektedir. Çünkü Büyük İskender bu şehirde otururken, kum için tılsım yaptırmıştı. Şimdilerde o tılsım harab olduğundan şehire kum yürümektedir. Hamam yakınında deniz kıyısına bakan, harab olmuş bir büyük saray vardır ki orada olan ibret verici eserler, ancak Ayasluğ ve Aydıncık şehirlerinde bulunabilir. (İskender Sarayı) adıyla dünyaca meşhurdur.

Bu şehri seyrederek, iskele başında Sinan Paşa câmiinde cuma namazına hazırlanırken bir parça büyük gemi, on iki parça yelkenlerini açıp, orsa bayraklarında haçlı şekillerini açıp gök gürültüsü gibi Akkâ limanına girdi.

AKKÂ LİMANINDA BÜYÜK CEZAYİRLİ CENĞİ

Felemenk (Hollanda) ve İngilizlerin ilk kalyonlarının arkasında bir küçük kalyoncuk kovarak, o da orsa bayraklarını ve yeşil alemini açıp, bütün kırmızı fesli Müslüman gazileri Kalpo kış ve baş ve balavrası üzerine göğsü açık olarak, Allah Allah sesleriyle derhal dağ parçası gibi olan o gemiye bir kat alabanda top vurup, o gemiden de ona atıldı. Bir yaylım tüfenk ateşi baştan kıçtan sardırıp, o kâfir gemisi semender gibi Nemrud ateşi içinde kaldı. Nice bin hiyle ve şeytanlık ederek, Cezairlilerden alarga olup (uzaklaşıp), geminin içinden hazin bir ses ile bir çeşit trampete ve frenk boruları çalındı. Bunu işiten şehir içindeki balyozlar, Murtaza Paşaya, Safed hâkimine para vermeğe başladılar. Murtaza Paşa:

-Görelim iş nereye varır?-

Diye göz yumdu. O vakit hemen Cezairliler can ve gönülden yine düşman gemisine sarılmağa hücum ettiler. Düşman gemisi de tekrar yelkenlerini açıp (kale altı budur!) diye can havliyle gemilerini karaya düşürdüler. Bütün tâifeleri dışarı dökülüp kale altına geldiler.

Cezairliler bu kere elleri boş taramola edip limana gelirken, onu gördük ki, iki parça dağ gibi kalyonlar, yelkenlerini döküp, haçlı bayraklarını açarak limana girdiler. Arkası sıra yeşil alemlî iki kalyon da, al fesli Cezairliler, bu iki gemiyi kovalayarak limana girince, hemen evvelce giren küçük Cezair gemisi, o iki düşman kalyonunun önünü aldı. O iki kalyon da yelkenlerini isdanka vurup cenge başladılar.

Üç İslâm gemisi arasında kalan bu iki düşman gemisi, birbirine sarılıp Akkâ önüne gelerek tamam üç buçuk saat büyük cenk ettiler. Akkâ içinde bütün ahali, top güllésinden kaçtı. Şehir içinde seksen kadar adam şehid oldu, birçoğu da yaralandı. O sırada minârede salâ veren bir müezzin de, minârenin top güllésiyile yıkılmasından yere düştü.

Nihayet bütün Cezairliler bir ağızdan Allah Allah seslerine kuvvet verdiler. Bir yaylımda top ve tüfenk vurup kıçtan, baştan düşman gemilerine girdiler. Derhal, dalkılıç çarmlılara ve gemi direklerine çıkıp, bütün çarmlı, ablı, kazlı, göbhok, ıstaca, kurnal ve diğer yelken âletlerini balta ve kılıç ile kesip ezanlar okudular. Bir saat kadar da düşmanla anbar içinde cenk ettiler. Önce Felemenk gemisi zaptedildi. Sonra İngiliz gemisi zaptolundu. Sonra iki gemiyi de yedeğe alarak top ve tüfenk şenlikleri ile bir (Allah Allah) gülbankı çektiler ki, Akkâ'nın dağ ve taşı inledi.

Orada demir atıp yattılar. Beri taraftan balyozlar, bütün iş erlerine para yedirerek, «ne demek? Osmanlı limanında gümrüğe gelmiş, yanatmış gemilerimizi herkesin gözü önünde alalar!» diye paşaya şikâyet ettiler. Paşa tarafından sandallarla Cezairlilere adam gönderildi. Onlar da:

«Üç gün, üç gecedir tâ Kıbrıs adasından beri cenk edib kovarak bu âsileri şuraya düşürdük. Gaziler kanunu üzere bunu zabtettik. Mekke'de, Medine'de dahi olsa hakkımızdır .Alırız.»

Dediler. Paşaya da iki esir hediye gönderip avlarını yediklerine çekerek Akdeniz'e açıldılar.

Allah bilir, karada durduğumuz yerde, yedi sekiz saat öyle bir deniz cengi seyrettik ki, bütün ömrümüz boyunca böyle birşey görmemiştik. Sonra paşa bazı evleri ve toptan yıkılan minâreyi tâmir etti. Ama 'karaya düşen kalyona, frenkler öyle bir sanat yaptılar ki akıllara hayret verir.

Kalyonun çıkarılması: Evvelâ şehirden nice yüz fiçiler topladılar. Her fiçiyâ birer ip bağlayıp, iplerin birer ucuna da birer fiçi bağlayıp, yüz fiçi, kalyonun bir tarafına, yüz fiçi da diğer tarafına kodular. Bütün ipler kalyonun altında kaldı. Bu kere, bütün fiçileri deniz suyuyla ağız ağıza doldurup fiçileri denize batırdılar. Her bir fiçiyâ birer adam tulumba koyup, fiçilerin sularını tulumbalar vasıtasıyla boşalttıkça, boş fiçiler yukarıya kalkıp, kıç tarafında olan demiri taramola edip, kolaylıkla gemiyi kurtardılar. İnsan bu sanata hayran olur.

SANATKÂRIN, BEĞENİLEN MARİFETİNİ BİLDİRİR

Bu Akkâ sahrasında, yetmiş seksen bin askerle dururken, bahsi geçen cengâver Cezair kalyonlarından iki aded hizmetkârı ile bir pehlivan çıktı. Bütün askere, paşaya ve diğer âyâna yeşil bayraklar ve hediyeler verip:

«İbretle seyredilecek hünelerim var. Hakikaten görülecek şeylerdir!»

Diye herkesi meydana çağırdı. Mağrib (kuzey batı Afrika) toprağında hasıl olmuş bu ulu ademisi vardı. Üç gün öyle hüneler gösterdi ki, insan şaşırıp kalır. Bu üç günde âyân ve eşraftan iki kese kadar para topladı.

İlk mârifeti: Yüzlerce adamlara, kavun, karpuz, kabak, hıyar, turp gibi sebze ve bitki tohumları verip, herkese, elindeki tohumu yere sokup seyretmesini emretti. Tohumları yere soktular. Hemen hokkabaz, o tohumların üzerine bir yeşil tulum içinden bir çeşit su serpti. O anda bütün çekirdeklerden sebze gibi yeşillikler meydana gelip, biraz su mahsuller kemâlini buldu. Herkes ektiği yerden beşer, onar kavun, karpuz, hıyar alıp birbirlerine vererek yediler. Bu hâle herkesin eli ağzında kaldı. Herkes şaşırdı.

İkinci mârifeti: Paşa askerinden bir nice âlüfte, âşüfte, açık meşrepli levend makulesi olanlar, bu pehlivanı bir harar içine koyup, hararın ağzını öyle bağladılar ki, Süleyman'ın devleri gelse çözemezlerdi. Hokkabaz ise bir kere harar içinden (yâ Allah) deyince kendisini dışarıda buldu.

Üçüncü mârifeti: Halk üzerine bir afsun okuyup üfledi. Herkes birbiriyle öpüşmeğe başladı.

Dördüncü mârifeti: Bir afsun daha okudu. Halk birbirlerini başsız görüp korkuştular.

Beşinci mârifeti: Bir afsun daha okudu. Halk birbirlerini biçimsiz durumda görerek bir hay huy ile olmayacak şakalar etmeğe başladılar. Ayıldıkları vakit bu hâle gülerek hayretler içinde kaldılar. Üç gün içinde bunun gibi ibret verici, akıl almayacak mârifetler gösterdi. Sahra, adam deriyası kesildi.

Üçüncü günkü mârifeti: Evvelâ iki hizmetçisine daire çaldırıp kendisi de sema' yaptı. «Bugünkü gün size, erenler, son mârifetimi göstereceğim» diye, cebinden bir küçük kopuz kadar kırmızı ve yuvarlak bir top çıkardı ki, ucunda bir kinnab ip bağlı idi. Meydana bir iri at kazığı kakıp, o topun ucundaki ipi kazığa bağladı. O topu eline alıp kazığa bağlı olan ipten çeke çeke on kulaç kadar ipi topun içinden çıkardı. Bu kere (Yâ Allah!) deyip, o topu kol kuvveti ile havaya attı. Top havada titreyip boşlukta kaldı. Toptan şu ses geliyordu:

«Bütün dostlar birer akça vermeyince inmem!»

Herkes elinde olanı verdikten sonra topun dibine gidip:

«İşte akça... İn aşağı!»

Dedi. Top yine yerinde kaldı. Nihayet bütün halk, beraberce ipi çeke çeke indirmeğe çalıştılar. On yerde ip, kangal kangal yığıldı. Üç fil yükü ip oldu. Hep bu ipler, havada olan toptan iniyordu. Bu kere kendisi hiddetlenip çırağına:

«Var şu topu indir!»

Dedi. Hemen bir esmer renkli çırak, toptaki ipe yapışıp ve canbazlık ederek, halkın gözü önünde ipten yukarı çıkıp, tâ havada topun üstünde durdu. Hemen usta:

«Bre, topu indir, sen de in!»

Diye fermân idegördü. Ne hademe indi, ne de top! Onun için de yüz kuruş kadar para toplayıp:

«İn aşağı!»

Dedi. Yine inen yok. Bu defa da öbür çırağa:

«Var şunları aşağı indir!»

Diye tembih edince, hemen kazıktaki ipe yapışıp gemici gizi gökyüzüne çıkıp öbür çırağın yanına vardı. O dahi orada kaldı. Bu hâli görenler hayrette kaldılar. Hemen sihirbaz:

«Bre inin oğlançıklar!»

Diye nice adamlarla ipe yapışıp çeke çeke üç kangal ip daha yığıldı. Oğlanlar ise havada rahat oturuyorlardı. Bu kere sihirbaz telâşa düşerek hiddetlenip:

«Hoş, adam, pişman olursun. İşime engel olma, sana kıyarım!»

Diye dalkılıç meydanda dolaşırdı. Ama bu sözlerden maksadının ne olduğunu kimse bilmezdi. Hemen sarığından bir kabak çekirdeği çıkararak yere dikti. Derhal yeşil tulumdaki sudan döktü. Büyük ve kırmızı bir kabak meydana geldi. Yine:

«Gel adam, benim mârifetime engel olma!»

Diye mârifet meydanında dalkılıç gezerdi:

«Bu kere, bu mârifetimi de seyredin, ümmeti Muhammed!»

Deyip, ipin yanına geldi. Oğlanlara «gelin, inin» deyip, nice akçe toplayıp ve halktan hançer, kontoş gibi birtakım elbise aldı, giyindi. Sarığını beline bağlayıp, elindeki kılıç ile, yerden bitirdiği kabağa bir satır vurdu. Kabak iki parça oldu. O anda ipe yapışıp, örümcek gibi çıkarak, oğlanların yanına varınca dalsatır olup:

«Ben size inin demez mi idim? Niçün inmezsiniz? Ey ümmeti Muhammed, Allaha ısmarladık. Endülüs diyârına bize yol göründü. Bu oğlanlar size Allah emâneti olsun. Bir hoşça vakit eylen!»

Diyerek, iki çırağının başlarını kesip aşağı attı. Bir de:

«Benim sanatıma mâni olanın dahi başını bir hoşça gömünüz!»

Dedi. Hava bir karardı. Yerde bağlı olan kazıklı ip koptu. Sihirbaz havada kayboldu, halk hayret içinde kaldı. İki çırağının kelleleri, cesedleriyle birlikte meydanda kaldı.

Bizim paşanın masraf kâtibi Rum-Mehmed ağa dahi başsız bulundu. Bütün halk gördüler ki, fakir Mehmed ağa, Akkâ kalesi içinde, Büyük İskender'in harabesinin bir yüksek yerinden bu sihirbazı seyredermiş. Kendisi de mârifetli bir çelebi olduğu için, bütün elbiselerini ters giymiş! Ve ayağındaki pabucunu çıkarıp başına sokmuş. Bu suretle, sihirbazın sihir ve simyâsını hükümsüz yapmağa çalışıp dururken meydana danda sihirbazın:

«Adam! Benim mârifetime engel olma!... Sana kıyarım. Sonra pişman olursun!»

Demesi onun için imiş. Hakikaten kabağı yerden bitirip, kılıç ile kesince, Mehmed ağa, İskender sarayından aşağıya düşmüş, ters elbiseleriyle fakir Mehmed ağanın ölüsünü kaldırıp yıkayarak, Hazret-i Salih yanında gömdüler.

İki çırağı da Akkâ kumluğuna gömdüler. Sabahleyin hamama gidenler gördüler ki, sırtlanlar iki çocuğun mezarından iki keçi leşi çıkarıp onları yerlermiş!

Meğer asla konuşmayan o iki çırak, simya ilmi kuvvetiyle hareket eden cansızlarmış.

Merhum masraf kâtibi Mehmed efendiye gadroldu. İşte bu Akkâ kalesinde böyle bir garip hâl seyrettik.

Akkâ kalesinin ortasındaki harab yerdeki kumlukta, bir alçak kubbeli küçük yer içinde (Hazret-i Salih Aleyhisselam)'ın ziyâret yeri vardır. Bu kale, bu mübârek ziyâret yeri sayesinde mâmur olmuştur.

Bu kaleyi bir kere kâfirler istilâ ettiği vakit, Hazret-i Salih'in cesedini kaldırıp, İtalya'daki büyük şehire, yâni (Kızıl Elma'ya) götürmek istediklerinde, mezar içinden acı ses çıkıp el sürenlerin hepsi o sestten helâk oldu. Hepsi, İskender'in sarayı yakınında gömülüdür.

Hazret-i alim Aleyhisselamın mûcizesi: Hazret-i Salih, Semud kavmini imana dâvet etmeğe memur olmuştu. Bu kavmden hiç biri imana gelmeyip çeşitli mûcizeler istediler. Niceleri:

«Şu karşiki kara kayadan bize bir deve çıkar, görelim. Ve yanına erkek deve gelmeden hamile kalıp ondan bir küçük deve doğsun. Dişi devenin sütüyle geçinelim. Ondan sonra sana iman getirelim!»

Diye açık mûcizeler istediler. Hemen o an Salih nebî el açıp duâ edince, Allahın emriyle o yalçın kızıl kaya ikiye ayrılıp bir deve görüldü. Az vakitte doğurup, ondan güzel bir küçük deve çıktı. Tam otuz sene bu develer sahrada otlayarak sütünü bütün Semud kavmi sağıp geçinirlerdi. Hâl böyle iken:

«Yâ Salih! Çok tuhaf usta bir sihirbaz imişsin ki, şöyle bir kızıl kayadan bir deve çıkardın!»

Diye bir adam bile iman etmedi. Sonunda dişi deveyi katlettiler. Salih Peygamberin duâsiyle yine kaya, ikiye ayrılıp devenin küçüğü kaya içine girip kayboldu.

Hakir Şam yoluyla hacca gittiğim vakit bu (Nake kayası) denilen yeri gördüm. Yüksek bir kızıl kayadır. Büyük devenin çıktığı ve küçük devenin kaybolduğu yer gayet aşikârdır. Güya usta hakkâk (taşı kazıyıcı) cilâli ve süslü etmek için yüzlerce sene sarfetmiş.. İki tarafı dar bir boğazdır. Es-kiden bu kayalıkta kayadan kayaya bir büyük kapı varmış. Şam ile Hicaz hududu bu kapı imiş.. Hâlâ o kapının yeri o kayada bellidir.

Eskiden burada hiç bir deve geçemezmiş. Geçerken bir feryad işitip helâk olurlarmış. Nihayet Şam hacıları (develerimiz böyle kırılmasın) diyerek bu Nâke kayası (Deve kayası) dibine geldikleri vakit, hepsi bir ağızdan Allah Allah diye haykırırlar, bu kayalar arasında nice yüzbin tüfenk ve, Hac Emirinin altı parça topları atılarak, develeri büyük bir hay huy ile geçirirler. Nice mü'min, nice muvahhid iman sahibi kimseler ağzından: «Salih nebî devesinin sesini işittim» diye işitmiştim. Ama hakir geçerken bir ses duymadım. Salih Aleyhisselamın devesi bu kaya içinde kaybolunca kendisine Cenab-ı Hak tarafından: «Ruh ileşşam — Şam'a git!» emri gelmiştir. Hazret-i Salih Şam tarafına gidince, Cenab-ı Hak Semud kavmine gök gürültüsü ve yıldırım azabını gönderip gök yüzünden gelen bir sayha (şiddetli ses)'den bütün Semud kavminin ödleri patlayıp, buldukları yer, yerin dibine geçti. Kayalar içine oyulmuş olan mağara evleri yıkıldı. Hâlâ kapılarının üst eşikleri, kayadan oyulmuş tavanları, yük dolabları, yerin dibine geçmiş olup, kimi başaşağı, kimi yanyana batar..

Şam hacıları buradan geçerken, kalblerinde Allah korkusu fazla olup, Allahın gazabından titrerler. Burası, yâni yerdir.

Vâkıâ büyük bir bina yoktur. Ama yine türbedar ve derişleri vardır. Yer yer kum ile dolmaktadır. Her sene şehir halkı toplanıp, Hazret-i Salih'in ruhundan yardım isteyerek, nice kere yüzbin arka yükü kumu döküp, Salih Peygamber türbesini temizlerler. Hakir dahi (hizmetim olmuş olsun) diye nice kere eteğimle kum getirip denize dökmüşümdür. Burada Salih nebînin ruhu için bir (Yâsin-i şerif) okuyup vedâ ettik.

METİNDE GEÇEN TARİHİ TERİMLERLE BAZI LÛGATLERİN
MANALARI

— A —

Âlüfte: Bak. cilt. 3

Arasat: Kıyâmet günü toplanılacak meydan.

Ashâb-ı kehf: Zamanın hükümdarlarının zulmünden kaçıp bir mağarada asırlarca uyuyakalıp, sonra uyanan yedi kişi. Bir de köpekleri vardı.

Âşüfte: Çıldırıracasına sevmek — Açık, saçık kadın.

Avarız: Olağanüstü alınan geçici vergi.

Âyan: Bir yerin ileri gelenleri.

— B —

Bac: Harac.

Başbâki - Kulu : Osmanlı maliye teşkilâtının birinci derecede tahsil memuru. Vergi borcu olanları takip, icabında kanuni yollarla tazyik eder.

Başarda: Bak. Cild: 3.

Bisat: Halı, kilim, yaygı, döşeme.

Bisütün dağı : Ferhad tarafından delinen dağ.

Buhurdan: İçine, kokulu ağaç parçaları konulup yakılan kab.

— C —

Cebeli: Bak. Cild: 3

— Ç —

Çarha: Bak. Cild: 3

Çaşnigir-başı: Çaşnigir, sofracı demektir. unlar, pâdişahın şahsına mahsus yemeklere nezaret eder. Çaşnigir-başı, bunların reisidir. Bir vazifesi de, alay günleri, pâdişahlar ata binerken kol-tuğuna girip ata bindirmektir.

Çevgân: Cirit oyununda topu idare eden eğri uclu sopa.

Çıkma: Acemi oğlanlarının, derecelerine göre kapıkulu süvâri bölüklerine, sarayın dış hizmetlerine çıkmalarına denir. Kanunen yedi senede bir olur. Cüluslarda olana (büyük çıkma) denir.

— D —

Dabbe: - ül - arz : Kıyâmet günü yaklaşık çıkacak olan korkunç hayvan.

Defterhâne-i Hâkaani : Osmanlı memleketlerinin bütün arâzi kayıtlarını ihtivâ eden, tımar, zeâmet, has, mülk, vakıf gibi arâzi nevilerini tayin eden ana defterlerin muhâfaza edildiği yer.

Dergâh-ı Âli : Pâdişah kapısı — Osmanlı sarayı.

Dersi âm : Bak. Cild: 3.

— E —

Ehl-i sünnet: Peygamber gidişâtına ve ashâbına inanma ve işlem hususunda uyan müslümanlar.
Evrad: Kur'andan seçilme ve her vakit okunan bölmeler.
Ezkâr: Tesbihle, belli duâları tekrar etmeler.

— G —

Gavs: Gerçeğe, marîfete ermiş olan.
Gülbank: Bir ağızdan yüksek sesle okunan duâ. En meşhuru, yenîçeri gülbangidir.

— H —

Hâlet-i Nezi': Can çekişme.
Halim: Yumuşak huylu.
Halûk: İyi huylu, herkesle geçinir.
Hânende: Şarkı söyleyen.
Hârici: Hâlife Ali'ye karşı ayaklanmaların mezhebinde olan.
Has-oda: Enderun odalarının birincisi ve en itibarlısı - Hasodalıların âmirleri sırasıyla şunlardır: (Has-odabaşı, silâhdar, cuhadar, rikâbdar, tûlbend gülâmı, anahtar gülâmı.)
Hâtif: Görünmeden seslenen melek. Gayiptan gelen ses.
Havarnak: Bak. Cild: 3.

— İ —

İltizam: Devlet gelirinden birinin toplanmasını üstüne alan.
İstihâre: Bir işin sonunu anlamak için abdest alıp duâ ile uykuya yatmak.

— K —

Kâhin: Kayıptan haber verdiği sanılan kimse.
Keşkûl: Dervişlerin hindistan cevizi kabuğundan olan kabı.
Kise (kese): Osmanlılarda para birimi: 500 kuruş.
Kontoş: Dar kollu, kalçaya kadar inen bir cins üst elbisesi. Bilhas-sa tatar beyleri giyerdi.

— L —

Ledün ilmi: Tanrı sırlarından, niteliklerinden bahseden ilim.
Lehce: Söyleniş tarzı.

— M —

Mahub: Erkek sevgili.
Mahbûbe: Kadın sevgili.
Mehterhâne: Mehter takımı.
Mesire: Bak. Cild: 2.
Metris: Siper.
Mevleviyyet: Mollalık — Mollaların kadılık hükmü geçen bölge — müderrislikten sonra olan bir ilmiye rütbesi.
Murâfaa: Mahkemede duruşma.
Murassa: Değerli taşlarla donanmış Muvahhid : Bak. Cild: 3.
Müdârâ: Yüze gülme — Yalandan dostluk gösterme.
Mü'min: Bak. Cild: 3
Müsellem: Osmanlı devrinde, bir vali adına vazife gören.
Müteferrika: Bak. Cild: I.
Nâiblik: Bak. Cild: 2
Nakibüleşraf: Bak. Cild. 2

— N —

Nakkaare: Eski, küçük bir nevi davul.

Na't: Hazreti Peygamber üzerine yazılmış medih kasidesi.

Nazire : Örnek — bir şairin şiirini taklit ederek yazılan şiir.

Nefir: Boynuzdan boru.

Nefir-i âm: Halkı askere sürme.

— Ö —

Örfi teklifler: Kanunca olmayıp, yerine ve zamanına göre alınan, sonradan gelenek haline gelen vergiler.

— R —

Raht: At takımı.

Revak: Kemer kubbe.

Ruznâmecî: (Baş ruznameci): Baş defterdarlığa bağlı, hâzine-i âmirre dairesinin âmiri.

— S —

Sarıca: On yedinci sırada, eyalet paşalarının yerli halktan, eşkıya döküntülerinden, sipahi bozuntularından toplayıp, kendilerine muhafız yâni kapı halkı yaptıkları haşarat.

Sâzende: Çalgıcı.

Seferli: Enderun koğuşlarından birinin mensubları. Önce bunlar Enderun halkının çamaşırlarını yıkarlardı. Sonradan bu seferli koğuşu bir sanat mektebi haline aldı. Alimler, şâirler, hanendeler kemankeşler buradan yetişti.

Sekban: Yeniçeri ocağının 65 inci cemaat ortası.

Serdengeçti: Gönüllü, fedâi. Düşman kuşatmasını yarmak, düşmana baskın yapmak için teşkil edilmiş (ölüm alayı).

Selim: Kusursuz.

Selim: Kusursuz.

Solak: Yeniçeri cemâat ortalarının 60, 61, 62, 63 üncü ortaları. Bunlar, pâdişahın muhafız bölükleri idiler.

Sulb: Döl.

Şâfii: İmam şâfii mezhebinde olan.

Şatır: Bak. Cild: 2.

Şayka: İnce donanma ve nehir gemilerinin bir nevi.

Şütürgürbe: Deve ile kedi, iyi ile kötü — karışık iş.

— T —

Tavâşi: Hadım ağası.

Tayy-i Mekân: Mesâfeyi olağanüstü bir güçle aşma.

Telhis: Sadrazam tarafından pâdişaha yazılan şeyin özeti.

Tevliyet: Vakıf işine bakma görevi. Mütevellilik.

Tirkeş: Okluk.

Tolga: (Tulga): Miğfer.

— Y —

Yerliğ-i beliğ: Pâdişah buyruğu.

Yük. Bak. Cilt: 2

— Z —

Zagarcı-başı: Yeniçeri ocağının 64 üncü ortasına zağarcılar denir. Bunlar av için hükümdara av köpekleri beslerler.

İÇİNDEKİLER

Sahife	Başlık
5	Demirkapıdan Gürcistan'a gidiş
8	Tiflis
10	Kür nehri
11	Tiflis ılcası
12	Eski Azgur kalesi, Şuşad gürcülerinin dili
13	Gürcistan hükümdarlarının sülâlesi
16	Her sancaktaki zeâmet ve timar
17	Ahıska kalesinin şekilleri
18	Çıldır eyâletinin dört çevresinde itaat edip boyun eğen Gürcistan kaleleri
19	Kara Ardahan kalesi
21	Dumlu Dede ziyareti
22	1057 tarihinde yine Revan diyarına gidiş
23	Gençkovan Dudman kalesi, Dudman Kars kalesi
25	Kars kalesinin şekilleri
27	Hüseyin Kethüda camii
28	Kağızman kalesi
29	Revan'a kadar uğadığımız konaklar
32	Revan'dan tekrar Erzurum'a döndüğümüz
33	Şüregül eski kalesi
36	Erzurum'dan padişâh emirleriyle Bayburd ve Canca, İspir, Tortum ve Akça-Kaleye gittiğimiz.
41	Cağırkanlı Dede ziyareti

Sahife

Başlık

- 51 Gürcistan vilâyetine baskın ettiğimiz.
- 54 Mekril kavminin dilleri, saçmalıkları
- 58 Paşaların dikkate değer hususi hayatları
- 70 1057 sene zilkaadesinin onsekizinci günü Erzurum'-
dan şiddetli kışta İstanbul'a gidişi.
- 73 Kemah kalesinin şekilleri
- 75 Erzincan kalesi
- 80 Kışın Erzincan'dan, Vardar Ali Paşanın imdadına
gittiğimiz.
- 81 Şebinkarahisarı kalesi
- 85 Karahisar şebi, Hacı Murad kalesi
- 86 Niksar'ın evsafı
- 90 Lâdik ılıcası
- 92 Merzifon kalesi
- 95 Merzifon'un ziyaret yerleri
- 96 Koca kalesi
- 98 Erdoğan kalesi
- 101 Gümüş şehri
- 104 Çorum kalesi
- 109 Bardaklı baba menkabeleri
- 112 Hazret şeyh Şâmi ziyareti
- 113 Kalecik
- 114 Kazancı baba ziyareti
- 116 Molla Kaf-zâde, Kara-Haydar oğlu, Katırcı-oğlu
- 125 Ankara şehir ve büyük kalesi
- 126 Ankara kalesi şekilleri
- 127 Asıl kalenin şekilleri
- 131 Güzel bir rüya

Sahife	Başlık
135	Engürü'de yatan büyük evliyanın nurlu mezarlarını bildirir.
136	Hazreti Hızır makamı ziyâret yeri, şeyh Hüsamüddin, şeyh Kâtip Salâhüddin
137	İstanoz kasabası
139	İp cambazlarının seyri
140	Harputlu canbaz Şücâ, Tokatlı Hasan pehlivan
141	Kerkerli Pehlivan Sührab, Magribli Pehlivan, Arabkirlî pehlivan Selim, Cerbe'li pehlivan Nasreddin, Serçeşmenin talebesi Galatalı Tezkapan Süleyman cambaz.
147	Tokat'da Vardar Ali Paşaya gittiğimiz
159	Vardar Ali Paşa işinin sonu
165	Beypazarının vasıfları
166	Beğenilen şeyleri
167	1058 (1648) cümadelâhırında Engürü ve Beypazarından İstanbul'a doğru gidiş
168	Göynük kasabası vasıfları
169	Göylük (Göynük) ziyaretleri
171	Akşemsüddin oğlu şeyh Muhammed Nürülhüdâ
172	Taraklı
173	Geyve'nin vasıfları
175	Sultan İbrahim Hanın hal'i ve Hezar-pâre Ahmed paşanın, Cinci Hocanın, mülâkkab İstanbul molla-sının katilleri ve Sultan İbrahimhanın şehid edilmesi
181	İbrahim han oğlu, şanı yüksek, Allah hilâfetini dünya durdukça devam ettirsin, dördüncü Sultan Mehmed hanın saltanatının hülâsası

Sahife	Başlık
182	Sipâhi ve yeniçerilerin at meydanında büyük cengi
186	Defterdar-zâde Mehmed paşa efendimizin mevlevi vezirle münakaşası
187	Şaban ayının başında silâhdar Murtaza paşa ile cennet kokulu Şam'a gittiğimiz
188	Murtaza paşanın ahvali
189	Yolkesen Kara-haydaroğlunun Hasan ağa eliyle tutulup İstanbul'a getirildiği Evliya Çelebi Seyâhatnâmesinin, Topkapı nüshası el yazması ikinci cildinin sonu.
198	Başlangıç, 1058 senesi şabanının sonunda Üsküdar'dan Şam'a giderken konduğumuz konaklar
199	Hersek kasabası
200	Derbent köyü, eski rum kalesi, İznik Daryum şehri
201	İznik kalesi şekilleri
202	Şeyh Eşref-zâde camii, Orhan oğlu Süleyman Şah camii
204	İznik gölünün vasıfları, Bursa Yenişehir, büyüklerin ziyaret yerleri
205	Mevlâna Tâcüddin İbrahim, Sır Ali efendi, Pir-Mehmed efendi, Lefke kasabası
206	Söğüt kasabası, Ertuğrul Gazi ziyareti,
207	Eskişehir kalesi vasıfları, Eskişehir ılıcaları
208	Seyid Gazi kasabası — Aziz'in yeri
210	Şebinhisar — Akşar
212	Hakirin (Evliya'nın) başından geçen, Hüsrev-Zâde Mustafa Efendi
214	Konya kalesi, Konya kalesinin şekilleri
216	Sultan Süleyman Han camii

Sahife	Başlık
219	Mesireleri, Aksaray,
220	Konya'nın içinde ve dışında yaşayan büyük evliyâ
221	Dünya ve din sultanı yakîn dağının Sîmurgu, Mevlâna bilginler sultanı oğlu, Mevlâna Celâlüddin-i Rûmi oğlu Sultan Veled Bahaüddin
222	Hazretî Mevlâna'nın makamı
223	Bu tekke dışındaki derviş tekkelerinde yatan büyük Evliyâ, Mehmed oğlu Mühiddin Mehmed
224	Eskişehir ve eski kale Ereğli
225	Koca Mehmed paşa camii, peygamber mûcizesi mesiresi, yani pınarbaşı
234	Külek kalesi
235	Adana kalesi
236	Payas kalesi şekilleri
240	İskenderun kalesi vasıfları
242	Belen kasabası
243	Hükûmet merkezi, eski kale Antakya
246	Antakya'nın büyük ve eski kalesi
248	Mahalle isimleri, evler, saray ve imaretleri, Antakya evliyâ ziyaret yerleri, Habib Neccar'ın menkabeleri
249	Medreseleri, dârülkurrâ ve çocuk mektepleri,
250	Hamamları, hanları
251	Eskilerin şehri, fukara yeri, Hama kalesinin vasıfları
253	Hama kalesi şekilleri, camileri, güzelce Kasımpaşa camii
254	Dolabın vasıfları
255	Hama şehri ziyaret yerleri
257	Humus'un vasıfları
258	Humus kalesi

Sahife

Başlık

-
- 260 Ziyâret yerleri
- 266 Evliyâ Çelebi'ye yol görünüyor, Cennet kokulu Şam'-dan ulaklık ile İstanbul'a gittiğimiziz
- 268 Celâli isyanının sebebi
- 277 Katırcı-oğlu macerası
- 281 Cebelüsselç (Kardağı)
- 283 Hazreti İlyas ziyaret yeri
- 284 Nûh ziyaret yeri
- 285 Cebel-i Lübnan
- 287 Kerk kalesi, büyük ve ibretle seyredilecek Baalebek eski kalesi
- 292 Hazreti Şit'e âit menkabeler
- 294 Zeydâniye kalesi, şekilleri
- 296 Sur kalesi ve şehri
- 297 Büyük Nâkûra dağı cengi
- 298 Yüksek Nâkûra dağının vasıfları
- 299 Şem'un Safâ ziyaret yeri
- 301 Akkâ
- 303 Akkâ kalesi şekilleri
- 304 Akkâ limanında büyük Cezayir cengi
- 306 Sihirbazın hârikulâde marifetleri
- 310 Hazreti Sâlih aleyhisselâmın mûcizesi
- 312 Metinde geçen terimler ve lûgatlerin mânâları
-

Institut kurde de Paris

